

**Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**

**Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde
Kastamonu (1945-1960)**

Tansu Barış MAHMUTOĞLU

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır**

ANKARA 2007

**Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**

**Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde
Kastamonu (1945–1960)**

Tansu Barış MAHMUTOĞLU

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

ANKARA 2007

H.Ü.
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr. Adnan SOFUOĞLU

Üye : Yrd.Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ (Danışman)

Üye : Doç.Dr. Derviş KILINÇKAYA.

Üye : Doç.Dr. Ayten SEZER ARIĞ

Üye :Doç.Dr. Nuri YAVUZ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.../.../.....

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu yüksek tez çalışmasının konusunu; Türk siyasî hayatındaki çok partili hayata geçiş dönemi olarak kabul edilen 1946 sonrası ve 1950-1960 Demokrat Parti (DP) iktidarı yıllarında siyasî, sosyo-kültürel, ekonomik siyasallaşmanın, bu çerçevede değişme dinamizminin Türkiye genelindeki yansımalarının paralelinde; bu sürecin Kastamonu ilinde nasıl yaşandığı, Kastamonu'da “serbest”, “hür”, “demokrat” sıfatlarıyla, söz konusu dönemde nitelenen yeni politik kültürün nasıl biçimlendiği, bu bir değişim ise, biçimlenmenin merkezden çevreye, çevresel çok taraflı ve cepheli faktörlerin birleşmesi/ayrışmasıyla görülen, bu süreçle kendini ortaya koyan “yeni” görüngülerin Kastamonu'da nasıl belirdiği ve belirginleştiğinden de hareketle, “çok partili hayat” olgusunun Kastamonu bağlamı oluşturmaktadır.

Bu tez kapsamında Cumhuriyet devrimlerinin tavandan tabana ne kadar sürat ve oranda yayıldığı tartışıldığı günümüzde, çok partili sistemin getirdiği yeni demokrasi ve hürriyet kavramlarının halka ne ölçüde aktarıldığı veya yansıdığı Kastamonu örneği ile tespit edilmeye çalışılmış, yine Kastamonu bağlamında çok partili hayatın ve Demokrat Parti iktidarının politika ve uygulamalarının izdüşümünün analiz edilmesi hedeflenmiştir.

İlk anda araştırmanın sınırlandığı 1945-1960 yıllarına ait konuyla doğrudan ilişkili mevcut kaynakların sınırlılığı, bizi yerel basın vasıtasıyla dönemin gelişmelerini takip etme yoluna götürmüştür. Kastamonu'da yayınlanan *Açıksöz*, *Kastamonu*, *Doğrusöz*, *Yeni Birlik*, *Dikkat*, *Mücadele*, *Yenises* ve *Tosya'da Dilek* gazeteleri incelenmiştir. Gazete ve dergilere hem Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nden hem de Millî Kütüphane'den ulaşılmış, yine tez çalışmasında döneme ait *Belediye Yıllıkları* da kullanılmıştır.

Tez çalışmamız boyunca kullanılan diğer kaynaklar iki grupta toplanmıştır; bunlar öncelikle Kastamonu'da kamu, özel kurum ve kuruluşların arşivlerinden döneme ait elde edilen resmî belgeler; Ankara'da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki Kastamonu ile ilgili türlü içerik ve nitelikteki belgeler ile basılı olan *Meclis Zabıt Cerideleri*'dir. Döneme ait doğrudan Kastamonu ile ilgili resmî/gayri-resmî matbu malzemeler de kullanılmış; bunlara ise gerek Kastamonu İl Halk Kütüphanesi ve Kent Tarihi Müzesi; gerekse Ankara'daki T.B.M.M. Kütüphanesi ve Millî Kütüphane'den ulaşılmıştır.

Tez çalışmasında ilgili dönemde yaşamış, kaynak kişi tanıklıklarına da başvurulmuştur. İlgili tarihsel dönemi tecrübe eden, herhangi bir partide faal/geri görevlerde bulunan, sempatican olan, siyasete yakın konumda bulunmuş politik aktörler veya bunların dışında taşra politik dairesini “gözlemleyen”, aktif siyaset yapmış veya yapmamış; ancak hatıralarına

başvurabileceğimize kanaat getirdiğimiz sair yerel aktörler ve cemaat önderleriyle yapılan mülâkatların içeriği de tezde kontrollü olarak değerlendirilmiştir. Bilgi ve hatıralarına başvuru bu kişilerin öznel duruş ve görüşleri, tezde “sözlü tarih” çalışmasının sözlü kişi tanıklıklarına dayanan verilerinin, bilginin doğruluğunun tespitini ya da ölçülmesini de beraberinde getirmiştir. Bu ise büyük ölçüde, olaylar ile olguların kronolojik ve içerik tespitinin gerek ulusal gerekse yerel basından ve gerekse resmî belgeler ile matbu malzemedeki karşılaştırmalı olarak denetlenmesiyle yapılmıştır.

Bu çalışmanın meydana gelmesinin her aşamasında yardım ve yönlendirmelerini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Yrd.Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ’e; Kastamonu’da alana nüfuz ederken ilgisini ve desteğini gördüğüm Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Sayın Yrd.Doç.Dr. Mehmet Serhat YILMAZ’a, yine Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa YILMAZ’a teşekkür ederim.

ABSTRACT

In Turkey, with the declaration of the Republic, passing through multi-political party system / democracy was made practice twice at the period from 1923 to 1946; these two experiments was unsuccessful, because, in spite of the fact that mono partys' power behaving not against the pluralistic democracy, the domestic dynamics was not become established yet.

After the Second World War, they had pass through the multi-political party system with no return by the effort/necessity of being the same side with Western governments which were the advocate of democracy and; by adding the threat of Soviet Russia to socio-economic and political conditions in the country. This process which begun with the DP experience is studied in Kastamonu district in this thesis, we tried to find the answers of these questions: what this Anatolian province thinks about the present conditions; what kind of temporary or permanent political and socioeconomic changes occurred in the district.

During the 10 years DP experience, although Kastamonu's regarding them; in this period they couldn't reach the development that seen in some districts in the country. On the various topics, the Kastamonu sample not only shows us that Kastamonu has the typical Anatolian provinces' worth and datum but also give us some results which does not coincedence with the generals' on account of elector behaviours. In this study, the reasons of these differences are examined and tried to explain the meaning of the results.

ÖZET

Türkiye’de cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte 1923’ten 1946’ya kadar olan dönemde iki kez çok partili sisteme/demokrasiye geçiş denemesi yapılmış, tek parti iktidarının da çoğulcu demokrasinin karşısında bir tutum izlememesine rağmen, ülke içi dinamiklerin henüz oturmamış olmasından dolayı bu iki deneme de başarısız olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında, demokrasi yanlısı Batılı yönetimlerin yanında yer alma çabası/gerekliliği ile ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi zemine, Sovyet Rusya tehdidi eklenince; dönüşü olmayacak şekilde çok partili sisteme geçilmiştir. DP tecrübesi ile başlayan bu süreç tez boyunca Kastamonu ili özelinde incelenmiş; bu Anadolu taşrasının mevcut havayı nasıl soluduğu, il özelinde siyasi ve sosyo-ekonomik geçici/kalıcı ne gibi değişiklikler yarattığı sorularına cevaplar aranmıştır.

10 yıllık DP tecrübesi boyunca, Kastamonu DP’ye teveccüh etmiş olmakla birlikte; bu dönemde ülke genelinde bazı bölgelerde görülen kalkınmayı yakalayamamıştır. Kastamonu örneği muhtelif konularda tipik Anadolu taşrası değer ve politik davranış kalıplarına sahip olmasının yanında; özellikle seçmen davranışları bakımından genelle örtüşmeyen sonuçlar verebilmiştir. Çalışmamızda bu farklılıkların sebepleri irdelenmiş ve ortaya konan sonuçlar bakımından taşıdığı anlam ifade edilmeye çalışılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ABSTRACT	iii
ÖZET	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	viii
KISALTMALAR	xii
TABLO DİZİNİ	xiii
EKLER DİZİNİ	xiii
1. BÖLÜM TEK PARTİ DÖNEMİNDE KASTAMONU	1
1.1. Kastamonu'nun Coğrafyası.....	1
1.2.Kastamonu'nun Kısa Tarihi: Roma ve Selçuklu Dönemi	2
1.2.1 Osmanlı Döneminde Kastamonu	4
1.2.2.Millî Mücadele'de Kastamonu.....	8
1.3. Atatürk Dönemi	12
1.3.1 Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu	13
1.3.2 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	13
1.3.3 Şapka Devrimi: Neden Kastamonu?.....	15
1.3.4 Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF).....	18
1.3.5 Menemen Hadisesi ve Kastamonu.....	23
1.3.6 Kastamonu'da Halk Fırkası'nın Politikası.....	24
1.4. İnönü Dönemi	26
1.4.1. Müstakil Grup	27
1.4.2. Eğitim Politikalarının Kastamonu Yansımaları.....	28
1.4.3. II. Dünya Savaşı ve Kastamonu Basınında Yankıları	29
1.4.4. II. Dünya Savaşı'nın Doğurduğu Sorunlar ve Alınan Önlemler	30
1.4.4.1. Millî Korunma Yasası.....	30
1.4.4.2. Varlık Vergisi Yasası	32
1.4.4.3. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu	33
1.4.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Yapılan Düzenlemeler ve Siyasî Yaşam.....	34
1.4.5.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	35
1.4.5.2. Sovyet Rusya Tehdidi	36
2. BÖLÜM ÇOK PARTİLİ PARLAMENTO SİSTEME GEÇİŞ YILLARINDA (1946–1950) KASTAMONU	40
2.1.Muhalefetin Gelişimi	40
2.1.1. Dörtlü Tahrir.....	40
2.1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu	42

2.1.3.	Çok Partili Siyasal Sistemin İlk Belediye Seçimleri	45
2.1.4.	1946 Milletvekili Genel Seçimleri.....	46
2.1.5.	Seçim Sonrası İktidar-Muhalefet İlişkileri	47
2.1.6.	Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi ve Yansımaları	48
2.1.7.	Muhtarlık Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Kastamonu'daki Gelişimi ...	50
2.1.8.	İnönü'nün Tutumu ve Ülke Siyasî Atmosferi: 12 Temmuz 1947 Bildirisi	53
2.2.	İktidar-Muhalefet: İç Siyaset	54
2.2.1.	Cumhuriyet Halk Partisi'nde Politika Değişiklikleri.....	54
2.2.2.	Demokrat Parti'de Kurumsal Değişimler	56
2.2.3.	Millet Partisi'nin Kuruluşu	57
2.2.4.	İnönü'nün Kastamonu'yu İkinci Ziyareti	59
2.2.5.	1950 Genel Seçimleri Öncesi Kastamonu'da Siyaset ve Ekonomik Durum	60
2.2.5.1.	1948 ve 1949 Ara Seçimleri.....	60
2.2.5.2.	Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi ve Yansımaları	61
2.2.5.3.	Kastamonu'da Ekonomik Durum.....	62
3.	BÖLÜM DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE (1950–1960) KASTAMONU.....	63
3.1.	1950-1954 Yılları Arasında Kastamonu	63
3.1.1.	Yeni Seçim Kanunu.....	63
3.1.2.	1950 Genel Seçimleri Öncesi Parti Çalışmaları	64
3.1.3.	14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimleri.....	66
3.1.4.	Menderes Hükûmeti ve İlk Uygulamaları	69
3.1.5.	Yerel Yönetim Seçimleri	71
3.1.5.1.	Muhtarlık Seçimleri (13 Ağustos 1950).....	72
3.1.5.2.	Belediye Seçimleri (3 Eylül 1950).....	73
3.1.5.3.	İl Genel Meclisi Seçimleri (15 Ekim 1950)	73
3.1.5.4.	Yerel Yönetim Seçimlerinin Kastamonu Özelinde Analizi.	74
3.1.6.	1951 Ara Seçimleri.....	75
3.1.7.	Devrim Karşısı Hareketler	76
3.1.8.	İktidar-Muhalefet İlişkileri	77
3.1.8.1.	Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi İlişkiler	78
3.1.8.2.	Millet Partisinin Kapatılması	79
3.1.8.3.	Cumhuriyetçi Millet Partisinin Kurulması	81
3.1.8.4.	Türkiye Köylü Partisinin Kurulması.....	82
3.1.9.	1950-1954 Yılları Arasında Kastamonu'da Ekonomik Durum.....	83
3.1.10.	Kastamonu Basınında İktidar-Muhalefet.....	85
3.1.11.	Abana İlçe Merkezinin Değiştirilmesi.....	88
3.2.	1954-1957 Yılları Arasında Kastamonu	90
3.2.1.	Partilerin Seçim Kampanyaları.....	90
3.2.2.	2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimleri.....	93
3.2.3.	Üçüncü Menderes Hükûmeti ve Uygulamaları	95
3.2.4.	Yerel Yönetim Seçimleri: Muhtarlık Seçimleri (7 Kasım 1954).....	96
3.2.4.1.	İl Genel Meclisi Seçimleri (25 Eylül 1955)	97
3.2.4.2.	Belediye Meclisi Seçimleri (13 Kasım 1955)	98
3.2.4.3.	Yerel Yönetim Seçimlerinin Kastamonu Özelinde Analizi.	98
3.2.5.	Basında İspat Hakkı ve Hürriyet Partisi'nin Kurulması	98

3.2.6.	Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları	99
3.2.7.	Demokrat Parti İçerisindeki Huzursuzluk ve İktisadî Sıkıntılar	100
3.2.8.	Dördüncü Menderes Hükûmeti ve Uygulamaları	101
3.2.8.1.	Basın Yasasında Düzenlemeler	102
3.2.8.2.	Muhalefete Karşı Tedbirler	102
3.2.8.3.	Yargıya, Üniversiteye ve Sendikalara Uygulanan Baskı	104
3.2.9.	Muhalefetin İşbirliği Girişimleri ve Seçim Kanununda Değişiklik	104
3.2.10.	1954-1957 Yılları Arasında Kastamonu'da Genel Durum	105
3.3.	1957-1960 Yılları Arasında Kastamonu	106
3.3.1.	1957 Seçim Kampanyası	106
3.3.2.	27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimleri	109
3.3.3.	Beşinci Menderes Hükûmeti ve Uygulamaları	110
3.3.4.	Ekonomik Darboğaz	111
3.3.5.	İktidar- Muhalefet İlişkileri	112
3.3.5.1.	Millî Muhalefet Cephesi ve İlk Hedefler Beyannâmesi	113
3.3.5.2.	Vatan Cephesi	114
3.3.5.3.	Başbakan Menderes'in Geçirdiği Uçak Kazası	114
3.3.5.4.	Yurt Çapında Meydana Gelen Olaylar	115
3.3.6.	Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması	117
3.3.7.	Öğrenci Olayları	118
3.3.8.	1957-1960 Yılları Arasında Kastamonu'da Genel Durum	119
3.3.8.1.	Ekonomik Durum	119
3.3.8.2.	Eğitim-Öğretim Durumu	121
3.3.8.3.	Siyasî Tablo	122
3.3.9.	27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Kastamonu'daki Yankısı	124
SONUÇ	127
KAYNAKLAR	133
EKLER	139
EK I: Kastamonu'da Dönem Tanıklarıyla Mülâkat Hakkında	139
EK II: Tanık Kişilerle Mülâkatlar	141
Fehmi Ataulusoy ile 03.07.2007 tarihli yapılan görüşme	141
Mehmet Çemekoğlu ile 04.07.2007 tarihli yapılan görüşme	142
Mehdi Keskin ile 05.07.2007 tarihli yapılan görüşme	143
Cahit Koçoğlu ile 03.07.2007 tarihli yapılan görüşme	145
Yılmaz Peker ile 06.07.2007 tarihli yapılan görüşme	146
Muammer Yorgancı ile 07.07.2007 tarihli yapılan görüşme	147

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının inceleme konusu olarak tercih edilen Kastamonu, Mustafa Kemal Atatürk'ün şapka inkılâbını açıklamak için seçtiği şehir olup, Kuzeybatı Anadolu'nun önemli bir kültür merkezidir. Şehrin yaklaşık 4000 yıllık bilinen tarihinde, özellikle belgeler ışığında incelenmesi bakımından kolaylık ve güvenilirliği bulunan Osmanlı devrinden bu yana ilginç dönüm noktaları olmuştur. Osmanlı'nın Anadolu'daki toprakları içerisinde en eski basın hayatı olan illerinden Kastamonu'da 140 yıldır gazete ve mecmua çıkarılmaktadır.

Millî Mücadele döneminde Kastamonu ve çevresi, Ankara'dan yürütülen millî siyasetlere büyük oranda maddî, lojistik ve personel desteği sağlayan bölgedir. Kastamonu aynı zamanda Millî Mücadele'de en çok kayıp veren illerden de birisidir. Yine bölgesindeki en eski eğitim kurumlarına sahip olmasına rağmen, Kastamonu'nun şu anda içinde bulunduğu “gelişmemişlik” sorununun tarihsel temellerine inilmesi bir soru işareti eklentisini karşımıza çıkarmaktadır.

II. Dünya Savaşı (1939–1945) ve sonrasında gerçekleşen gelişmeler dünya genelinde yeni oluşumlar yaratmıştır. ABD ve Sovyet Rusya'nın Türkiye coğrafyasına attıkları önemle ilişkili olarak birbirine karşı olan bu iki gücün; Türk iç ve dış siyasî dinamiklerini belirleyip yönlendirdiği derecede meydana gelen gelişmeler, ülke savunmasıyla ilgili ihtiyaç duyulan uygulamalar, Batı'ya uyum sağlamada bunların yeterli olup olmayacağı yönünde tartışmaları güçlendirmiş, demokrasi kavramının tartışılma dinamiklerini hızlandırmıştır. İşte II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yapılan çok partili seçimlerle başlayan bu demokrasi süreci kısa sürede ülke genelinde iktidara alternatif bir muhalefet partisinin; Demokrat Parti'nin güçlenmesine ve 1950 seçimlerinde büyük çoğunlukla meclisi oluşturmasına yol açmıştır.

Demokrat Parti (DP) dönemi, hem yatırım kapasitesinin hem de belediye sayısının artırılması bakımından belediyelerin güçlendirildiği bir dönemdir. Bu dönem; iktidarın büyük toprak sahipleri ile büyük ticaret ve sanayi temsiliyeti düzeyinde yükselen yeni yapısı, sermaye birikiminde devlet sektörü yerine özel sektörün belirleyiciliğindeki artış, Türkiye'nin yeni uluslar arası işbölümünde kapitalist dünya merkezlerince yeniden tanımlanan konumu gibi kendine özgü değişiklikleri içermektedir.¹

Bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölümde**; Kastamonu'nun çok partili hayata geçiş ve DP tecrübesinin irdelenmesi noktasında neden tercih edildiği

¹ Birgül Ayman Güler, *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.102

sorusuna, tarihsel arka planın dinamikleri; bu çerçevede Osmanlı'nın dağılması sonrası Anadolu'nun işgali, Millî Mücadele ve Cumhuriyet devri; bu düzlemde Atatürk ve İnönü devrinin Kastamonu'su ele alınmıştır. Bu bölüm bir bakıma tek parti devrinin merkezden taşraya belirlenen siyasetlerin taşra izdüşümünün Kastamonu ölçeğinde analiz denemesi olmuştur.

Bu çerçevede, Osmanlı'nın 19. yüzyılının Anadolu taşra idaresi noktasında, Kastamonu'nun mülkî, sosyal ve kültürel, ekonomik açılardan öne çıkan konumu, şehrin I. Dünya Savaşı sonu ve Anadolu'nun işgaliyle, İttihat ve Terakki'nin örgütlenmesinde değerini koruyan, fakat mahallî direnişten millî direnişe geçişte en başta tavır alan ve Ankara merkezliğinde Millî Mücadele'ye maddî ve insan gücü desteği ve katkısı yanında, esasta taşra seviyesinde güçlü basın geleneğiyle düşünsel desteğini de verecek olan Kastamonu'nun, ileri bir entelektüel ve kültürel var oluşla Cumhuriyetin inkılâplarını da kabul-red üzerinden çözümleyerek, içselleştirme deneyimi, devraldığı mirasla bu inkılâpların tabana da yerleştirilmesi, sağlamlaştırılması yönünde yerel seviyede takipçilerini, inançlı inkılâpçıları bulduğu da değerlendirilmektedir.

İnkılâpların uygulayıcısı olarak Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF/CHP) Kastamonu'ya biçtiği rolün ve değer ölçülmesi de bu tezin problemlerinden biri olmuştur. Bu çözümleme, tek parti iktidarının Kastamonu'daki uygulamalarının da görünümünü resmetmeye imkân verecektir. Bu noktada gerek 1945 öncesi ve gerekse sonrası siyasî ve sosyo-kültürel, ekonomik politika ve uygulamalarının “eleştirisinde” entelektüel tartışmaların olup olmadığını Kastamonu basınından izlemek ve değerlendirmek sorunu karşımıza çıkmıştır.

Tezin **ikinci bölümü**; 1946-1950 zaman dilimini yani geriye dönüşü olmaksızın çoğulcu parlamenter sisteme geçişin Kastamonu'daki çok yönlü izdüşümünün belirlenmesine ayrılmıştır.

Bu bölümde; 1946 ilk çok partili genel seçimlerin Kastamonu'daki yansıması irdelenmiş; Halk Partisi dışındaki sair, başta Demokrat Parti olmak üzere Kastamonu'da parti örgütlenmelerinin nasıl biçimlendiği analiz edilmiştir. 1946-1950 ara zaman dilimine atıfla çok partili sisteme geçişte, 1950'de DP'yi iktidara taşıyacak olan dinamiklerin Türkiye çapında nelerden ibaret olduğu sorunsalının paralelinde, bu dinamiklerin Kastamonu açısından ülke geneliyle örtüşebilirliği ölçülmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise 1950 genel seçimleriyle Demokrat Partinin iktidara gelişi ve 10 yıllık iktidarının Kastamonu'da iktidar, iktidar-muhafif elitleri ve halk katmanları sarmalında eski/yeni şekillenen, şekillenecek olan politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik devamlılık ve değişiminin analizi yapılmıştır.

Bu bölümde, Kastamonu’da “Demir Kırat’a” itibar ve teveccühün sınırları, 1946-1950 ve 1950–1960 zaman aralığında belirlenmiş; taşra elitinin, eşraf ve esnafın çok partili sistemle gelen yeni taşra politik atmosferini nasıl soluduğu; taşra cemaat önderlerinin Halk Fırkası ve DP arasında kendi pozisyonunu nasıl belirlediği, belirlerken kullandığı politik ve entelektüel araçların niteliği, bu araçları ne ölçüde etkin kullanabildiği; halk katmanlarının Kastamonu için politika üretilmesi sürecinde etkinliğinin olup olmadığı; Kastamonu merkez ve Kastamonu taşra arasında aktörler ve halk katmanları (eşraf, esnaf, toprak sahipleri, köylü) arasındaki bağların niteliği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. DP devrinin Kastamonu’ya türlü düzenlerde; idarî-mülkî, sosyo-ekonomik, kültürel olarak sağladığı açılımların nelerden ibaret olduğu sorgulanmıştır.

Bu sentezlerin ardından 1950 Genel Seçimleri Kastamonu’da türlü düzenlerde ele alınmış; seçim sonrası taşra siyasî atmosferinin tasviri; bu tasvirde iktidar olan DP’nin Kastamonulu tarafından öncelikli beklentilerinin neler olduğu izlenmiş; buna bağlı olarak 1954 seçiminde Kastamonu’nun yine DP’ye itibar etmesinin sebepleri ortaya çıkarılmış, 1957 seçim sonuçlarında DP’nin tekrar birinci parti olmasına rağmen büyük oranda oy kaybetmesinin sebepleri irdelenmiş; son dönem iktidarında (1957-1960) Kastamonu’daki beklentilerin karşılanıp karşılanmadığının sorgulanması yapılmıştır.

Bu tez çalışmasında olaylar ve olgulara yönelik, analitik ve senteze yönelik bir sorgulama ve tartışma düzlemi inşa edilmeye çalışılmıştır. İlgili dönem söz konusu olduğunda tarihsel olguların “politik insanı” toplumsal olan ile birleştirdiği her düzlemde (politik, entelektüel, toplumsal, kültürel ve ekonomik, her birinin “toplumsal” olan ile ilişkisi) “Kastamonu bağlamı ne ölçüde “özellikler” sunmaktadır?” sorusu temel bir sorunsaldır. Bu soru, Cumhuriyet Türkiye’sinin merkez ve çevre/taşra elitleri seviyesinde politik kültürünün oluşumunda “devamlılık” ve “değişim” anlam dairelerinin ortaya çıkarılmasıyla da ilişkilidir. Dolayısıyla taşrada; Kastamonu’da “siyaset yapmak” ediminin dinamiklerinin tespitinde, yöntemsel olarak, siyaset sosyolojisinin kuramsal yaklaşımlarının ne ölçüde uygulandığı da tez çalışmanın bütünlüğünde tartışılmıştır. Ülke genelinde karar ve yaptırım mekanizmalarını yönlendiren elit/seçkinlerin; üniter devlet yapısı içerisinde bir vilayet (il) şeklinde tanımlanan Kastamonu’da kimlerden teşekkül ettiğinin çözümlenmesi; burada yapılan siyasetin merkezle ne ölçüde paralellik gösterdiğini ve gösterebileceğini de ortaya koyacaktır. Öte yandan bu elit haritasının analizinde “seçkin dolaşımı”nın²

² Siyaset bilimci Maurice Duverger; sosyolog Vilfredo Pareto’nun seçkinler için ifade ettiği “olağanüstü nitelikleri bulunan ve hangi alanda, hangi faaliyet dalında olursa olsun büyük nitelikleri olduğunu ortaya koyan insanları tümü” tanımından yola çıkarak; “eski seçkinlerin yerini, hiç durmadan halkın daha aşağı düzeylerinden

Kastamonu özelinde a priori normlar taşıyıp taşımadığı sorusuna verilecek cevap; DP iktidarı ile değişime uğrayan bürokrat/elit erkinin, taşra düzeyinde geçirdiği evrimi ve bunun sonuçlarını ortaya koyacaktır.

gelen yeni seçkinlerin alması”nı seçkin dolaşımı olarak tanımlar. Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2004, s.160-162. Tezimizin araştırma konusu olarak kısıtlı düzeyde Kastamonu’daki elitlerin profilleri ortaya koyulsa da; elit-halk ve elit-devlet ilişkisi sarmalının daha net ortaya koyulabilmesinin Türk siyasal-yönetmel sisteminin gelişimi açısından ayrıntılı olarak incelenmesi zaruri görülmektedir.

KISALTMALAR

- a.g.e. Adı geçen eser
a.g.m. Adı geçen makale
a.g.r. Adı geçen rapor
a.g.y. Adı geçen yıllık
AP. Adalet Partisi
A-RMH. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
BCA. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz. Bakınız
CHF. Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP. Cumhuriyet Halk Partisi
CMP. Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP. Demokrat Parti
İTC. İttihat ve Terakki Cemiyeti
HİF. Hürriyet ve İtilaf Fırkası
MKP. Milli Kalkınma Partisi
MP. Millet Partisi
s. sayfa
SCF. Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP. Türkiye Köylü Partisi
TpCF. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
vd. Ve diđerleri
vs. Ve sair

TABLO DİZİNİ

S.NO	TABLO	SAYFA
1	14 Mayıs 1950 Genel Seçimi Sonuçları	67
2	14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları	67
3	13 Ağustos 1950 Muhtarlık Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları	72
4	15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri Sonuçları	73
5	15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları	74
6	Yerel Yönetim Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları Karşılaştırması	74
7	1950–1951 yılları Abana İlçesi Seçim Sonuçları	89
8	2 Mayıs 1954 Genel Seçimi Sonuçları	93
9	2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimi Kastamonu İli Sonuçları	94
10	7 Kasım 1954 Türkiye Geneli İhtiyar Heyeti ve Muhtarlık Seçimi Sonucu	96
11	7 Kasım 1954 Kastamonu İli Köy ve Mahalle Muhtarlık Seçimi Sonucu	97
12	27 Ekim 1957 Genel Seçimi Sonuçları	109
13	27 Ekim 1957 Genel Seçimi Kastamonu İli Sonuçları	109
14	Türkiye Geneli İle Kastamonu İli İlköğretim Durumunun Karşılaştırılması	121

1.BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE

KASTAMONU

1.1. Kastamonu'nun Coğrafyası

Türkiye'nin Kuzeybatı Anadolu bölümünde yer alan Kastamonu ili, 33° ve 34° doğu boylamları ile 41° ve 42° kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Doğudan Sinop ve Çorum, güneyden Çankırı, batıda Bartın ve Karabük ile çevrelenen ilin kuzeydeki doğal sınırını Karadeniz oluşturur.³ İl merkezinin denizden yüksekliği 780 metredir. Karadeniz'e 170 km'lik sahil bandı ile açılır.

Kastamonu'nun merkez ilçe dâhil toplam 20 ilçesi bulunmaktadır. Yüzölçümü 13108 km² olup Türkiye topraklarının %1,7'sini oluşturmaktadır. Kastamonu yüzölçümünün %74,6'sı dağlık ve ormanlık, %21,6'sı plato, %3,8'i ovadandır.⁴ Dağılımdan da anlaşılacağı üzere tarıma elverişli arazi sınırlıdır; orman itibarıyla zengin ve geniş yaylalara sahiptir.⁵ İl genelinde karasal iklim ve Karadeniz'e özgü yağışlı iklim arasında bir geçiş görülmektedir.

Bölgenin jeolojik yapısına, bölgenin iç ulaşımını olduğu kadar, diğer bölgelerle ilişkisini de çağımıza gelene kadar zorlayan dağlar egemendir. Bunların en önemlileri kent merkezinin güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan ve en yüksek noktası 2587 m. ile Büyükhacet Tepesi olan Ilgaz dağları⁶ ile kent merkezinin kuzeyinde denize paralel uzanan, en yüksek noktası 2019 m. ile Yaralığöz olan Küre (İsfendiyar) dağlarıdır.⁷

Kastamonu ilinin nüfusu 375.476'dır.⁸ İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927'den bu yana ülke genelindeki nüfus yaklaşık beş kat artarken bu oran Kastamonu'da %1,1'dir.⁹ Kırsal kesimde mevcut olan geçim sıkıntısı, şehirlerde eğitim, kültür ve sağlık gibi alanlarda hizmetlerin daha fazla olduğu anlayışı ve doğal çevre koşullarının yaşamı zorlaştırması gibi faktörlerle birlikte; II. Dünya Savaşı sonrası büyük şehirlerde başlayan hızlı kalkınma

³ Cumhuriyet'in 50.Yılında Kastamonu 1973 İl Yıllığı, Yarı Açık Cezaevi Mat., Ankara, 1973, s.33.

⁴ Kastamonu 2003 İl Çevre Durum Raporu, Kastamonu, 2004, s.14.

⁵ Emin Baydil, "Tarihi Coğrafya Açısından Kastamonu Coğrafyasına Dair Bazı Tespitler", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 49.

⁶ *Kastamonu Rehberi*, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü, Dönence Basım, İstanbul, 2004, s. 80.

⁷ Baydil, a.g.m., s. 67.

⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre, 81 il baz alınarak yapılan şehirlerdeki göç oranını inceleyen istatistik çalışmalarında, köylerde yaşayan nüfusun en çok azaldığı il (1990 yılında 274345, 2000 yılında 201456) Kastamonu'dur. Geniş bir karşılaştırma için bkz. http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo3.xls. 21.12.2006.

⁹ *Kastamonu 2003 İl Çevre Durum Raporu*, s.114.

sürecinin etkisiyle Kastamonu nüfusu başta Ankara ve İstanbul olmak üzere İzmir, Zonguldak ve Kocaeli gibi illere doğru açılma eğilimi göstermiştir.¹⁰

İlin doğal potansiyellerinin yetersizliği ve etkin kullanılamaması il nüfusunun büyük şehirlere göç etmesine yol açtığı için; 1927 yılında Türkiye nüfusu içerisindeki payı %2,5 iken 2000 yılına gelindiğinde bu oran %0,6'ya inmiştir.¹¹

Kastamonu iline bağlı 20 ilçe ve 1072 köy yerleşmesi bulunmaktadır. İl topraklarının %64'ü orman, %28'i tarım arazisi, %6,3'ü çayır ve mera, %1,7'si ise yerleşim alanıdır. İlde sarp topografya özellikleri, yükseklik, iklim özellikleri ve orman arazilerinin geniş yer kaplaması ekonomi imkânlarını sınırlamıştır.¹² Bu yetersiz imkânlar köyleri küçük ölçekli yapmasının yanında birçok üniteye bölmüştür.

Tarım, hayvancılık ve ormancılık ağırlık merkezini teşkil etse de, Küre ilçesinde çıkarılan bakır madeni; orman ürünleri ve ağaç sanayi ile sınırlı turizm faaliyetleri de ilin diğer ekonomik kaynaklarını oluşturmaktadır.

1.2. Kastamonu'nun Kısa Tarihi: Roma, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi

Kastamonu; tarih öncesi çağlardan zamanımıza kadar pek çok kavim ve devletin yerleşme ve istila sahası olmuştur. Anadolu'ya çeşitli yönlerden göç eden kavimler, burada devletler kurarken Kastamonu da bu olayların dışında kalmamış, devletlerin kuruluş ve çöküşlerine sahne olmuştur.¹³

1951 yılında Kastamonu ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında yontma taş (Alt Paleolitik) devrine ait Germeç ve Gököy'de bulunan çakmaktaşı el baltaları, ilin tarih öncesi devrini M.Ö. 50000'lere götürse de¹⁴; yazılı tarih ışığında prehistorik çağlardan sonra bölgenin bilinen en eski sakinleri Sümerler'in bir kolu olan Gaslar'dır.¹⁵ Kastamonu adının, bulunan kitabelerde geçen *Tumanna* kelimesi ile *Gas* kelimesinin birleşmesinden meydana gelen "Gas-Tumanna"nın zaman içerisinde Kastamonu şekline dönmesiyle oluştuğu iddia edilmektedir.¹⁶ Milat öncesi çağlar bir yana¹⁷ Kastamonu M.Ö.64 yılında Romalılar'ın eline

¹⁰ B. Ünal İbret, "Kastamonu Nüfusunun Gelişim, Dağılım ve Yoğunluk Özellikleri", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 12, Kastamonu, 2004, s. 158.

¹¹ a.g.m., s. 177.

¹² a.g.m., s. 161.

¹³ a.g.y., s.1.

¹⁴ İbret, a.g.m., s. 5.

¹⁵ *Kastamonu 1967 İl Yıllığı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1968, s.132.

¹⁶ Kastamonu ile ilgili ilk çağlardan Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen süreyi içerecek şekilde araştırılan ilk tarih bilgileri Yaman'ın kitabında toplanmıştır. Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi*, Kastamonu, 1935, s. 176.

¹⁷ M.Ö.1400 yıllarında Kastamonu bölgesine yerleşen "Gas"lar, Sümer Türklerinden olup, Asurlar tarafından yurtlarından sürülerek Kafkasya ve Kastamonu bölgesine yerleşmişlerdir. Orta Anadolu'da yaşayan Etiler'le uzun savaşlar yapmışlar ve sonunda Etiler Gaslar'ı yenerek Kastamonu çevresi M.Ö.1300 yıllarında Etiler'in eline

geçmiş ve M.S.395 yılından itibaren de Doğu Roma yani Bizans yönetiminde kalmıştır.¹⁸ Bu tarihten itibaren yaklaşık yedi yüzyıl Bizans yönetiminde kalan Kastamonu; 1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte çok miktarda Oğuz göçü almıştır. Haçlı Seferleri sonucu statü değişikliğine uğrayan bölge; 1176 Miryakefalon Savaşı ile kesin olarak Türk hâkimiyetine girmiştir.¹⁹ Anadolu'daki ilk Türk şehirlerinden birisi teşekkül edilmiş olup, dönemin Memlûk kaynaklarında “Türkmen merkezi” olarak adlandırılan Kastamonu, kısa zamanda bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir.²⁰

Kastamonu, Selçuklu döneminde, gerek askerî bölge oluşuyla, gerekse önemli iskân sahası oluşuyla her zaman mevkisi yüksek, hassas bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Kastamonu'nun bu değerini, bir tarafta Bizans'a yakın oluşu, diğer tarafta Karadeniz'e açılışı, güneyde ise İç Anadolu'ya yakın oluşu, ayrıca askeri-stratejik öneminin fazla oluşu gibi nitelikler sağlamıştır.²¹ Ortaçağ Anadolu'sundaki bu idarî yapıda sırasıyla Çobanoğulları ve Candaroğulları iktidarı yaşanmıştır.

Kastamonu'da iskâna geçiş ve burasının şehir kimliğini kazanmaya başlaması XIII. yüzyılın başlarından XIV. yüzyılın başlarına kadar hüküm süren Çobanoğulları döneminde olmuştur. Şehrin ileri gelenlerinin yaptırmış oldukları medrese, darüşşifa, cami, mescit, hamam ve dükkân gibi eserlerle buradaki yerleşik hayata geçiş teşvik edildiği gibi, yerleşik hayata geçenlerin de ibadet, ilim, sağlık²², temizlik, alışveriş ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.²³

Candar lakaplı Süleyman Paşa 1309 yılında Çobanoğlu Mehmet Bey'in ordusunu yenmiş, bu suretle Kastamonu'da Candaroğulları devri başlamıştır. Babasının yerine geçen oğlu Süleyman Paşa, Gazi Çelebi'yi mağlup ederek Sinop ve çevresini idaresi altına almıştır.

geçmiştir. Kastamonu bölgesi takip eden dönemlerde sırasıyla M.Ö.1200–1100 yılları arasında Dor'ların; M.Ö.1100–700 yılları arasında Paflagonyalılar'ın; M.Ö.700–633 yılları arasında Kimriler'in; M.Ö.585–547 yılları arasında Lidyalıların; M.Ö.547–337 yılları arasında İranlıların; M.Ö.337–362 yılları arasında Kapaddiyalıların; M.Ö.183–104 yılları arasında Pontus ve Galatyalıların; M.Ö.104–64 yılları arasında Bretem hâkimiyetine girmiştir. Ahmet Koral, *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, Yenises Matbaası, Kastamonu, 1966, s.7.; Gas kavmiyle ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. Yaman, a.g.e., s.13-22.

¹⁸ a.g.y., s.132; ayrıca Hüsnü Acar, *Tarihte Kastamonu*, Mavi Ofset, Ankara, 1995, s. 9-29.

¹⁹ Bu göçlerin sonucu Kastamonu ve havalisinde 100 bin çadırılık bir Türkmen kütlesi oluşmuştur; bu da 800 bin ile bir milyon arasında bir nüfus demektir. Daha geniş bilgi için bkz. Refik Turan, “Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve İskânı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 1.

²⁰ Kazım Yaşar Koprman, “Memluk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 26.

²¹ Refik Turan, “Selçuklular Döneminde Kastamonu”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 1.

²² Anadolu'da kurulan ilk hastanelerden birisi olan Yılanlı Darüşşifa (1273) bu dönem eseridir. Geniş bilgi için bkz. Kamil Şahin, “Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Kastamonu'da Tıp Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 43.

²³ Ahmet Kankal, “Fetihten XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 92.

Bu devirde Kastamonu ve çevresi, devrinin bilim ve kültür merkezi olmuştur.²⁴ Hukuk, tıp ve İslâm konuları başta olmak üzere çeşitli bilim dallarında birçok eser Türkçeye çevrilmiştir; bunların arasında Kur'an tefsiri dahi vardır.²⁵ Çobanoğulları döneminde başlayan iskân ve şehirleşme faaliyetleri artarak devam etmiştir. Beylik kendi altın sikkesini dahi bastırması, bu altınlar tüm Kuzeybatı Anadolu'da ekonomik dolaşım aracı olarak kullanılmıştır.²⁶

Kastamonu 1392 tarihinde Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid Han tarafından zapt edilmişse de 1402 yılındaki Ankara Savaşı'nda Osmanlıların Timur'a yenilmeleri sonucu tekrar canlanmış ancak; nihayet 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı idaresi altına alınmıştır.²⁷

1.2.1 Osmanlı Döneminde Kastamonu

Kastamonu ve çevresi uzun bir süre bağımsız beylikler ve küçük devletler ülkesi olmuş, bu devrelerde çeşitli savaşlar ve hareketlere sahne olmuştur. Başlangıçta tam bir ticaret, endüstri ve kültür şehri olan Kastamonu, Osmanlı Devletine bağlandıktan sonra sakin ve az ilgilenilen bir bölge haline gelmiş²⁸, bu durgun halini 18. yüzyılın sonlarına kadar sürdürebilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde halkın çeşitli din ve milletlerden meydana gelmesinin doğal bir sonucu olarak; 1789 Fransız Devrimi'nin ateşlediği ulusçuluk meşalesinin alevleri Osmanlı topraklarına sıçramış, Batılılaşma düşüncesinde de bir değişiklik oluşmasına yol açmıştır. İmparatorluğun mevcut saltanat rejimini geleneksel yapısıyla ayakta tutmak için bazı Batı kurumlarının örneklenerek alınması giderek, yerini parlamenter sistem arayışına bırakmıştır.²⁹

Aslında bu gelişmeler öncesinde Kastamonu'nun gelişmesini durduran ve geri bırakan birçok olaylar zinciri de vuku bulmuştur. Kastamonu'da, 16. yüzyılın sonlarından itibaren medrese öğrencileri ve Celâli isyanları da etkili olmuştur.³⁰ Cana ve mala zarar, halkın ırz ve

²⁴ 1973 İl Yıllığı, s. 6.

²⁵ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Candaroğlu İsmail Bey ve Hulviyyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 44-45.

²⁶ Cevdet Yakupoğlu, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da İçtimai ve İktisadi Hayat", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 77.

²⁷ *Cumhuriyet'in 15.Yıl Anması Kastamonu Yıllığı*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938, s. 125-126.

²⁸ 1967 İl Yıllığı, s.137.

²⁹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 381; Osmanlı'daki değişim süreci ile ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Halil İnalçık, *Tanzimat Değişim Süresinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2006; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 1996; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996.

³⁰ Artık bu devre padişah fermanlarını bile önemsemeyen Kastamonu gibi sancaklarda, gittikçe yayılma eğilimi gösteren asayişsizlik ve başkaldırı olaylarının iyice çığırından çıktığı bir dönemdir. 1581'de Köroğlu Ruşen'in,

namusuna saldırı, rüşvet ve iltimas, Kastamonu kentinin birkaç defa yakılması gibi çeşitli olaylar; halkın huzurunu bozmuş ve Kastamonu için gerileme de başlamıştır.³¹ Bu düzensizliğin özellikle kırsalda daha fazla yaygınlık kazanması ve bunların sancak merkezine olan uzaklığı dikkate alındığında kolluk kuvvetlerinin etkin bir şekilde olayların üzerine gitmesini sekteye uğratmıştır. Şehir ile köy arasındaki dengenin bozulması neticesinde bölgeden dışarıya göçler, bu yüzyıllardan itibaren başlamıştır.

19. yüzyılda 1838-1841 ve 1860-1862 yıllarında İngiltere'yle yapılmış olan ticaret antlaşmalarının başka Avrupa devletleriyle de imzalanması sonucu³², bütün ülke durumdan olumsuz olarak etkilendiği gibi, Kastamonu da bu durumdan kendisine düşen payı fazlasıyla almıştır. Buna bağlı olarak Kastamonu, yabancı malların istilâsına uğramıştır. Kastamonu şehrindeki dükkân sayısı, bu tarihlerden sonra 16 insana 1 dükkân düşecek derecede artış göstermiştir.

Bu olumsuz gelişmelerle birlikte devletin girmek zorunda kaldığı çeşitli savaşlar, Kastamonu'daki hayatı büsbütün etkilemiş ve şehrin gerilemesine yol açmıştır.³³ Doğal olarak Kastamonu da; Avrupa'daki siyasî değişikliklerden, Osmanlı Devletinin Batı'daki sanayileşmeye ayak uyduramaması nedeniyle olumsuz etkilenmiş, bölgedeki mevcut tarım, hayvancılık ve el sanatları durgunlaşmış; hareketsiz ve içe dönük bir sosyal yapı oluşmuştur.³⁴

Osmanlı Anadolu taşrasında yerel yönetim yapılanmasının modernleşmesi girişiminde, ilk belediye teşkilâtının 1854 yılında İstanbul'da kurulmasından sonra; ülkedeki ilk 10 belediyeden birisi olarak, 1868 yılında Kastamonu'da Belediye Teşkilâtı kurulmuştur.³⁵

Kastamonu, özellikle I. Meşrutiyet (1876) sonrasında yönetici olarak atanan Giritli Sırrı Paşa, Abdurrahman Nurettin Paşa, Süleyman Nazif gibi birçok Osmanlı aydınının yaptıkları katkılarla kültür hayatı yüksek bir Anadolu kenti haline gelmişse de;³⁶ II. Abdülhamit'in

1587'deki Kara Hacı'nın, 1603'deki Karayazıcı'nın, Deli Hasan'ın, Yularkastı'nın ve 1833'deki Tahmiscioğlu'nun isyanları, bunlardan birkaçını meydana getirir. Daha geniş bilgi için bkz.: Baydil, a.g.m., s. 51; A.Rıfat Güzey, "XVII. Yüzyılın Sonu, XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s.126-127.

³¹ Mehmet Kaya, "İzmit ve Kastamonu Sancaklarında Asayiş Sağlama Çabaları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 56-71.

³² Bu dönemde yapılan antlaşmalar ve Osmanlı devletinin ekonomik yapısı konusunda geniş bilgi için bkz.: Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi VII.Cilt*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1978, s.17-22; Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 642-653.

³³ Baydil, a.g.m., s. 51-52.

³⁴ Turan, "Kastamonu'nun Türkler ...", s. 2.

³⁵ Erdal Arslan, *Kastamonu Belediye Başkanları*, Adres Basım Yayın, Ankara, 2005, s. 11-13.

³⁶ İ. Lütfi Seymen, "Kartpostallarla Geçmişte Kastamonu", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Cilt 24, Sayı 140, Ağustos 1995, s. 25.

padişahlığı boyunca Kastamonu da istibdat rejiminin etkilerini ve baskılarını üstünde hissetmiştir.³⁷

Tezimize; ana kaynak teşkil edecek olan Kastamonu basını, yaşamına ilk olarak 1872 yılında Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda çıkarılan *Kastamonu Vilayet Gazetesi* ile başlamıştır. Döneminde ülke çapında çıkarılan 11 resmî gazeteden birisi olan bu yayın organı, uzun yıllar vilâyet haberlerine yer vererek, resmî tamimlerin, kanunların halka duyurulmasını sağlamış, devletin ve valilerin resmî ağzı olma işlevini üstlenmiştir.³⁸

Kanun-i Esasî'nin 1908'de yeniden yürürlüğe konmasını izleyen anayasa değişikliklerini takiben Osmanlı Devletinde hem siyasî hem de toplumsal ve kültürel anlamda çoğulcu hayat ortaya çıkmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet yönetimi içinde kurulan gerçek anlamdaki ilk muhalefet partisi ise, gelenekçi-liberal kanattan Prens Sabahattin grubunun kurduğu Ahrar Fırkası'dır. Bu partiden başka, daha Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren bir siyasî parti olarak varlığını sürdüren, ancak tüzüğüne, siyasî parti olduğu yolunda 1913 yılında bir madde ekleyen İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası³⁹ (1911) ile başka pek çok parti ve siyasî nitelikli dernek kurulmuştur.⁴⁰ II. Meşrutiyet ile birlikte; Kastamonu'da da sosyal, kültürel ve ekonomik yönden büyük bir canlılık yaşandığı görülmektedir. Bu hususta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) etkili olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İTC'nin Kastamonu şubesi 27 Temmuz 1908 tarihinde kurulmuştur.⁴¹

Siyasî edebiyatımıza “sopalı seçimler” adıyla geçen seçimlerde⁴², İTC yanlısı hükûmet, “her ne pahasına olursa olsun seçimi kazanmaya azmetmiş ve bunun için ciddî tedbirler almıştır”. Kastamonu'da da vali, kaymakamlarını ve önemli mevkilerde bulunan memurlar ile emniyet ve jandarma mensuplarını bile kendi yandaşlarından olanlarla değiştirerek, “cebiri, tazyik ve tehdit” ile seçmenlere müdahale etmek suretiyle, Hürriyet ve İtilaf Fırkası adaylarına karşı seçimleri kazanmıştır.⁴³

İldeki ikinci gazete; II. Meşrutiyet'in ilânı ile başlayan hürriyet havası içinde kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi tarafından 17 Aralık 1908 tarihinde çıkarılan *Köroğlu*'dur. Bu tarihten 1918 yılında kapanmasına kadar geçen on yıl süresince

³⁷ M. Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1968, s. 4-6.

³⁸ 1872 yılından itibaren ilde çıkarılan tüm gazeteler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1973, s. 26.

³⁹ Mecliste İTC'ye muhalif olan tüm unsurları kapsayacak şekilde geniş tabanlı bir siyasal cephe Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında 21 Kasım 1911'de kurulmuştur. Güneş, a.g.e., s. 24. Bu fırka hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.

⁴⁰ Bu dönemde kurulan parti ve derneklerle ilgili olarak bkz. Tanık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt I, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1998.

⁴¹ Mustafa Eski, “İlk Kadın Mitingi”, *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Sempozyumu*, Gün Ofset, Ankara, 1996, s. 34.

⁴² Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 200-201.

⁴³ M. Z. Demircioğlu, a.g.e., s. 94-99.

Osmanlılık ve Türkçülük fikirlerinin dönemin siyasî atmosferi içerisinde değişiklik göstererek yer aldığı görülmektedir.⁴⁴ 14 Mart 1909'da yayına başlayan *Serbaz* gazetesi, zamanın Kastamonu valisi Ömer Ali Bey hakkında namus ve itibarı düşürücü yazılarından ötürü iki ay sonra kapatılmış ve sorumluları cezalandırılmıştır. Bu olay Kastamonu'daki ilk basın yasağıdır.

14 Aralık 1911'de ise Hürriyet ve İtilaf Partisinin yayın organı olarak *Zafer* gazetesi çıkarılır.⁴⁵ İlk sayısından itibaren iktidar partisinin yayın organı olan *Köroğlu* ile muhalefetin yayın organı *Zafer* arasında bitmek bilmeyen politik tartışmalar başlamıştır.⁴⁶ Kastamonu basınında Cumhuriyet döneminde de göreceğimiz basındaki çok seslilik geleneğinin başlangıcı bu çekişmeye kadar gitmektedir. Bu noktadan hareketle aydınlanma ve ülke gündemini takip etme hususunda Kastamonu'nun İstanbul'dan hiç de geride olmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde hem fikir akımlarının burada tartışılması hem de sosyal ve siyasal yapılanmaların Millî Mücadele hareketinin taban bulmasındaki etkileri bulunmaktadır.⁴⁷

II. Meşrutiyetin ilânıyla başlayan eğitim hamleleri çerçevesinde; ilköğretimin yaygınlaştırılması ile ilk ve yükseköğrenim arasındaki kopukluğu gidermek üzere ortaöğrenim kurumlarının faaliyetlerinin artırılması çalışmaları Kastamonu özelinde de kendini göstermiştir. Günümüz ilköğretim okulları seviyesinde değerlendirebileceğimiz iptidaî mekteplerdeki okullaşma oranı 1908'de binde 9 iken bu rakam 1913 yılı sonlarında binde 109'a yükselmiştir.⁴⁸

⁴⁴ 1912 yılına kadar geçen süre içerisinde İTC'nin savunduğu İttihad-ı Anasır fikrinden dolayı Osmanlıcı bir düşünce yapısını sağlamaya yönelik yazılar dikkat çekmekle beraber; Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlılık fikri gazetede İTC'nin politikasına paralel olarak milliyetçilik fikirlerinin de etkisiyle Türkçülük ve "Türklük Mefkûresi" şeklinde yansımaktadır. M. Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Köroğlu Gazetesi ve Türkçülük Fikrinin Gazeteye Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Yıl 4, Sayı 5, Kastamonu, 1998, s. 181

⁴⁵ Nihad Sırm Örik, "*Kayseri, Kırşehir, Kastamonu*", Kanaat Kitabevi, Ankara, 1955, s. 136.

⁴⁶ Aziz Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s.154-155.

⁴⁷ M.Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Kastamonu, 2005, s. 226.

⁴⁸ Kastamonu vilâyetindeki iptidaî okullar konusunda gösterilen başarı daha üst seviye olan idadî ve sultanî mekteplerinde sağlanmasa da özellikle kadınların eğitimi ve yabancıların okul açmasına karşı büyük çaba harcanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Aytekin, "Cumhuriyet'in Devraldığı Eğitim Müesseseleri (1910-1918)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 101-107. Öğrencileri yetiştirecek öğretmenlerin eğitim ve öğretimi açısından incelendiğinde; başlangıçta bir öğretmen ve birkaç öğrenci ile eğitim-öğretime başlayan ve uzun süre böyle devam eden Kastamonu Darülmuallimini (Erkek Öğretmen Okulu), İstiklal Savaşı sırasında 11 muallim ve 100 öğrenciye sahip olmuştur. 1915 yılında Kastamonu'da bir de Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) açılmıştır. Yine İstiklal Savaşı sırasında Darülmuallimat'ta 10 muallime görev yapıyor ve 50 civarında öğrenci öğrenim görmüştür. Kastamonu'daki öğretmen okullarının tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Arslanoğlu, "*Kastamonu'da Öğretmen Okulları (1884-1977)*", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 149. Bununla beraber Kastamonu merkezinde bulunmasa da vilayet genelinde çoğu Rum okulu olmak üzere 10 civarında gayrimüslim okulu bulunduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Necdet Hayta – Uğur Ünal, "1312 (1894) Yılı Kastamonu Vilayet

Kastamonu tarihinde sıkça karşılaştığımız, miting ve toplantı suretiyle halkın sesini iktidara ve muhatabına duyurma geleneğinin, bu noktada tabanı içine alan siyasallaşmanın ilk çok katılımlı örneği; Balkan devletlerinin Ekim 1912 yılında; Osmanlı Devletine savaş ilânı sonucu, Nasrullah Camii'nde toplanan on binden fazla insanın iştirak ettiği miting olmuştur.

Kastamonu siyasî hayatında belki ilk ve son kez; İTC ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) mensupları ile gayri-müslimler bu faaliyette birlikte hareket etmişlerdir. Miting sonucu çekilen telgrafların altında; “İtilaf Murahhası, İttihat Murahhası, Ermeni Ruhanî Reisi, Rum Ruhanî Reisi, Belediye Reisi ve Vilâyet Müftüsü”nün imzaları bulunmaktadır.⁴⁹

Osmanlı döneminde Anadolu eyaletinin bir sancağı olan Kastamonu, 1846'da düzenlenen idarî yapılanma ile vilâyet olmuş⁵⁰, Kastamonu şehri bu vilâyetin merkezi olmuş; Çankırı/Kangırı, Sinop ve Bolu sancakları da bu vilâyete bağlanmıştır.⁵¹ Meşrutiyetin ilânından sonra ise Bolu Kastamonu'dan ayrı bir mutasarrıflık olmuş, sonra da Çankırı ve Sinop da (1918) birer mutasarrıflık haline getirilerek Kastamonu'dan ayrılmışlardır.⁵²

Bu dönem toplum hayatında bir kısım siyasî ve sosyal işlevli derneklerin çokluğu ve şehir basınının İstanbul'dan geri kalmayarak ülke gündemini takip etmesiyle dikkat çekmektedir. Kastamonu fırka mücadeleleri açısından da siyasî bağlamda Osmanlı'nın son dönemi içerisinde aktif bir vilâyet olup, İttihat ve Terakki politikalarının taşra yansımalarının daha net bir şekilde gözlenebildiği bir konuma sahiptir.⁵³

1.2.2 Millî Mücadele'de Kastamonu

I. Dünya Savaşı sona erdiği ve Mondros Mütarekesi yapıldığında idarî bölünme açısından Kastamonu vilâyeti Sinop ve Çankırı mutasarrıflıklarını içine almakla beraber, bağımsız Bolu ve Zonguldak mutasarrıflıklarını da kontrolünde bulunduruyordu.⁵⁴

Coğrafi konumu ile pek fazla verimli toprakları bulunmayan, doğal ticaret yolları üzerinde de olmayan Kastamonu'da güçlü bir ticaret hayatı gelişmediği gibi buna istinaden etkili bir eşraf zümresi de oluşmamıştır. Savaşın tesiri ile işsizlik yaygınlaşmış, cephelerden dönenler de bu işsizliği daha da arttırmışlardır. Sonuç itibariyle bu durum asayiş de

Salnamesine Göre Kastamonu Vilayeti”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 38-39.

⁴⁹ M. Z. Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 108-109.

⁵⁰ Erdoğan Aslıyüce, *Türkiye'nin Yüreği Kastamonu*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 53.

⁵¹ *1967 İl Yıllığı*, s. 137.

⁵² Koral, *a.g.e.*, s.14.; Acar, *a.g.e.*, s. 218.

⁵³ Yılmaz, “Atatürk'ün ...”, s.231.

⁵⁴ *1967 İl Yıllığı*, s. 138.

etkilemiş, hayvan hırsızlığı, yol kesicilik, eşkıyalık olayları çoğalmıştır.⁵⁵ Yine uzun yıllar süren savaşların etkisiyle; şehir ve köylerde silâh altına alınabilecek erkek nüfus azalmış; buna karşılık azınlıklar askere alınmadığı için güç ve servetlerini arttırmışlardır.⁵⁶

I. Dünya Savaşı boyunca devlet aleyhinde çalışan Ermeniler tehcir edilmelerine rağmen Mondros Mütarekesi'nden sonra bunların bir kısmı geri dönerek, Ermenilere özel bir haber alma örgütü oluşturmuşlar⁵⁷, Papaz Dacat Efendi'nin etrafında toplanarak bir takım olumsuz faaliyetlere başlamışlardı.⁵⁸ Tehcir esnasında ellerinden alınan mallarını geri almak için, pek çok haksız uygulamaya sebep olmuşlar, bu da halkın maneviyatını sarsmakla beraber millî hınçlarının da artmasına vesile olmuştur.⁵⁹

Anadolu ve yakın çevresinde cereyan eden hadiseler Kastamonu ahalisince çok dikkatli bir şekilde takip edilmiş ve tepkilerini her vesile ile ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. İzmir'in Yunanlılarca işgalinin duyulması üzerine 16 Mayıs 1919 günü "Millî Matem" ilân edilerek Kastamonu ve çevresinde mitingler düzenlenmiş, işgal protesto edilmiştir.⁶⁰ 10 Aralık 1919'da Kastamonulu kadınlardan oluşan bir komite tarafından üç binden fazla kadının katılımının sağlandığı bir miting daha düzenlenmiştir. Bu miting; alanı dolduran çok sayıda hanımın ilk toplu hareketi olması itibariyle büyük yankı uyandırmıştır.⁶¹

Millî Mücadelenin başlangıcından itibaren, yurdun çeşitli yerlerinde olduğu gibi, Kastamonu ve çevresinde de, bu hareketi desteklemek amacıyla çeşitli cemiyetler kurulmuştur. Bu cemiyetlerin ana hedefi; halkın millî bilincini kuvvetlendirerek, Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketini maddî ve manevî olarak desteklemelerini sağlamaktır.

İkincil olarak da; toplumun yozlaşmaya uğramış değer yargılarını tekrar canlandırmak, özellikle gençlerin ahlaki durumlarını yükseltmek ve onları vatana faydalı kişiler olarak yetiştirme görevini de üstlenmişlerdi.⁶² Bu cemiyetlerin ilki 27 Temmuz 1919'da kurulan

⁵⁵ Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 133.

⁵⁶ *1973 İl Yıllığı*, s. 9.

⁵⁷ Bülent Çukurova, "Türk Kurtuluş Savaşı Sonlarında Ermeni Komitelerinin Batı ve Balkan Devletleriyle İlişkileri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 38.

⁵⁸ *1973 İl Yıllığı*, s. 9. Öte yandan aynı Dacat Efendi 1920 yılı Temmuz ayı ortalarında Kuvay-ı Milliye'ye 50 lira bağış yapmış, Patrikhane ve İtilaf Devletleri'nin tepkisinden çekindiği için gizli olarak yardımlarına devam edeceğini bildirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fazıl Çiftçi, *Mahalli Basın Işığında Millî Mücadelede Kastamonu ve Çevresi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Kastamonu, 2006, s. 397.

⁵⁹ Şahingöz, a.g.m., s. 133.

⁶⁰ Kastamonu Kuvay-ı Milliye ile birleştikten sonra da 14 Kasım 1919'da Fransızların güney illerini işgali, 1 ve 13 Şubat'ta Ermenilerin Maraş katliamı ve 17 Mart 1920'de İstanbul'un işgali yine binlerce insanın toplandığı miting alanlarında protesto edilmiştir. Şahingöz, a.g.m., s. 133-143.

⁶¹ Mitingde heyecanlı konuşmalar yapılmış, İzmir'in, Maraş'ın, Urfa'nın ve Antep'in işgali protesto edilmiştir. Mustafa Eski, "Yakın Tarihimizde Kastamonulu Kadınlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XII, Sayı 34, Ankara, 1996, s. 250-251.

⁶² Faruk Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XII, Sayı 34, Mart 1996, s. 159.

İnebolu Gençler Mahfili'dir.⁶³ Bunu Ekim ayı içerisinde kurulan *Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti*, 16 Kasım 1919'da kurulan *Kastamonu Muallimler Cemiyeti*, 17 Şubat 1920'de kurulan *Kastamonu Gençler Mahfili* izlemiştir.⁶⁴

Kastamonu'da millî mücadelenin kazanılacağına inananların sayısı düşük seviyede iken *Açıksöz* gazetesi 15 Haziran 1919'da yayın hayatına başlayarak, bu davayı cesaretle savunmaya başlamış ve ilde Millî Mücadele yanlısı bir kamuoyu yaratmıştır.⁶⁵ Görece bu denli kuvvetli bir basın olduğu yerde şüphe yok ki üst düzeyde bir kültür birikimi ve toplumsal kaynaşma söz konusudur.⁶⁶

Ahalinin zaman zaman ortaya koyduğu bu tepkilerle birlikte Millî Mücadele boyunca şehrin ileri gelenleri, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış, şehrin mücadeleye iştiraki için gayret sarf etmişlerdir. Her ne kadar Vali İbrahim Bey'in İstanbul'da tutuklanmasından sonra şehir; Vali vekili Osman Nuri Bey zamanında bir kararsızlık dönemi geçirmişse de, bunu Kuvayi Millîyecilerin gayretleriyle ortadan kaldırmışlardır. Vali İbrahim Bey'in tutuklanması, yerine İstanbul hükûmeti tarafından yeni bir valinin atandığının duyulması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'dan bölgeye yetkili bir mıntika kumandanının gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Albay Osman Bey tam yetki ile Kastamonu'ya gönderilmiştir. Osman Bey'i 16 Eylül 1919'da Kastamonu'ya gelişiyle aynı gün Kastamonu'nun Kuvayi Millîye ile birleştiği duyurulmuştur.⁶⁷ Bu birleşmenin ardından 27 Eylül 1919'da, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu şubesi kurulmuştur.⁶⁸

M. Kemal Atatürk Nutuk'ta Kastamonu ve buradaki örgütlenmenin şekillenmesine dair "(...) Kastamonu bölgesinde ve Kastamonu il merkezinde gevşeklik ve zayıflık belirtileri görülmeye başlayınca, Kastamonu'ya güvenilir ve güç sahibi bir subayın gönderilmesini Ankara'da bulunan Ali Fuat Paşa'dan rica etmiştim (...) Albay Osman Bey, Kastamonu

⁶³ Özellikle bu cemiyetin tüzüğü incelendiğinde; Millî Mücadele döneminde, halkın ahlaki bir çöküntü ile karşı karşıya bulunduğu, buna bağlı olarak millî ve manevi değerlerini unutmaya yüz tuttuğu, halk arasında birtakım kötü alışkanlıkların yaygınlaştığı sonucuna ulaşılabılır. Söylemez, a.g.m., s. 162.

⁶⁴ Bu cemiyetlerin yanında yine döneminde şehirde önemli rol oynayan diğer cemiyetler şunlardır: "İhtiyat Zabıtları Şubesi (1919), Safranbolu Muini Maarif Cemiyeti (1920), İçki Aleyhinde Cemiyet (1920), Cide Evlendirme Cemiyeti, Çankırı ve Çerkeş'te Gençler Mahfili (1921), Bartın İlim ve İrfan Derneği, Himaye-i Ahlak Heyeti (1921), Himaye-i Etfal Cemiyeti (1922), İlim Derneği (1922). Bu cemiyetlerin faaliyetleri için bkz. Hüsnü Açıksöz, *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Vilayet Matbaası, Kastamonu, 1933, s. 75-82.

⁶⁵ *1973 İl Yıllığı*, s. 10; İsmail Özçelik, "Millî Mücadelede Açıksöz Gazetesi ve Kastamonu Kamuoyunun Güney Anadolu İlleri'nin İşgali Karşısındaki Tavrı", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 109-114.

⁶⁶ Muharrem Avcı, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü Sempozyumu*, Gün Ofset, Ankara, 1996, s. 28.

⁶⁷ *1973 İl Yıllığı*, s. 12-14; Şahingöz, a.g.m., s.142; Bu birleşmenin ertesi günü *Zafer Gazetesi* son baskısını yaparak bir daha yayınlanmayacağını belirtmiş, *Açıksöz Gazetesi* ise haftada iki baskıya artmıştır. Açıksöz, a.g.e., s. 22.

⁶⁸ *Kastamonu Gazetesi'nin* 29 Eylül 1919 tarihli sayısında, "Komisyon Teşkili" başlığı ile yayınlanan haberde, şubeyi teşkil eden kişilerin adları yayınlanmış ve kendilerinin "tayin suretiyle kuruculuğa getirildikleri" belirtilmiştir. Eski, a.g.m., s. 37.

telgrafhanesine geldi ve aynen şu telgrafi verdi: (...) Buradaki durum önemlidir. Kongreden istirham ediyorum Kastamonu halkını aydınlatsın.” demektedir.⁶⁹ Bu yazışmalardan da anlaşılacağı üzere, Kastamonu henüz Millî Mücadele’ye inancı konusunda Ankara’ya yeterli güveni vermemiştir. Böyle önemli bir şehrin Millî Mücadele saflarındaki kritik pozisyonunu değerlendiren liderler; şehrin vali ve diğer yöneticileri üzerindeki tasarruflarını dikkatli kullanmışlar ve şehri Kuvayı Millîye saflarına çekmişlerdir.

Kastamonu, Millî Mücadele’nin merkezi Ankara olunca, apayrı bir önem kazanmıştır. Çünkü İstanbul-Ankara bağlantısı özellikle batı kesiminin İtilaf Devletleri ve isyancı güçlerin kontrolü elinde olması sebebiyle emniyetini kaybetmiş, İnebolu-Kastamonu yoluyla sağlanan irtibat ise daha kolay ve güvenilir olmuştur. Öte yandan gerek iç isyanlar, gerekse Yunan saldırıları sırasında Kastamonu, cephe gerisi durumuna girmiştir.⁷⁰ İstiklâl Savaşı’nın başlatılma hazırlıkları sırasında İstanbul’dan kaçırılan ve Rusya’dan satın alınan silah ve cephane, Ankara’ya, İnebolu, Kastamonu ve Çankırı üzerinden ulaştırılmıştır. Limanı olmayan İnebolu’da, kayıkçılar silah ve cephaneleri zor şartlar altında mavnalarla karaya çıkarmışlardır.⁷¹

İstanbul hükûmetince, Ankara’daki hükûmet ve onu destekleyen tüm unsurları engellemek, kötülemek ve halk nezdinde gözden düşürmek için Şeyhülislam Dürrizâde’ye Nisan 1920’de bir fetva çıkartıldı. İstanbul hükûmetinin hazırlamış olduğu bu fetvaya karşı, Anadolu’daki müftü ve din adamları da bir fetva hazırlayarak dağıttılar.⁷² Bu kritik fetvayı imzalayan ilk kişi Ankara Müftüsü Börekçizade Rıfat Efendi olurken, ikincisi Kastamonu Müftüsü Hafız Osman Nuri Efendi olmuştur. 45 imzanın bulunduğu fetvada, 24 imza ile Kastamonu ilk sırayı alırken onu 15 imza ile Ankara izlemiştir.⁷³

1920 yılı Temmuz ayı sonlarına doğru Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Gençler Kulübü yöneticileri yerli ve yabancı düşmanlara karşı hazırlıklı olmak amacıyla geniş çaplı eğitim düşüncelerini vali ve diğer yetkililere bildirerek bir toplantı düzenlediler. Mahalle temsilcilerinin, yetkililerin kendilerinden isteyecekleri her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ifade etmeleri üzerine, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti binasında toplanarak haftanın cuma

⁶⁹ Yazışmalarla ilgili bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.130-134.

⁷⁰ Şahingöz, a.g.m., s. 134.

⁷¹ Acar, a.g.e., s. 138. “Asker, silah, yiyecek ve giyecek ile bünyesinde yaptığı yardımlardan başka; İnebolu’dan Ankara’ya binlerce ton cephaneyi kağnılarla, at arabaları ile Kastamonulular taşımıştır. Bilhassa kocaları cephelerde çarpışırken, memleketin *cefakâr* ve *vefakâr* anaları sırtlarında çocuklarıyla bitmek tükenmez konvoylar halinde kağnılar ile yollara dökülmüş ve İnebolu’dan Kastamonu’ya, Kastamonu’dan Ankara’ya savaş malzemesi taşımıştır.”, *1973 İl Yıllığı*, s.15.

⁷² Karşı fetvayı hazırlayan heyet; hükûmet merkezi olan İstanbul’un işgal altında olduğundan, halifeliğin serbest hareket etme imkânını kaybettiğini, askerlerinin düşmanlar tarafından öldürüldüğünü, esir edildiğini ve Türk vatandaşlarının İngiliz kanunlarıyla yargılandığını, halifeliğin serbest irade ile hareket edemediğini ve asıl onun kurtarılması gerektiğini belirtmişlerdir. Acar, a.g.e., s. 120.

⁷³ Çiftçi, a.g.e., s.253-263.

günleri eğitim amacıyla içtima yapılmasına karar verildi. Kastamonu tarihine *Cuma Talimleri* olarak geçen bu ilginç olay Ekim başında sona erdirilmiştir. Askerî açıdan çok fazla önem taşımamakla birlikte manevî etkileri son derece önemlidir. Türk Milletinin vatan savunması uğrunda birlik oluşturması, halkın bütün varlığıyla vatan savunmasına katılma azmi çok net ve anlamlı bir şekilde ifade edilmiştir.⁷⁴

Mecliste 11 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen “Firariler Hakkındaki Kanun” ile vekillerden oluşan İstiklâl Mahkemeleri teşkil olunması kabul edilmiştir. Mahkeme kararlarının uygulanmasında ordunun yardımını almak maksadıyla kolordu kuruluşlarının yurtiçindeki dağılımları göz önüne alınarak sekiz merkez tespit edildi. Bunlardan birisi de Kastamonu İstiklal Mahkemesi’dir.⁷⁵ Bu mahkemenin, bölgesindeki 34.000 firariden 14.000’inin cepheye gönderilmesi açısından bakıldığında Millî Mücadele’ye olumlu katkıları olmuştur.

19 Ekim 1920’de de ünlü şair Mehmet Akif Ersoy Kastamonu’ya gelmiştir. 24 Aralık tarihine kadar şehirde kalan şair; vaazlarıyla, sohbetleriyle ve bilhassa şiirleriyle halkın maneviyatını yükseltmiş, azmini kuvvetlendirmiş ve Millî Mücadele’ye top yekûn katılmanın dinî, insanî ve millî bir görev olduğunu vurgulayarak halkı bilinçlendirmiştir. İstiklâl Marşı, *Sebilü’r Reşad*’dan sonra ikinci kez *Açıksöz*’de yayınlanmıştır.⁷⁶

1.3. Atatürk Dönemi

Millî Mücadele’nin başlangıcında ve devam ettiği süreçte; Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile onun egemenliğini temsil eden “Millî Heyet” ve Heyet-i Temsiliye’yi uygulamaya koyan Mustafa Kemal Paşa, kurtuluş hareketini halka dayandırmayı ve bu harekete toplumsal bir taban oluşturmayı amaçlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açılmış, dönemin şartları gereği, başlangıçta yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini kendi üstünde toplamıştır.

Millî Mücadele boyunca görülecek olan mutlak meclis egemenliğine dayalı güçler birliği savaş bittikten sonra yerini tekrar doğal anayasal gelişime bırakacak olsa da 1921 Anayasası Türk siyasal hayatında vazgeçilmeyen bir gelenek olarak meclis üstünlüğünü

⁷⁴ Çiftçi, Kastamonu’da yapılan bu eğitimleri esas itibariyle yurt genelindekilere benzetmekle birlikte; gerek iştirakin boyutları gerekse katılanların sosyal statüleri açısından incelendiğinde tarihte örneğine çok az rastlanır bir faaliyet olduğuna işaret eder; *a.g.e.*, s. 334-348. Cuma Talimleri hakkında bkz. *Açıksöz*, *a.g.e.*, s.55-74.

⁷⁵ Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 10 Ekim 1920 ile 7 Şubat 1921 tarihleri arasında yaklaşık 4 ay faaliyette bulunmuş ve bu süreç içerisinde 420 suçluya 11’i idam olmak üzere çeşitli cezalar vermiştir. 19 Ağustos 1921 tarihinde tekrar göreve başlayan mahkeme, 1 Ağustos 1922 tarihinde lağvına kadar 5’i idam olmak üzere 7477 kişiye çeşitli cezalar vermiştir. Mustafa Safran, “Kastamonu İstiklal Mahkemesi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s. 115–120.

⁷⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 349-382.

getirmiştir.⁷⁷ Millî Mücadele'yi gerçekleştiren meclis, başlangıçta farklı sosyo-ekonomik tabandan gelen milletvekillerinden oluşmasına rağmen, başlangıçta üyelerin bağlı oldukları bir siyasî parti ve buna bağlı gruplar yoktu. Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında bulunanlar 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu (A-RMH) kurmuşlardır.⁷⁸

A-RMH grubu içinde de Mustafa Kemal Paşa'nın etrafındakiler ve görüşlerini benimseyenler birinci grup, bu birinci grubun dışında bırakılmış ya da kalmış milletvekilleri ise ikinci grup olarak adlandırılmışlar ve meclisin ilk muhalefet grubunu temsil etmişlerdir.⁷⁹

1.3.1 Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu

A-RMH grubunun yeni içtüzüğünün kabulünden dört buçuk ay sonra, Mustafa Kemal Paşa Ankara gazetelerine verdiği bir demecinde; barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyacak bir siyasî parti kurma kararında olduğunu açıklamıştır.⁸⁰ Bu oluşum için dönemin şartları gereği bir yıldan uzun bir süre beklenmesi gerekecek, A-RMH grubu milletvekillerinin bir ay sürecek toplantıları sonucu, 1923 milletvekili seçimlerini müteakip 7 Ağustos 1923'te cemiyetin Halk Fırkası'na dönüştüğü ilân edilecektir.

Halk fırkasının meclisteki grup başkanlığı seçimlerinde Kastamonu mebusu Mahir Bey ve Ali Rıza Bey aza olarak seçilmişlerdir.⁸¹ Bu mebuslar ülkenin içinde bulunduğu siyasal koşulların ön plana çıkması sebebiyle, Kastamonu için çok fazla üretken olamamışlarsa da, kurulan fırkanın ana yönetim kademesinde Kastamonu'dan iki mebusun bulunması, il için ayrı bir gösterge oluşturmaktadır. CHF bir yıl sonra adını Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirmiştir. Halk Partisi; tezin bundan sonraki bölümlerinde Kastamonu bağlamında ele alınacaktır.

1.3.2 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilânı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 30 Ekim'de İsmet Paşa ilk cumhuriyet hükûmetini kurmakla görevlendirilmiştir. Böylece özellikle iki büyük gruplaşmanın ülkede ve meclisteki vaziyetleri ve kutuplaşmaları daha belirgin bir hal almıştır. Muhafazakârlar halife ekseninde

⁷⁷ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s. 64.

⁷⁸ A-RMHC, birinci TBMM'de kurulan ilk grup değildir. Oyların dağılmasını engellemek amacıyla 1920 yazında ve sonbaharında kurulan bazı gruplar mevcut olup (Tesanüt, İstiklal, Halk Zümresi, Islahat grupları gibi) bundan başka 1920 sonlarında resmen kurulmuş iki parti de vardır (Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası). Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s.34-35.

⁷⁹ Tunaya, *a.g.e.*, s.537.

⁸⁰ Tunçay, *a.g.e.*, s.40.

⁸¹ Tunçay, *a.g.e.*, s.50-51.

toplanmışlar, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği yenilikçiler ise meclis ve hükûmeti kendi kontrolleri altında tutmakla beraber kendi iktidarı için halifeliğin her zaman tehlike teşkil ettiğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple Mustafa Kemal halifelğe karşı pozisyonunu belirlemiş; halifeliğin tarihî kökeni incelenerek Türkiye bakımından taşıdığı değer konusunda kısa ve özlü bir kampanyadan sonra meclis 3 Mart 1924'te halifeliği kaldırarak halifeyi Türkiye'den sürmüştür.⁸²

Bu ilk dönemde Musul'un statüsünün belirlenmesiyle ilgili olarak İngilizlerle, Lozan Antlaşması çerçevesinde mübadele konusunda Yunanlılarla anlaşmazlıklarının devam etmesi; öte yandan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi görüşmeleri sırasında mecliste yoğun tartışmaların yaşanması, meclis içindeki muhalefeti belirginliğini artırmakla kalmamış, Halk Partisi'nden istifalar şekline dönüşmesine ortam hazırlamıştır.⁸³

Ordu müfettişliğinden istifa ederek meclise seçilmiş olan Kazım Karabekir ile Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay), Adnan (Adivar), Refet Paşa ve birkaç milletvekili 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında yeni bir siyasî parti kurdular.⁸⁴ Partinin dayandığı esas fikir, muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin millet meclisinde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesi idi. Bunun için parti, birkaç kişinin "oligarşik gayelerine" karşı koyarak bireysel özgürlükleri korumak amacıyla idi.⁸⁵

Parti programının⁸⁶ birinci maddesinde, "Türkiye devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyettir" deniliyor, ikinci maddede, partinin, liberalizme ve halkın egemenliğine bağlı olduğu belirtiliyordu. Ayrıca parti dinî düşünce ve inançlara saygı gösterme sözü veriyordu.⁸⁷ Aynı zamanda program, şehir ve kırsaldaki seçkinler lehine olan iki türlü dolaylı seçim sistemi yerine, genel oy hakkıyla birlikte, doğrudan seçim öneriyor; hem iç hem de dış ticaret serbestliği ve devlet müdahalesinin en aza indirgeneceğini belirtiyordu.⁸⁸

Lozan'da halledilemeyen Musul meselesi ile ilgili olarak İngiltere'nin Türkiye'yi zayıflatma planlarından birisi olarak Şeyh Sait tarafından 13 Şubat 1925'te başlatılan ve kısa

⁸² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.57-58

⁸³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, II. Devre, Cilt 9, Ankara, 1975, s.26-71.

⁸⁴ Başlangıçta 11 milletvekilinin CHP'den istifası ile kurulan partiye, sonradan 18 mebus daha üye olmuştur. Bu isimlerden birisi de Kastamonu milletvekili Halit Akmansü'dür. Akmansü, 1923-1927 yılları arasında milletvekilliği yapmış, TpCF kapatıldıktan sonra Halk Fırkası'na geri dönmüşse de meclisin müteakip dönemlerinde milletvekili seçilmemiştir. Akmansü, Halk Fırkası'ndan sair sebeplerle istifa eden ilk milletvekilidir. 1926 yılında M.Kemal Atatürk'e yapılmak istenen İzmir suikastıyla ilgili olarak; TpCF mensubu vekiller arasında tek yargılanmayan Halit Akmansü'dür. Tunçay, *a.g.e.*, s.104-108.

⁸⁵ Karpat, *a.g.e.*, s.59-60.

⁸⁶ Parti programı Kastamonu'ya *Açıksöz* gazetesindeki 22 Teşrinisani 1340 tarihli beyannâmeyle duyurulmuştur.

⁸⁷ Özellikle bu madde, müteakip safhada çıkacak olan Doğu isyanları sırasında, bütün karşı devrimcilere bir çağrı niteliği taşıdığı iddiasıyla hükümet yanlısı basın tarafından sert tepkilerle karşılanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tunçay, *a.g.e.*, s. 153.

⁸⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.74-75.

sürede doğu illerinin bir kısmını saran isyan ile İngiltere himayesinde bir Kürt devleti kurulması hedeflenmiştir.⁸⁹

Meclis, bu isyanla başa çıkabilmek için 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nu kabul etmiş ve örfi idare ilân edilerek vatana ihanet suçlarıyla, rejime karşı işlenen diğer bütün suçları yargılamak üzere 1920'de kurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri geniş yetkilerle tekrar harekete geçirilmiştir.⁹⁰ Şark İstiklal Mahkemesi'nde, ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırtmak suçlamasıyla yargılananların arasında TpCF Urfa yöneticilerinden şahısların da olması sonucu mahkeme, 25 Mayıs 1925'te, görev bölgesi içindeki bütün TpCF şubelerini kapatmıştır. Böylece gerek isyan bölgesi, gerekse Ankara İstiklâl Mahkemesinde görülen bazı davalarda TpCF üyelerinin ilişkilendirilmesi sonucu, hükûmet 3 Haziran 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak bu partiyi yasaklamıştır.

Dönem içerisinde Kastamonu'da *Açıksöz* sayıları incelendiğinde; partinin kurulması ile ilgili bilgiler bulunmamakla birlikte 4 Nisan 1341'de Tosya şubesinin kapatıldığı, bütün üyelerin partiden istifa ettiği ve ilçe başkanı Küçük Osmanzâde Reşat Efendi'nin ve Barutçuzâde'nin partiyle ilişkilerini kestiklerine dair gazetede bir yazı yayımladıkları görülmektedir.⁹¹

1.3.3 Şapka Devrimi: Neden Kastamonu?

29 Ekim 1923 tarihiyle birlikte siyaset, hukuk, eğitim ve kültür, ekonomi ve maliye, toplum hayatı, sağlık hizmetleri, dış politika, ordu ve millî savunma gibi geniş bir yelpazede, bütün sahaları içine alan bir kuruluş ve yapılanma dönemi başlamıştır.⁹² Ancak yine de; eski kurum, yasa ve simgelerin yerine yenilerini koyma çağdaşlaşma (ya da laikleşme) süreci, halifelîğin kaldırılması, dinî eğitim ve yargının kaldırılmasıyla tamamlanmış değildir.⁹³ Toplumsal alana daha çabuk inebilecek ve sosyal yapıda meydana getirilecek değişiklikler ile bir zihniyet inkılâbının da gerçekleştirilmesi amaç edinilmişti.⁹⁴

Saltanattan Cumhuriyet rejimine geçiş sürecinde birbirine paralel ve aynı amaca yönelik düzenlemeler yapılmış ve bunlar; hukuk alanındaki inkılâplarla desteklenmiştir. Şapka kanunun çıkarılması, memurların kılık kıyafeti ile ilgili kuralların konulması, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve türbedarlıkla ilgili birtakım unvanların yasaklanıp kaldırılması; etnik, dinî ve hatta mezhepler arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak için

⁸⁹ Refik Duran-Mustafa Safran, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s.227.

⁹⁰ Karpat, *a.g.e.*, s. 60.

⁹¹ "Tosya'da Terakkiperver Fırkası'nın Kapatılması", *Açıksöz*, 4 Nisan 1341.

⁹² Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 587.

⁹³ Tunçay, *a.g.e.*, s.155.

⁹⁴ Mehmet Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2005, Kastamonu, s. 223.

bütüncül yapı içerisinde Türk Milletini tanımlamak, kanun önünde eşit vatandaşlık kavramını ortaya koymak bakımından olduğu gibi,⁹⁵ ‘Cumhuriyet inkılâplarının mahiyetini kavramakta zorluk çeken, “yeni hayat”ın toplum önünde açtığı ufukları görmezden gelen bazı istismarcıların, halkın bu semboller dünyasını yani manevî değerlerini harekete geçirerek rejime muhalefetlerini din kisvesi altında sürdürmeye çalışmasını engellemek bakımından’ da önemli ve gerekliydi.⁹⁶

Afet İnan’ın anılarında; yukarıda bahsedilen düzenleme ve köklü değişiklikleri; M.Kemal Atatürk’ün çok önceden yapmayı tasarladığı görülmektedir. Erzurum Kongresi’nin kapandığı gece yakın çevresiyle sohbet halinde iken, devam eden Kurtuluş Savaşı’nın ardından Cumhuriyetin kurulacağı, Saltanatın kaldırılacağı, örtünmenin kaldırılıp çağdaş uluslar gibi fes yerine şapka giyileceği ve Latin harflerine geçileceği konuları Atatürk tarafından belirtilmiştir.⁹⁷

M.Kemal Atatürk, fes ve şapkanın uygarlık olmadığını; başlık değiştirmenin, batıl inanışlara saplanan ve mihlanan bir kafaya hiçbir düşünce ışığı vurmeyeceğini biliyordu. Asıl sorun kafanın içindeki batıl inanışları söküp atmaktı. Bu, kafaları uygarlığa çevirecek bir simgeydi. Şapka, bir başlık taklidi değil, düşünce devriminin bir sembolü idi.⁹⁸ Dolayısıyla yapılacak giyim-kuşam değişikliği bir uygarlık atılımı ve simgesi olacaktı.⁹⁹

11 Ağustos 1925’te Kastamonu ileri gelenleri ve bürokratlarından oluşan bir heyetin davetini kabul eden Atatürk¹⁰⁰, bu tarihten 12 gün sonra 23 Ağustos 1925’de başında Panama şapkasıyla Ankara’dan Kastamonu’ya hareket etmiştir.¹⁰¹ 1 Eylül 1925’e kadar şehrin Daday, İnebolu, Taşköprü ve Merkez ilçelerinde çeşitli inceleme ve ziyaretlerde bulunmuştur. Gezi programının başından itibaren ilçelerdeki tarihî konuşmalarına bakıldığında temelde, Cumhuriyete giden yolda Türklüğün vermiş olduğu başarılı mücadele, medeniyetin ve medenî olmanın gerekliliği, yapılan inkılâp hareketleri, gerekçeleri ve kıyafet inkılâbının zarureti teması üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.¹⁰²

⁹⁵ Yılmaz, “Atatürk’ün...”, s. 223.

⁹⁶ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Atatürk’ün Kastamonu Seyahati ve Şapka İnkılâbı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu, 2001, s. 14.

⁹⁷ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 61.

⁹⁸ Şerafettin Yamaner, *Öncesinde ve Atatürk Döneminde Toplumsal ve Kültürel Değişim*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 164.

⁹⁹ Yamaner, s. 184.

¹⁰⁰ Bu heyet şu kişilerden oluşmuştur: Hüsnü Bey (CHF mutemedi), Hacı M.Ali Efendi (Belediye üyesi), Sabri Bey (Ticaret Odası Başkanı), Tatlızade Emin Bey (Türk Ocağı üyesi), Hüsnü Bey (Açıksöz Gazetesi başyazarı), Hacer Hanım (Kız Orta Mektebi öğretmeni), Hikmet Hanım (Üçüncü Ana Mektebi öğretmeni). Heyetin ziyareti ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Eski, *Atatürk’ün Kastamonu Gezisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s.8.

¹⁰¹ Nezahat Özcan, Atatürk’ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIX, Sayı 57, Kasım 2003, Ankara, s. 1285.

¹⁰² Yılmaz, a.g.m., s. 227.

Atatürk Nutuk'ta; “Efendiler, milletimizin başına giymekte olduğu, cahillik, gaflet, taassup, yenilik ve medeniyet düşmanlığının belirgin işareti gibi görünen fesi atarak, onun yerine bütün medenî dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve böylece, Türk Milletinin medenî toplumlardan zihniyet bakımından da hiçbir ayrılığı bulunmadığını göstermek kaçınılmaz oluyordu.”¹⁰³ diyerek inkılâba giden yoldaki gerekçelerini belirtmiştir.¹⁰⁴

Giyim kuşam alanında yapılan inkılâplarla ilgili olarak olumlu bir hava yaratmak, önceden halka tanıtıp mâl etmek düşüncesi ile gerçekleştirilen Atatürk'ün Kastamonu seyahati olumlu sonuçlar vermiştir. Keza; Şapka İktisası hakkında 671 sayılı kanunun çıkarılmasına kadar (25 Kasım 1925) üç aya yakın bir süre içinde, büyük şehirlerdeki memurlardan başlayarak okur-yazar grupları arasında şapka yaygınlaşmıştır.¹⁰⁵ Yine de kanun ve uygulaması hem meclis içi ve dışı bürokratlardan hem de halk tabanından olumsuz tepkiler görmüştür. Dinî değerlerin siyasete karıştırıldığı bu tepkiler yerel ayaklanmalara dönüşmüş, 15 Eylül Sivas olaylarını Kayseri, Urfa, Nizip, Maraş, Erzurum, Rize ve Giresun bölgelerindeki ayaklanmalar izlemiştir.¹⁰⁶

Şapka devriminin çalışmamızdaki önemi, ilk icrası ve halka açılımı için Kastamonu'nun seçilmiş olmasıdır. Bu seçim asla bir tesadüf olmamakla birlikte birden çok ve iç içe geçmiş sebep-sonuç ilişkilerini karşımıza çıkarmaktadır. Şöyle ki; şehrin Millî Mücadelede oynadığı rolün ön plana çıkması; Şeyhülislam Dürrizâde'nin M. Kemal ve arkadaşlarının idamına dair çıkardığı fetvaya karşı olarak Anadolu'daki müftü ve din adamlarının çıkardığı fetvaların büyük çoğunluğunun Kastamonulu din adamlarına ait olması; Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu'nun birçok yerinde iç ayaklanma ve isyanlar olmasına rağmen Kastamonu'da böyle bir olayın vuku bulmaması; şehir basınının Millî Mücadele'ye verdiği destek kıyafet devriminin Kastamonu'da ateşlenmesine olumlu katkılar sağlayan hususlardır.¹⁰⁷

Kinross bir yandan, Kastamonu'nun Kurtuluş Savaşı'ndaki bağlılığından ve “ihtilalin bir çeşit sembolü” olduğundan bahsederken öte yandan şapka devrimi gibi çeşitli din devrimlerini açıklamak için, bile bile gericiliğiyle tanınmış bir vilayeti seçtiğini, bu ani çarpışma taktiğinin başarıya ulaştığı takdirde başka herhangi bir yerden iki kat daha etkili

¹⁰³ Nutuk, s. 637.

¹⁰⁴ Şapka devrimi ve sonuçları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Acar, a.g.e.; s.167-194; Eski, a.g.e.; Özcan, a.g.e., s.1277-1288; Yeşilbursa, a.g.m., s.13-20; Yılmaz, “Atatürk'ün...”, s. 223-232.

¹⁰⁵ Yılmaz, a.g.m., s. 224.

¹⁰⁶ Gökhan Atmaca, “80nci Yılında Şapka Devrimini Anlamak”, *Atatürk Haftası Armağanı*, Genelkurmay Yayınları, 10 Kasım 2005, Ankara, s. 157; Ayaklanmalar sonucu kurulan İstiklâl Mahkemeleri'nde olaylara karıştığı belirlenen kişilere idam, sürgün vb. mahkûmiyet cezaları verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tunçay, a.g.e., s. 156-165.

¹⁰⁷ Mehmet Baytımur-Aziz Demircioğlu-Hasan Çelikoğlu, *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*, Kastamonu Valiliği, Ankara, 1981, s. 21-22.

sonuç vereceğinden söz etmiştir.¹⁰⁸ Oysa Saffet Arıkan, anılarında¹⁰⁹, heyetin geldiği gün Atatürk'ün kendisinin koluna girerek; “Çocuğum, Kastamonu'ya gidiyorum. Şapkayı orada giyeceğim... İlk önce nasıl görürlerse öyle alışırlar, yadırgamazlar. Üstelik bu vilayet halkının hemen hepsi asker ocağından geçmiştir. İtaatlıdırler, munistirler, adları gericiye çıkmışsa da anlayışlıdırler. Bunun için şapkayı orada giyeceğim.” dediğini nakletmiştir.

Atatürk'ün Kastamonu gezisi ile başlayan şapka ve kıyafet inkılâbı sonucunda Kastamonu halkı; bu günü yerel kutlamalarla geleneksel hale getirmiştir. 23 Ağustos gününün Gazi Günü olarak kutlanmasına ve etkinlikler düzenlenmesine karar verilmiştir.¹¹⁰

Ancak, gerçekleşen “Cumhuriyet Devrimleri” arasında, bir ilin harekât noktası olarak seçildiği tek devrim olan Şapka İnkılâbı, Kastamonu için bir gurur kaynağı olmaktan öteye gidememiştir. Çok yönlü inkılâp uygulamaları için çevre illere “referans” olup olmadığı sorusuna aranacak bir pozitif cevap; “kent seviyesinde gerçekleşen toplumsal, kültürel ve siyasal gelişim ile hareketlilik; ekonomik uygulama ve politikalarla desteklenemediği için, köy ve kırsalda sekteye uğrayıp tamamlanamamıştır” ifadesi ile son bulacaktır.

1.3.4 Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)

Türkiye’de 1922-1930 yıllarında ve sonrasında yapılan devrimler tahmin edileceği üzere hükûmete karşı bir direnme de yaratmış; alkollü içkilerin, sigara, şeker ve tuzun, deniz nakliyatının devlet tekeline alınması ile izlenilen sanayileşme siyaseti bu hoşnutsuzluğu artırmıştır. Teoride özel girişime taraftar olmakla beraber hükûmetin güttüğü ekonomik siyaset, dar bir devletçi görüşten hareket ederek ekonomik durgunluğa sebep oluyordu. 1928-1929 yıllarında kötü mahsul alınması ve 1929 yılında dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalımın Türkiye’de de etkisini göstermesi durumu daha da kötüleştirmiştir.¹¹¹

Ülkedeki bu olumsuz ortamda SCF ile ilgili olarak belirtilmesi gereken ilk bildik saptama, beş yıl önce sona eren TpCF(1924) deneyiminin tersine, bunun “yapay” bir girişim olmasıdır. Birçok iç ve dış etkenleri olmakla birlikte fırka, M.Kemal Atatürk tarafından oluşturulmuştur.¹¹²

SCF'nin kuruluş nedenleri arasında, M.Kemal'in SCF'yi kurdurarak, CHP içinde ve ülkede gittikçe güçlenen İsmet Paşa'yı Fethi Bey'le dengelemek istemesi de sayılmaktadır. Ayrıca, yıllardan beri biriken ve artan toplumsal muhalefet potansiyelini kontrol edilebilir ve rejim karşıtı olmayan bir partiye (SCF'ye) yönlendirmek de muhalif partinin kuruluş

¹⁰⁸ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeninden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 480-481.

¹⁰⁹ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*, Yelken Matbaası, İstanbul, 1978, s. 250.

¹¹⁰ *Kastamonu*, 11 Şubat 1934.

¹¹¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 72.

¹¹² Tunçay, *a.g.e.*, s. 247.

nedenlerinden biri olarak görülebilir. Bu şartlar altında; kısmen, bu genel fakat gizli muhalefeti açığa çıkarmak ve yumuşatmak amacıyla, siyasal rejimi çok partili düzen yönünde geliştirmek uygun görülmüştü.¹¹³

Ülke içi sebeplerin yanına; dış dünyaya karşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu otoriter görüntünün silinmesinin istenmesi de eklenebilir. Partinin kurulmasından önce Atatürk, durumu Fethi Okyar'a şöyle özetlemiştir:

“Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. (...) Hâlbuki ben cumhuriyeti şahsi menfaatim için yapmadım. Hepimiz faniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese, bir istibdat müessesesidir. Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum.”¹¹⁴

SCF kendisinden önce kurulan TpCF'ndan hem kuruluş hem de kapanış özellikleri bakımından ayrılmaktadır. TpCF, CHP içindeki “doğal bir muhalefet hareketinin partiden ayrılması” ile kurulmuş; SCF ise, “tamamen bazı şartların zorlaması sonucunda M. Kemal tarafından kurdurulmuş, göstermelik bir muhalefet yaratma girişimi”nden ibarettir.¹¹⁵ Atatürk ilk başlarda bu partiye büyük destek vermiş, ancak rejim muhalifleri yeni kurulan fırkaya kaydolmuşlar ve kısa zamanda fırka toplumsal muhalefetin odağı haline gelmiştir.¹¹⁶

SCF resmen 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Bu olay Kastamonu gündemine 11 Ağustos'tan itibaren *Açıksöz*'de şu haberle girmiştir:

“Paris büyükelçimiz Fethi Bey istifa ederek, SCF namıyla yeni bir fırka tesisine karar vermiştir. (...) Memleket şahsi ihtiraslardan, şahsi menfaatlerden, irticai fikirlerden mülhem bir muhalefet fırkasının memlekete ne kadar zarar verdiğini pek kâfi tecrübelerle anladı. Onun için maziye ve irticaa dayanan, memleketin vahdet menzumasını bozan kara teşekküllerin daima muhalifi kaldı. Fakat muhalefet hiçbir zaman başta büyük lider Gazi olduğu halde memleketin bünyesinin, liberal hatta halk fırkasından daha sol bir fırkanın teşekkülünü memnuniyetle telakki etmesine mani olacak sebepler malul değildi.”¹¹⁷

Açıksöz'ün TpCF tecrübesine atıfta kullandığı göndermeleri saklı tutarak, “liberal ve hatta halk fırkasından daha sol bir fırkanın teşekkülüne” Gazi'nin de memnun olacağına dair vurgu; taşranın bu sesinin halk katmanları adına “çok seslilik” isteğinin, “Gazi'nin otoritesine”de dayandırılmasına işaret eder gibidir.

¹¹³ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 11-12.

¹¹⁴ Okyar'dan naklen Tunçay, *a.g.e.*, s. 254.

¹¹⁵ Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1950)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.101–102; Bu iddialara karşın müteakip dönemde DP'yi kuracak olan Celal Bayar, çok sonraları kendisine yöneltilen “SCF ile DP'nin muvazaa partisi olma konusunda benzerlikleri” ile ilgili soruya: “Serbest Fırka dahi muvazaa partisi değildi. Muvazaa hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne de bu teklifi kabul edecek kimseler bulunmadığı gibi memleketin de muvazaa işlere tahammülü yoktur” demişti. Timur, *a.g.e.*, s. 32-33.

¹¹⁶ Mehmet Ali Birand-Can Dündar-Bülent Çaplı, *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 12.

¹¹⁷ *Açıksöz*, 11 Ağustos 1930; Bu gazetenin sahibi olan Hüsnü Açıksöz üyesi olduğu Halk Fırkasından ayrılarak; SCF'nin kurulması üzerine bu partinin Kastamonu teşkilatının kurulması için çaba göstermiş ve gazetesinde Serbest Fırka lehine yazılara başlamıştır. Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 92. Müteakip safhada da partinin kendini feshinden sonra Halk Fırkası'na girmiş, VI.dönem TBMM'de Kastamonu mebusu olarak görev almıştır. Acar, *a.g.e.*, s. 199-200.

Açıksöz gibi, sadece Kastamonu’da değil tüm Anadolu’da söz sahibi olan, Kurtuluş Savaşı’nın başından itibaren Millî Mücadele’yi desteklemiş; Cumhuriyet devrimlerini sahiplenerek şehir gündemini oluşturabilen bir gazetenin SCF’den yana tavır alması, Kastamonu’daki politik yaşamı baştan aşağı değiştirmiştir. Başlangıçta daha ziyade şahıslar üzerinden eleştiri ve muhalefet yapabilen gazete; bu görevi üstlenecek bir fırkanın kurulmasıyla, söylemlerini daha rahat halka iletmiş; artık “taraf” olmuştur.

25 Ağustos’ta Kastamonu SCF İl teşkilâtı oluşturulmuştur. İl teşkilâtında; Avukat İzzet Bey başkan; *Açıksöz*’ün sahibi Hüsnü *Açıksöz*, Ballıkzâde Muhsin Bey, Hacı İsmailzâde Mehmet ve Yazıcızâde Tefik Bey üye olmuşlardır.¹¹⁸

İl parti teşkilâtının kurulduğunu belirtir bir telgrafın Fethi Bey’e çekilmesi sonucunda aldıkları cevap şu olmuştur:

“(…) Teşkilâta başlamış olmanızdan ve gösterilen faaliyetten ötürü teşekkür ederim. Diğer kazalarda da teşkilâta başlayınız. Fırkamız faaliyetlerine Gazi Hazretleri bizzat müsaade ettiğinden aleyhteki propagandalara ehemmiyet vermeyerek Fırkanın prensipleri dâhilinde yüksek maksada doğru serbestçe ve emniyetle yürüyünüz efendim.”¹¹⁹

Fırka lideri Fethi Bey’in de bu talimatı neticesinde, yaklaşan belediye seçimleri öncesinde 31 Ağustos’ta Cide, Daday, Taşköprü, Araç ve Küre ilçelerinde¹²⁰; 3 Eylül’de de Tosya’daki parti teşkilâtlanması tamamlanmıştı.¹²¹

Bu durum karşısında, o tarihte CHP’nin ileri gelenlerinden olup belediye başkanı bulunan Coruhzâde Hilmi Bey’in imtiyaz sahibi olacağı bir gazete çıkarılması ve adının da “Doğruluk” olması kararlaştırıldı.¹²² 1 Eylül 1930 tarihinde yayın hayatına başlayan *Doğruluk*, bu tarihten itibaren hem *Açıksöz* hem de S.C.F. aleyhindeki yazılarıyla Kastamonu gündeminde önemli yer teşkil etmiştir.

Yeni kurulan parti diğer gazeteler tarafından da temkinli karşılanmıştır. Kastamonu’nun bir ilçesi olan Tosya’da çıkan *Tosya’da Dilek* mecmuası S.C.F.’nin kurulması hakkında şunları yazmıştı.¹²³

“Bizde, meşrutiyetin ilanından beri birçok fırkalar gördük, bu fıkraların cemiyet hayatına olan tesirlerine şahit olduk. (...) Çünkü muhalefet esas itibarıyla nasıl meşru ve hakiki maksatlarla teessüs ederse etsin, müessisleri ne kadar hüsnü niyet sahibi olursa olsun -maalesef- hakiki hüviyetini muhafaza edememiş; merkezden muhite serpildikçe mihrakında esaslar kaybolmuş,

¹¹⁸ “Kastamonu SCF Teşekkül Etti”, *Açıksöz*, 25 Ağustos 1930. Öte yandan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin Kastamonu reisliğiyle politik yaşamına başlayıp, SCF il başkanı sıfatı ile devam ettiren Avukat İzzet (Okay), H. *Açıksöz* gibi Serbest Fırka’nın kendini feshinden sonra yeniden CHF’na girmiş, 1937-1941 yılları arasında Kastamonu Belediye Başkanlığı’na seçilmiştir. Arslan, *a.g.e.*, s. 88-108.

¹¹⁹ *Açıksöz*, 27 Ağustos 1930.

¹²⁰ *Açıksöz*, 31 Ağustos 1930.

¹²¹ *Açıksöz*, 6 Eylül 1930.

¹²² Şehirde, *Açıksöz*’den başka *Kastamonu Gazetesi* çıkmakta ise de, vilayetin resmi organı olduğu için siyasî olaylardan uzak kaldığından CHP’nin bu gazeteden istifadesi mümkün değildi. Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 92.

¹²³ “Serbest Cumhuriyet Fırkası Hakkında”, *Tosya’da Dilek*, Sayı 84, Yıl 4, 16 Eylül 1930.

ekseriyeti temin kaygısı her memnu mubah haline getirmiş ve nihayet hepsi de bir çıkmaza girmiştir.”

İktidar bakışıyla veya tarafsız bir gözlemlerle Cumhuriyet Türkiye’inde de tartışılan konuların başında gelen bu “merkezden muhite serpildikçe mihrakında esasların kaybolması”, dönemin Kastamonu basınının siyaset çözümlemesi hakkında bizi fikir sahibi yapmaktadır. Bireysel veya kurumsal faydalar sağlamak maksadıyla, politik çatılar altında birleşmek kaygısı ve arzusu, sadece Türk politik yaşamının değil, küresel siyasî konjonktürün sakınılası dinamiği olmuştur.

Muhالیf gazete ve eşrafın tavırları Cumhuriyet Halk Fırkası yanlısı *Doğruluk* gazetesinde de değişik bir şekilde eleştirilmiştir:¹²⁴

“Yok, öyle değil, muhaliflere göre bu da bir meseledir. Çünkü memlekette yalnız kendileri propaganda yapacaklar... Çünkü serbesttirler... Çünkü kendilerinden olmayanlara fikir, söz ve hareket hürriyeti haramdır”

Bu noktada ilginç olan iki husustan birincisi; hem muhalefet hem iktidar yanlılarının özgürlükler konusunda birbirlerinden şikâyetçi olmalarıdır. *Açıksöz*, kanunların herkese eşit uygulanmasından ve istibdat benzeri uygulamalardan vazgeçilmesini isterken; *Doğruluk* da muhalefetin halkı yanlış yönlendirmesi ve özgürlüklerin sınırsız kullanımından doğacak sıkıntılara işaret etmektedir.

Bu tartışmalar devam ederken; 17 Eylül’de il genelinde belediye seçimleri başlamıştır. Ülke genelinde olduğu gibi¹²⁵ Kastamonu’da da seçimlere yolsuzluk ve kanunsuzluklar karıştığı iddia edilmiştir. Devam etmekte olan kanunsuz hareketlerin ıslahının mümkün olmayacağını görerek on kişiden mürekkep belediye seçim encümeninden sekizinin istifa ettiği duyurulmuştur.¹²⁶ Seçimlere polislerin, komiserlerin ve muvazzaf kâtiplerin müdahale ettiği savına karşı¹²⁷; iktidar yanlısı basın, seçimlerin adaletli yapıldığını şu satırlarla öne sürmüştür:

“Bütün faaliyetlerini belediye intihabında tekâsüf ettiren muhalifler, CHF’nın bu zaferini görünce faaliyetini başka sahalarda göstermeye başladılar. Bugün işlerini güçlerini bırakarak her zaman olduğu gibi; kanunsuzluktan dem vurarak hükümet ve adliyeye, şikâyetlere, davalara başladılar. (...) Serbest Fırka emin olmalıdır ki, hükümet onların ikaz ve irşadına hacet bırakmadan bütün kanunlarını her zaman olduğu gibi şimdi de mükemmelen tatbik etmektedir. Bütün bu hadiselere şahit olduktan sonra serbestçilere; memleket ve millet için faydalı olacak daha dürüst ve mertçe bir muhalefet yapmalarını tavsiye ederim.”¹²⁸

¹²⁴ “Biz Kalktık, Siz Oturun...”, *Doğruluk*, 6 Eylül 1930.

¹²⁵ Dâhiliye Vekâleti, 15 Kânunuevvel 1930’da, SCF’nin 502 belediyeden 22’sinin kazandığını açıklamış olmakla birlikte; Fethi Okyar, bu rakamın aslında çok fazla olduğunu iddia etmiş, seçimlerde yapılan baskılar sonucu bu rakamın ortaya çıktığını savunmuştur. Okyar’dan naklen Tunçay, a.g.e., s. 271-275.

¹²⁶ “İntihab mı Yapıyoruz Oyun mu Oynuyoruz?”, “Belediye İntihab Encümeni Azaları İstifa Etti”, *Açıksöz*, 10 Eylül 1930.

¹²⁷ “Görenler Allah İçin Söylesinler”, *Açıksöz*, 22 Eylül 1930.

¹²⁸ “Dürüst ve Mertçe Bir Muhalefet İstiyoruz”, *Doğruluk*, 20 Teşrinievvel 1930.

Muhالیf basın ekim ayı sonlarına kadar seçimlerin uygunsuz yapıldığından bahisle sürekli iktidarı eleştirmiş, zorla Halk Fırkası'na oy verdirildiğini belirtmiş, seçimlerin halka bırakıldığı takdirde SCF'nin kazanacağını serdetmiştir.¹²⁹

“Kastamonu vilayetinde yapılan belediye intihabatı tamamen kanun ve usulün haricinde yapılmıştır. (...) Kastamonu'da açıktan açığa ve hiçbir tevile lüzum görmeden komiser ve polis intihaba müdahale etmiştir. (...) Bu kanunsuzluklara cüreyap olanların tasviyesini bekliyor, bu cumhuriyetin inkılâbın ve bütün mukaddesatımızın emridir. Bu emre uymayanların bugünde, yarında ve ebediyen karşılaşacakları netice hüsrandan ibaret olacaktır.”¹³⁰

Kastamonu'da yapılan seçimleri CHF kazanmış, Belediye Reisliği görevini yürütmekte olan Coruhzâde Hilmi Bey bu görevini sürdürmüştür.¹³¹

Bu arada Cumhuriyet tarihimizin kısa ömürlü partilerinden birisi olan Ahali Cumhuriyet Fırkası (26 Eylül 1930-21 Aralık 1930) Kastamonu'da teşkilât kurma hazırlığına girmiş; ancak bu konuda teklif götürülen Belediye Eski Başkanı Hacı Recep Bey bu teklifi kabul etmemiştir.¹³²

Ülke çapındaki seçimlerde yeni kurulan bir partinin büyük sayılabilecek başarı göstermesi iktidar açısından sorun olarak görülmüştür. CHF ve SCF arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve Atatürk başlangıçta sergilediği tarafsızlık politikasından vazgeçme eğilimine girmiştir. Serbest Fırka; belediye seçimlerinde önemli ölçüde oy toplamasına rağmen fırka teşkilâtını yeteri kadar sağlam yapamaması; arkasında ülke çapında güçlü bir basın desteği bulamaması gibi sebeplerin sonucunda; yurt gündeminde oluşan karışık havadan dolayı; kurucusu Fethi Bey tarafından 17 Kasım 1930 günü kapatılmıştır.¹³³

SCF denemesinden iktidarın çıkardığı en önemli sonuç; CHF'nin yeteri kadar halka inemediği ve onlarla bütünleşemediği, yapılan yeniliklerin istenildiği ölçüde halka benimsettirilememiş olduğunun anlaşılmasıdır.¹³⁴

¹²⁹ “Yıkılacak Zihniyet”, *Açıksöz*, 27 Eylül 1930.

¹³⁰ “Belediye İntihabı Mutlaka Feshedilmelidir”, *Açıksöz*, 8 Kasım 1930.

¹³¹ Resmî sonuçlara göre CHF adayları seçimlerden büyük bir üstünlükle galip ayrılmışlardır. SCF adayı Avukat İzzet Bey 466, Hacı İsmailzade Mehmet Bey 334 oy alırken, CHF adayı Coruhzâde Hilmi Bey 1154 oy almıştır. Seçim sonuçları için bkz. *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, 5 Teşrinievvel 1930, Sayı 3001.

¹³² “Acaba Doğru mu?”, *Açıksöz*, 8 Ekim 1930; Ahali Cumhuriyet Fırkası Abdulkadir Kemali Bey tarafından 26 Eylül 1930 tarihinde kurulmuştur. Abdulkadir Kemali Bey, Birinci TBMM'de Kastamonu mebusu idi, İstiklâl Mahkemesi reisliği yapmış, sonra meclisteki İkinci Gruba girmişti. Meclisin II. Devresinde mebus seçilmemiş, Adana'da *Tok Söz* gazetesini çıkarmış, bu gazetede hükûmete ağır ithamlarda bulunduğu için hakkında mahkûmiyet kararı verilmiştir. Tunçay, *a.g.e.*, s. 285.

¹³³ “Serbest Fırkayı Lider Fethi Bey Feshetti”, *Açıksöz*, 19 Kasım 1930; İktidar yanlısı basın; partinin kapanmasını doğal ve gecikmiş bir hareket olarak karşılamıştır. “Serbest Fırka'nın İnfisahı Dolayısıyla Ne İçin Böyle Oldu?”, *Doğruluk*, 27 Teşrinisani 1930; “Kapanması Hakkında”, *Tosya'da Dilek*, 1 Kânunuevvel 1930.

¹³⁴ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 16.

1931 yılı içerisinde; hem SCF'nın kurulmasından sonra yayına başlayan Doğruluk, hem de uzun yıllar şehrin nabzını tutup gündemini oluşturan Açıksoz gazetesi maddî imkânsızlıklar ve basım yapılacak matbaa probleminden ötürü kapanmıştır.¹³⁵

Kastamonu'da yaşanan Serbest Fırka deneyimini yurt genelinde olduğu gibi, tek parti yönetiminde bulunan şehirde demokratik açılımlara duyulan açlık ve ihtiyacın bir sonucu olarak, türlü düşünsel akıma sahip kitlelerin aynı bayrak altında birleşme çabası şeklinde okumak mümkündür. Cumhuriyeti özümseyeninden, hilâfet özlemi duyanlarına; komünistinden, liberal düşünüyü savunanlara her kesimden insan, yeni kurulan partide benliğini aramıştır. Bu cumhuriyet karşıtı akımlar bir yana, kendilerini devrimlerin asıl koruyucusu olarak gören inkılâp elitleri de Kastamonu SCF teşkilâtında etkin rol oynamaya çalışmıştır.¹³⁶ Kastamonu vilâyeti de ilk demokrasi sınavını, ancak Cumhuriyet Türkiye'si kadar verebilmiştir. Bu ilk sınav; hileli olduğu iddia edilen seçimiyle, memur ve silahlı güç zorlamasıyla, en az ülke genelindeki kadar çetin, adaletli ve temiz verilmiştir.

Bu zaman diliminde “seçkin dolaşımı” henüz başlamamış, eşraf ve bürokratlardan oluşan elit kesimin daha çok “parti dolaşımı” yaptığı görülmektedir. Değişim hareketi seçkin dolaşımı için gerekli olduğu üzere tabandan başlamamış, yapılan devrimleri halka benimsetmek adına yönetici kadro tarafından ateşlenmiştir.

1.3.5 Menemen Hadisesi ve Kastamonu

Çok partili sisteme geçiş öncesindeki son ciddî sınav olan bu denemeyi takip eden günlerde; Menemen'de bir gericilik olayı yaşanmıştır. Nakşibendî tarikatı bağlantılı esrarkeşlerin, mehdilik iddiasıyla şeriat istemeleriyle başlayarak, Asteğmen Kubilay ile Hasan ve Şevki isimli iki bekçinin hunharca öldürülmesiyle devam eden olaylar, askerî birlikler tarafından zorlukla bastırılmıştır. Ülkedeki tüm dengeleri zorlayan bu olay; Kastamonu'da da büyük tepki ile karşılanmış, Türk Ocağı tarafından tertip edilen mitingle tel'in edilmiştir.¹³⁷ Tosya'da Dilek mecmuasında Kahramanoğlu imzalı çıkan yazıda Kastamonu halkı cumhuriyetine sahip çıkması için uyarılmıştır.

“(…) Bil ki orada Menemen'de Türk kanı içen sahte mehdinin fikir ve tarikat yoldaşı vardır. Ve o senin istikbaline, istiklaline ve cumhuriyetine tuzak kurmuştur. Onu ez, çiğne ve kahret. Bu tuzağa bir gün sen de düşmemek istersen sakın affetme, merhamet etme ey Türk (…)”¹³⁸

¹³⁵ Bu iki gazeteyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A.Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 63-79 ve s. 92-94.

¹³⁶ İl teşkilâtında yer alan isimlerin hemen hepsinin şehrin ileri gelen eşrafından oluştuğu görülmektedir. Dipnot 101 ve 102'de kendilerinden bahsettiğimiz bu üyelerin politik yaşamları Serbest Fırka ile başlamadığı gibi onunla da bitmemiştir. Halk Fırkası'nda devam eden bu politik simalar, uzun yıllar Kastamonu siyasetini yönlendirmişlerdir.

¹³⁷ “Facia Karşısında Vazifemiz”, *Doğruluk*, 6 Kânunusani 1930.

¹³⁸ Kahramanoğlu, “Affetme Ey Türk!”, *Tosya'da Dilek*, 16 Kânunusani 1930.

1.3.6 Kastamonu'da Halk Fırkası'nın Politikası

Tek parti döneminde, Türkiye'de siyasal iktidarın toplumsal tabanı asker-sivil bürokrasi ile iktisaden egemen kitlenin ortaklığına dayanmakla birlikte;¹³⁹ Kastamonu özelinde bu taban, sivil bürokrasi ve şehrin köklü ailelerinin oluşturduğu zümreye dayanmaktadır.¹⁴⁰

1930'lu yıllardan itibaren dünyadaki ekonomik bunalımın yansıması sonucu, tüm ülkede olduğu gibi Kastamonu'da da dönemin şartlarına uygun politikalar hayata geçirilmiştir. 1932'de Kastamonu Halkevi'nin de kurulmasıyla birlikte özellikle köylülerin kültürel ve ekonomik anlamdaki gelişmelerini hızlandırmak için, iktidar tarafından bazı konuların üzerinde daha fazla durulmaya çalışılmıştır. Kastamonu özelinde tespit ettiğimiz konular; temel tarım ve hayvancılık, köy politikaları, köy kanunu¹⁴¹, köy yönetimi, köylerde sağlık teşkilâtıdır. Mevcut ekonomik sıkıntıların giderilmesi maksadıyla, tasarruf ve yerli malı kullanımı konuları da şehirde dikkat edilen konular arasında ön plana çıkmaktadır.¹⁴²

Planlanan uygulamalar icra aşamasında hedeflenen başarıyı sağlayamadığı için; inkılâpların içselleştirilmesi noktasında, Kastamonu “tavanı” olarak isimlendirebileceğimiz şehrin eşraf, esnaf ve bürokratlarından oluşan elit tabakası, bu devrimleri sahiplenmekle birlikte, tüm Anadolu'da olduğu gibi “esas taşra”da yani kırsal ve köylerde bu süreç hızlı işlememiştir.¹⁴³

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden edindiğimiz raporlar doğrultusunda; 1935 yılı itibariyle CHP'nin Kastamonu'da il başkanlığı, 8 ilçe başkanlığı, 31 bucak başkanlığı, 711 ocak ve kayıtlı 30395 üyesi mevcuttur. Bu tarihteki il nüfusu ile kayıtlı üye miktarı oranlandığında, CHP'nin Kastamonu'daki konumu ortaya çıkmaktadır. Yine partinin genel

¹³⁹ Timur, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁴⁰ Döneme tanıklık etmiş kişilerle de yapılan görüşmelerde, CHP'nin tabanı olarak işaret edilen kesim hep aynı olmuştur: Şehrin ileri gelenleri ve köklü aileleri...

¹⁴¹ Çoğu devlet öncülüğünde, en az maliyetle en çok yararı sağlayacak, ülke ve kırsal alanda zincirleme ve yapısal değişiklikler yapabilecek düzenleme ve girişimler, genç cumhuriyetin 1950'lere kadar uyguladığı politikanın genel çizgisini oluşturmuştur. Bu girişimlerin başında, köyü ayrı bir yönetsel birim, kendi kendisini yönetebilecek bir yerel yönetim örgütü olarak gören Köy Kanunu gelir. Kanunun yarattığı sonuçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hacı Kurt, *Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s. 61.

¹⁴² 1931-1937 arasında *Vilayet Gazetesi* dışında şehirde çıkan tek gazete *Tosya'da Dilek* olmuştur. Bu gazetenin 1 Haziran 1930 ile 1 Mart 1936 tarihleri arasındaki yayınlarını incelediğimizde yukarıdaki politikalar göze çarpmaktadır. *Açıksöz* de SCF'nin kapanmasını izleyen dönemde, yayınlarında genellikle apolitik sayılabilecek tasarruf ve yerli malı konularını işlemiştir.

¹⁴³ 12 yaşından itibaren Kastamonu Belediyesi'nde muhtelif görevlerde bulunan Yılmaz Peker, kendisi ile 06.07.2007 tarihinde yapılan görüşmede; “Kastamonu şehir merkezinin her alanda önde ve ilerici yapıda bir tutum izleyebildiğini ancak; taşra olarak nitelenebilecek köylerin bu tavırdan uzak kaldığını” ifade etmiş; “.hemen her köyde, köyün sahibi niteliğinde, köyün bir ağası olduğunu; şehirle köy arasındaki mesafeden dolayı köylünün sosyal faaliyetlere ve toplumsal hareketlere uzak kaldığını” belirtmiş; “zamanla köylerde uygulanan politikanın yanlış olması ve yanlış uygulanmasından ötürü, kent ve taşra arasında kopukluk meydana geldiğini” dile getirmiştir.

sekreterliğine sunulan raporda; “İl içinde parti ile halk arasında hiçbir engel yoktur ve gün geçtikçe bağlantı sağlamlaşmaktadır. İki Halkevimiz iyi bir şekilde çalışmaktadır. Halk; Halkevleriyle yakından ilgili olup verilen ödevi seve seve yapmakta ve kendiliklerinden yardımlar yapmaya, kınav (faaliyet) göstermeye çalışmaktadır. (...)”¹⁴⁴ şeklinde geçen ifadeden anlaşılacağı üzere, iktidar tarafından parti-halk kaynaşması yerleştirilmeye çalışılmaktadır.

Ancak dönemin politik şartlarından kaynaklanarak hayata geçirilmeye çalışılan bu parti-halk kaynaşması yerini, 1935’ten sonraki *parti-devlet kaynaşması* tabiriyle nitelendirebileceğimiz uygulamaya bırakacaktır.¹⁴⁵ 1936’da İçişleri Bakanı partinin genel sekreteri, valiler de il başkanı yapılmıştır. Bütçesi ve yetkileri kısıtlı olan Kastamonu Belediyesi ve başkanları için, valilerin baskısını tam anlamıyla hissettikleri bir ortam doğmuştur.¹⁴⁶ Oysa Kastamonu basını, SCF döneminde de, memurların siyasete karışmasıyla ilgili eleştirilerde bulunmuştur.¹⁴⁷ Memurların parti üyeliği yasağı uygulamadan düşürüldüğünden, bundan yararlanan da iktidardaki (tek) parti olmuştur.¹⁴⁸

Bu muhalefet denemesinin (SCF) Kastamonu aktörlerinin politik yaşamları incelendiğinde, Kastamonu’da Halk Fırkacı olmak ve olmamak arasındaki çizginin; elitler seviyesinde değişken bir yapıda olduğu görülmektedir. İdarî mekanizmada alınacak görevler ve yönetme içgüdü-sü-ki bu empatik anlamda halk için üretmek, çalışmak ve halk için halkı eğitmek/çağdaştırmak arzusundan kaynaklanmaktadır-mevcut iktidar partisinde tutunmayı gerektirmiştir. Kastamonu’da ilk ciddî denemede kendilerine Serbest Fırka’da yer arayan tabakanın davranışlarını, ikinci denemede de (DP) incelemek faydalı olacaktır.

Elitler seviyesinde kırılma gösteren bu ince çizginin, halk katmanında da aynı şekilde ortaya çıkmadığı kanısındayız. Keza bu dönem Kastamonu’unda; partiye mensup

¹⁴⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA. 490.01/ 235.92, 8.1.1935 tarihli raporun devamındaki ilginç nokta ise “Yalnız öğretmenlerde bu duygu zayıftır buna da ilk okul öğretmenlerinden ziyade diğerlerinde rastlanmaktadır.”* ibaresidir. Bu noktadan hareketle, kültür seviyesi görece yüksek bir kitle olan orta ve yüksek eğitim elemanlarının, 1930’lu yılların ortalarında henüz iktidar politikalarıyla ne ölçüde barışık olduğu sorunsalı göze çarpmaktadır.

¹⁴⁵ Halkevleri açısından da bir dönüm noktası oluşturan bu tek parti-devlet bütünleşmesi, her yerde kamu personelinin, özellikle de öğretmenlerin Halkevleri örgütlerinde daha etkin görevler almalarını sağlamıştır. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (1938-1950)*, 4.Kitap, 1.Bölüm, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s. 81. 1936 yılı başında 4 ay gibi kısa bir süreliğine de olsa, Kastamonu Halkevinin çıkardığı, şehirdeki öğretmenlerin güncel konular üzerine yazı ve şiirlerini yayınladığı *İlgaz* dergisini; “Halkevleri ile öğretmenleri barıştırma platformu” bağlamında değerlendirmek mümkündür. *İlgaz* dergisi için bkz. Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁴⁶ 1930–1945 yılları arasında kalan dönem, yerel yönetimlerin ağırlıklı olduğu, belediyelerin ikinci planda bulunduğu yıllardır. Belediyelerde tercih, türlü mekanizmalarla büyük belediyelere yatırımlar doğrultusunda yapılmış, yönetsel süreçler tarımdan sanayiye kaynak aktarımı yönündeki iktisadî politikaya koşut olarak düzenlenmiştir. Güler, *a.g.e.*, s. 219. Kastamonu’nun büyük belediye mi yoksa tarım şehri mi olduğu sorusu, şehrin bu mekanizma içindeki yerini belirlemektedir.

¹⁴⁷ “Vali Beyin memurun kanununun sarih maddesini tatbik etmesini intizar ediyoruz. Memurların siyasetle meşgul olması kanunen yasaktır.”, *Açıksöz*, 6 Eylül 1930.

¹⁴⁸ Tanör, *a.g.e.*, s. 316.

otuz bini aşkın üye sayısı bize; *partili* olmakla, vatandaş olmanın bir yerde özdeşleştirildiği; *partililiğin* vatandaş olmanın doğal sonucu olarak algılandığını göstermektedir.

Muhalefet denemesinin (SCF) başarısızlığa uğraması, Atatürk'ü başka formüller aramaya itmiştir. 1935 yılında yapılacak olan genel seçimler için bağımsız kişilerin TBMM'ye girmesi için hazırlıklar yapılmıştır. Seçimler sonucu 12 bağımsız milletvekili meclise girmiştir.¹⁴⁹ Bunlardan birisi de Kastamonu mebusu Nuri Tamaç'tır.¹⁵⁰ V.Dönem milletvekili seçilen Tamaç, VI ve VII. Dönemlerde de vekillik yapmıştır. Tamaç da diğer bağımsız adaylar da, denetleme mekanizması olarak iş görememiş, muhalefet olarak istenilen katkıyı sağlayamamışlardır.

1.4. İnönü Dönemi

Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümü üzerine TBMM, Eski Başbakanlardan İsmet İnönü'yü, 11 Kasım'da Cumhurbaşkanı seçmiştir. İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, yeni bir muhalif partinin kurulması için etkin bir çaba göstermemekle beraber, bağımsızların ortadan kaldırılmasına da çalışmamış, hatta hükümet karşısında daha önceden düşünülen ve uygulamaya konulan "güdümlü muhalefet" yaratma çabalarını destekleyerek, biraz daha ileri götürülmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁵¹

İnönü, göreve başlamasından 25 gün sonra 6 Aralık 1938'de ilk yurt gezisini Kastamonu'ya yapmıştır. İldeki ikinci Halkevinin açılışını yapan İnönü, yöneticilerle ve halkla temaslarda bulunmuş, şehrin kalkınması için gerekli faaliyetler ekseninde bilgiler almış, sorunların çözümüne ilişkin muhtelif sözler vermiştir.¹⁵² Cumhurbaşkanı olarak göreve henüz başlamasına rağmen, Kastamonu'yu ziyaret etmesinin, şehre Millî Mücadele döneminden kalan hayranlığı¹⁵³ ve vefa borcu ile açıklanabilecektir. 9 Aralık'ta Kastamonu CHP İl Kongresi'nde; "(...) Cumhuriyet hükûmeti ile vatandaşlar arasında yakın kaynaşma vatanın ümrani için büyük müjdedir. (...) Memleketimizin servet ve kudretini artıracak o kadar güzel imkânlar görüyoruz ki, az zaman içinde Kastamonu kelimesi ile hülâsa etmek istediğim, şimali Anadolu'nun kültürü ve ümrani ile mümtaz bir cevher gibi parlayacağına kati olarak emin bulunuyorum."¹⁵⁴ şeklinde düşüncelerle şehirden ayrılan Cumhurbaşkanı İnönü bile Kastamonu'nun gerekli yatırımlara kavuşmasına katkı sağlayamamıştır. Arzu

¹⁴⁹ Bu seçimlerin diğer özelliği de 5 Aralık 1934'de kabul edilen Anayasa değişikliği ile kadınların katılmalarının kabul edilmiş olmasıdır. Albayrak, *a.g.e.*, s. 16-17.

¹⁵⁰ Acar, *a.g.e.*, s. 199-200.

¹⁵¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁵² *Doğrusöz*, 7 Aralık 1938.

¹⁵³ Mustafa Eski, *İsmet İnönü'nün Kastamonu Gezileri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1995, s. 123.

¹⁵⁴ Eski, *a.g.e.*, s. 51.

edilen katkının olmayışının sebebi şüphesiz, ülkenin karşı karşıya kaldığı II. Dünya Savaşı'nı haber veren atmosferdir.

Savaş öncesi Kastamonu ekonomisi incelendiğinde; önemli sayılabilecek bir yatırımın bulunmadığı göze çarpmaktadır. İl genelinde kurulu, küçük çaptaki bir kaç kereste ve un fabrikasının dışında; ekonomik hayatı canlandıracak bir tesis olmadığı gibi, Türkiye kendir piyasasının en önemli ili olmasına rağmen, modern bir kendir işleme tesisinin bile olmaması dikkat çekicidir. Modern tesislerde ve dünya standartlarında işlendiği takdirde, dönem Türkiye'sinin iki başat ihraç ürünü olan incir ve üzüm gelirlerini yakalayacak potansiyele sahip olan kendir için gerekli yatırımlar yapıl(a)mamıştır.

Bölge insanını dar bir ekonomik seyir gütmeye mecbur kılan bu politikalar sonucu, iş maksatlı göç kavramı il genelinde fazlasıyla yerleşmiş, özellikle kırsaldan İstanbul ve Zonguldak gibi illere çok miktarda göç gerçekleşmiştir.¹⁵⁵ Bu günlerin hemen ertesinde ülkeler arası gerginliğin yarattığı II. Dünya Savaşı'ndan, taraf ülkelerin yanında, savaş boyu tarafsız bir politika izleyen ülkeler ve bu ülkelerin Kastamonu gibi henüz sanayi ve ticarî atılımını gerçekleştirememiş olan şehirleri de olumsuz etkilenmiştir.

1.4.1. Müstakil Grup

İnönü meclisteki bağımsız milletvekillerini bir denetleme muhalefetine dönüştürebilmek için yoğun bir çaba içine girdi. 29 Mayıs 1939'ta toplanan CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nda¹⁵⁶ bağımsız milletvekillerinden meydana gelen ve adına "Müstakil Grup" denilmesi uygun görülen bir muhalefetin kurulması için parti tüzüğünde değişiklik yapıldı. Bu tüzükte başlangıçta 20 vekilden müteşekkil Müstakil Grubun, partinin bir organı olduğu da belirtilmiştir. Grubun görevi "Devlet işlerinin iyi cereyanını, Parti nizamname ve programının ve Büyük Kurultay kararlarının en iyi tatbikini Meclis grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmektir."¹⁵⁷ Bu topluluğun üyeleri kabineye giremiyor, oy kullanmamak koşuluyla CHP toplantılarına katılabiliyordu.¹⁵⁸

¹⁵⁵ 1938 anması, s. 103-109. Öte yandan ülke genelinde 1923'ten 1946'a kadar geçen süre içerisinde nüfusta tarımsal üretimin artış oranını geçen düzenli bir artış vardı. Kastamonu gibi birçok kırsal yörede koşullar sadece tarımda yatırım ve modernleşme eksikliğinden değil, yönetici seçkinlerin köylüler üzerine ağır vergilendirme yoluyla birkaç kenti ilerleme ve modernliğin modelleri olarak ıslah etme çabası nedeniyle kötüleşti. Kemal Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, 2003, Ankara, s.104. Kastamonu'dan büyük şehirlere yapılan kırsal göç sorunsalını bu perspektifte değerlendirdiğimiz zaman, şehrin iktidar gözüyle modernlik için bir model olarak görülmediği ortaya çıkmaktadır.

¹⁵⁶ Başbakanın *Parti Genel Başkanı*, İçişleri Bakanının *Parti Genel Sekreteri*, Valilerin de *Parti İl Başkanı* olması bu kurultayda kaldırılmış; yine devlet memurlarının partiye üye olmaları da yasaklanmıştır. Turan, a.g.e., s.32.

¹⁵⁷ "Büyük Kurultayın Kapanış Celsesinde", *Doğrusöz*, 6 Haziran 1939.

¹⁵⁸ Tanör, a.g.e., s. 339.

Müstakil grup, memurların özlük haklarının korunması için büyük bir çaba içinde olmuş, Millî Korunma Yasası'nı desteklemekle beraber, bu yasanın uygulamaları sırasında Devlet kurumları arasında sıkı bir işbirliği yapılması gereğini savunmuş, bütçede tasarruf zihniyetinin egemen olması, devletin alım-satım işlerinde daha sıkı kontrol yapması zorunluluğu üzerinde durmuştur.¹⁵⁹

Hedeflenen amacına uygun olarak çalışmalarını sürdüremeyen Müstakil Grup, çok partili sisteme geçişin hemen ertesinde 11 Mayıs 1946'da kaldırılmıştır. Avrupa'da "tek parti-tek şef" sistemlerinin pek canlı olduğu ve Türk siyasal sistemine çok uygun düştüğü bir sırada, bu öte yandan Türkiye'de yine de örgütlü bir muhalefet fikrinin terk edilmemiş olmasını gösterse de;¹⁶⁰ demokratik rejimlerde aranan partiler arası denetleme mekanizmasının yerine parti içi bir işlev üstlenen bu grubun Türk siyasî hayatına katkısı, gerçek anlamda bir muhalefete duyulan ihtiyacı göz önüne sermekten öteye gidememiştir.

1.4.2. Eğitim Politikalarının Kastamonu Yansımaları

Millî Şef İnönü döneminin üzerinde çok durulan konularından birisi de, cumhuriyetle başlayan eğitim-öğretim alanlarına planlı, programlı ve geniş çaplı uygulamalara girişilmesidir. Kitlelerin okuma yazma sorunlarının çözülmesinin çağdaş Türkiye'nin yaratılması için kaçınılmaz bir gerçek olması, yönetici kitleyi kırsala özel bir eğitim politikasına zorluyordu. Bu doğrultuda daha 1927'de "Halk Dershaneleri" girişimi ile başlayan ve takip eden eğitim hamleleri 1936'daki "Köy Öğretmenleri Projesi" ile ivme kazanmıştır.¹⁶¹

11 Ağustos 1937'de çıkartılan Köy Öğretmenleri Kanunu ile Kastamonu Gölköy'de Köy Öğretmen Okulu olarak faaliyete geçen kurum, 1940 yılındaki düzenlemeyle Gölköy Köy Enstitüsü olarak işlerlik kazanmıştır.¹⁶² Ülke genelinde hedeflenen amaçlarına ulaşmasının yanında, Gölköy Köy Enstitüsü özellikle II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, sahne olduğu muhtelif olaylarla şehrin siyasî gündemini meşgul etmiştir. Özellikle ileride incelenecek olan Kastamonu'daki komünizm algısı/tehlikesi boyutunda, enstitü ve eğitici kadrosu bu tartışmaların odağında bulunmuştur.

¹⁵⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁶⁰ Timur, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁶¹ Köy Enstitüleri sorunun sosyolojik yönünü ele alan bir çalışma için bkz. Ali Arayıcı, *Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri*, Ceylan Yayınevi, 1999, İstanbul.

¹⁶² Turan, *a.g.e.*, s. 39-40, s. 287.

1.4.3. II. Dünya Savaşı ve Kastamonu Basınında Yankıları

Avrupa’da siyasal ve iktisadî hayat alanlarını genişletmek isteyen Nazi ve faşist rejimlerin güttükleri savaş politikası ve bunun sonunda büyük bir dünya savaşının patlak vermesi, Cumhuriyet Türkiye’sinin, kendi bağımsızlık alanını oluşturmaya yönelik dış siyasa düzeninin sarsılmasına yol açmıştır. Savaş sırasında, bir denge politikası izleyerek, savaşan tarafların piyonu ve avı olmamaya büyük özen gösterilmiştir. Ülkenin ekonomik ve askerî şartları, bu savaşın yükünü kaldıracabilecek kadar iyi olmadığı gibi, I.Dünya Savaşı’nda düştüğü ağır yanlışlardan da ders çıkarılmışa benziyordu. Ancak bazen bir tarafa ağırlıklı davranılması, diğer tarafın tepkisine sebep oluyordu.

Üç büyükler olarak adlandırılan Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği, II.Dünya Savaşı’nın son amacı olarak yeryüzünde, liberal ve demokratik devletler topluluğunun gerçekleşmesi için ortak bir siyasa izlemişlerdir. Savaşın totaliter diktatörlüklerin saldırgan, revizyonist dış politikalarının sonucunda çıkmış olması ve bunlar arasında özellikle Almanya’nın ırkçılığı temel alan tutumu ve gelişen olaylar böyle bir siyasanın belirginleşmesinde temel nedeni oluşturmuştur.¹⁶³

Her şeye rağmen Türkiye’yi bir savaşın muhtemel felaketlerinden kurtaran dış politikası, tutarsızlıkları yüzünden olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Bu olumsuz sonuçlar; dış ilişkilerimizin Sovyetler Birliği ile bozulması, İngiltere ve Amerika ile soğuması şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴ Sovyetlerin savaş sonlarından itibaren Türkiye’ye karşı izlediği saldırgan politikanın doğal sonucu olarak, kendine demokratik cephede yer arayan iktidar, 1942 Şubat’ında deklare edilen Birleşmiş Milletler Beyannâmesini 23 Şubat 1945’te imzalayarak, Almanya ve yandaşlarına savaş ilân etmiştir.

Türkiye’nin Birleşmiş Milletlere girişi ve Batı’ya yaklaşması, Türkiye’de tek parti rejiminin temellerini sarsmıştır. Bunun dışında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde esen hava, politik sistemini daha demokratik bir hale getirmedikçe, Türkiye’nin Batı’da kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevî itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceğini gösteriyordu.¹⁶⁵

Ulusal basın bir tarafa Kastamonu basınından izlendiğinde de, henüz basındaki muhalefet ve çok seslilik başlamadığı için, ülkenin resmî politikası gibi tarafsız bir yaklaşımla savaş değerlendirmeleri yapılmış, genel olarak savaş haberleri yorumsuz bir şekilde okuyucuya duyurulmuştur. Ancak bu yorumsuzluk kesinlikle savaşa uzaklıktan

¹⁶³ Necdet Ekinci, *Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 350.

¹⁶⁴ Timur, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁶⁵ Karpat, *a.g.e.*, s. 127–129.

kaynaklanmamış, gazetelerin ilk sayfaları küçüğünden büyüğüne muharebe, çatışma ve diğer gelişmelerle ilgili haberlere ayrılmıştır.

Savaş yıllarında (1939-1945) şehirde yayın yapan; *Doğrusöz*, *Birlik* ve *Yeni Birlik* gazeteleri incelendiğinde bahsettiğimiz tablo ortaya çıkmıştır. Tüm bu tarafsızlığa rağmen, henüz savaşın sonucuyla ilgili kesin bir tablonun çizilemediği 15 Şubat 1943'te *Yeni Birlik*'te Ahmet Kırıl imzasıyla çıkan "Almanya Neden Mağlup Olacak?" isimli makalede, mevcut durum I.Dünya Savaşı ile ilişkilendirilerek Almanya'nın mağlup olacağı yönünde iddialarda bulunulmuştur. Makalede yapılan tespitlerin, zaman içerisinde gerçekleşmesi ve Almanya'nın belirtilen sebeplerden ötürü mağlup olması, bize Kastamonu basınının uzak görüşlülüğü hakkında fikir vermektedir. Savaşın etkileri, genel olarak ekonomik sıkıntıların şehir hayatına yansması basından izlenebilecektir.

1.4.4. II. Dünya Savaşı'nın Doğurduğu Sorunlar ve Alınan Önlemler

Türkiye'nin geriye dönülmeksizin çok partili düzene geçmesinde etken olan unsurlar üzerinde mutlak hemfikirlik sağlanamayıp hemen her dönemde tartışma konusu olmakla birlikte, genel kabul gören bazı etkenleri o dönemin şartları altında değerlendirmek gerekmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sıkıntılara önlem olarak ülkede uygulamaya konan kanunlar; yine savaş sonlarında Batı merkezli olmak üzere tartışılma süreci hızlanan demokrasi kavramı ile bu tartışmanın hem uluslar arası hem de yurt içindeki dinamiklerinin iktidarda yarattığı baskının sebep olduğu düzenleme ve kanunlar, tek parti yönetim şeklini bitireceği gibi yönetimdeki iktidarın da sonunu getirmiştir.

İnceleme alanımız Kastamonu özeli olduğu için Türkiye bütününde, bu geçiş sürecini hızlandıran veya tetikleyen etkenlerin bu şehirde ne şekilde yankı bulduğu, bütüncül bir yapı içerisinde izleyen safhada açıklanmaya çalışılacaktır.

1.4.4.1. Millî Korunma Yasası

II. Dünya Savaşı ve bu savaş süresince Türkiye'de izlenen ekonomi politikası toplumsal dengeyi sarsıcı sonuçlar yaratmıştır. Bu dönemde bir yandan enflasyonist bir politika izlenirken, öte yandan da bu politikanın doğal sonuçları olan fiyat artışları baskı ve zabıta yöntemleriyle önlenmek istenmiştir.¹⁶⁶ 1940 başında yürürlüğe konan Millî Korunma Kanunu da bu politikanın temel dayanağını oluşturmuştur.

¹⁶⁶ Albayrak, a.g.e., s. 24.

Yasaya göre devlet, 40 dönümden az arazisi olan küçük çiftçilerin bütün öküzlerini millî müdafaa mükellefiyeti olarak devlete vermek de dâhil olmak üzere; üretim hedeflerinin belirlenmesi ve bu konuda izlenecek yöntemler, özel girişimin elinde bulunan fabrikalara el koyabilme, hafta tatilini kaldırabilme, zorunlu çalışma saatlerini belirleme, ithal mallarını stoklama, maden işletmelerine el koyabilme, fiyatların kontrolü gibi konularda çok sıkı önlemler getirerek, bu yasaya uymayanlara ağır cezalar verilmesini öngörüyordu.¹⁶⁷ 1940 başlarında Kastamonu'da Doğrusöz gazetesinden başka özel gazete bulunmamaktadır. Konunun Kastamonu özelinde ne şekilde algılandığı bu gazete vasıtasıyla incelendiğinde, 10 Mart 1940 tarihli “Millî Korunma Kanunu” başlıklı makale dikkat çekmektedir.¹⁶⁸

“Gazetemizin (Doğrusöz) birkaç nüshadır yayınladığı Millî Korunma Kanunu, hissedilen bir ihtiyaçtan doğmuş, vatanın ve milletin bütün refah ve saadetini zaminükafil mevaddı cami bulunmuştur. (...) Bu kanun iktisadi bünyemizi tam manasıyla koruyacak ve takviye edeceği gibi ihtikâra sapan muhtekirlerinde seri bi'l idrakine bir darbe-i tedip indirecek en ağır cezai ahkâmı da camidir. (...) Hükûmetin kemali metanet ve hüsnü niyetle başladığı bu işi muvaffakiyetle başarması için bizim de pek mühim vazifelerimiz vardır. O da kanunun tatbikini kolaylaştırmak için bizlere tahmil ve tevdi ettiği vazifeleri hakkıyla yapmak ve bu hususta ahlaki ismetimizi hakkıyla ve tamamıyla muhafaza etmektir. İşte o derecede müsterih olur, vatana ve milletimize karşı olan borcumuzu ödemiş oluruz..”

Ekonomik kalkınma hamleleri henüz başlatılmamış olan Kastamonu'da kanuna karşı yaklaşımın yukarıdaki gösterdiği şeklin; devrimlere ve hükûmete inanmışlıkla açıklanabileceği kanısındayız. Ancak tüm dünyayı ve ülkeyi sarsan savaşın yarattığı bir oluşum olan iktisadi bunalım kasırgası, zamanla Kastamonu'yu da felç edecektir. Savaşın kızıştığı yıllar olan 1942 ve 1943'de şehirdeki yokluk en üst seviyeye tırmanmıştır.

Yeni Birlik gazetesindeki makalede, hayat pahalılığı ve mahrumiyetler ile bunun yarattığı ıstırapların harp içindeki milletlere münhasır kalmadığından bahisle vatandaş kanaatkâr olmaya davet edilmiştir. “Eğer hayatımızı sıkıntısız ve normal bir şekilde devamını arzuluyorsak emniyet ve itimadımızı sarsmadan, hükûmet ile el ele vererek vurguncuya göz açtırmamamız, aynı zanda ihtiyacımızdan fazla bir şey almamağa çalışmamız lazımdır.”¹⁶⁹ denilerek, savaşın; savaşa girmeyen ülke insanına maddî boyutuyla yansıdığı ve fakat bir taraftan da bu durumdan kendi lehine yararlanan bir “vurguncular” kesimin “türediğine” işaret edilmektedir.

Yine aynı gazete ildeki memurların ve fakir halkın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara gönderme yaptıktan sonra; şehirdeki gazino ve lokantalarda bazı köylü ve esnafın israf yaptığını, il genelindeki yokluk ve sefalet göz önüne alındığında bu israfın “köylü

¹⁶⁷ Albayrak, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁶⁸ Ziya Demircioğlu, “Millî Korunma Kanunu”, *Doğrusöz*, 1 Mart 1940.

¹⁶⁹ “Pahalılığın Sebepleri”, *Yeni Birlik*, 12 İkinci Teşrinisani 1942.

dansta, memur yasta” şeklinde bir ironi yaratacağını serdetmiş, daha dikkatli olunması gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁰

1.4.4.2. Varlık Vergisi Yasası

1942 Kasımında Meclisin açılış konuşmasında İnönü'nün aşağıdaki nutku, iktisadi politikada yeni önlemler alınacağına işaret etti:

“Muhabere edenler arasında bir anlaşmayı bugün için ümit ettirecek hiçbir yerde delil yoktur. Öyle görünüyor ki 43 yılı daha geniş ve insafsız muharebelerle geçecektir. (...) Dünya pahalılığın yükünü yalnız köylümüzün yüklenmesini istemek büyük haksızlıktır. Hem köylünün kalkınmasını temin etmek, hem onu hadden aşırı fiyat hırsına kapılmaktan korumak lazımdır. (...) ticaretin ve iktisadi faaliyetlerin serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiçbir kimseye hiçbir zümreye tanımamalıyız.”¹⁷¹

“Savaşın başından itibaren geçen zanda elde edilen servet ve kazançlara hatta bir ölçüde müsadere görüntüsü altında hükûmet tarafından el konmasına olanak veren bir müdahale”¹⁷² olarak nitelenen Varlık Vergisi için başlangıçta üç kesim öngörülmüştü: tüccarlar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçiler.¹⁷³ Ancak diğer mükellefler için vergi farkının özel komisyonların takdirlerine bırakılması, uygulamada sıkıntılar yaratmıştır.¹⁷⁴

Kasım 1942 ile Mart 1944 tarihleri arasında 16 ay yürürlükte kalan Varlık Vergisi ile toplanması öngörülen 465 milyon TL. yerine 270 milyon TL. toplanabilmişti. Ekonomik hedefine ulaşamayan bu kanun müteakip safhada, özel sektör ve yabancı sermayenin iktidara karşı kızgınlık duymasına sebep olmakla kalmamış, devlet içinde sermayeye karşı gruplar olduğu havasını yaratmıştır.

Kastamonu gündemini de basın yoluyla takip ettiğimiz kanunun uygulamaya konma safhasında *Doğrusöz*'deki makalede şöyle denmektedir:

“Mesut vatanda hür vatandaş olarak rahat ve huzur içinde kazandıklarından bir miktarını yine aynı mesut vatan için, yine hür bir vatandaş olarak, rahat ve huzur içinde yaşamak, elde ettikleri servetleri idame ettirmek ve yarını emniyet altına almak için fedakârlık ve feragatten daha tabii ne olabilir? (...) Yoksa bu ne bir ceza ne de çok kazananlara karşı kasıttır. Doğrudan doğruya yarın bilmem hangi renkteki düşman bayrağı altında ıstırap ve felaketle inlememek için varlıklı vatandaşlardan şimdiden istenen fedakârlık ve feragattir. Bu bizim en mühim yurt borcumuzdur.”¹⁷⁵

Aynı gazetede vergi yükümlülerin listesi yayınlanmış¹⁷⁶, bu *mühim* göreve katılmaları istenmiştir. Millî Mücadele dönemiyle birlikte, ihtiyaç duyulduğu zaman türlü fedakârlıkları

¹⁷⁰ İhsan Ozanoğlu, “İsraf ve Sefahat”, *Yeni Birlik*, 19 İkinci Teşrinisani 1942.

¹⁷¹ *Doğrusöz*, 3 Teşrinisani 1942.

¹⁷² Albayrak, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁷³ Turan, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁷⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 26-27.

¹⁷⁵ Ziya Demircioğlu, “Varlık Vergisi”, *Doğrusöz*, 30 Ocak 1943.

¹⁷⁶ *Doğrusöz*, 5 ve 7 İkinci Kanun 1943.

gösteren Kastamonu’da, ne kanunun çıktığı zaman diliminde, ne de çok partili hayatın getirdiği muhalif basın sesliliği altında, vergiyle ilgili eleştirel yaklaşımlarda bulunulmamıştır. İlgili mükelleflerden toplanması gereken bu vergi, kabullenme noktasında, “fedakârlık ve feragat” şekliyle algılanmıştır. Ne var ki yıllar sonra hafızalarına başvurduğumuz dönemle ilgili hatıraların; “vergiyi ödeyemeyenlere amelelik yaptırıldığı, yol yapım çalışmalarında kullanıldıkları” şeklinde canlı kaldığı görülmektedir.¹⁷⁷

1.4.4.3. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

II. Dünya Savaşı sırasında, devletin tarım ürünlerine olan ihtiyacını karşılamak amacıyla, 26 Nisan 1942’de TBMM’de kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’na göre; “...Çeşitli toprak ürünlerinin gayri safi üretim değerleri veya miktarları verginin matrahi” olarak belirlenmişti.¹⁷⁸

Millî Korunma Kanunu ile alınan önlemlere ve uygulanan fiyat saptamalarına karşın gerek halkın gerekse ordunun beslenme sorununu çözmek maksadıyla; nüfusun toprak ürünlerine dayalı yiyecek gereksinimini karşılayabilmek için, bu ürünlerin doğrudan doğruya üreticiden alınması gerekli görülmüştü. Ürünler daha tarlada iken saptanacak ve belirlenen oranda aynı olarak (ürünün kendisi) alınacaktı.¹⁷⁹

Toprak Mahsulleri Vergisi, tarımla uğraşan büyük halk topluluklarını ilgilendiren bir vergi olup, bu insanların çoğunluğu kendi gereksinimlerini dahi karşılayamıyordu. Öte yandan, verginin belirlenmesi ve tahsili sırasındaki yolsuzluklar geniş halk kitlelerini oluşturan küçük çiftçilerin iktidara, dolayısıyla da CHP’ye tepki göstermelerine neden olmuştur.¹⁸⁰

II. Dünya Savaşında taraf devletlerden birisi olarak yer almayan, ancak savaş ortamının doğurduğu sıkıntı ve tehditlerden uzakta kalamayan Türkiye, askeri ve lojistik gücünü, mevcut şartlardaki savaşa katılma/çekilme ihtimali dolayısıyla göz önünde bulundurduğu için, hem geniş ve yoksul halk katmanını hem de varlıklı tabakayı ilgilendiren bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Daha önce değindiğimiz parti-halk/parti devlet bütünleşmesi süreçlerinde yaşanan kısmi anomi ile parti nüfuzunu kullanarak yolsuz ve haksız kazanç sağlayan kesimin tüm suçunun iktidara atılmasına, bu dönemde çıkarılan Millî Korunma Kanunu, Varlık vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu eklenince, halkın CHP’ye olan tepkisi büsbütün artmıştır.

¹⁷⁷ Bkz. Yılmaz Peker ile yapılan görüşme.

¹⁷⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁷⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 164.

¹⁸⁰ Kastamonu’da 1946 ve 1950 seçimlerinde muhalefet partileri, zor durumda olan küçük çiftçinin bu vergi yoluyla ezilmesini, CHP’ye karşı ana söylemlerden biri olarak kullanmıştır.

1.4.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Yapılan Düzenlemeler ve Siyasî Yaşam

Kastamonu basını II. Dünya Savaşı boyunca, harbin küresel yansımalarını yakından takip etmekle birlikte, ülke genelindeki problemleri Kastamonu özelinde irdemiştir. İstanbul merkezli muhalif basından ayrı olarak 1945'in ortalarına kadar hükûmet politikaları çok fazla yargılanmamış, eleştiriler genel olarak Kastamonu Belediyesi kapsamında sınırlı tutulmuştur. Şehrin elektrik-su işleri, altyapısı, güvenlik sorunu ve *tutarsız saptamalarıyla birlikte hayat pahalılığı*¹⁸¹ üzerine yazılar ve haberler yapılmıştır.

Çelişkilerin rastlanmadığı, basının belediye veya başka herhangi bir konuda üzerinde çatışmadığı tek konu ise; Kastamonu'daki sanayi yatırımlarıdır. Çok partili sisteme geçiş sürecinde de ana dinamiklerinden birisi olacak olan bu sorun *Birlik* gazetesinde Enver Evrensel imzasıyla Ekim 1945 tarihinde çıkan makalede aşağıdaki şekilde yorumlanmaktadır.

“Nasıl ki dünyanın refahı bütün milletlerin refahına bağlı ise, bir devletin refahı da onu teşkil eden milletin zenginliğine dayanır. Kastamonu; geniş bir ülke olup nüfusu da genel nüfusun mühim bir kısmını teşkil ettiği halde sanayileşme programında sandığımızı göre birinci, ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü planda bile nazara alınmamıştır. Bu tahminimiz şimdiye kadar Kastamonu'da bir farika bacasının tütmemesinden ileri gelmektedir. Yurt savunmasında, inkılâp davalarında ebedi şef Atatürk ile millî şef İnönü'nün yüksek takdirlerini kazanan Kastamonu, Saraçoğlu hükûmetinin kararı ile Türkiye sanayiinde yerini almalıdır.”¹⁸²

Ekonomik yatırımların yetersizliği, savaş öncesi olduğu gibi savaş sonrası da -ve hatta günümüzde de- özellikle kırsal alandan göçü hızlandırmıştır. Ülke genelindeki nüfus oranları, hem köyler hem de kentler lehine yüksek bir ivmeyle arttığı yıllarda şehrin karşılaştığı bu sorunla ilgili, hem Valilik hem şehrin ileri gelenleri çözümler aramışlar¹⁸³, fakat Kastamonu'daki kırsal göç sorununa kalıcı çözümler getirilememiştir.

¹⁸¹ *Kastamonu* gazetesinin 1945 Haziran ve Ağustos ayları arasında çıkan sayıları incelendiğinde şehirde hayatın ucuzladığı serdedilmekte, savaş sonrası Avrupa'daki hayat pahalılığına gönderme yapılarak Fransa'da 1000 frang ile yapılabilecek alışveriş Kastamonu ile karşılaştırılmış, Avrupa'daki pahalılığın şehirde olmadığını belirtmiştir. Aynı gazetenin Ocak 1946'daki sayıları incelendiğinde ise, Türkiye'deki diğer illere karşılaştırma yapmak suretiyle Kastamonu'nun pahalı olduğu iddia edilmiştir.

¹⁸² Enver Evrensel, “Kastamonu Türkiye Sanayiinde Yerini Almalıdır”, *Birlik*, 22 Ekim 1945; Başka bir makalede ise komşu Karabük'ün fabrika sayesinde modern bir şehir olduğu, Kastamonu'da da ağır sanayi olmasa da küçük sanayi teessüs edilerek, şehrin ilerlemesine yardımcı olunması gerekliliğine işaret edilmiştir. “Kastamonu Bir Sanayi Şehri Olmalıdır”, *Kastamonu*, 13 Şubat 1946.

¹⁸³ “Mühim Bir Toplantı”, *Birlik*, 17 Aralık 1945. Göç; 1946 yılı başında da Kastamonu basınında gündem oluşturmuş problemlerden biridir. Kaliteli işçi yetiştirme disiplinine sahip olunamadığı için, şehirdeki mevcut işverenin isteklerine cevap verilmediğini, bu potansiyel işçi katmanının da her gün şehirden mütemadiyen göç ettiğini yazmıştır. Hakkı Birol, “Memleketimizden Her Gün Göç Ediliyor”, *Kastamonu*, 23 Ocak 1946.

1.4.5.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Savaş yıllarında ülkedeki muhtemel açlığı önlemek için yapılan düzenlemeler, toplumun hemen her kesiminde çeşitli hoşnutsuzluklar yaratmıştı. Özellikle Toprak Mahsulleri Vergisi, tarımla uğraşan çok büyük bir kitlenin tepkisini çekmişti. Toprak ürünlerinin dağıtımında yaşanan sıkıntılar ve olumsuzluklar; büyük çoğunluğu, toprak sahibi zenginlerin, ağa ve şeyhlerin arazilerinde boğaz tokluğuna ya da yarıcı, ortakçı vs. gibi değişik vasıflarla çalışan çiftçiyi, bir an önce toprak sahibi yapmanın gerekli olduğunu göstermişti.

Savaşın sonuna doğru hükümet, toprak reformu konusunu gündeme getirdi. Amaç; geçim sıkıntısı içinde yaşayan küçük toprak sahiplerinin durumlarını biraz olsun iyileştirebilmenin yanı sıra, savaş sırasında büyük özverilerde bulunmak zorunda bırakılan bu kesimin, rejime olan tepkilerini azaltabilmek ve aynı zamanda, Atatürk'ün son döneminde özellikle üstünde durduğu bir vasiyetini yerine getirmektir. Bu amaçla hazırlanan yasa tasarısı; yalnız topraksız köylüye toprak dağıtımını öngörmekle kalmayıp, aynı zamanda gereksinimi olanlara tarım araç-gereçlerinin yanı sıra, uygun şartlarda kredi verilmesini de kabul ediyordu ki, bu durum, tarımsal alanda üretimin artırılmasını sağlayacak önemli bir yenilik getirecekti.¹⁸⁴

Kanun doğrultusunda dağıtıma tabi arazi; hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5.000 dönümden büyük çiftliklerden istimlak yolu ile elde edilebilecekti. Kanununun 17.maddesi ise nüfus yoğunluğu fazla bölgelere ait çok belirsiz hükümler ihtiva ediyordu. Bu gibi bölgelerde devlete, vakıflara ve belediyelere ait topraklar ihtiyacı karşılamazsa, yarıcılar, kiracılar ve ırgatlar tarafından işlenmekte olan 2.000 dönüm ve daha az dönümlük mülkler de istimlak edilebilecekti. 17.maddenin uygulanması köy ve küçük kasabalarda orta büyüklükte mülklerin, yani toprak sahibi sınıfının ortadan kalkması demek olacaktı.¹⁸⁵

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası tasarısının meclis genel kurulundaki görüşmelerine 14 Mayıs 1945'te başlanmış, 11 Haziran 1945'te aralarında Adnan Menderes ve Emin Sazak'ın bulunduğu 104 üyenin katılmadığı oturumda yasalaşmıştır. Ancak yasanın uygulanmasını başlatacak olan tüzük 20 Mayıs 1947'de çıkarılmıştır.¹⁸⁶ Değişen küresel şartlar karşısında CHP de yeni iktisadi anlayışını tarıma uygulamış ve büyük toprak sahiplerini çok rahatsız eden 17.maddeyi kaldırmış¹⁸⁷, dağıtılacak toprak, hazine ve vakıf arazisiyle sınırlandırılmıştır.

¹⁸⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.21-22.

¹⁸⁵ Karpat, *a.g.e.*, s. 110-112.

¹⁸⁶ *Resmî Gazete*, 4 Haziran 1947, sayı 6623.

¹⁸⁷ Timur, *a.g.e.*, s.80-81.

Kanunun Mecliste görüşmelerinin başlamasıyla birlikte, parlamentoda karşı sesler yükselmeye başlamıştır, CHP içindeki toprak ağaları bu kamulaştırma işleminden rahatsızlık duymuşlardır.¹⁸⁸ Bu süreçten itibaren Türk siyasî yaşamında sıkça karşımıza çıkacak olan Demokrat Parti kurucuları arasında yer alacak CHP içindeki muhalif milletvekilleri, 17.madde gibi aşırı istimlâk hükümleri içeren noktalarına itirazlarda bulunmuşlardır.¹⁸⁹ Toprak dağıtımıyla ilgili bu yasayla doğan CHP içi muhalefet, daha sonraları bir fırsata, bir siyasal oluşuma “taban görevi” yapacak, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes “dörtlü takrir” adıyla anılan belge ile CHP’den ayrılarak Demokrat Parti’nin kurulması görevini üstleneceklerdi.¹⁹⁰

Dönem şartları gereği, özellikle üzerlerinde durulması gereken toprak sahipleri, tütün, zeytin, pamuk, taze meyve gibi sanayide değerlendirilen mahsullerin yetiştiricileri olup, Ege, Adana ve Marmara bölgesindeki küçük şehirlerde oturanlardır.¹⁹¹ Kastamonu özelinde bu kanun, yurt genelindeki gibi muazzam tartışmalara ortam yaratmamıştır. Tarım ve zirai kapasitesi ülke ortalamasının üstünde ancak üretimi altında olan şehirde, büyük toprak sahibi sayısının azlığı veya bunların tepkilerini su üstüne çıkart(a)mamaları sebebiyle kanun; basına belli ölçüde yansımıştır. 17 Haziran 1945’te halkevi önünde düzenlenen bir programla “Toprak Bayramı” şeklinde gösterişten uzak bir kutlama yapılmıştır.¹⁹²

1.4.5.2. Sovyet Rusya Tehdidi

Stalin’in II. Dünya Savaşı başlangıcında izlediği saldırgan politikanın bir sonucu olarak, Sovyet Rusya daha önce izlemiş olduğu Türkiye politikasında değişiklik yapmıştır. 1939’da Boğazlarda üs kurmak isteğiyle Türkiye’ye başvuran Rusya’ya dışişleri sert bir yanıt vermiş ve bu durum ülkede büyük tedirginlikle karşılanmıştır. Savaş sırasında Türkiye’nin izlediği yansız denge politikası da Rusları rahatsız etmiştir. Nitekim 1945 Haziran’ında Kars, Ardahan ve Artvin istenmiş, Boğazlarda üs talebi yenilenmiş, Montreux Sözleşmesi’nin yeniden gözden geçirilmesi talep edilmiştir.¹⁹³

¹⁸⁸ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.20.

¹⁸⁹ Birçok tarihçi gibi, Karpat da bu kanunun, ileride kurulacak olan Demokrat Parti’nin teşekkülü için bir temel vazifesini gördüğünü savunmaktadır. Karpat, *a.g.e.*, s.113.

¹⁹⁰ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.84.

¹⁹¹ Karpat, s.108.

¹⁹² Yasayla birlikte her yıl, 15 Haziran’ı izleyen pazar günlerinin Toprak Bayramı olarak kutlanması da kabul edilmiştir. *Kastamonu*, 16 Haziran 1945.

¹⁹³ Ekinci, *a.g.e.*, s. 264-265.

Sovyet notası ilk önce ABD tarafından yanıtlandırılmıştır. 19 Ağustos 1946 tarihli Amerikan yanıtı, Sovyet notasının bazı maddelerini haklı bulmakla beraber, Boğazların Türkiye ve Sovyetler tarafından ortak savunulmasını kabul etmiyordu.¹⁹⁴ ABD'nin tutumu ortaya çıktıktan sonra, Türkiye de yanıtını hazırlamış ve 22 Ağustos 1946'da Sovyet notasının Boğazların yeni statüsü ve ortak savunulmasıyla ilgili taleplerini reddetmiştir.

Ana hatlarıyla değindiğimiz Sovyet taleplerinin en önemli etkisi, mevcut siyasî durum altında Amerikancı bir politikanın oluşmasına yardımcı olmasıdır.¹⁹⁵ Türk devlet adamları da mevcut dünya şartları içinde tek partili bir rejimin Batılı demokrasiler içinde yaşama şansı bulamadığına kesin olarak inanmışlardı. Türkiye ya demokratik sistemi benimseyerek Batılı devletlerin yanında yer alacak, onlarla siyasî ve ekonomik ilişkilerini geliştirecek, ya da tek partili otoriter bir rejim içinde ve üstelik Doğu komşusunun sürekli tehditleri altında yaşayacaktı.¹⁹⁶

Öte yandan II. Dünya Savaşı, ülkedeki ideolojik görüşleri büyük ölçüde etkilemişti. Savaşan taraflardan Mihvercilerin nasyonal sosyalist ve faşist ideolojileri, aşırı ulusalcı/ırkçı bir içerik taşımakta idi. Almanya ile ilişkilerin artması ve Alman ordularının Rusya içlerinde ilerlemeleri, zaten var olan ulusalcı/Türkçü görüşlerin güç kazanmasında büyük ölçüde etken olmuştu. Savaşın gidişatı Stalingrad savunmasıyla tersine dönüp Alman orduları Rusya'dan çekilmeye başladıklarında, bu kez de toplumcu/sosyalist görüşler güçlenmeye başladı.

Özellikle ulusal basında liberal eğilimli *Vatan* ile sol eğilimli *Tan* gazeteleri, basına özgürlük tanınması ve Millî Şef yönetiminden demokrasiye geçilmesine yönelik yazılarında eleştiri dozunu artırmaya başladılar.¹⁹⁷ Kurulacak olan DP yöneticileri ile yakın işbirliğine girmiş bu iki gazetenin yazıları tüm ülkede yankı bulmuş¹⁹⁸, çoğu yerde rejim düşmanlığı ve komünist propagandası yapmakla suçlanmışlardır.

Kastamonu basını da *Vatan* gazetesinde Türkiye'de demokrasinin uygulanmadığına değinen yazılara; bu eksikliğin rahatlıkla ifade edilebilmesinin bile bir demokrasi göstergesi olduğuna işaret ederek göndermeler yapmış; 12 Eylül 1945 tarihli "Susunuz" isimli makalede şu ifadeler yer verilmiştir:

"(...) Türkiye'de niçin demokrasi yokmuş, niçin hürriyet yokmuş! Bunu yazarlar acaba hiç düşünmediler mi? Amerika ve İngiltere'de gazetelerden sansür daha yeni kalktı. Şayet Türkiye'de demokrasi ve hürriyet olmasaydı bu gazeteler böyle ulu orta ve çalakalem yazı yazabilirler miydi?"¹⁹⁹

¹⁹⁴ Timur, *a.g.e.*, s. 60-61.

¹⁹⁵ Timur, s. 66.

¹⁹⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁹⁷ Ş.Turan, *a.g.e.*, s. 176-191.

¹⁹⁸ Timur'a göre; DP ile girişilen bu yakın ilişki, DP hareketini sindirmek ve kontrol altına almak isteyen CHP iktidarının elinde önemli bir koz olmuştur. Timur, s. 110-113.

¹⁹⁹ "Susunuz!", *Kastamonu*, 12 Eylül 1945.

Bu doğrultuda; *Vatan* veya *Tan*'a yakın görüşler taşıyan kitlenin Kastamonu'da mevcut olmadığı dile getirilmiş, *Doğrusöz* gazetesinde “Vatansızlar Susunuz!” isimli makalede “Kastamonu gibi münevveri bol olan bir şehirde Kastamonu'ya 3 tane Tan, 0 tane Vatan gelmektedir. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de bunlar çok müşteri bulabilir. Fakat bunlar Türk vatanının bütünü demek değildir.”²⁰⁰ denilerek bir bakıma taraf duruş açıklanmıştır.

Ekim 1945'teki “Fesatçılar Utanın” başlıklı yazıda ise Haziran 1945 tarihli Sovyet notasına gönderme yapılarak, komünist olarak değerlendirdikleri kesimin; bu notada belirlenen çerçeveyi savunduğunu, muhalif kesimin de bu istekleri haklı bulmalarını aşağıdaki ifadelerle eleştirmiştir.

“(…)Rusların Pravda Gazetesi, demokrat Türkiye'yi kuran Türk oğlu Türk inkılâpçı vatanperverleri mürteci olarak vasıflandırıyor. Muhalifler neden memnun olmasın. Elbette haklıdır. Ruslar ana yurdumuzdan toprak istiyor, Boğazlardan Akdeniz'den üs istiyor. Elbette memnun olurlar, hele bir de muvaffak olurlarsa!”²⁰¹

Kendisini *Vatan* ve *Tan* gibi iktidar karşıtı görüşlerin ön plana çıktığı muhalif seslerden ayrı tutan Kastamonu basını, ülke bütünlüğü ve rejimin devamlılığının korunması konusunda verilen reaksiyonları ile kendi öncelikli hassasiyetini göstermiştir. Çok partili hayata geçişten sonraki dönemlerde türlü siyasî düşünceler şehirde enine boyuna tartışılmış olmakla birlikte; komünizmin Sovyetler Birliği'nin dış politika amaçlarına hizmet etmekle aynı anlama gelmesinden hareketle, bu ideoloji Kastamonu basınında devamlı suretle reddedilmiştir.²⁰²

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerle olan ilişkisi ve komünist rejimin yayılma çabaları da Kastamonu basınından yakından takip edilmiştir. Rusların; savaş sonrası ülkelerin içinde bulunduğu iktisadi sıkıntıdan istifade etmeye çalıştığı teziyle, komünist bu ideolojinin oyununa gelinmemesi yolunda devamlı suretle halkı uyarıcı mahiyette yazılar kaleme alınmıştır.²⁰³

Kişî tanıklıklarından edinilen bilgiler doğrultusunda, halkın Kastamonu'ya yatırım yapılmamasında gördükleri en büyük sebeplerden birisi de, şehrin Karadeniz vasıtasıyla

²⁰⁰ “Vatansızlar Susunuz!”, *Doğrusöz*, 21 Eylül 1945

²⁰¹ Ahmet Kural, “Fesatçılar Utanın”, *Kastamonu*, 9 Ekim 1945.

²⁰² II. Dünya Savaşı sonrası kutuplaşmaların hız kazanıp, Soğuk Savaşın canlanmaya başladığı 1949 yılında, Kastamonu'ya Bulgaristan'dan göç eden kafilede gelen bir Bulgar Türkünün, bu ülkenin “kurtarıcısının” Sovyetler Birliği olduğu bilindiğinde, indirgemeci bir tavırla, lise öğretmenlerinden biriyle sohbet halinde görülmesi bile Kastamonu basınında ağır bir şekilde eleştirilmiş, komünizm propagandası yapıldığı tenkitleriyle İl Millî Eğitim Müdürü göreve çağırılmıştır. *Mücadele*, 9 Haziran 1949.

²⁰³ Bu yazılardan belki de ağır ifadeler kullanılanı 25 Mart 1948 tarihinde *Dikkat Gazetesi*'nde Sabri Yılmaz imzalı çıkan makale olmuştur. Komünizm korkunç bir akrebe benzetilerek, “sezildiği yerde kafasının ezilmesi” istenmiştir. Sabri Yılmaz, *Dikkat*, 25 Mart 1948.

Rusya'ya komşu olması ve muhtemel Rus tehdidinde ilk işgal bölgelerinden birisi olarak görülmesidir.²⁰⁴

²⁰⁴ Bkz. EK II; Cahit Koçoğlu ile 3.7.2007 tarihli mülakat.

2.BÖLÜM

KASTAMONU'DA ÇOK PARTİLİ PARLAMENTER SİSTEME GEÇİŞ YILLARI (1946-1950)

2.1. Muhalefetin Gelişimi

II. Dünya Savaşının yarattığı politik ortam, yeni demokrasi arayışlarına ışık tutmuştur. İlerideki bölümlerde açıklanacak olan birbirleriyle bağlantılı birçok olay; Türkiye'deki siyasi rejimde köklü değişiklikleri beraberinde getirecektir. CHP içindeki bir grup milletvekilinin Dörtlü Takrir (Önerge) diye adlandırılan teklifleri Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açan ilk büyük adım olacaktır. Tezin bu bölümünde DP'nin de katılacağı yerel ve genel seçimleri ülke geneli ve Kastamonu özelinde incelenmiş, seçim sonuçlarının Kastamonu'ya yansımaları genel tablo ile karşılaştırılmıştır.

2.1.1. Dörtlü Takrir

CHP Meclis Grubu çalışmalarındaki önemli oylamalarda zaman zaman kırmızı (aleyhte) oy kullanıldığı bilinmekle beraber,²⁰⁵ II. Dünya Savaşı sonlarına kadar parti içinde ciddi bir muhalefet anlayışı göze çarpmamaktadır. Ancak, 1945'te Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında yapılan şiddetli tenkitler ve aleyhte verilen yedi oy²⁰⁶ hükûmete karşı kısa bir zamanda gittikçe büyüyecek olan teşkilâtli muhalefetin başlangıç noktasını işaret etmiş ve muhalefetin yeni kadrosunu ortaya çıkarmıştır.²⁰⁷ 14 Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Yasası görüşülürken, Adnan Menderes ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu sert bir biçimde tartışmışlar, bütçe tasarısına ret oyu veren 7 milletvekili oy kullanmayarak, tepkilerini göstermişlerdir.

Muhtelif kanunlar ve mevcut birtakım uygulamalar konusunda iktidarla ayrılığa düşen bazı milletvekillerinin 7 Haziran 1945 günü Halk partisi Meclis Grubu'na "dörtlü" takrir vermesiyle muhalefet daha belirli bir şekil almaya başlamıştır.²⁰⁸ Bu takriri imzalayanlar

²⁰⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s. 42.

²⁰⁶ Bu yasa tasarısı 29 Mayıs 1945'te oya sunulunca, Recep Peker, Celal Bayar, Hikmet Bayur, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak tasarıya ret oyu vermişlerdir. *A.g.e.*, s. 43.

²⁰⁷ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.20.

²⁰⁸ Karpat, *a.g.e.*, s. 130.

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dı.²⁰⁹ Dörtlü taktir, CHP içinde ıslahat yapılmasını isteyen bir çeşit siyasî ultimatoma niteliğinde olup, incelendiği zaman; özellikle şu önemli noktalar üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir.

a. Türkiye Cumhuriyeti'nin daha ilk kuruluş yıllarından itibaren demokrasi esaslarına inandığı ve bunu demokratik bir Anayasa yaparak kanıtladığı,

b. Bu Anayasanın tanıdığı haklardan yararlanılarak hükûmeti denetlemek amacıyla iki defa çok partili sisteme geçmek için deneme yapıldığı, ancak bu denemelerin başarısız olması nedeniyle istenilen amaca ulaşamadığı,

c. İkinci Dünya Savaşının olumsuz şartları nedeniyle, memleketimizde siyasî hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı, ancak bu olağanüstü şartların bugün ortadan kalktığı ve "memleketimizde Cumhurbaşkanlarından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığı..." kısacası, ulusun demokratik bir siyasî rejim istediği vurgulanarak,²¹⁰

1. Meclis denetiminin Anayasanın yalnız şekline değil, ruhuna da uygun olarak sağlanması,

2. Yurttaşların Anayasaya dayanan siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanununun gerektirdiği genişlikte kullanabilmelerine olanak verilmesi,

3. Parti çalışmalarının belirtilen esaslara uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi" istenmiştir.²¹¹

Dörtlü Önerge'ye, hazırlayıcılarının dışındaki CHP'liler tarafından ret oyu verilmiştir. CHP Meclis Grubu, 12 Haziran 1945'te toplanarak gizli olarak taktiri yedi saat görüşükten sonra, mevcut kanun, kural ve kaidelerin değiştirilmesine yol açacağı ve bu çeşit tekliflerin görüşülme yerinin grup toplantısı olmayıp millet meclisi olduğu gerekçesiyle reddetmiştir.²¹²

Dörtlü Önerge'nin kabul edilmemesi, CHP'den çok yakında başlayacak olan kopmalarla yeni siyasî partilerin doğacağı varsayımlarını güçlendirmişti. Kamuoyu ve basında da çok partili sisteme geçmenin yararları ya da doğuracağı zararlar konusunda yayınlar ve tartışmalar başlamıştı. İktidar yanlısı basın başta *Ulus* gazetesi, muhalif basın ise *Vatan* gazetesi yoluyla ile kamuoyunu yönlendirmeye çalışıyor, birbirlerine karşı acımasız ve sert eleştirilerde bulunuyorlardı. Önergenin reddinden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün, *Vatan*'da çıkan, başbakanı ve anti-demokratik olduğunu düşündükleri bazı kanunları eleştiren yazılarından ötürü, 21 Eylül 1945 tarihinde partiyle ilişkileri kesildi.²¹³ Taktirdeki bir diğer imza sahibi olan Refik Koraltan, iki arkadaşı hakkında partinin aldığı bu

²⁰⁹ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.20.

²¹⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s. 42.

²¹¹ Turan, *a.g.e.*, s. 212-213.

²¹² Karpat, *a.g.e.*, s. 131.

²¹³ Albayrak, *a.g.e.*, s. 57.

kararı eleştirdiği için 27 Kasım 1945'te partiden uzaklaştırıldı. Celal Bayar da, Basın Yasası'ndaki haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 17. ve 50. maddelerin değiştirilmesi isteği ile hazırladığı yasa tasarısının parti grubunda reddedilmesini bahane ederek²¹⁴, önce 26 Eylül 1945'te İzmir milletvekilliğinden, 3 Aralık'ta da CHP'den istifa ettiğini açıkladı.

Bu gelişmelerin ortasında Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM açış konuşmasında, Cumhuriyet yönetiminde demokratik karakterin bulunduğunu vurgulayarak, muhalefet çevreleri ve basının izlediği yöntemlerden yakınmış, "Hürriyet ve demokrasi ile tecavüz ve anarşi arasındaki unsurların kanun yolu ile bulunması" gerektiğine işaret etmişti. Ancak şimdi özgürlük ve demokrasi havasının doğal işleyişi sayesinde başka siyasi partilerin de kurulması mümkün olacak ve 1947 yılında ilk çok partili seçim²¹⁵ tek dereceli olarak yapılacaktır.²¹⁶ Albayrak'a göre; İnönü, bu konuşmasıyla Temmuz 1945'te kurulmuş olan Millî Kalkınma Partisi'ni²¹⁷ çok fazla ciddiye almadığını göstererek, güçlü bir muhalefet partisinin kurulmasını istediğini, bunun da Dörtler tarafından kurulması gerektiğini ima ediyordu.²¹⁸

2.1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

İsmet İnönü'nün mecliste yaptığı konuşmadan iki ay sonra 7 Ocak 1946'da, Refik Koraltan'ın İçişleri Bakanlığına verdiği dilekçe ile Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Partinin kurucuları Dörtlü Önerge sahipleri olan; işadamı-bankacı Celal Bayar, bürokrat Refik Koraltan, tarih profesörü Fuat Köprülü ve pamuk üreticisi toprak sahibi Adnan Menderes idi.²¹⁹ Hazırlanan tüzüğe göre; "Siyasi hayatımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasimizin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla"²²⁰ kurulmuştur.

Parti programında Demokrat Parti'nin; cumhuriyetçi, demokrat, sosyal adaletçi, çalışma grupları arasında işbirliğini ve işçilere grev hakkının verilmesini savunan, insan haklarının garanti altına alınmasına inanan, gizli oy, tek dereceli ve serbest seçimi zorunlu gören, üniversite öğretim üyeleri dışındaki devlet memurları için siyaset yasağı öngören, totaliter ve

²¹⁴ Karpat, *a.g.e.*, s. 132.

²¹⁵ Biran-Dündar, *a.g.e.*, s.22.

²¹⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 210.

²¹⁷ İşadamı Nuri Demirağ başkanlığında Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atılhan tarafından kurulan Millî Kalkınma Partisi; milliyetçi, muhafazakâr, devletçilik karşıtı ve dış siyasette Doğu-İslâm yanlısı bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. 1946 belediye seçimleri ile 1950 genel seçimlerine katılan parti başarılı olamamış, uzun süre genel kurul yapmadığı 1958 Mayıs'ında yasa uyarınca dağılmış sayılmıştır. Turan, *a.g.e.*, s.218.

²¹⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.32-33.

²¹⁹ Ahmad, *a.g.e.*, s.126.

²²⁰ Turan, *a.g.e.*, s.220.

bölücü dernek ve partilerin kurulmasını yasa dışı kabul eden bir parti olduğu görülmektedir.²²¹

Demokrat Parti, CHP'nin de temel ilkeleri olan ve Anayasanın ikinci maddesinde yerini almış bulunan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik, Devrimcilik ilkelerini kendine özgü farklı yaklaşımlarla da olsa kabul etmiş, liberal görüşlerinin temel düşüncesine uygun olarak, CHP'den farklı olarak özellikle Devletçilik ve Laiklik ilkelerine açıklık getirmiştir.

Laikliğin “din düşmanlığı” olarak yorumlanamayacağı belirtilerek, CHP dönemindeki uygulamalar dolaylı bir biçimde eleştirilmiş ve din özgürlüğünün kutsal olduğu vurgulanmıştır. DP kurucuları, laiklik kavramını, yalnız din ile devlet işlerinin değil, din ile siyasetin de birbirinden ayrılması olarak algılamayı sürdürürken, din öğretimine dönülmesini ve din adamları yetiştirilmesi için bir İlahiyat Fakültesi ile ona benzer kurumların açılması gerektiğini savunmuşlardır.²²²

Devletçilik ise parti programında şöyle açıklanmıştır; “Devletçiliği, iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için; devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamla, teşvik ve yardım yolları ile hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesine vazife alması manasında anlıyoruz... Bizim devletçiliğimiz iktisadi şartlarımızın çizdiği yoldur.” denilerek, devletçilikte *değişkenlik* ilkesine yer verilmekte idi.²²³

Bu dönemlerde halk arasında demokrat kelimesi pek bilinen bir kelime değildi. Demokrasi rejimi gibi demokrat kelimesi de halka yabancıydı. Halk kısa zamanda bunu kendi diline çevirdi. Köy kahvelerinde demokrat yerine *demirkırat* denmeye başlandı. Demokrat Parti'den söz ederken Demirkırat Partisi deniliyordu.²²⁴

Yeni kurulan bu partinin heyecanı tüm yurttaki gibi Kastamonu'da da gözlemlenmiştir. 10 Ocak 1946 tarihli *Birlik*'teki Enver Evrensel imzalı “Demokrat Parti” başlıklı yazıda CHP ve Celal Bayar övülerek aşağıdaki satırlara yer verilmiştir.

“Demokrat Partisi hudutları çizilmiş, istiklali tanınmış, bütün millet ve devletlerin takdir ve hayranlığını kazanmış, büyük inkılaplar yapmış bir Türkiye'de faaliyete geçmekle faydalı bir muhalefet yapabilmek için çok müsait imkân ve şartlara maliktir. Bu imkân ve vasıtaları sağlamış olan CHP'dir. Demokrasinin icap ve şartlarından olan tenkitten

²²¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 65.

²²² Turan, *a.g.e.*, s. 222.

²²³ Bu tanımın; CHP'nin 1930 yılı içinde öngördüğü devletçilik anlayışını yansıttığı söylenebilir. Albayrak, *a.g.e.*, s.66.

²²⁴ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.24.

CHP'nin kaçınması için bir sebep düşünülmezdi. Zamanı geldi ve buna imkân verildi.”²²⁵

Kastamonu'daki aktif muhalif basın henüz oluşmadığından, iktidar yanlısı kalemler; Demokrat Parti oluşumunu, iktidarın bir *ihsanı* olarak algılıyor görünmektedir. Muhalefet partisinin; mevcut iktidar partisinin oto-kontrol mekanizması işlevini göreceği düşünülüyordu. Oysa ülke geneli bir yana, Kastamonu şehri de çok kısa bir süre içerisinde Demokrat Parti'yi sahiplenecek, SCF'de olduğu gibi bu yeni kurulan partide de kendisinden bir şeyler bulacak ve zorlu bir süreç sonunda onu iktidara taşıyacaktır.

Öte yandan iktidar-muhalefet ilişkilerinin gergin olduğu bu günlerde, bu “tartışmalı muhalefet” partisi hakkında ima şeklinde de olsa övücü yazılar yazmak bile, CHP taraftarlarınca bir utanç sebebi sayılmıştır. Keza aynı yazarın 20 Şubat'ta yayımlanan aşağıdaki yazısı DP namına propaganda mahiyetinde telakki edildiğinden ötürü, gazetenin yazı işleri müdürü istifa etmiştir: “Yurdun her yönünde iyi karşılanan Demokrat Partisi'nin bir şubesinin de şehrimizde açılması beklenmektedir. Haber aldığımızı göre tanınmış ve muhitçe sevilmiş bazı zevat teşebbüse geçmişlerdir.”²²⁶

Nitekim mart ayı sonlarında Demokrat Parti'nin Kastamonu örgütlenmesi de teşekkül etmiştir. Müteşebbis heyeti şu isimlerden oluşmuştur: Avukat Hayri Tosunoğlu, Emekli Kaymakam Şefik Işık, Eski Sağlık Müdürü Doktor Celal Ferdi, Avukat Aziz Üçok, Müteahhit Münip Yalaz, Emekli Yüzbaşı İhsan Kamer ve lastik tamirhanesi sahibi Burhan Zülfi Çelebi.²²⁷ İldeki kurucu kadro incelendiğinde; bu isimlerin Halk Fırkası içinde ön plana çıkmamış ve yönetim kadrolarında kritik görevlerde bulunmamış şahıslar olduğu görülmektedir.²²⁸ Kastamonu basınında; Demokrat Parti şehir içindeki örgütlenmesini tamamlamadan, Halk Partisi içinden muhtemel kopmaları öngören yazılara rastlanmaktadır. *Doğrusöz*'de 2 Nisan 1946'da Rusuhi Akalın imzalı çıkan makalede, eski partisini değiştirmek suretiyle yeni partiye giren şahısların; doğru buldukları ve inandıkları bazı fikir, kanaat ve prensiplere dayanarak hareket ettikleri takdirde bunun uygun olacağı; aksi halde kişisel menfaatleri doğrultusunda yapılacak bir parti değişimin halka bir fayda sağlamayacağı ifade edilmiştir.²²⁹

²²⁵ Enver Evrensel, “Demokrat Parti”, *Birlik*, 10 Ocak 1946.

²²⁶ Enver Evrensel, “Şehrimizde de Demokrat Partisi'nin Şubesi Açılıyor”, *Birlik*, 20 Şubat 1946.

²²⁷ “Şehrimizde Demokrat Parti Kuruldu”, *Doğrusöz*, 29 Mart 1946; “Demokrat Partisi Kastamonu Şubesi Kuruluyor”, *Birlik*, 29 Mart 1946; “Demokrat Parti'nin Şubeleri Açılıyor”, *Kastamonu*, 8 Mayıs 1946.

²²⁸ Döneme tanıklık eden gerek CHP gerekse DP taraftarı görüştüğümüz kişilerin tamamı, DP kurucularının şehrin gerçekten sevilen, sayılan ve önde gelen isimleri olduğu konusunda hem fikirdir.

²²⁹ Rusuhi Akalın, “Yeni Partiler Doğarken”, *Doğrusöz*, 2 Nisan 1946.

Merkez ilçedeki örgütlenmesini tamamlayan Demokrat Parti, bir ay gibi kısa bir zaman dâhilinde de şehrin beş ilçesindeki teşkilâtlanmasını bitirmiş gözükmektedir: Araç, Abana, Cide, Küre ve Devrekâni ilçelerinde şubeler açılmıştır.²³⁰

Muhalefet partisi cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, iktidar partisi, ülke gündeminde DP lehine ivme kazanan gelişmeleri kontrol altına alabilmek için sair uygulamalarda bulunmuştur. CHP değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü, 25 Nisan 1946'da, Parti Kurultayını 10 Mayıs 1946 günü için toplantıya çağırdı. CHP Meclis Grubu da, 26 Nisan 1946 tarihinde aldığı bir kararla, Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimlerinin 26 Mayıs'ta yapılmasını uygun buldu. Bu karar; iktidar partisince muhalefetin teşkilâtlanmasına engel olmak için seçimin öne alındığı ve antidemokratik bazı kanunların değiştirilmediği gerekçesiyle DP tarafından tepkiyle karşılandı ve DP Genel Başkanı Celal Bayar partisinin bu seçimlere katılmayacağını açıkladı.²³¹

Meclis dağılmadan önce iktidar, 13 Haziran'da üniversitelere yönetsel ve bilimsel özerklik veren Üniversiteler Yasası'nı kabul etti. Aynı tarihte hükûmete gazete kapatma yetkisi veren Basın Yasası'nın 50. maddesindeki kısıtlamayı kaldırdı ve çıkarılan bir af yasası ile bütün basın suçları affedildi.

Genel seçimler öncesinde Halk Partisi liberal bir hava vermek maksadıyla değişik uygulamalara başladı. Bu amaçla yapılan ilk hamle köylülerin gözetildiği Toprak Yasası oldu. Ardından Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırıldı. Yine ocak ayında, işçilerin yararına İşçi Sigortaları Yasası yürürlüğe kondu. Ayrıca, "çalışanların genel seviyesinin yükseltilmesini, sosyal güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan" Çalışma Bakanlığı kuruldu.²³²

2.1.3. Çok Partili Siyasal Sistemin İlk Belediye Seçimleri

Türkiye'de tek dereceli ilk seçim, 26 Mayıs 1946'da yapılan Belediye Seçimleridir. CHP ülke düzeyinde seçimlere katılırken DP ile MKP ancak belirli yerlerde aday göstermişlerdir. Belediye seçimlerinin yaklaşık dört ay öne alınması, henüz 5 aylık bir muhalefet durumundaki DP tarafından tepkiyle karşılanmış,²³³ DP çoğu yerde seçimi boykot ederek katılım sağlamamıştır.

DP'nin katılım sağladığı seçim bölgesinden birisi de Kastamonu'dur. Kastamonu'da yapılan belediye seçimlerine resmen katılmamakla beraber; çoğu Demokrat Parti taraftarı oylarını Halk Partili olmayan adaylara vermişse de seçimi büyük çoğunlukla CHP adayları kazanmıştır. İl genelindeki katılımın yüzde 57 olduğu bu seçimlerde DP Cide'de 2, Araç'ta

²³⁰ "Demokrat Partisi'nin Şubeleri Açıldı", *Birlik*, 5 Mayıs 1946.

²³¹ Karpat, *a.g.e.*, s. 137-138.

²³² Albayrak, *a.g.e.*, s. 82.

²³³ Albayrak, *a.g.e.*, s.82-84; Turan, *a.g.e.*, s. 227-228.

ise 1 üyelik kazanarak, Kastamonu'da resmî politik yaşamına başlamıştır. Seçime katılım merkez ilçede %50, Taşköprü'de %84,55, Azdavay'da %91,5, Cide'de %75,6, Daday'da %86,75, Devrekâni'de %78, İnebolu'da %66, Küre'de %69, Tosya'da %31 nispetinde gerçekleşmiştir.²³⁴ Merkez ilçe ve Tosya dışında, yüksek sayılabilecek bir katılım oranı mevcuttur. Aslında katılım oranındaki bu düşüklük; kullanılmayan oyların müteakip safhada Demokrat Parti'ye kaymasıyla kendisini gösterecektir.

2.1.4. 1946 Milletvekili Genel Seçimleri

İktidar partisi CHP, 5 Haziran 1946'da iki dereceli seçim sistemini değiştirerek, tek dereceli seçim sistemini öngören tasarımı yasalaştırdı. Seçimler *tek dereceli, açık oy, gizli sayım* yöntemiyle yapılacaktı.²³⁵

Kastamonu'da kendi taraftarı basını kullanan CHP yaklaşan, 21 Temmuz milletvekili seçimi öncesinde halkın; yıkıcı propagandalara kanmamasını istemiş, özellikle yanıltıcı, rejime karşı soğutucu ve irticaî olmasından korkulan yıkıcı propagandalara kulak asmamasını tavsiye etmiştir.²³⁶ İktidarın en büyük düşüncesinin Türk köylüsünü daha geniş bir huzura ulaştırmak olduğunu öne sürmüş, Kastamonu'nun her zamankinden daha çok İnönü'ye bağlı olduğunu söyleyerek halkı yönlendirmeye çalıştığı gözlemlenmiştir.

İktidarın bu kamuoyu oluşturma çalışmaları karşısında, ülke genelinde Demokratların genellikle ortaya attığı somut meseleler; hayat pahalılığı, hürriyetsizlik, antidemokratik kanunlar ve idare teşkilâtının yaptığı yolsuz muameleler olmuş ve Kastamonu'da da Demokrat Parti İl İdare Kurulunca bir beyannâme yayınlanarak aynı konulara temas edilmesi sağlanmıştır.

“Asil milletimizin 25 senedir yüzünü güldürmeyen CHP hükûmetlerini tanırısın. Bunca yıllık keyfî idareleri yetmiyormuş gibi 21 Temmuz'da yapılacak büyük seçimde de meclise kendi adamlarını sokmak ve memleketi tekrar rüşvet, hırsızlık, iltimas ve angarya deryalarında boğmak istiyorlar.”²³⁷

Bu ağır suçlamalar kuvvetle tenkit edilmiş, Kastamonu CHP teşkilâtı, CHP'nin manevî şahsiyetine hakareten ötürü DP aleyhine yüz bin liralık tazminat davası açmıştır. İktidar yanlısı basın, muhalefetin bu suçlamalarına aynı sertlikle cevap vermiştir.²³⁸

Kastamonu'da, yukarıda çizdiğimiz siyasî ortamla girilen 21 Temmuz 1946 milletvekilliği seçimlerine, 179689 seçmenden 133981'i iştirak etmiştir. Bu rakamın 71581'i

²³⁴ *Birlik*, 28 Mayıs 1946; *Doğrusöz*, 28 Mayıs 1946.

²³⁵ *Doğrusöz*, 7 Haziran 1946.

²³⁶ Enver Evrensel, *Birlik*, 28 Haziran 1946.

²³⁷ “Demokrat Parti'nin 6 Numaralı İftiranamesi”, *Birlik*, 20 Temmuz 1946. Bu tarihte DP'nin Kastamonu'da bir yayın organı olmadığı için, beyannameye iktidar yanlısı *Birlik* gazetesinden ulaşılmıştır. Bu gazetede bildirinin içeriğinden dolayı ismini “İftiranâme” olarak değiştirmesi ilginç bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

²³⁸ *Doğrusöz*, 19 Temmuz 1946.

kadın 62400'ü erkektir. 9 milletvekilliğinin 8'ini CHP milletvekilleri, 1'ini ise bağımsız olarak seçime giren Mareşal Fevzi Çakmak kazanmıştır.²³⁹ Ülke genelindeki oran ile Kastamonu'daki oran birbirine çok yakındır. Meclisteki 465 sandalyenin; CHP 395, DP 64, Bağımsızlar ise 6'sını kazanmışlardır.

1946 seçimlerine hile karıştığı iddia edilmiştir. Tek parti döneminden kalma seçim yasası gereği seçmenler oylarını herkesin gözü önünde açık olarak sandığa atmışlar ve bu oylar sandık kurullarınca gizli olarak sayılmıştır.²⁴⁰

2.1.5. Seçim Sonrası İktidar-Muhalefet İlişkileri

Genel seçimlerden sonra mecliste yapılan seçim sonucu, İsmet İnönü yeniden cumhurbaşkanlığına, Kazım Karabekir ise TBMM başkanlığına seçildi. DP'nin cumhurbaşkanlığı için aday gösterdiği Mareşal Fevzi Çakmak ve TBMM başkanlığı için aday gösterdiği Yusuf Kemal Tengirşenk çok düşük miktarda oy alarak seçimi kazanamadılar.²⁴¹

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanlığına adaylığını koyması Kastamonu basınında eleştiriye uğramıştır “(...) Diyeceğim ki eğer beni seviyorsanız; memleketin hürriyet ve selamete kavuşmasını istiyorsanız Halk Partisinden ayrılınız, Demokrat Parti'ye geçiniz” şeklindeki sözleri tutarsız bulunarak; Kastamonu'dan mebus seçildiği hatırlatılmış, eğer ortada hile ve tazyik olsa kazanmasına imkân olmadığı belirtilerek, “DP'ye geçiniz” şeklindeki sözlerinin tarafsızlığa sığmadığı yazılmıştır.²⁴²

İnönü, hükûmeti kurma görevini Recep Peker'e verdi ve yapılan güven oylaması sonucu Peker Kabinesi göreve başladı. 1 Eylül 1946'da İl Genel Meclisi seçimleri yapıldı. 30 üyeli Kastamonu İl Genel Meclisi'nde CHP 25, DP ise 5 üyelik kazanmıştır.²⁴³

²³⁹ *Birlik*, 25 Temmuz 1946; *Kastamonu*, 24 Temmuz 1946; CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen 8 Ocak 1947 tarihli raporda Fevzi Çakmak Demokrat Parti adayı olarak gösterilmektedir. *BCA* 490.01/371.1562.03, s.23-28 Mareşal, Merkez İlçe, İnebolu, Küre, Devrekani ve Araç ilçelerinde diğer adaylardan fazla oy almasına rağmen, diğer ilçelerde çok az oy aldığından ötürü, il genelinde 9 milletvekili arasında 8. sıradan az bir farkla kazanarak seçilmiştir. Mareşal, Kastamonu ile birlikte İstanbul'da da kazandığı için İstanbul mebusluğunu tercih etmiştir.

²⁴⁰ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s. 33. bu tür bir seçim sisteminin ne derece adaletli sonuçlanabileceği konusunda yaptığımız araştırmada; hatıralarına başvurduğumuz Mehdi Keskin “Babasının İl Özel İdare Müdürlüğü'nde şef olarak görev yaptığını, oy kullanmaya kendisini de götürdüğünü, sandık görevlisinin *sonradan CHP'nin oy pusulası olduğunu öğrendiği* pusulayı babasına vererek “ al, bunu at” dediğini, babasının da herhangi bir tepki vermeden bu şekilde oy kullandığını aktarmıştır. Bkz. EK II: Mehdi Keskin ile yapılan 05.07.2007 tarihli görüşme.

²⁴¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.93. Bu iki adayın ortak bir özelliği de Kastamonu mebusluğu yapmış olmalarıdır. Fevzi Çakmak mevcut meclise Kastamonu'dan seçilerek girmiş olup, ilk Dışişleri Bakanı olan Yusuf Kemal Tengirşenk de 1.Dönem Mecliste (1920-1923) Kastamonu mebusu olarak görev yapmıştır. Acar, *a.g.e.*, s.199.

²⁴² Enver Evrensel, “Mareşal Kendi Bindiği Dalı Kesiyor”, *Birlik*, 10 Ağustos 1946.

²⁴³ Bu beş üyenin üçü merkez ilçede seçilmiştir. Merkez ilçe açısından incelendiğinde, daha önce yapılan genel seçimlerde de 9 milletvekilliğinin dördünü DP, sadece ikisini CHP adayları kazanmıştır; *BCA* 490.01/371.1562.03, s.25. Kastamonu merkezindeki bu siyasi tablo zamanla taşrayı da etkileyerek rakamların gösterdiği istikamette çözümlenecektir.

Peker hükûmeti aşırı akımları önlemek ve yasa hükümlerini uygulamak maksadıyla, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübünü kapatmıştır. İl Genel Meclis seçimlerinden hemen sonra 7 Eylül 1946'da devalüasyona gitmiştir.

1947 bütçe görüşmeleri başladığı sırada DP sözcüleri, 7 Eylül Kararlarını almış olan hükûmeti ağır biçimde suçlayarak, ekonomik hayatın gittikçe bozulduğunu, bazı harcamaların kısıtlanması gerektiğini öne sürdüler. Özellikle Adnan Menderes'in eleştirileri sonrasında Başbakan Peker; " Demokrat Parti adına dinlediğiniz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun hasta, karanlıklar içinde sebatlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan, azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını, bir boşluk halinde ifade ile bir ruh halinin akislerini dinledik" deyince, DP'li milletvekilleri meclisi terk etmişlerdir.²⁴⁴ DP'li milletvekilleri Cumhurbaşkanı İnönü'nün araya girmesiyle 9 gün süren bu boykotu sona erdirmişler, 28 Aralık'ta Meclise dönmüşlerdir.²⁴⁵

Hükûmet ve iktidar arasında bu gelişmeler yaşanırken, Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında ve bazı bürokratlar tarafından İstanbul'da İnsan Hakları Derneği kurulmuştur.²⁴⁶ Bu girişim, Fevzi Çakmak'ın Kastamonu basınında bir kez daha tenkit edilmesine sebep olmuştur. *Yenises*'te çıkan makalede şu ifadeler kullanılmıştır²⁴⁷;

"(...) Bu cemiyet müteşebbisleri içinde bulunan milletvekillerinin noksan buldukları bütün millet haklarını TBMM'de çalışmak ve müdafaa etmek vazifeleri ile mükellef değiller mi? O halde biz bu cemiyetin bir sınır buhranının sevkiyle hayal sahasında az bir müddet dedikoduya meydan açmaktan başka bir neticeye vasıl olamayacağını şimdiden söylemek isteriz."

2.1.6. Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi ve Yansımaları

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'da yapıldı. Kongreyi açış konuşmasında DP'nin herhangi bir kişinin emri ya da izniyle değil, yasaların verdiği hakka dayanılarak kurulduğunu vurgulayan Bayar, kuruluştan bu yana geçen olaylar ve gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra, demokratik hayatın gelişmesi için zorunlu gördüğü 3 temel konu üzerinde durmuştu.²⁴⁸

1. Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette (bozar nitelikte) olan ve anayasanın metnine ve ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

²⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.171-172.

²⁴⁵ Turan, *a.g.e.*, s.236-238.

²⁴⁶ İnsan Hakları Koruma Cemiyeti, Fevzi Çakmak, Tevfik Rüştü Aras, Emekli General Sadık Aldoğan ve DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner tarafından kurulmuştur. *Yenises*, 21 Ekim 1946.

²⁴⁷ Ahmet Kırıl, "İnsan Haklarını Koruyan Anayasa ve Kanunlarımız Vardır", *Yenises*, 28 Ekim 1946.

²⁴⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s. 100-104 ; Turan, *a.g.e.*, 238-240.

2. Vatandaş oyunun emniyet ve masuniyetini (dokunulmazlığını) sağlamak ve millî hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksatları ile seçim kanununda değişiklik yapılması,

3. Devlet başkanlığı ile fiilî parti başkanlığının bir kişi üzerinde birleşmemesi esasının kabul edilmesi.

Bayar'ın açış konuşmasında belirttiği temel sorunları içeren önerisine ilişkin olarak düzenlenen raporun bir bildiri halinde yayımlanması kabul edilmiş ve bu “antidemokratik yasaların kaldırılması, vatandaşın oyunun güvence altına alınması ve devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması” hususlarını içeren bildiriye Hürriyet Misakı ya da bugünkü adıyla Özgülük Yemini adı verilmiştir.²⁴⁹

Kongre sırasında en büyük ilgiyi ise, iktidara karşı daha sert bir politika izlenmesini savunan ve aralarında, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Samet Ağaoğlu gibi “aşırıların” (*müfritler*) yer aldığı bir grup toplamıştır. Bu grup, DP’li milletvekillerinin istifalarını vererek, hep birlikte “sine-i millete dönülmesini ve CHP iktidarının gayrimeşru ilân edilmesini” istemiştir.

Öte yandan komisyon raporunun incelenmesi sırasında bazı delegeler de kendi görüşlerini açıklamışlar, bu arada Kastamonu delegesi hukukçu Muzaffer Ali de, “Hemşehrilerine ilköğretim programlarında din derslerine yer verilmesi konusunda” söz verdiğini belirtmiştir.²⁵⁰ Dönem itibariyle Kastamonu’da doğrudan DP taraftarı basın bulunmamakla birlikte, incelenen iktidar yanlısı gazetelerde de, il genelinde DP yöneticilerinin halka bu şekilde bir söz verdiklerini doğrulayan veya eleştiren bir durum gözlenmemiştir.

Sonuçları bakımından değerlendirildiğinde Kongre’de; Hürriyet Misakı’nın kabulü dışında, iktidar ile demokratik yollardan mücadele edilmesini öngören ve DP kurucularından oluşan grubun üstünlüğünün ortaya çıkmasının yanında iktidar ile gerektiğinde daha sert ve kanun yollarının da zorlanmasını isteyen “müfritler grubu”nun oluştuğu ve DP içinde yönlemsel ayrılıklar olduğu göze çarpmıştır.²⁵¹

²⁴⁹ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.38.

²⁵⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s. 102.

²⁵¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.104.

2.1.7. Muhtarlık Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Kastamonu'daki Gelişimi

DP hem kendi içindeki ayrılıkçı grubun yarattığı sorunlarla, hem de iktidarın kendi üzerinde yarattığı baskı ortamında Birinci Büyük Kongresinin hemen ertesindeki muhtarlık seçimlerine katılmıştır. Seçimler esnasında birçok olay çıkmış, DP tarafından çoğu yerdeki seçimlerin kanunsuz yapıldığı ve Jandarma veya polis baskısı altında seçim sandıklarıyla oynandığı ileri sürülmüştür. Böylece sonuçlanan seçim sonuçlarına göre, ülke çapındaki 34098 köyün, 31000'i CHP (%91), 1328'ini DP (%4), 1869 köyü de bağımsız adaylar (%5) kazanmıştır.²⁵²

Kastamonu'da yapılan muhtarlık seçimlerinde ise 1124 köyün 1059'unu CHP (%94), 49'unu DP (%4), 16 köyü de bağımsız adaylar (%2) kazanmıştır. Seçim sonuçları ilçe bazında incelendiğinde ise, Merkez ilçedeki 178 köyün 151'ini CHP (%85), 27'sini DP (%15) kazanmıştır.²⁵³ Daha önce belirttiğimiz üzere Merkez ilçedeki DP yanlısı tutum, muhtarlık seçimleriyle kendini bir kez daha göstermiştir. İl ortalaması %4 iken Merkez ilçedeki %15'lik DP kazanımı, müteakip safhada artarak çoğalacak ve merkezin taşrayı da etkilemesi sonucu DP yanlısı hava il geneline yayılacaktır.

Nitekim Demokrat Parti, seçimlerdeki olumsuzlukların yanı sıra, seçim yasasının yetersiz olduğu, vatandaşlara baskı yapıldığı ve tek parti zihniyetinin ortadan kaldırılmadığı gibi gerekçelerle, 6 Nisan 1947 tarihinde İstanbul, Balıkesir, Tekirdağ ve Kastamonu'da yapılacak seçimlere katılmama kararı almıştır.²⁵⁴ Seçim kanunundaki illeri temsil eden vekil sayısındaki değişiklikten kaynaklanan durum için yapılacak seçim, Kastamonu gündeminde de önemli bir yer işgal etmiştir. Hâlihazırda görevli vekillerin sayıca çokluğuna rağmen, doldurulacak bir vekil için bile büyük umutlar beslenmiş ve vekilin ideal portresi, ya da sahip olması gereken özellikleri çizilmiştir.

“Kastamonu'nun istediği namzet kültür sahibi olmalıdır. Köylünün çektiği ıstırap, şehirlinin katlandığı müşkülât, memurların karşılaştığı sıkıntı, seçeceğimiz mebusun hareket noktası olmalıdır.”²⁵⁵

Kamuoyunu yönlendirmede basının yeri Demokrat Parti için de tartışılmaz bir gerçek olmuştur. Dönem şartları içerisinde tabana daha net bir dille ulaşmak ve partinin görüşlerini aksettirebilmek için gazete çıkarmak ihtiyacının elzem bir hal alması üzerine Kastamonu Demokrat Parti İl yönetiminin yayın organı olarak, Parti İl Başkanı Hayri Tosunoğlu

²⁵² Albayrak, *a.g.e.*, s.114.

²⁵³ *Birlik*, 2 Mart 1947.

²⁵⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 115.

²⁵⁵ Ziya Demircioğlu, “Nasıl Namzet İstiyoruz”, *Doğrusöz*, 15 Mart 1947.

tarafından *Dikkat* gazetesi çıkarılmıştır. Bu gazetede çıkan aşağıdaki yazıda şu noktalar göze çarpmaktadır.

“Anayasaya aykırı kanunlar değişmezse Demokratlar meclisten çekilecektir. Seçim emniyeti kanun ile sağlanmadıkça ve idare makinesinin tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet değişmedikçe, bugünkü usullerle neticesi evvelden kararlaştırılabilecek bir seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç saydığımızı belirtmek zorundayız.”²⁵⁶

Bir nevi siyasi garantörlük isteyen DP'nin seçimlere girmeme konusundaki bu tutumu, iktidar yanlısı basın tarafından eleştirilmiştir. Aslında 1947 baharından itibaren şehirde DP yanlısı bir gazetenin çıkması, basındaki tartışmaların hararetini yükseltmiş, her iki taraf da oy kitlesini etkilemek ve yönlendirebilmek için karşı tarafı muhtelif konularda tenkit eder mahiyette yazılar yayınlanmıştır.

“Mevcut kanunlar değişmedikçe seçim hürriyeti olamayacağını ileri süren DP lideri Sayın Celal Bayar ve arkadaşları, seçime iştirak etmeme kararını bu kısmi seçimde değil, genel seçimden evvel vermiş olsalardı bir an için zihinlerde bir tereddüt ve istifham doğabilirdir. Dikkate şayandır ki; bugün bu kararı verenler ağır gördükleri şartlar dâhilinde ve beğenmedikleri kanunların hüküm sürdükleri yakın bir zamanda milletvekili seçilmiş olanlardır.”²⁵⁷

Dikkat ve Birlik arasında vuku bulan bu seçime katılma-katılmama tartışmalarının devamında *Yenises* gazetesinde Ahmet Kırıl imzalı çıkan yazıda, oy vermenin her vatandaş için “kutsal” ve “medeni” bir görev olduğunu anlattıktan sonra şu saptamalarda bulunulmuştur;

“(…) Bununla beraber yedi seneye yakın bir müddet devam eden ikinci dünya harbinin doğurduğu yoksulluk, açlık, sefalet mal can kaybı gibi tahammülün üstünde yer alan ve bu cihanşümül facialardan bizi koruyan hükümetin dayandığı CHP namzedine oy vermek millî vicdan ve şeref borcudur.”²⁵⁸

DP Kongresinde görüşülen konulardan birisi olan sine-i millete dönme çağrıları da, iktidar yanlısı basının eleştirilerine uğrayan bir diğer konu olmuştur. *Birlik*'te programsız bir muhalefet partisinin iktidar mevkii davasında kalkışmasının yanlış olduğu vurgulanmış, meclisten çekilme uyarısı ise küstahlık ve rezillik olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁹

Dikkat çıkana kadar, iktidar yanlısı basında da zaman zaman hükümeti eleştiren veya bazı konular üzerinde tavsiye eden nitelikte yazılar çıkmasına rağmen, bu gazetenin yayın hayatına başlamasıyla birlikte hükümeti konu alan eleştirilerin yanına İnönü'yü hedef alan yazılar da eklenmiştir. Demokrat Parti söylemlerini isyan olarak algılayan iktidar ve yanlılarının, idaredeki kendi hata ve beceriksizliklerini kapatmak için bu yolu seçtikleri öne

²⁵⁶ “Demokrat Parti'nin Beyanname’si”, *Dikkat*, 10 Nisan 1947.

²⁵⁷ Enver Evrensel, “Demokrat Parti'nin Seçime Katılmaması Büyük bir Hatadır”, *Birlik*, 31 Mart 1947.

²⁵⁸ Ahmet Kırıl, “Seçime İştirak Millî Bir Borçtur”, *Yenises*, 3 Nisan 1947.

²⁵⁹ “Meclisten Çekilirse Ne Olur?”, *Birlik*, 3 Mayıs 1947.

sürülmüş, 12 Mayıs 1947 tarihli yine *Dikkat*'te çıkan Mithat Perin imzalı makalede şu satırlara yer verilmiştir:

“(…)Söz birliği etmiş olan hükümet partisi muharrirleri veya muharrirlik hevesindeki mensupları, “Demokrat Parti isyana hazırlanıyor” diye ortaya bir laf etmiş bulunmaktadır. İşte, halk partisi anti-demokratik hareketlerini ancak böyle bir mazeret ileri sürerek affettirme yolunu tutmuştur. Bu beceriksiz taktik memlekette olup bitenlerin hakikatine vakıf bulunan şuurlu Türk milletinin nazarından hiçbir zaman kaçamaz. Eğer bir gün, memlekette hakiki demokrasinin tesisi yolunda kanundan ayrılmadan yürüyenleri herhangi bir bahaneyle tenkil sevdasına kapılacak olursa, tarih Halk Partisini layık olduğu şekilde tarif ve tavsif edecektir.”²⁶⁰

Türlü siyasî polemiklerin şehirdeki yansımaları bir yana, Kastamonu'nun ekonomik kalkın(ama)ma durumu bu yıllarda da mevcut yetersizliğini korumuştur. Entellektüel boyutta yürütülen demokrasi tartışmalarının veya kişi hak ve hürriyetlerinin yeterliliği konusu, halkın iktisadî durumundaki yetersizliğini bir noktaya kadar arka plana itse de, tabandaki geçim sıkıntıları dönem dönem basındaki serzenişlerle kendini göstermiştir. Nitekim *Kastamonu*'daki “Kastamonu Bir Parçacık Himmet Bekliyor” isimli makalede, şehrin tarihî sorumluluklarını zamanında en iyi şekilde yerine getirdiğinden bahisle, elektrik ve su sorunun çözülmediği, şehir altyapısının çok bozuk olduğu şu cümlelere yetinme ifadeleriyle “hiç olmazsa”larla dökülmüştür: (...) Kastamonu fabrika istiyor, tren istiyor, yol istiyor. Tren sesi, fabrika düdüğünü geç duyacağız. **Hiç olmazsa** elektriğimiz onarılınsın, sularımız aksın, sokaklarımız süpürülsün. Kastamonu'muz bir parçacık **himm**et bekliyor.”²⁶¹

Aynı gazete çıkan “İlimizde Fabrika” isimli makalede ise, yurdun dört bir yanına fabrika kurulduğu, Kastamonu'da ise basit bir kendir soyma fabrikasından başka bir yatırım olmadığına değinilmiş, makalenin yanına bir fabrika bacası resmi koyularak, “özlem duyulan fabrika bacası” deyimiyile durum pekiştirilmeye çalışılmıştır.²⁶² Bu özlem konusunda muhalif basın da iktidarla aynı yaklaşımı sergilemiş, tarihî sorumlulukların yerine getirildiğini vurgulamış; ancak bunun karşılığında şehirde yapılan şapka devrimine gönderme yapılarak; Cumhuriyet inkılâplarının bu sembolik temsil nesnesi ekseninde, bu devrimin Kastamonu'ya somut bir şey katmadığı tartışmaları da bu kapsamda hâlâ sürüp gitmiştir.

“(…) Cumhuriyetin Kastamonu'da şapka ve birkaç binadan başka nesne var? Kastamonu'da her şey çöküntü halinde ve bunun mesulleri vilayetin mukadderatına hâkim olan ve olmak isteyenlerdir. Bunlar belediye olabilir, vali olabilir, milletvekillerimiz olabilir ve nihayet bundan bütün Kastamonulular mesuldür. Bu şehre doktor lazım, mühendis lazım,

²⁶⁰ Mithat Perin, “İsyana Evhamına Kapılanlar”, *Dikkat*, 12 Mayıs 1947.

²⁶¹ “Kastamonu Bir Parçacık Himmet Bekliyor”, *Kastamonu*, 30 Ağustos 1947.

²⁶² “İlimizde Fabrika”, *Kastamonu*, 30 Eylül 1947.

kimyager, eczacı, operatör, belediyece, ziraatçı, ticaretçi lazım ki bu şehri çöküntüden kurtaralım, bu şehir himmet bekliyor.”²⁶³

Cumhuriyet Türkiye’sinin Kastamonu’daki kazanımları şapka üzerinden değerlendirmeye tâbi tutulmuş, kalkınma grafiğindeki sabit yatay çizginin başarısızlığı, kendini şapka devrimi ile dışa vurmuştur. Bu kınama, beraberinde kesinlikle inkılapların karşısında olmayı getirmemiş; aksine din öğretimini savunan dergiler arasında, Atatürk’e ve onun öncüsü olduğu devrimin tümüne hücum etmeye yönelmiş olan Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu* dergisinde çıkan yazılarına karşı da iki basın cephesi birbirine paralel görüşler sergilemişler, Kastamonu gençliği de dergiyi ve yazarı Kısakürek’i telin ettikleri bir miting düzenlemişlerdir.²⁶⁴

Öte yandan, 1946 Mayıs’ında Cide ilçesinde yapılan Belediye Meclisi seçimleri Yargıtay tarafından bozulmuş, tekrarı Eylül 1947’de yinelenmiştir. Ancak seçim sonuçları gazetelerde okuyucuya farklı şekillerde duyurulmuştur. *Yenises* 12 üyeli meclisin 8’ini CHP, 4’ünü DP’nin kazandığını; *Doğrusöz* ve *Dikkat* ise 12 üyenin tamamının DP adayı olduğunu ilân etmiştir.²⁶⁵

2.1.8. İnönü’nün Tutumu ve Ülke Siyasî Atmosferi: 12 Temmuz 1947 Bildirisi

Hükûmet ve CHP Meclis Grubu ile DP arasındaki söz düellosunun giderek dozunu artırıp kimi tehditleri içeren bir sertliğe dönüşmesi ve bu tartışmaların yurttaşlar arasında da kimi sürtüşmeler doğurması karşısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bir tür arabulucu olarak duruma el koyma gereği duymuştur.²⁶⁶ İnönü’nün bizzat hazırladığı bildiri, 12 Temmuz 1947 tarihinde gazetelerde yer aldığı için²⁶⁷, “12 Temmuz Beyannamesi” olarak bilinir. İnönü bu bildiriye; 7 Haziran 1947 tarihinden itibaren iktidar ile muhalefeti uzlaştırmak için harcadığı çabaları ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra, her iki taraf için adeta bir kördüğüm haline gelen ilişkilerin çözülmesini zorunlu saydığı görüşlerini belirtmiştir. Bildirinin sonuçları incelendiğinde aşağıdaki saptamalar ortaya konulabilir.²⁶⁸

1. Her iki partideki demokrasiye yeterince inanmayan “müfrit” partililerin tasfiyesine yol açmış ve her iki tarafta da bölünmelere neden olmuştur.

²⁶³ “Bu İle Bir Kurtarıcı Lazım”, *Dikkat*, 21 Ağustos 1947.

²⁶⁴ *Dikkat*, 12 Haziran 1947; *Doğrusöz*, 14 Haziran 1947.

²⁶⁵ *Doğrusöz*, 24 Eylül 1947. *Yenises* ve *Dikkat*, 25 Eylül 1947.

²⁶⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 245.

²⁶⁷ *Yenises*, 12 Temmuz 1947.

²⁶⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s. 121-122.

2. Cumhurbaşkanı İnönü'nün "Peker ile demokrasi olmaz" yolundaki görüşleri çerçevesinde, Peker ve kabinesi tasfiye edilmiştir.²⁶⁹

3. Cumhurbaşkanı kamuoyu karşısında tarafsız bir görünüm vererek, kamuoyunun övgüsünü toplamıştır.

4. DP'nin daha ılımlı bir yola girmesinde etkili olmuş, böylelikle doğabilecek daha büyük gerginliklerin önü alınabilmiştir.

5. İnönü, Batılı demokratik ülkeler karşısında Türkiye'nin demokratik rejimi kurmakta kararlı olduğunu kanıtlamıştır.

Hukuki mahiyeti ve maksadı sair yorumlamalara sebep olmakla birlikte 12 Temmuz Beyannamesi Türkiye'de siyasî parti hayatının gelişmesinde en önemli belgelerden biri olarak görülebilir. Bildirinin değeri yayınlandığı maksatta, yazılmasında hâkim olan ruhta ve iktidar partisiyle muhalif partilerin daha sonraki münasebetleri ve parti teşkilâtları üzerinde yaptığı derin tesirdedir.²⁷⁰ Bu şekilde İsmet İnönü kendisini her iki partiye de eşit derecede sorumlu görmüş ve partiler üstü bir rol üstlenmiştir.²⁷¹

Bildiri ve etkilerine diğer bir bakış açısıyla bakılacak olursa, demokratikleşme konusunda az veya çok bir yol alınmış olmasına rağmen hem siyaset hem toplum üzerinde hala tek şef - tek lider etkisinin devamının da bir göstergesidir.

2.2. İktidar-Muhalefet: İç Siyaset

12 Temmuz bildirisinin iç politikada yarattığı etkilerin paralelinde gelişen olaylar; CHP'nin temel politikasında değişiklik yaratırken, DP'yi de yeni bir *duruşa*, yeni bir yapılanmaya itmiştir. Bu eksende DP içinde bölünmeler meydana gelmiş ve Millet Partisi kurulmuştur.

2.2.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Politika Değişiklikleri

Beyanname sonucu CHP'yi bekleyen değişme süreci Kastamonu'da da kuvvetle takip edilmiştir. Peker ve Peker zihniyetinin tasfiyesinin yeterli olmadığından hareketle, parti içi bir devrim olarak algılanan hareketlilikler sonucu, CHP'nin eski güç ve kudretine erişmesi

²⁶⁹ İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Recep Peker'in çok partili sistemi tutan bir beyannameyi ya kabul etmesi veya kabul etmiyorsa istifa etmesi gerekiyordu. Oysa Peker İnönü'nün beyannamesini anayasanın cumhurbaşkanına tanıdığı yetkilere aykırı saydığı ve meclis çoğunluğunun kendisini tutacağına inandığı için hükümet başkanlığından çekilmedi. İnönü ile araları açıkça bozulmuş olmasına rağmen başbakan kalmakta ısrar etmiş ise de, birkaç ay sonra baskılardan ötürü istifa etmek zorunda kalmıştır. Karpat, *a.g.e.*, s.167-168. Arcayürek, *a.g.e.*, s.119-121. Peker'den sonra hükümeti kurma görevi Hasan Saka'ya verildi. Saka Kabinesi 10 Ekim 1947 yılında güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Albayrak, *a.g.e.*, s.123. Bu durum Kastamonu Demokratları tarafından da memnuniyetle karşılanmış, yeni kabinenin demokrasi yolunda yürüyeceği temenni edilmiştir. *Dikkat*, 15 Eylül 1947.

²⁷⁰ Karpat, *a.g.e.*, s.168.

²⁷¹ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.39.

temennisi CHP yanlısı basının çıkış noktalarından biridir. *Yenises Gazetesi'nde* çıkan Ahmet Kırıl imzalı makalede şu satırlara yer verilmiştir.

“(…) İtiraf etmek zorundayız ki yirmi küsur seneden beri taassupla kökleşen tek parti zihniyetinin açtığı türlü türlü mücadele ve münakaşalardan sonra artık her iki tarafın da kabul ettiği hakiki demokrasinin teessüsünden başka çare kalmamıştır. Halk Partisi esaslı ıslahat yapmalı, partiyi kendi dalaveresine alet ederek yürüyen sahte yüzlü haris seciyelerden, dalkavuklardan yakasını kurtarmalı ve şimdiye kadar hiç de **ehemmiyet verilmeyen teşkilâtının alt kademelerindeki görüş ve kıymetlerden istifade etmesini** bilmelidir.”²⁷²

Teşkilâtın alt kademeleri ile yönetim mevkisi arasında kopukluk olması; CHP'nin uzun yıllar çözemediği bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek parti devri boyunca, tabandan tavana böyle bir istifade telkinine rastlamak zor olsa da; DP'nin kurulması ve çokça taraftar bulması, CHP'nin kendini yeni düzene uydurmada yeni yollar bulmaya zorlamıştır. Bu doğrultuda Saka Hükûmetinin programında, liberal/serbest ekonomiden yana olan DP'nin, devletçilik uygulamasına yönelik eleştirilerini azaltabilecek bazı görüşlere de yer verilmiştir. Devletçiliğin sınırlarının belirlenerek, özel girişimcilerle rekabet edilmeyeceği ve yerli ya da yabancı sermayenin destekleneceği belirtilmişti. CHP'nin kendine yeni bir duruş belirlemedeki faaliyetleri ekonomiyle sınırlı kalmamış, 17 Kasım 1947'de Ankara'da toplanan CHP Yedinci Kurultayı'nda çok önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların önemli bir kısmı laiklik ve din eğitimi alanında olmuş, parti programının laikliği tanımlayan maddesi değiştirilmiştir. Programdaki “dinî düşünceleri dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutuma” biçimindeki tanımından “siyaset” deyimini çıkarılmış, böylece laiklik kavramı “din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması” boyutuna indirgenmiştir. Bundan başka din öğretimine geçilmesi ve yeniden İmam Hatip Okulları ile bir İlâhiyat Fakültesi açılması için ilke kararları alınmıştır.²⁷³

Muhalefetin bunalımlı günlerinde Birinci Saka Kabinesi, daha önce parti yönetiminin aldığı karar gereği, Polis Görev ve Yetkileri Yasası'nın 18. maddesini kaldırdı. İlkokullarda isteğe bağlı olarak din derslerinin okutulmasına ve din bilginleri yetiştirmek üzere, bir ilâhiyat fakültesi kurulmasına karar verdi.²⁷⁴ CHP'de, muhalefetin suçlamalarına direnç noktası teşkil eden bu hususlarda yapılan değişiklikler ile seçimlerde kaybedilen oyun geri alınacağı havası doğmuştur.

²⁷² Ahmet Kırıl, “CHP Islahat Yapmak Suretiyle Kuvvetini Takviye ve Tazelemek Mecburiyetindedir”, *Yenises*, 4 Ağustos 1947.

²⁷³ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 250-252.

²⁷⁴ *Yenises*, 16 Şubat 1948.

2.2.2. Demokrat Parti’de Kurumsal Değişimler

12 Temmuz Beyannâmesi’nin bir yansıması olarak partiler arası ilişkilerin yumuşaması, CHP içinde olduğu gibi DP içindeki sertlik yanlılarını da memnun etmemiştir. Bu grup, Hürriyet Misakı’nın gereğinin yerine getirilmesini ve Meclisten çekilmeyi istiyordu. 1947 sonlarında milletvekili maaşlarının artırılmasını öngören yasa önerisinde kutuplaşma artmış, bir grup maaş zammı için ret oyu verilmesini isterken, diğer grup ret oyu verip parayı almaktan daha *namuslu* olduğunu düşündükleri için tasarıyı kabul etme taraftarı olmuştur.²⁷⁵ Yasanın kabulü sonucu vekil maaşlarına zam yapılırken bu sefer de alınan maaş farklarının partiye bağışlanıp bağışlanmayacağı tartışmaları başlamıştır.²⁷⁶

Maaş zammı hususu, Kastamonu basınında da büyük yankılar uyandırmıştır. *Dikkat* gazetesinde Sabri Yılmaz tarafından DP milletvekillerine açık bir mektup yayınlanmış; “(...) Bir fazilet ve hamiyet numunesi göstermeniz için, esasını kabul etmediğiniz bu tahsisat zamlarını parti organlarına teberru etmenizi arzu ettiğimizi halisane bir lisanla arz eyeriz.”²⁷⁷ denilerek maaş zam farklarının parti il örgütlerine bağışlanması talep edilmiştir

Parti içindeki sürtüşmenin en önemli nedenlerinden biri de, genç milletvekillerinin “Dört Kurucu”nun her dediğine boyun eğmeme isteğinden kaynaklanmıştır. Bu isimler özellikle Menderes’in, Köprülü’nün de desteğinin alarak, kendileri üzerinde gereksiz bir egemenlik kurmak istemesinden yakınmışlardır.²⁷⁸

Bu sırada Bayar, hangi milletvekillerinin maaş zamlarını partiye bağışladıklarını, hangilerinin vermediğini açıklayarak kurucu üyelere karşı olanları bağış yapmadılar diye küçük düşürmek istemiştir. DP milletvekilleri arasındaki anlaşmazlıklar artık parti örgütüne ve il yönetimlerine de taşınmış, arkasından 5 milletvekili parti disiplinine aykırı davrandıkları için partiden çıkarıldı. Artarak devam eden kopmalar sonucu DP’den çıkartılan ya da grup toplantılarına katılmayacaklarını belirten milletvekillerinden bir kesimi, ilk aşamada TBMM’de birlikte hareket edebilmek için, Mayıs 1948’de Müstakil Demokratlar Grubu adıyla bir grup oluşturmuştur.²⁷⁹

²⁷⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s. 64-65.

²⁷⁶ Ş.Turan, *a.g.e.*, s.253-255.

²⁷⁷ Sabri Yılmaz, “Açık Mektup”, *Dikkat*, 5 Ocak 1948.

²⁷⁸ Genç milletvekilleri ve onları destekleyenler arasında, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Emin Sazak ve Kenan Öner gibi isimler vardı. Albayrak, *a.g.e.*, s. 126-127.

²⁷⁹ Ş.Turan, *a.g.e.*, s. 255.

2.2.3. Millet Partisi'nin Kuruluşu

DP'den uzaklaştırılan veya istifa eden ancak Müstakil Demokratlar Grubu'na da girmeyen başka bir grup ise, Kenan Öner'in önderliğinde 1948 Ocak sonlarından itibaren yeni bir parti kurma hazırlıklarına başlamıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın da desteği alınarak kurulan Millet Partisi 20 Temmuz 1948'de yasal kuruluşunu tamamlamıştır.²⁸⁰ Mareşal Fevzi Çakmak'ın onursal başkan seçildiği partinin genel başkanlığına Hikmet Bayur, yönetim kuruluna da Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı, Nuri Koni, Mustafa Kentli, Şefik Çakmak gibi isimler de seçilmiştir.²⁸¹

Gerçek amaçlarının ülkede dürüst ve adil bir seçim yapılmasını, her alanda ahlâkın etkin kılınmasını sağlamak olduğunu vurgulayan Çakmak, çocuklara din eğitimi verilmesinin de hedefleri arasında olduğunu belirtmişti. Partinin bağlı kalacağı temel ilkeler “cumhuriyet, adalet, liberallik ülküleri ve milliyetçilik” olarak saptanmış, devletçilik yerine ona karşıt görüş olan liberal görüş kabul edilmiş, halkçılık ve devrimcilik ilkelerine yeni tanımlar ve içerik getirilmiştir.

Milliyetçi olmanın yanında partinin belirgin başka bir başka niteliği de farklı bir laiklik anlayışıyla muhafazakâr olarak ortaya çıkışı idi. Programın çeşitli maddelerinde yer alan hükümlerde “Parti, din müesseselerine ve millî ananelere hürmetkârdır” denilirken, ilk ve ortaöğretimde din derslerinin programlara alınması ve değişik din ve mezhepte olanların bu amaçla örgüt kurmalarına izin verilmesi, dinî vakıfların da bu kuruluşlara devredilmesi öngörülmüştü.²⁸²

Bu yeni parti Kastamonu basınında da değişik tartışmalara sebep olmuştur. O tarih itibarıyla CHP lehinde yayın yapan *Yenises*'te çıkan bir makalede Millet Partisi'nin Kastamonu'da kurulmasının hemen hemen imkânsız olduğunu yazmakla beraber Demokrat Parti İl Yönetimi'nden ayrılacak bazı isimlerin Millet Partisi teşkilâtını kurabileceğini belirtmiştir. “Ancak Millet Partisi'nin şehrimizde kurulması, Demokrat Parti'den zaten çekilecekleri şayi olan bazılarının teşebbüsleri ile meydana gelebileceği ve bu takdirde Kastamonu'da muhalefetin bir pırtı taşımak (çürük dökük ev eşyası) mahiyetinden ileri geçemeyeceği kanaati hüküm fermandır.”²⁸³ şeklindeki sözler, üstünde çok düşünülen ve etüt edilen bir siyasî öngörüden ziyade, muhalefeti küçük gören bir yaklaşım olarak karşımıza

²⁸⁰ *Yenises*, 26 Temmuz 1948. Cem Eroğul'a göre; Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak meclise girmiş olan Mareşal, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda müfrit kanadın tarafını tutmuş, böylece kurucularla arası açılmıştı. Ayrıca, Celal Bayar mevcut oldukça Demokrat Parti'nin başkanlığını elde etmesi mümkün değildi. Oysa örgütlenen yeni muhalefet, ona ağırlığına uygun bir konum sağlıyordu. Eroğul, *a.g.e.*, s.67.

²⁸¹ *Kastamonu*, 8 Temmuz 1948.

²⁸² Ş. Turan, *a.g.e.*, s.257.

²⁸³ “Millet Partisi'ni Kurmak İçin Şehrimizde Propaganda Yapılıyor”, *Yenises*, 16 Ağustos 1948.

çıkılmaktadır. Keza karşı bir bakış açısıyla *Kastamonu*'da çıkan makalede, Millet Partisi'nin kurulmasının Kastamonu açısından zarurî olduğundan bahisle, Türkiye'de daha önce kurulan partilerin isimlerinden başka bir faaliyet yapmadıkları öne sürülmüş ve Millet Partisi'nin Kastamonu için faydalı olması temennisinde bulunulmuştur.²⁸⁴

Bu polemiklerin devamındaki asıl tartışma konusu ise özellikle parti programında kendini gösteren Millet Partisi'nin laiklik anlayışı olmuştur. *Yenises*'te, Ekim ayı başlarında parti kurucularının büyük çoğunluğunun da katılımıyla gerçekleşen Kastamonu'daki mitingle ilgili çıkan makalede; söz alan konuşmacıların üzerinde durduğu hususlar vurgulandıktan sonra din işleri konusunda yapılan saptamalar eleştirilmiştir.²⁸⁵

“(…) Mustafa Kentli, Millet Partisi'nin laiklik prensibinin programında yer aldığını fakat din hürriyetinin Halk Partisi tarafından tahdit olduğunu ileri sürerek bazı temiz yürekli, saf halkımızın vicdanı üzerinde hissi ve ameli bir tesir yapmak istemişse de herkesin gözü önünde yükselen ve gün geçtikçe artan dini abideler ve din dersleri, Hafız Okulları ve İmam Hatip okulları gibi dini müesseseler karşısında ve bir taraftan Millet Partisi'nin laik olduğundan bahsederken diğer taraftan da temiz halkımızı aldatmak maksadıyla din propagandası yapmak suretiyle tezada düştüğünün farkında bile olmamıştır.”

Başlangıçta DP tarafından taciz edilmek istenen din eğitimi okulları konusundan; müteakip safhada Millet Partisi'nin de yararlanmak istenmesi, halk katmanını yönlendirme aşamasında, inkılâpların yerleştirilmesi bakımından henüz gelişimini tamamlayamadığı düşünülen kırsal ve köylerde yaşayan nüfusun yanlış yöne çekilmesine engel olmak maksadıyla CHP'yi bu ekseninde politikalara itmiştir.

Bu mitingden hemen sonra, çoğunu Demokrat Parti kurulundan ayrılan üyelerin oluşturduğu Millet Partisinin Kastamonu şubesi 18 Ekim 1948 tarihinde kurulmuştur.²⁸⁶

Müteşebbis Yürütme Kurulu üyelerinin tamamını başlangıçta tüccar ve çiftçilerin oluşturduğu Millet Partisi²⁸⁷, ildeki parti teşkilatlanmasının hemen bir ay sonrasında bir

²⁸⁴ “Millet Partisi Şubesi Açılıyor”, *Kastamonu*, 10 Ekim 1948. Millet Partisi'nin Kastamonu'daki tutunabilirliğini sağlayacak önemli ve etkili bir diğer husus da; bir önceki seçimlerde ilden bağımsız vekil seçilen onursal başkan Fevzi Çakmak'ın Kastamonu'daki *karizması*'dır. *Kastamonu*, 26 Temmuz 1948. Öte yandan bu karizmanın parti işleri sonucu yıpranacağı görüşü de savunulmuş ve *Doğrusöz* gazetesinde Çakmak'ın bu tutumu eleştirilmiştir: “(…) Mareşal, Demokrat Parti teşekkül ettiği vakitte gazetecilere verdiği beyanatında hiçbir partiye intisap etmeyeceğini ve partiler arasındaki ihtilafların halinde nazımlık vazifesini yapacağını söylemiştir. (...) Tarihi simaların fırka cereyanlarına alet olması bütün bir Türk milletinin kendisine olan sevgi ve saygısını sarsacağı kanaatindeyiz.” Ziya Demircioğlu, “Tarihi Simalar Partiler Dışında Bulunmalı”, *Doğrusöz*, 10 Temmuz 1948.

²⁸⁵ Ahmet Kırıl, “Millet Partisi Mitingi”, *Yenises*, 15 Ekim 1948.

²⁸⁶ *Kastamonu*, 18 Ekim 1948; *Yenises*, 21 Ekim 1948; Demokrat Parti içinde söz sahibi olamadığı için huzursuzluk yaratarak Millet Partisi'ni kuran kişilerin, yakın bir zamanda bu partiyi de huzursuzluk içinde bırakacağı iddia edilmiştir. Bu makalede işaret edilen kişi olan Baha Ataoğuz DP İl Başkanlığı yardımcılığı görevini de icra etmiş, 11 Ekim 1948 tarihinde Demokrat Parti'den ihraç edilmiş, Millet Partisi İl Teşkilatının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. “Millet Partisi Kurulurken Yine Mi Dalavere?”, *Mücadele*, 21 Ekim 1948. Millet Partisi İl Teşkilatı'nı kuran 6 üyenin 4'ü Demokrat Parti'den ihraç edilen isimlerdir: Halim Küçükler, İbrahim İmamvekili, Rıza Keskin, Baha Ataoğuz. *Dikkat*, 11 Ekim 1948. Öte yandan Mehdi Keskin kendisi ile yaptığımız görüşmede; dedesinin Kastamonu Millet Partisi teşkilatının kurulmasında büyük çaba sarf ettiği, parti tüzüğündeki dini söylemlerden ötürü şehirde bir kesimin bu partiye teveccüh ettiğini ifade etmiştir.

miting daha düzenlemiştir. Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Mustafa Kentli gibi partinin ileri gelen isimlerden oluşan konuşmacı heyeti, öncelikle hükûmeti, İnönü'yü ve Demokrat Parti'yi eleştiren konuşmalar yaptıktan sonra; iktidar partisinin laiklik kavramını yanlış uyguladığından bahisle; kendileri iktidara geldiği zaman dinle ilgili konularda serbestlik getirecekleri, ezanın Arapça okunacağı gibi hususları ön plana çıkarmışlardır.²⁸⁸

İktidarın Millet Partisi hakkındaki endişelerini bir noktada haklı çıkaran söylemlerin kullanıldığı mitinglerle, özellikle hedef seçmen kitlesi olan köylü ve kırsal kesim insanı yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu siyasî aksiyonlar sonucu Millet Partisi'ne yöneltilen suçlamalar iktidardaki CHP ile sınırlı kalmamış, parti DP yanlısı basınında hücumuna uğramıştır.

Mücadele gazetesinde Sabri Yılmazır imzalı çıkan "İrticaa Dikkat" isimli makalede, CHP ve DP içinden ayrılan yobaz ve mutaassıp kesimin Millet Partisi'ni teşekkül ettiğini belirtmiş, propagandalarında bile din konusunu işlediklerine değinerek, özellikle köylü halkı uyarmıştır.²⁸⁹

"(...) Şimdiden rejim aleyhinde bazı propagandaların yapıldığını işitmekteyiz. Köylü vatandaşlarımızın akliselimi ile hareket ederek uyanık bulunmaları, her zamandan ziyade dikkat edecekleri en mühim noktayı teşkil etmektedir. Bu gidişle kara kuvvetin tekrar yer alacağından ve irticacı canlandırmak için her türlü gayrı meşru vasıtalara başvurulacağı şüphesi uyanmaktadır."

2.2.4. İnönü'nün Kastamonu'yu İkinci Ziyareti

İsmet İnönü cumhurbaşkanı sıfatıyla Kastamonu'ya ikinci ziyaretini 19 Nisan 1949 tarihinde gerçekleştirmiştir.²⁹⁰ Merkez ilçeden başlamak üzere Devrekâni, Daday, Azdavay, Küre, İnebolu ve Tosya ilçelerinin tamamında incelemelerde bulunmuş, ildeki yönetici ve halkla temas ederek onların isteklerini dinlemiştir. Şehirdeki özellikle okulların hemen hepsini ziyaret eden İnönü, okulların eğitim ve lojistik durumlarıyla yakından ilgilenmiştir.²⁹¹

Bu ziyaretin iktidar ve muhalefet açısından farklı anlamları olduğu görülmektedir. Demokrat Parti ve Millet Partisi'nin İl Başkanları İnönü'yü karşılama ve uğurlama faaliyetlerine katılmamışlardır. Valiliğe birer dilekçe vererek, İnönü'nün bu ziyareti Cumhurbaşkanını mı yoksa CHP Genel Başkanı sıfatıyla mı yaptığını sormuşlardır.

²⁸⁷ "Şehrimizde Millet Partisi Kuruldu", *Doğrusöz*, 19 Ekim 1948.

²⁸⁸ *BCA*. 030.01/66.410.5 ve *BCA*. 030.01/ 72.460.13.

²⁸⁹ Sabri Yılmazır, "İrticaa Dikkat", *Mücadele*, 28 Ekim 1948.

²⁹⁰ "Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü Şehrimize Geliyor", *Doğrusöz*, 18 Nisan 1949. Gazete bu sayı ve takibinde çıkan gezi ile ilgili haberlerde İnönü'den şef diye bahsedilmesi *Mücadele* gazetesinde tartışma konusu olmuştur. "Hala mı Şef" isimli makalede, Kastamonu halkının İnönü'ye devletin başı olduğu için hürmet gösterdiğine değinerek; "(...) Zira eski devrin enkazı üzerinde yeni bir devir başlamış ve müteaddit partili bir devire girilmiş olduğundan, diğer partililerin salahiyetini haiz olmayan bir şahsiyetin umumun vekâletini deruhte etmişçesine idare-i kelimetesi, herhalde gülünç bir şey olur." denmiştir. *Mücadele*, 25 Nisan 1949.

²⁹¹ Eski, İsmet ..., s. 83-98.

Öte yandan Demokrat Parti İl yönetiminin bu ziyaretlere katılmaması ve partilileri de gitmemeleri konusunda baskıya maruz bırakması kendi tabanı tarafından eleştirilmiş ve bazı istifalara yol açmıştır.²⁹²

2.2.5. 1950 Genel Seçimleri Öncesi Kastamonu'da Siyaset ve Ekonomik Durum

İkinci Dünya savaşı sonrasında soğuk savaş döneminin başlaması ile birlikte ABD Avrupa ekonomilerinin hızla gelişmesi için 'Marshall Planı' çerçevesinde mali yardımlarda bulunmuş ve Türkiye'de bu yardımlardan belirli bir oranda pay almıştır.²⁹³ 1948-1949 yıllarında başlayan bu yardımlar çerçevesinde payını alan Türkiye, CHP yönetiminin alınan yardımı planlı ve programlı bir şekilde kullanabilmesine zaman kalmadan yeni bir seçim sürecine girmiştir. Bu yardımın ekonomide yaratacağı geçici ferahlık DP iktidarına nasip olacaktır.

2.2.5.1. 1948 ve 1949 Ara Seçimleri

17 Ekim 1948'de boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçime ise, MP ve DP katılmamış, sadece CHP aday göstermiştir. Seçim öncesinde DP İl İdare Kurulunca; halkın seçime katılmaması yolunda tavsiyelerde bulunulmuş, seçimin hilesiz yapılmayacağını savunarak mevcut seçim kanunlarının millet iradesinin sağlamaya kâfi olmadığını belirtmiştir.²⁹⁴ %65.3 katılımı ile gerçekleşen Kastamonu'da yapılan seçimi de CHP adayı Adil Toközlü kazanmıştır.²⁹⁵

Boşalan vekillik için 16 Ekim 1949'da yapılan diğer ara seçimde de %62'lik bir seçmen katılımı olmuş, CHP adayı Cemil Atay milletvekili seçilmiştir. Ancak merkez ilçenin bu seçimde %48 gibi düşük bir oranla seçime katılımı²⁹⁶, Demokrat Parti'nin seçime katılım sağlanmaması yolunda yaptığı telkinlerin ne denli kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. CHP'nin bu düşük oranla kazandığı seçimler ilerleyen günlerde yapılacak seçimlerde kazanamayacağını da bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

²⁹² Doğrusöz, 26 Nisan 1949.

²⁹³ Marshall Planı ile yapılan yardımlar ve sonuçları hakkında daha ayrıntılı bir bilgi için bkz. Tolga Tören, *Yeniden Yapılan Dünyada Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Haziran 2007, İstanbul.

²⁹⁴ "Demokrat Parti Kastamonu İl İdare Kurulu Başkanlığı'nın Kastamonu Halkına Beyannamesi", *Mücadele*, 14 Ekim 1948.

²⁹⁵ *Mücadele*, 21 Ekim 1948.

²⁹⁶ *BCA*. 490.01/371.1563.2

2.2.5.1.1. Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi ve

Yansımaları

İsmet İnönü'nün Kastamonu'ya yaptığı ikinci gezinin bir ay sonrasında 26 Mayıs 1949'da DP Genel Başkanı Celal Bayar Kastamonu'yu ziyaret etmiştir.²⁹⁷ Bayar'ın da katıldığı Demokrat Parti İl kongresinde İl İdare Kurulu yeniden seçilmiş²⁹⁸, Haziran sonunda Ankara'da yapılacak DP İkinci Büyük Kongresine gönderilecek il delegasyonu belirlenmiştir.²⁹⁹

DP İkinci Büyük Kongresi, 20 Haziran 1949 tarihinde, ülkenin çeşitli yerlerinden gelen 1700 delegenin katılımı ile Ankara'da toplanmıştır. 6 gün süren çalışmalar sonucu hazırlanan rapora, "Millî Teminat Misakı (Ulusal Güvence andı) adı verilmiştir. Ancak son cümlesinde "millet husumeti"nden söz edilmesi nedeniyle karşıt partiler ve basın tarafından Millî Husumet andı olarak nitelendirilmiştir.

Bildiride; seçimler güven içinde yapılamayacak olursa bu durumun vatandaşların direnme hakkına yol açacağı vurgulanarak, "Haklarına tecavüz edilen bütün vatandaşların, meşru müdafaa halinde kalmaları, haklarını anayasa ve Türk Ceza Kanunu müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır." deniliyordu.³⁰⁰

Kongrede parti programında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar arasında; laiklik ilkesine daha bir belirginlik kazandırılması, işçi sendikalarının kurulmasına izin verilmesi, bazı devlet işletmelerinin ve tekel fabrikalarının uygun koşullarla özel sektöre devredilmesi gibi yenilik ve değişiklikler vardır. İkinci Büyük Kongre sonucunda, DP'nin kurucuları, önemli kayıplardan sonra da olsa, kongreden daha güçlü çıkmışlar ve parti örgütlerine görüşlerini bütünüyle benimsetmeyi başarmışlardı.³⁰¹ Bu benimsemenin Kastamonu yansıması ise *Mücadele*'de millî husumetin; kanunlara saygı ve insan hak ve hürriyetlerine hürmet gösterenler için bir korku değil, bir teminat olduğunun okuyucularına duyurulması şeklinde kendisini göstermiştir.³⁰²

²⁹⁷ *Kastamonu ve Yenises*, 26 Mayıs 1949.

²⁹⁸ *Mücadele*, 30 Mayıs 1949; *Dikkat*, 2 Haziran 1949.

²⁹⁹ *Dikkat*, 15 Haziran 1949.

³⁰⁰ Turan, *a.g.e.*, s.266-268.

³⁰¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 135-144.

³⁰² Sabri Yılmaz, "Millî Husumet Bir Teminattır", *Mücadele*, 4 Ağustos 1949. Gazetenin DP yanlısı olmasına rağmen Teminat Misakı yerine Husumet Andı tabirini kullanması, kelime oyunlarının dışında, bu bildiriye içtenlikle sahiplenmesiyle açıklanabilecektir.

2.2.5.2. Kastamonu’da Ekonomik Durum

Alışıl gelmiş basın polemiklerinin genel sebepleri ve çıkış noktaları siyasî konular olmakla birlikte; Kastamonu özelinde çok geniş bir yelpazede kalem savaşları görülmüştür. Belediyecilik işlerinden il valisinin tutumuna³⁰³, iktidar-muhalefet söylemlerinden ekonomiye uzanan bu tartışmaların en ilgi çekicilerinden birisi de Kastamonu’ya fabrika yapılması olayıdır. *Kastamonu*’da 1949 yılı içerisinde ildeki işsizlik oranının arttığı ileri sürülerek fabrika isteğinde bulunulmuş, bu husus *Yenises*’te değişik yorumlanmış ve yapılan kelime oyunları ile, fabrika isteğinin haklı olduğuna ve fakat göç sonucu şehirde kalan insanlara ildeki mevcut imkânların yeterli olduğu sonucuna varılmıştır.³⁰⁴

Nitekim Kastamonu için ekonomik sıkıntılar bu yıllarda da azalmamış, özellikle yeni ilçe olan Azdavay’da 1949 yılı içerisinde büyük açlık tehlikesi baş göstermiş,³⁰⁵ yıl içerisinde Cide ve Abana da aynı duruma düşmüştür.³⁰⁶ İşte bu iktisadî sıkıntıların yarattığı yokluk ortamında Kastamonu’da asayiş konularında büyük problemler yaşanmış, Ankara Kriminoloji Enstitüsü’nün yaptığı bir değerlendirme sonucu şehir; Türkiye genelinde yıllık cinayet sayısında 1. sıraya yükselmiştir.³⁰⁷

Ancak bu dönemde seçim ve iktidar-muhalefet tartışmalarının dışında Kastamonu için ekonomik sıkıntılar devam etmektedir. Açılması kararlaştırılan İmam Hatip Okullarından birisinin il ekonomisini canlandıracağı düşünüldüğünden gazetelerde bununla ilgili yazılar yazılmış, Kastamonu’nun Kuzey Anadolu’nun merkezi olduğundan hareketle şehrin okul için mevcut tesisler dâhil uygun olduğundan bahseden, Millî Eğitim Bakanı’na gönderilen açık bir mektupla sorun dile getirilmiştir³⁰⁸. Ne var ki bu talep hükümet tarafından uygulamaya geçirilememiş, Kastamonu’da okul değil bir İmam Hatip Kursu açılabilmiştir.³⁰⁹

³⁰³ İl genelinde yayın yapan gazetelerin, belediye işleri hakkında hemen her gün yaptıkları elektrik ve su tartışmalarını bir yana koyarsak; 1947 Kasımında şehre atanan eski İçel Valisi Tevfik Sırrı Gür’ün İçel’den ayrılmadan önce yaptığı konuşmada “CHP’nin sadık bir valisi olduğunu” söylemesi üzerine muhalif basın harekete geçmiş, başta İnönü olma üzere, Başbakanı, İçişleri Bakanına ve DP Genel Başkanı’na bu konuyla ilgili telgraflar çekmiştir. *Dikkat*, 27 Kasım-1 Aralık 1947.

³⁰⁴ Ahmet Kural, “Fabrika Yapılmaz mı!”, *Yenises*, 3 Ekim 1949; “Kastamonu’ya Fabrika Kurulmalıdır”, *Kastamonu*, 1 Eylül 1949.

³⁰⁵ *Dikkat*, 9 Mart 1949.

³⁰⁶ Sabri Yılmaz; “Karadeniz Mıntıkasındaki Açlık ve Sefaletin Hududu” isimli makalesinde Demokrat Partili milletvekillerini bu konuda göreve çağırmıştır. *Mücadele*, 22 Aralık 1949.

³⁰⁷ “Cinayette Kastamonu 1. Gelmiş”, *Kastamonu*, 1 Eylül 1949.

³⁰⁸ “Sabri Tümkör, “Sayın Millî Eğitim Bakanımıza Açık Mektup; İmam Hatip Okulu Kastamonu’da Açılmalıdır”, *Kastamonu*, 06 Aralık 1948.

³⁰⁹ “İmam-Hatip Kursu Törenle Açıldı”, *Doğrusöz*, 15 Nisan 1949.

3.BÖLÜM

KASTAMONU'DA DEMOKRAT PARTİ YILLARI (1950-1960)

3.1. 1950–1954 Yılları Arasında Kastamonu

1950 yılında yapılacak olan seçimlerin öncesinde, partiler teşkilatlarını tamamlamış ve hazırlanan yeni seçim kanunun verdiği güvenceyle, milletvekili genel seçimi öncesinde parti kampanyaları ivme kazanmıştı. 14 Mayıs 1950'deki seçimlerden Demokrat Parti galip çıkmış, bu dönemde Türkiye yeni bir yönetim anlayışı içerisinde, değişen dünya şartlarına uyum sağlamaya çalışmıştır. Kore Savaşı'na asker göndererek Batılı ülkeler arasındaki konumunu pekiştirmek ve demokratik dünya düzeninde kendine yer bulmak isteyen Türkiye'deki bu yeni dönem, kapatılan ve açılan yeni partileriyle, yaşanan ekonomik değişimlerle, hem ülkenin hem de Kastamonu şehrinin genel tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.

3.1.1. Yeni Seçim Kanunu

Meclise sevk edilmiş bulunan yeni seçim yasası konusunda iktidar üzerindeki manevî baskıyı güçlendirmek ve 1950 genel seçimlerine tam bir güvenlik ortamı elde edilmedikçe girilmeyeceğini hükûmete anımsatmak amacıyla; Demokrat Parti tarafından 7-9 Ocak 1950 tarihleri arasında Küçük Kongre toplanmıştır. Yine kongrede alınan kararlar gereği; seçimlerde yeterli güvenliğin sağlanmaması durumunda, DP seçimlere katılmayarak ya da meclise girmeyerek iktidarı boykot etmeyi planlamıştır.³¹⁰

DP'nin baskıları sonuç vermiş, böylelikle çok partili demokratik sisteme geçildikten sonra, üzerinde iktidar ve muhalefetin (DP) uzlaşma sağladığı ilk seçim yasası olan bir yasa kabul edilmiştir. Millet Partisi ise yeteriz bulduğu bazı teknik hususlara itirazla, tasarı aleyhinde oyunu kullanmıştır.³¹¹

Yeni seçim yasası; gizli oy, açık sayım ve çoğunluk sistemini kabul ederek, en az beş ilden aday gösterilen muhalefet partilerinin radyodan yararlanmalarını, Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulmasını, seçimlerin yargı güvencesi altında yapılması, askerî kişilerin ve milletvekillerinin görev yaptıkları seçim bölgesindeki seçim kurullarına seçilememeleri gibi

³¹⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.148-149

³¹¹ Karpat tasarının başlıca özelliğinin mahkemelerin seçimlerde en yüksek denetleme organı olarak kabul edilmesi olduğunu ileri sürmektedir; Karpat, *a.g.e.*, s.199.

radikal değişiklikler içeriyordu. Fakat bu seçim yasası çoğunluk ilkesine dayanması, tek bir partinin hükümet kurabilmesinin sağlaması bakımından olumlu olmakla beraber, aynı yasanın demokratik katılımcı bir anlayışı, parlamentoda yeteri kadar yansıtılabildiği ve küçük partilerin de Meclise girmelerine olanak sağladığı söylenemez.³¹²

Kastamonu basınında da yeni seçim kanunu memnuniyetle karşılanmış, memleketin asıl bünyesine uygun olarak seçkin bir ilmî heyet tarafından hazırlandığı ve vatandaşın bu yeni seçim kanunu sayesinde “göğsünü gere gere” seçimlere katılabileceğini duyurmuştur.³¹³

3.1.2. 1950 Genel Seçimleri Öncesi Parti Çalışmaları

Millet Partisi'nin tabana ulaşma aracı olarak kullandığı din propagandası sayılabilecek söylemlerinin tersine; Demokrat Parti seçim öncesinde yaptıkları propandalarda, dini siyasete araç etmemeye özen gösterirken, iktidar tam tersine muhafazakâr çevrelerin sempatisini kazanmaya çalışmıştır. 1 Mart 1950'de “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklara Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair 677 Sayılı Kanunun” birinci maddesine bir fıkra ekleyerek, Türk büyüklerine ait sanat değeri olan türbelerin açtırılması konudaki tasarımı yasalaştırmıştır.

İktidarın bu şekildeki uygulamaları, DP çevrelerinde huzursuzluk yaratırken; DP lideri Bayar seçimlerden iki hafta önce Kastamonu'yu ziyaret etmiş ve 30 Nisan 1950'de burada yaptığı konuşmada, Atatürk Devrimi'ni korumak için, Başbakanla bütünüyle aynı görüşleri paylaştıklarını ve bu konuda hükümet ile ortak bir bildiri yayımlayacaklarını açıklayarak, dini siyasete ve kişisel ihtiraslarına araç edenlerin ve Atatürk devrimlerine karşı çıkanların, bu hareketlerini “cinayet ve hıyanet” olarak nitelendirmiştir.³¹⁴

Kastamonu özelinde seçim öncesi siyasî tabloyu ve seçim için kullanılan argümanları, şehirde yayın yapan muhtelif gazetelerden izlendiğinde ortaya çıkan değerler, bize üç partinin de kendine özgü metotla yol aldığını göstermiştir. 1950'nin hemen başından itibaren seçimin yapıldığı tarihe kadar geçen sürede *Yenises* (CHP), *Dikkat ve Mücadele* (DP), *Kastamonu* (MP) ve o günlerde nispeten tarafsız bir çizgi izleyen *Doğrusöz*'de öne çıkan konular, birbirinden bağımsız ve karşı tarafı eleştirmek suretiyle kendi partisini ön plana çıkaran bir içerik taşımaktadır.

³¹² Albayrak, *a.g.e.*, s.155; Eroğul, *a.g.e.*, s.81.

³¹³ “Yeni Seçim Kanunu Meclisten Çıktı”, *Yenises*, 13 Şubat 1949.

³¹⁴ *Doğrusöz*, 31 Nisan 1950; Albayrak, *a.g.e.* ,s.157. Şehirde yaptığı konuşmada siyasi konuların dışında ekonomik sıkıntı ve bunların çözümüne ilişkin hususlara da temas eden Bayar, iktidara geldiklerinde bolluk ve ferahlık getireceklerini, fiyatı 10 ila 15 kuruş arasında değişen sigaranın fiyatını 5 kuruşa indireceğini vaat etmiştir. Bkz. EK II: Yılmaz Peker ile 6 Temmuz 2007 tarihli görüşme.

Yenises daha ziyade CHP yanlısı bir tutum izleyerek, CHP'nin bildiri ve beyannamelerini yayımlamış, makalelerinde özellikle İnönü'nün şahsî karizması altında CHP'nin faaliyetlerini överek, iktidarın geleceğe yönelik birtakım vaatlerine kalem ortaklığı yapmıştır. CHP; köylerde ilköğretim seferberliğine hız verileceği, ziraî kredilerin artırılacağı, köylünün orman konusundaki sorunlarının çözüleceği, sağlık merkezleri yapımına hız verileceği, adalet işlerinin düzeltileceği, özel girişimin daha çok destekleneceği, elektrik ve su şebekelerinin çoğaltılacağı ve fiyatlarının indirileceği³¹⁵, hayat pahalılığının azaltılacağı yönündeki halkın günlük hayatına odaklı, ya da doğrudan henüz çözümlenememiş sosyal ve bununla ilişkili alanlara yönelen ihtiyaç analiziyle söylemini kurmuş; Kastamonu seçmenini etkilemeye çalışmıştır.³¹⁶

Demokrat Parti ise bu seçim yarışında *Dikkat* ve *Mücadele* gazetelerini parti kalemî olarak kullanmıştır. Seçim bildirisinde, bütçede tasarruf politikasına uygun hareket edileceğini, üretimin artırılmadığını, iş hayatını engelleyen bürokratik sınırların devam ettiğini ileri sürmüştü; bu kısıtlamaların kaldırılacağı, özel girişimin hızla geliştirileceği, işçi ve köylü sorunlarının Batı demokrasilerindeki örneklerine uygun olarak çözümleneceği, memurların yasal güvence altına alınarak “şahıs ve zümrelerin emir ve amaçlarına tâbi olmaktan” kurtarılacağı gibi söylemler ön plana çıkmıştır.³¹⁷ Bu söylemleri CHP eleştirisi şeklinde çözümlenebilecek olan DP'nin iktidarı boyunca memurlar farklı sorunlarla karşılaşacak, şahıs ve zümrelere tabi olmamaları istenen bu kesim, DP iktidarıyla birlikte mevcut hükümete göre bir duruş al(dırıl)mak zorunda bırakılacaktır.³¹⁸

³¹⁵ Kastamonu'daki elektrik ve su sorunu ile ilgili; 1930'lu yılların ortalarından başlayan haberler, 1950 yılına geldiğimizde hâlâ karşımıza çıkmaktadır. Şehir merkezindeki halkın, yıllardır çözüm getirilemeyen elektrik ve su sorunu örneği karşılarında dururken; böyle bir vaade ne denli ikna olacağı tartışmaya açık bir konudur. Keza; Merkez ilçe daha önceki ara seçimlerdeki katılım oranıyla; iktidara olan güvenini ortaya koymuştur.

³¹⁶ CHP Milletvekili adayları şunlardır: Sekizinci devre Kastamonu milletvekili Muzaffer Akalın, Sekizinci devre Kastamonu milletvekili Orgeneral Abdullah Alpdoğan, Sekizinci devre Burdur milletvekili Orgeneral Fahrettin Altay, Sekizinci devre Kastamonu milletvekili Cemil Atay, Sekizinci devre Kastamonu milletvekili Tahsin Coşkan, Sekizinci devre Kastamonu milletvekili Hamdi Çelen, Sekizinci devre Çoruh Milletvekili Ali Rıza Eren, Ziraat Bankası Ziraî Krediler Şubesi Müdürü Halit Taşçıoğlu, Sekizinci devre Kastamonu Milletvekili Adil Toközlü. *Doğrusöz*, 27 Nisan 1950. 4.07.2007 tarihinde kendisiyle görüştüğümüz Mehmet Çemekoğlu; ilginç bir noktayı dile getirmiş; seçim öncesi halkla bütünleşmek adına yapılan mahalle gezilerinde DP'li yöneticilerin CHP'li idarecilerden o mahalle veya sokağa girmek için izin aldıklarını ifade etmiştir.

³¹⁷ DP Milletvekili adayları şunlardır: Askerî Yargıtay eski Başsavcısı General Rıfat Taşkın, Yüksek Orman Mühendisi Müteahhit Sait Kantarel, Emekli Korgeneral Galip Deniz, Yargıtay üyesi Hamdi Türe, Avukat Hayri Tosunoğlu, Tüccar Şükrü Kerimzade, Avukat Muzaffer Mühto, Dava Vekili Hilmi Ayrancı, Çiftçi Ahmet Keskin, Serbest Hekim Fahri Keçecioglu. *Doğrusöz*, 27 Nisan 1950. Seçim öncesi kısıtlı medyayı etkin şekilde kullanan DP, şehirdeki örgütlenmesi esnasında halka/sıradan vatandaşa ulaşmada ocak-bucak-ilçe ve il teşkilatlarını olabildiğince hareketli ve esnek kılmıştır. Bkz. Fehmi Ataulusoy ile 3.07.2007 tarihinde yapılan görüşme. Öte yandan Kastamonu DP milletvekillerinin meslek grupları üzerine inceleme yapıldığı zaman, ülke genelindeki DP milletvekili profiline paralellik sergilediği, serbest meslek olarak nitelendirilebileceğimiz genel kitlenin, şehirde avukat ve tüccar ağırlıklı ve ülke genelindekinin üzerinde bir eğitim seviyesine sahip görüntü çizdikleri anlaşılmaktadır.

³¹⁸ CHP döneminde vatandaşın işinin halledilmesi esnasında zorluk çıkarttığı ve devletin sıradan vatandaşına göre ayırım yaptığı düşünülen memur kitlesi, DP iktidarıyla birlikte zor günler yaşayacaktır. Sebepi sebepsiz

Kastamonu'daki örgütlenmesini müteakip, arka arkaya yaptığı mitinglerle seçmen kitlesine daha hızla ulaşmaya çalışan Millet Partisi de; seçim öncesinde *Kastamonu* gazetesi vasıtasıyla bu kitleyle bütünleşmeye çalışmıştır.³¹⁹ *Tüzük, program, milletin ihtiyaç ve isteklerinden başka kuru vaatleri süsleyerek halkın karşısında çıkarmanın müspet bir propaganda olmayacağı* fikrinin hâkim olduğu parti,³²⁰ hizmetin öncelikleri olduğunu, vekil adaylığının kendileri için arka planda kaldığını beyân etmiştir.³²¹ Parti propagandasında Fevzi Çakmak'ın partinin temellerini attığı vurgulanarak mareşalin şehirdeki şahsî karizması kullanılmış, Meclis'te şimdiye kadar geçen süreçte gerçek anlamda muhalefet yapan tek partinin kendileri olduğunu iddia etmiştir.³²²

Partilerin şehirdeki bu seçim hazırlıklarının akabinde 10 Nisan 1950'de CHP adına Başbakan Şemsettin Günaltay, 30 Nisan 1950'de DP adına Genel Başkan Celal Bayar, 3 Mayıs 1950'de Millet Partisi adına da Genel Başkan Yusuf Hikmet Bayur Kastamonu'yu ziyaret ederek şehirde düzenlenen mitinglerde partileri adına konuşma yapmışlardır.³²³ Gerçekleşen mitinglerde Kastamonu özeliyle ilgili partiler tarafından önemli vaatlerde bulunulmamakla birlikte; partilerin ülke çapında kullandığı genel söylemleri bu mitinglere taşıdıkları görülmüştür.

3.1.3. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimleri

14 Mayıs 1950'de bütün yurttaki genel seçimler yapılmıştır. Bu seçime CHP ve DP bütün illerde, MP ise Ankara, İstanbul, İzmir, Kastamonu ve Kırşehir ile birlikte toplam 22 ilde seçime katılım sağlamıştır. Ayrıca Millî Kalkınma Partisi; Çanakkale, İstanbul ve Tekirdağ; Türk Sosyal Demokrat Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi ise yalnızca İstanbul'da seçimlere katılmışlardır.³²⁴

Seçimlerde 8.905.576 seçmenden, 7.916.091'i oy kullanmış olup, katılma oranı %88.88'dir. Seçimler genelde büyük bir olgunluk ve sessizlik içinde geçmesine rağmen; seçim sırasında Trabzon, Konya ve Diyarbakır'da yöneticilerin baskı yaptıklarından şikâyet

şikâyetlere işlem yapılacak, birçok memur sürgüne gönderilecektir. Bkz. Muammer Yorgancı ile 7 Temmuz 2007 tarihinde yapılan görüşme.

³¹⁹ MP Milletvekili adayları şunlardır: MP Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur, İstanbul milletvekili Osman Nuri Koni, Emekli Hava General Şefik Çakmak, Çanakkale milletvekili Ali Rıza Kırsever, Vakıflar Genel Müdürü Hakkı Kamil Beşe, Emekli Topçu General Tevfik Calay, Birinci devre milletvekillerinden Servet Akdağ, Avukat Hakkı Tekşen, İmalatçı Hüseyin Avni Bayer, Avukat Ahmet Köseoğlu. *Doğrusöz*, 27 Nisan 1950.

³²⁰ "Vatandaş Mutlaka Millet Partisine Rey Verecektir", *Kastamonu*, 9 Mayıs 1950.

³²¹ Sabri Tümkör, "Reylerimizi Millet Partisine Verelim", *Kastamonu*, 27 Nisan 1950.

³²² Sabri Tümkör, "Millet Partisi Listelerine Rey Verelim", *Kastamonu*, 24 Mart 1950; Sabri Tümkör, "Millet Partisinde Önce Hizmet Sonra Adaylık Gelir", *Kastamonu*, 10 Nisan 1950.

³²³ *Doğrusöz*, 10 ve 30 Nisan, 3 Mayıs 1950.

³²⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 278.

edilmiş, Konya’da bir kaymakam hile yaptığı gerekçesiyle tutuklanmış, Diyarbakır’da iki kaymakam mahkemeye verilmiştir.³²⁵

Ancak seçimlerden iki gün sonra, Birecik ve Kilis’te CHP’lilerle DP’liler arasında çıkan çatışmalarda üç kişi ölmüş, yedi kişi de yaralanmıştır. Seçim sonucu partilerin aldığı oy ve çıkardığı milletvekili sayısı aşağıdaki tabloda (Bkz. Tablo 1) görülmektedir.³²⁶

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	4.242.831	53.59	408 - %84
CHP	3.165.096	39.98	69 - %14
MP	240.209	3.03	1 - %1
Bağımsızlar	267.955	3.40	9 - %2

Tablo 1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimi Sonuçları³²⁷

DP’nin TBMM’de ezici çoğunluğu aldığı bu seçimlerde Demokratlar 45 ilde tam liste halinde (üç büyük şehir İstanbul, Ankara ve İzmir de bunların içindedir), 6 ilde kısmen kazanmışlar, ancak örneğin Hakkâri’de hiç oy alamamışlardır. Demokratlar, feodal ilişkilerin geçerli olduğu, sosyal ve ekonomik yaşam düzeyinin düşük olduğu Doğu illerinde seçimi kaybederlerken bu illerde seçimi CHP kazanmıştır.

CHP; Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkâri, Hatay, Kars, Malatya, Muş, Ordu ve Sinop illerinde tam liste halinde kazanmıştır. Bu seçimlerde CHP lideri İsmet İnönü, Ankara’da seçimi kaybetmekle beraber, Malatya’dan 108.476 oy alarak milletvekili seçilmiştir. Millet Partisi’nden ise, yalnızca Osman Bölükbaşı, Kırşehir’den 28.304 oy alarak meclise girebilmiştir.³²⁸ Kastamonu’da ise 14 Mayıs 1950 yapılan seçimler aşağıdaki gibi (Bkz. Tablo 2) neticelenmiştir.

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	70.422	%43	9 - %90
CHP	63.809	%40	1 - %10
MP	26.307	%17	0- 0

Tablo 2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları³²⁹

Ülke genelindeki seçim sonuçları ile Kastamonu özelinde bu rakamlar karşılaştırıldığında milletvekili oranlarının birbirine yakın oldukları görülmektedir. Türkiye’de ortaya çıkan tablonun çekirdek örneklerinden birisi de Kastamonu’da

³²⁵ Turan, *a.g.e.*, s.278.

³²⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.170-171.

³²⁷ Albayrak, *a.g.e.* s.171.

³²⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.172-173; Eroğul, *a.g.e.*, s.83-84.

³²⁹ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secim_cevresi_partiler?p_secim_vılı=1950&p_il_kodu=37, 14.02.2007.

görülmektedir.³³⁰ DP'nin yaptığı seçim çalışmaları il genelinde başarıyla sonuçlanmış, 10 milletvekilinin 9'unu bu parti çıkarmıştır. Daha önceki yıllarda yapılan başta muhtarlık seçimi olmak üzere yerel seçimlerin sonuçlarında karşılaşılan tablo, DP'nin Kastamonu'daki konumunu güçlendirdiğini gözler önüne sermiş olmasına rağmen; CHP yöneticilerinin Kastamonu için özel bir önlem almadıkları görülmüştür. Nihayetinde bu süreç; DP'nin hem ülke genelinde hem de Kastamonu'da iktidarı devralmasıyla son bulmuştur.

Öte yandan partilerin oy dağılımına bakıldığında; yüzde üç gibi çok küçük bir farkın Halk Partisi'ne 9 milletvekiline mâl olduğu görülmektedir. Seçim sistemindeki çarpıklık-ki yeni seçim kanunu CHP tarafından seçimlerden beş ay önce değiştirilerek çoğunluk sistemi kabul edilmişti-Kastamonu'nun Millet Meclisi'nde adaletli bir şekilde temsil edilememesine sebep olmuştur. Halkın %40'nın oylarını alan bir partinin 10 milletvekilinden sadece biriyle temsil edilmesi, bize günümüzde de çok tartışılan meclis temsiliyetinin meşruiyeti tartışmalarını hatırlatmıştır.

Seçim sonuçlarını Millet Partisi açısından incelemek gerekirse; ülke genelinde 240.209 oy alan parti, Kastamonu'dan 26.307 oy yani genel oyların %11'ini almıştır. Tek milletvekilini çıkardığı seçim bölgesi olan Kırşehir'den bile 17.675 (%7.3) oy alan Millet Partisi'nin Kastamonu'daki etkinliğinin azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir. Ülke genelinde Millet Partisi en çok oyu İstanbul'dan alırken, ikinci sırada Kastamonu ili gelmektedir.

1950 seçimleri sonucunda Kastamonu milletvekilleri şu şekilde oluşmuştur; Demokrat Parti'den Galip Deniz, Sait Kantarel, Hamdi Türe, Rıfat Taşkın, Hayri Tosunoğlu, Muzaffer Mühto, Şükrü Kerimzâde, Fahri Keçecioğlu, Ahmet Keskin ve Halk Partisi'nden Tahsin Coşkan.³³¹ Kastamonu DP milletvekillerinin meslek grupları üzerine inceleme yapıldığı zaman, ülke genelindeki DP milletvekili profiline paralellik sergilediği,³³² serbest meslek olarak nitelendirebileceğimiz genel kitlenin, şehirde avukat ve tüccar ağırlıklı olduğu, ayrıca ülke genelindeki üzerinde bir eğitim seviyesine sahip görüntü çizdikleri anlaşılmaktadır.³³³

³³⁰ *Doğrusöz*, 19 Mayıs 1950.

³³¹ *Mücadele*, 22 Mayıs 1950.

³³² Türkiye'de siyasî elitlerin dolaşımı sürecinde etkili olan bir diğer önemli faktör mesleki özgeçmişidir. Parlamento'da, 1946'ya kadar sivil bürokratların önemli bir ağırlığı var iken çok partili dönemin başında, serbest profesyonel meslek sahipleri (avukatlar, mühendis ve mimarlar, doktorlar, dişçiler, vb. gibi) Türk siyasî hayatında daha etkili konuma geçmişlerdir. Bu dönemde, hukukçu kökenli milletvekillerinin oranında, fark edilir bir artış gözlemlenir. Özellikle Demokrat Parti grubunda, serbest meslek sahipleri önemli bir orana sahiptir. Ali Arslan, "Tek Partili Dönem ve Çok Partili Dönem Türk Siyasî Elitlerinin Toplumsal Profillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi", *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Ocak 2005, e-dergi.

³³³ Bkz. dipnot. 317

3.1.4. Menderes Hükûmeti ve İlk Uygulamaları

Seçim sonuçlarının resmen açıklanmasını müteakip 22 Mayıs 1950’de yeni meclis, Celal Bayar’ı Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan’ı Meclis Başkanı olarak seçmiş, Başbakanlığa da Adnan Menderes getirilmiştir.³³⁴ Dörtlü Takriri sunan bu isimlerin dışındaki dördüncü kişi olan Fuat Köprülü ise Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir.

Menderes Kabinesi açıklandıktan sonra, dört günlük bir çalışma sonucunda programını hazırlamış ve 28 Mayıs 1950’de partinin Meclis Grubu’na sunmuştur. Başbakan bu programda; CHP iktidarlarını merkezîyetçi bir politika izlemekle suçlamış, bu politikaların başarısızlıkla sonuçlandığını iddia etmiştir. Menderes yaptığı konuşmasında, öngördükleri temellere dayanan politikaların izlenmesi sayesinde hayat pahalılığının önüne geçileceğini, maliyetlerin dünya düzeyine yaklaştırılabileceğini, iç ve dış üretim hacminin artırılacağını, çiftçi ve işçi kitlelerinin refaha kavuşturularak memlekette “içtimaî sefaletin derece derece azalacağını” savunmuştur. Bu doğrultuda devlet müdahalelerinin en aza indirileceğini, devlet sektörünün daraltılacağını, özel sektörün geliştirilerek destekleneceğini iddia etmiştir.³³⁵

Laiklik konusunda ise, DP programında bu önemli ilke temelde devletin siyaset ve din ile hiçbir ilişkisinin bulunmaması olarak tanımlanmış, ancak laikliğin din karşıtlığı olmadığı da vurgulanmış ve din hürriyeti kavramına bağlı olarak bir dinsel öğretimin zorunlu olduğundan söz edilmiştir.³³⁶ Yapılan konuşmalardan sonra güven oylamasına geçilmiş, CHP’li vekillerin yanı sıra 126 DP milletvekili de oylamaya katılmamış, hükûmete güvenoyu verilmesi sırasında oylamaya katılmayan CHP ileri gelenleri, hükûmete ve programına sert tepki vermişlerdir. İlk defa yapılan serbest seçimlerle halk iradesine dayandırılmış ve güvenoyu almasından henüz bir gün bile geçmeyen iktidar ile muhalefet arasında daha ilk günlerden ortaya çıkan uzlaşmazlık, daha sonraki yıllarda da artarak devam edecektir.

Demokrat Parti, büyük bir seçim başarısı kazanmasına rağmen, iktidar da müthiş bir güvensizlik hissediyordu. Devlet kurumlarından, özellikle İsmet Paşa’ya sadakatinden “kuşkulandıkları” ordudan tedirgindi. Bu nedenle iktidardaki ilk eylemlerinden biri, pek çok valiyle birlikte, Askerî Yüksek Komuta kademesini değiştirmek olmuştur.³³⁷ Başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları değiştirilmiş, 15 general ve 150 albay emekliye sevk edilmiştir.³³⁸

³³⁴ Eroğul, *a.g.e.*, s. 84.

³³⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s.183-184. Eroğul, *a.g.e.*, s. 98-99.

³³⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (1950-1960)*, 4.Kitap, 2.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.18.

³³⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s.134.

³³⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.191-192.

Bürokrasideki ayarlamalar da Kastamonu'yu etkilemiştir. Hükûmetin Haziran 1950'de aldığı kararlar sonucu dönemin Kastamonu Valisi Tevfik Sırrı Gür resen emekliye sevk edilmiştir. Daha sonraki günlerde toplanan Belediye Meclisi, o günkü mevzuata göre Tevfik Sırrı Gür'ü belediye başkanlığına seçmiştir. Bu durum Demokrat Parti tarafından hoş karşılanmamış; çeşitli bahanelerle soruşturmalar başlatılarak bir yıpratma politikası izlenmeye çalışılmıştır.³³⁹ Valiliği boyunca özellikle Kastamonu'da eğitim alanında ve Azdavay'da kömür madenlerinin işletilerek halka geçim kaynağı sağlamasındaki özverili çalışmalarıyla sevilen bir kişilik hâline gelmiş olan Gür, belediye başkanlığı sırasında aynı başarıyı gösterememiş, özellikle basının belediye işlerindeki eleştirilerinin odağındaki isim olmuştur.³⁴⁰

Hükûmet, devlet organları içinde yaptığı düzenlemelerle, kendi konumunu güçlendirme çalışmalarını tamamladıktan sonra; seçim öncesi sürekli olarak anti-demokratik gördüğü yasalarla getirilen sınırlamaları kaldırma faaliyetine girişmiştir. Bu kapsamda da Arapça ezan okunmasını yasaklayan Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde değişiklik yapılarak ezanın hem Arapça veya Türkçe okunabileceğine dair 5665 sayılı kanun; hem DP hem de CHP milletvekillerinin olumlu oylarıyla kabul edildi. CHP, Türkleri ibadete çağırmanın prensip olarak Türkçe olmasına taraftar olmalarına rağmen, Türkçe veya Arapça ezan konusunda bir politika tartışması açmak istemediği için bu yeni tasarının “partilerin müşterek malı olarak kabul edilmesini” önermişti.³⁴¹

Arapça ezana müsaade edilmesi; Kastamonu gündemine 7 Haziran 1950'de *Doğrusöz* ve 8 Haziran 1950'de *Mücadele* gazetesindeki haberle girmiş, meselenin hükûmet tarafından hakikî demokrasiyi tesis etmek maksadıyla din ve vicdan hürriyetini artırıcı kanunlar kapsamında ele alındığını belirtilmiştir.³⁴² Ancak *Yenises* gazetesinde; bu durum Atatürk inkılabında bir gedik yaratacağından bahisle; DP'nin seçim beyannamesinde bile böyle bir vaat olmadığı hatırlatılmış, DP milletvekillerinden münevver ve genç, kalabalık bir grubun dahi bu kanun karşısında eza duydukları dile getirilmiştir. Hükûmetin aldığı güvenoyunun yüksek olmadığından hareketle; Menderes'in bu kanun üzerinde durmasının sebebinin, seçmenlere yönelik olduğu iddia edilmiştir.³⁴³ Temmuz ayı içerisinde de İstanbul ve Ankara

³³⁹ Basın yoluyla da takip edebildiğimiz bu yıpratma konusu hakkında Yılmaz Peker; “Tevfik Sırrı Gür'ün halk tarafından çok sevildiğini, valilik yaptığı dönemden kalan bir karizması olduğunu ancak; DP iktidarında çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakıldığını ifade etmiştir. Bkz. Yılmaz Peker ile yapılan 6 Temmuz 2007 tarihli görüşme.

³⁴⁰ Arslan, *a.g.e.*, s.122.

³⁴¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.196; Eroğul, *a.g.e.*, s.101.

³⁴² *Doğrusöz*, “Arapça Ezana Müsaade Edildi!”, 7 Haziran 1950; *Mücadele*, “Arapça Ezana Müsaade Ediliyor”, 8 Haziran 1950.

³⁴³ *Yenises*, “Arapça Ezan Meselesi”, 8 Haziran 1950. Aslında bu makalede yapılan tespitlerin haklılığı zamanla ortaya çıkmıştır. Çünkü o güne değin DP'ye destek vermiş olan bazı ilerici aydınlar ilk kez bu karardan sonra

radyosunda Kur'an okunmaya başlanmıştır.³⁴⁴ 17 Haziran 1950 tarihinden itibaren de Kastamonu'daki camilerde ezan Arapça okunmaya başlamış,³⁴⁵ şehir genelinde halkta nasıl bir heyecan veya mutluluk yarattığı gözlemlenememiş olmakla beraber görüşme yapılan tüm kişiler ezanın Arapça okunmasının şehirde memnuniyetle karşılandığını ve DP'ye teveccühün önemli halkalarından birini oluşturduğu noktasında hemfikir olmuşlardır.

Bununla birlikte DP iktidara gelir gelmez, seçimler öncesinde vatandaşlara verdikleri sözleri yerine getirmek için çalışmalara başlamışlardır. Bir yandan halkın şikâyetlerine yol açan yönetici, güvenlik görevlileri ve memurların yerleri değiştirilirken, öte yandan Arapça ezan yasağı kaldırılmış, Çankaya Köşkü 24 Haziran (1950) günü halka açılmış, bürokratların otomobil saltanatına son verilmiş, ulusal sarayların giderlerinin azaltılması gibi halkın sempatisini kazanmaya yönelik popülist uygulamalara gidilmiştir.³⁴⁶

Demokrat Parti'nin ilk işlerinden biri Meclise -CHP zamanından kalan- genel af yasasını göndermek olmuş³⁴⁷, devlet dairelerinde yalnızca Atatürk'ün portrelerinin asılması için emir verilmiş; toz şekerin kilosu 160'dan 130 kuruşa, kesme şekerin fiyatı 180'den 160 kuruşa indirmiştir.³⁴⁸

3.1.5. Yerel Yönetim Seçimleri

DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerini büyük çoğunlukla kazanmış, ancak DP ve CHP'den 19 kişi, yasanın verdiği haktan yararlanarak 2 ayrı yerden aday olmuş ve İnönü dışında da her yerden 2 milletvekili seçilmişti. Bunlar seçildikleri yerlerden birini tercih ettikleri için Meclis'te milletvekili açığı oluşmuştur.³⁴⁹ Bu milletvekilleri için yapılacak olan ara seçimlerin 1950 yılında icra edilmesinin Anayasa gereği olmasına karşın, DP bu seçimlerin meclis aritmetiğini değiştirmeyeceği gerekçesiyle, bir yıl sonraya ertelenmesi için karar almıştır.³⁵⁰

DP'den kopmuşlar, Atatürk devrimleri konusunda hassas olan orduda ilk rahatsızlıklar baş göstermiştir. Birand-Dündar, *a.g.e.*, s. 59.

³⁴⁴ Doğrusöz, "Radyoda Kur'an Kerim Okunmaya Başlandı", 8 Temmuz 1950. DP seçimleri kazanmasının 2. yıldönümünde çıkan *Yenises Gazetesi'nde* bir yazı içeriği itibarıyla, değerlendirilmesi gereken bir iddia ihtiva etmektedir. "Ramazana Hazırlık" isminde çıkan haberde şu satırlar bulunmaktadır. "Diğer taraftan inanılır kaynaklardan öğrendiğimize göre, Diyanet İşleri Teşkilâtı'na yayınladığı bir tamimde camilerde halka, 14 Mayıs hakkında vaazlar verilmesini bildirmiştir. Bu vaazlarda halka, 14 Mayıs'ta memlekette kökleşen demokrasi rejimi sayesinde milletin dinine kavuştuğunun söyleneceği haber alınmıştır." *Yenises*, 17 Mayıs 1952. Müteakip günlerde camilerde verilen vaazların ne gibi bir içerik taşıdığı bilgisi mevcut olmamakla birlikte; bu şekilde bir düşünceye sahip iktidar veya yanlıların, demokrasi kavramını din özgürlüğüyle özdeş tuttuğu, taban kitleye/halka demokrasi kavramını açıklarken din olgusunun işlendiği görülmektedir. DP iktidarının ilerleyen yıllarda da kullanacağı bu taktik, popülist yaklaşımların en göze çarpan örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁴⁵ *Mücadele*, "Arapça Ezana Müsaade Edildi", 22 Haziran 1950.

³⁴⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s. 198.

³⁴⁷ Arcayürek, *a.g.e.*, s.163. Eroğul, *a.g.e.*, s.101.

³⁴⁸ Turan, *a.g.e.*, s.30.

³⁴⁹ Turan, *a.g.e.*, s.31.

³⁵⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.198.

CHP'nin türlü itirazlarına rağmen DP, milletvekili ara seçimlerini ertelerken, yerel yönetim seçimlerinde böyle bir karar almadan seçimleri zamanında yapmıştır.

3.1.5.1 Muhtarlık Seçimleri (13 Ağustos 1950)

Demokrat Parti iktidarda uyguladığı bu popülist politikayla ilk olarak Muhtarlık seçimlerine girmiştir. Türkiye genelindeki seçimlerde Demokratlar toplam olarak 19.052 (%53); Halk Partisi 13.152 (%37); Millet Partisi 130; İşçi ve Çiftçi Partisi 2, Bağımsızlar ise 2.049 (%5) muhtarlık kazanmışlardır. 1424 (%4) muhtarlık ise karışık listeden kazanılmıştır. Bu ilk yerel seçim sonuçlarındaki oranlar incelendiğinde 1950 genel seçimlerine çok yakın bir tabloyu yansıttığı görülmektedir. CHP'nin iktidar olduğu dönemdeki 40.000'e yakın muhtarlık adedinin 13.000'e düşmesinin kayıp olduğu Menderes tarafından vurgulansa da; iktidara geçtikten sonra istediği politikaları uygulayarak halk nazarında itibarını artırdığını düşünen bir partinin (DP), genel seçimlerle aynı oranda oy almasının başarı olarak değerlendirilemeyeceği açıktır.

DP açısından Kastamonu'ya bakıldığında ortaya çıkan resim ise, ülke genelinden daha belirsiz ve hatta olumsuzdur. Kazanılan muhtarlık sayılarını; bağımsız ve karışık listeler de dâhil olmak üzere tüm partileri içine alan bir tabloda incelersek aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tablo 3)

Parti Adı	Kazanılan Muhtarlık	Oranı	Merkez İlçe Kazanılan Muhtarlık ve Oran
DP	446	%40	73 (%38)
CHP	348	%32	36 (%18)
MP	82	%8	59 (%30)
Karışık	83	%8	22 (%11)
Bağımsız	146	%13	5 (%3)

Tablo 3. 13 Ağustos 1950 Muhtarlık Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları³⁵¹

Kastamonu özelinde Demokrat Parti'nin yürütme organlarındaki yeknesaklığı sağlamada istediği sonuçları alamadığı ilk seçim olan muhtarlık seçimlerindeki görülen rakamların anlamını ortaya koyabilmek için takip eden süreçte yapılacak olan Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi seçim sonuçlarına da bakmak gereklidir.

Ancak bu seçimlere geçmeden önce; Millet Partisi'nin ülke genelinde kazandığı 130 muhtarlığın 82'sinin yani %63'ünün Kastamonu'da bulunması da değinilmesi gereken diğer bir konudur. Kazandığı muhtarlık sayısı, partinin genel seçimlerde Kastamonu'dan aldığı oy oranından düşük olmakla birlikte, ülke geneline bakıldığında diğer şehirlerden çok yüksek bir yüzdeye sahip olduğu görülmektedir.

³⁵¹ Doğrusöz, 2 Eylül 1950.

3.1.5.2 Belediye Seçimleri (3 Eylül 1950)

Muhtar seçimlerinden alınan düşük sonuçlar, iktidar partisinde bir hareketlilik yaratmış, seçim hazırlıklarına ve propagandaya önem verilmiştir. Muhalefet suçlanarak, *Şeflik* düzenin geri getirilmeye çalışıldığı ileri sürülmüş ve halkın durumu gördüğü ifade edilmiştir.

CHP ise seçim kampanyası sırasında DP iktidarının Meclise danışmadan asker göndermesini ve kendilerine karşı ağır suçlamalarda bulunmasını eleştirmiştir.³⁵² Oldukça çekişmeli bir ortamda geçen ve 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan Belediye seçimlerinde, katılım oranı ülke genelinde değişkenlik arz etmekle birlikte, 600 belediyenin 560'nı DP kazanmıştır.³⁵³

Seçim sonuçları üzerine Başbakan Menderes “Türk Milleti Halk Partisini 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etmişti; 3 Eylül’de de muhalefetten tasfiye etti” diyerek seçim sonuçlarındaki mutluluğunu dile getirirse de; Kastamonu’da anlaşılan o ki tasfiye gerçekleşmemiş, nispeten düşük katılımı gerçekleştiren seçimler sonucunda CHP merkez ilçe dâhil 9 ilçede kazanırken DP 2, Bağımsızlar 1 ilçede seçimi kazanmışlardır.³⁵⁴ Merkez ilçenin 21 üyeliğinin 18’ini CHP elde ederken 3 üyeliği de DP kazanmıştır.³⁵⁵

3.1.5.3 İl Genel Meclisi Seçimleri (15 Ekim 1950)

İl Genel Meclisi seçimleri öncesinde de, iktidar-muhalefet ilişkilerinde Kore konusu ilk sırada yer almakla birlikte; muhalefet, kendisinin çeşitli nedenlerle engellendiğini, yargıçların parti örgütünün isteğine göre değiştirildiğini, muhalefetin hainlikle suçlandığını, radyonun tarafsız davranmadığını ve muhalefet milletvekillerinin kullandığı oylar ile seçim yasasının yargı güvencesinden yoksun bırakıldığını iddia etmiştir. Bu tartışmaların akabinde yapılan İl Genel Meclisi seçimleri, 15 Eylül 1950 tarihinde, ülke genelinde DP’nin yeni bir zafer kazanmasıyla son bulmuştur (Bkz. Tablo 4)

Partiler	Kazanılan İl Sayısı	Oranı (%)	Kazanılan İlçe Sayısı	Oranı (%)	Toplam Üye Sayısı	Oranı (%)
DP	51	81	541	70.6	956	73.5
CHP	11	17.5	123	25.3	286	22
MP	-	-	6	1.3	15	1.2
Karışık	-	1	-	-	-	-
Bağımsız	-	-	8	1,6	32	1,7

Tablo 4. 15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri Sonuçları³⁵⁶

³⁵² Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırmasını müteakip bölge, II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş döneminin ilk sıcak çatışma alanı olmuştur. DP iktidarı, Türkiye’ye yönelik Sovyet tehdidi karşısında NATO’ya girebilmek için Temmuz 1950’de Kore’ye asker gönderme kararı almıştır

³⁵³ Albayrak, *a.g.e.*, s.200-201; Turan, *a.g.e.*, s.31

³⁵⁴ Doğrusöz, “Netice Sürpriz”, 6 Eylül 1950.

³⁵⁵ *Kastamonu*, “Belediye Seçimleri”, 7 Eylül 1950.

³⁵⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.201-202; Turan, *a.g.e.*, s.31-32.

İl Genel Meclisi seçimlerinin ülke geneli ile Kastamonu karşılaştırıldığında ise iktidar partisi DP'nin çok düşük bir seviyede kaldığı, CHP'nin büyük çoğunluğu kazandığı görülmektedir Millet Partisi ise tıpkı Belediye Meclisi seçimlerinde olduğu gibi ülke genelinde kazandığı 6 ilçenin birini ve 15 üyeliğin 2'sini Kastamonu'dan elde etmiştir.³⁵⁷ (Bkz. Tablo 5)

Parti Adı	Kazanılan İlçe Sayısı	Oranı (%)	Toplam Üye Sayısı	Oranı (%)
DP	4	33	11	37
CHP	7	59	14	45
MP	1	8	2	8
Bağımsız	-	-	3	10
Toplam	12	100	30	100

Tablo 5. 15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları³⁵⁸

Henüz iktidar erkine sahip olan DP'nin, yerel yönetim kurumu olarak il için alınacak kararlarda gerek belediye gerekse şehirdeki kamu kurumları üzerinde görece etkisi olan il genel meclisinde çoğunluk elde edemediği görülmektedir.

3.1.5.4 Yerel Yönetim Seçimlerinin Kastamonu Özelinde Analizi

1950 yılı içerisinde yapılan 4 farklı seçim incelendiğinde, Kastamonu özelinde DP ve CHP arasındaki oy dağılımı aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır.

Seçimler	DP		CHP	
	Ülke Geneli	Kastamonu	Ülke Geneli	Kastamonu
Genel Milletvekili Seçimi	%53.6	%43	%39.9	%40
Toplam Oy oranı				
Muhtarlık Seçimi	%53.3	%40	%37	%32
Kazanılan Muhtarlık Oranı				
Belediye Meclisi	%93.3	%16.6	%6.2	%75
Kazanılan İlçe Oranı				
İl Genel Meclisi	%73.5	%37	%25.3	%59
Kazanılan İlçe Oranı				

Tablo 6: Yerel Yönetim Seçimleri Kastamonu İli Sonuçları Karşılaştırması

Dönem içerisinde mevcut seçim yasaları gereği oluşan bu tablo doğrultusunda yapılacak ilk tespit; Demokrat Parti'nin ülke genelinde aldığı oy oranını Kastamonu'da hiçbir seçimde yakalayamayarak, özellikle tüm halkın katılımının sağlanmadığı seçim türleri olan İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi seçimlerinde DP'ye olan itibarın görece düşük seviyede kaldığıdır.

³⁵⁷ Doğrusöz, 18 ve 25 Ekim 1950; *Mücadele*, "Vilayet İl Genel Meclisi Seçimi", 23 Ekim 1950.

³⁵⁸ *Kastamonu*, "İl Genel Meclisi Seçimi", 21 Ekim 1950.

Bu iki seçimde oy kullanım hakkına sahip olan sayılı ve sınırlı kitleyi taşra eliti olarak nitelendirerek yola çıkarsak; bu zümrenin siyasî duruşunun, taşra insanı ile birebir örtüşmediği, taşra insanın tersine DP'ye değil eski düzenin temsilcisi olan CHP'ye yakın bir duruş sergiledikleri, yapılan seçim sonuçlarından belli olmaktadır.

Ülke yönetimindeki seçimini (milletvekilliği seçimi) Demokratlardan yana kullanan Kastamonu, muhtarlık, il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinde “bildik ve tanıdık” simalara oy vermiş, iktidar gücünün bu üç kurumda birleşmesinin doğuracağı olumlu sonuçları değerlendirmeden seçimini yapmıştır.

3.1.6. 1951 Ara Seçimleri

1950'de genel seçimlerden başlayarak arka arkaya 4 yıl seçim kazanan DP, ertelenen ara seçimi 1951 yılı içinde yapma gereğini duymuştur. Halkevlerinin CHP'den alınarak mallarının Hazineye devredilmesi, partiler arası ilişkileri gerginleştirmiş; muhalefet tarafından, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin komünizmi yayacağı, vergilerin artırılacağı, iktidarın devlet radyosunu tekele aldığı ve memurlara baskı yaptığı görüşleri ileri sürülerek iktidar suçlanmıştır. İktidarda, CHP'nin “halkı kıyama teşvik” ettiği dile getirilmiştir. Böylece kıyam kavramı taraf ve ağız değiştirmiştir. CHP iktidarda iken muhalefetteki DP'yi “ayaklanmayı kışkırtıyor” diye eleştirirken, iktidara gelen DP de karşıtlarını aynı şekilde suçlamıştır.³⁵⁹

Bu siyasî manzarada; 17 ilde boşalan 20 milletvekilliği için 16 Eylül 1951'de ara seçimler yapılmıştır. Seçime katılan 1.778.857 seçmenden, 937.288'nin (%52.29) oyunu alan DP 18 milletvekilliği, 687.688'ini (%38.65) alan CHP ise 2 milletvekilliği kazanmıştır.³⁶⁰ Kastamonu'da yapılan seçimlerde ise 117451 seçmen oy kullanmış, 62664 (%53.5) oy alan DP adayı Ziya Termen seçimi kazanırken, CHP 37334 (%31.7), Millet Partisi de 17453 (%14.8) oy almışlardır.³⁶¹

³⁵⁹ Turan, *a.g.e.*, s.32.

³⁶⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.224-225.

³⁶¹ *Yenises*, “İlimizde Milletvekili Seçiminin Kati Neticesi”, 18 Ekim 1951. Öğretmen olan Ziya Termen, DP'nin varlıklı vekil kesiminden değil, “halk içinde popülaritesi olan, sevilen, inanılan” vekil kanadına bir örnektir. Kastamonu siyaset sahnesinde uzun yıllar baş aktörlerden birisi olan Termen, müteakip yıllarda Hürriyet Partisi'nin şehirdeki kurucuları arasında yer alacaktır.

3.1.7. Devrim Karşıtı Hareketler

Devletçiliğin dışında liberal ekonomi siyasası izleyeceğini, başta laiklik olmak üzere “zorlayıcı” devrim uygulamalarından yana olmadığını açıklayan DP, iktidara geldiğinde bu doğrultuda uygulamalara girişmişti. Ancak “ulusa mal olmamış devrim”lerden vazgeçme ve Meclis çoğunluğuna dayanarak her isteğini gerçekleştirme eğilimleri “devrimci” kesimlerin tepkilerine yol açarken, milliyetçi-din eksenli siyaset yapan çevrelerde de tepkili söylemler ve eylemlere neden olmuştu. Tepki hareketlerinden ilki Kırşehir’de görülmüş ve 12 Şubat 1951’de kentteki Atatürk heykeli parçalanmıştı. 26 Haziran’da da Ankara’da Orduevi karşısındaki Atatürk anıtı Ticanî tarikatından olan kişilerin saldırısına uğramıştı.³⁶²

Ticanîlerin yapmış olduğu bu eylemler Kastamonu basınında ağır eleştirilerle karşılaşmış;³⁶³ gündemi çok meşgul etmiş, Türk siyasî hayatında aktörlerin çatışma alanı olan iki ilintili kavram laiklik ve irtica üzerine değişik tartışma konularına girilmesine sebep olmuştur. *Doğrusöz Gazetesi*’nde “İrtica Nedir” başlıklı çıkan yazıda; irtica kelimesinin ilmiye sınıfına mensup kimselere verilen isim olduğu, 31 Mart Hadisesi’nin asla irtica ile münasebeti bulunmadığı; laikliğin din adamlarını korkutmak için bir silah olarak kullanıldığı, Ticanî tarikatının Atatürk heykellerine musallat oluşlarını irtica ile vasıflandırmanın yanlış olacağı, bu hareketin yobazların gerçekleştirdiği bir eylem olarak değerlendirilmesi gerektiği yazılmıştır. Bu makaleye karşılık olarak, *Mücadele Gazetesi*’nde Sabri Yılmaz’ın imzalı “Ticani Hareketleri İrtica Değil” isimli makalede de; söz konusu yazıda geçen irtica tanımına karşı çıkılmış, laiklik uygulamalarında bazı aksaklıklar ve yanlışlıklar yapılmış olmasına rağmen, bu hareketleri tamamen laiklik karşıtı irticaî eylemler olduğuna vurgu yapılmıştır.³⁶⁴

Atatürk ve onun manevî kişiliğinde, Türk Devrimi’ne yapılan saldırıların artması ve bu olayların Türk kamuoyu ve özellikle de gençlik tarafından tepkiyle karşılanması, iktidarın Atatürk ile ilgili bir yasayı gündeme getirmesinde etkili olmuştur. Demokrat Parti iktidarı; “Hükûmetin gericiliğe güç verdiği iddialarını çürütmek”, “Hükûmetin, Atatürk’e ve Devrimlere bağlı olduğunu kanıtlamak” ve son olarak da “kamu vicdanını mümkün olduğunca tatmin etmek” maksadıyla Atatürk Yasası’nı 25 Temmuz 1951’de kabul etmiştir.

³⁶² Ticanîlik, Halvetîlik tarikatının bir kolu olarak XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştı. Dar ve karanlık yer anlamına gelen “halvet”e çekilerek ibadet etme yönetimini benimsediği için Halvetiye adıyla bilinen tarikat, XIV. yüzyılda İran’dan başlayarak yayılmıştı. Daha çok Kuzey Afrika ve Sudan’da yayılmış olan Ticanîlik, Türkiye’de pek az taraftar bulmuştur. 1950’li yıllarda Kemal Pilavoğlu isimli bir hukuk fakültesi mezunu tarikatın önderliğini yapmış daha sonra laikliğe aykırı davrandığı, dini siyasete alet ettiği için hakkında açılan dava sonunda mahkûm olmuştur. Turan, *a.g.e.*, s.53.

³⁶³ *Kastamonu*’daki makalede, bunun bir yobaz hareketi olduğu; Türkiye’de tarikatlık, şeyhlik ve müritlik denen kavramların kabul edemeyeceğinden hareketle; *Atatürk’ün heykelini kıran hain ellerin heykelle vurdukları çekiçle kırılmaları* istenmiş, Atatürk’ün bütün Türk milletinin kalbinde olduğu, ona kalkan ellerin Türk milletinin kalbine kalktığı dile getirilmiştir. Sabri Tümkör, “Atamıza Kalkan Eller Kırılmalıdır”, *Kastamonu*, 6 Temmuz 1951.

³⁶⁴ Sabri Yılmaz’ın, “Ticani Hareketleri İrtica Değil”, *Mücadele*, 26 Temmuz 1951.

Bu yasa; Atatürk'ün anısına açıkça hakaret eden veya söven; heykel, büst ve anıtlarına veya mezarına zarar veren ve kirleten; sayılan eylemleri işlemeye başkalarına özendiren veya zor kullanarak gerçekleştiren şahıslara belli oranlarda cezayı öngörmüştür.³⁶⁵

Şahıs veya grup kaynaklı bu tür hareketlerin yanında hükûmet de devrimler üzerinde çeşitli oynamalar yapmıştır. Bunun ilk örneği 1952 yılının Aralık ayında 1945 yılında Türkçeleştirilen anayasa metninden vazgeçilerek, dil devrimine, ya da devrimin uygulanması sırasındaki aşırı sadeleşme evresine gönderme yapar içerikte, eski metne dönüştürülmesine karar verilmesidir. “Anayasa”yı, “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu” hâline getiren yasa 24 Aralık 1952’de kabul edilmiştir.³⁶⁶ Kastamonu’daki hükûmet yanlısı bir gazetede bu değişiklik “cebri bir değişiklikle Moğol ve eski Türk lehçeleri ile uydurma kelimelerle hazırlanan anayasanın yaşayan ve herkesin anlayacağı dile çevrilmesine karar verilmiştir”³⁶⁷ şeklinde haber olarak yansımıştır.

3.1.8. İktidar-Muhalefet İlişkileri

Kastamonu’da yerel seçimlerde başarısızlığa uğramasına rağmen, ülke çapında genel seçimlerden sonra aynı yıl içinde yapılan üç yerel seçimden de başarıyla çıkan DP iktidarında, hükûmet içinde artan anlaşmazlıklar zaman zaman istifalara sebep olmuştur. Hükûmetteki bakanların Başbakanın kendi işlerine karışmasına gösterdikleri tepki; muhalefete karşı yeterince sert bir politika izleyemediği gerekçesiyle parti örgütü tarafından eleştirilmesi, Başbakanın aynı zamanda DP Genel Başkanlığını da üstlenmesi, parti içinde kurulduktan sonra başlayan ve o zamandan beri süregelen bu durumun “kurucular saltanatının” devamı olarak yorumlanması, Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki görüş ayrılıklarının artması gibi sebeplerden ötürü, 8 Mart 1951 tarihinde hükûmet istifa etmiştir.³⁶⁸

İstifa eden bu Birinci Menderes Hükûmeti on yıllık DP iktidarı döneminde kurulan ve sayısı beş olan Menderes hükûmetlerinin en kısa ömürlü, ancak program bakımından da parti programı ile en uyum içinde olanı idi. Birincide olduğu gibi Kastamonu milletvekillerinden biri Bakan olarak görev almamış, ikinci Menderes Hükûmeti’nde (2 Nisan 1951–26 Mayıs 1954) üç yeni bakan görev alırken altı bakan da yer değiştirmiştir.³⁶⁹

³⁶⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s.228-231.

³⁶⁶ Eroğul, *a.g.e.*, s.131.

³⁶⁷ “Anayasa Teşkilatı Esasiye Oldu”, *Doğrusöz*, 25 Aralık 1952.

³⁶⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.202-205.

³⁶⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.206.

3.1.8.1. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi İle İlişkiler

Parti içindeki muhtemel tehlikeyi kabineyi değiştirerek önlemeye çalışan DP, iktidarın yeniden CHP'nin eline geçmesinden korktuğundan ötürü bu parti üzerine politikalarına hız katmıştır. 1952 yılından itibaren birden CHP'nin haksız iktisapları denen bir sorunu gündeme getirmiş ve CHP'nin tek parti döneminde edindiği mallar haksız kazanım sayılmıştır.³⁷⁰

Bunun sonucu olarak; tek parti döneminde devlet-parti özdeşliğinin bir sonucu olarak, mal varlığı önemli ölçüde artan CHP'nin bu malvarlığını iktidarı ele geçirmek için kullanmasına engel olmak amacıyla, DP Meclis Grubu, “Halkevleri ve CHP'nin haksız iktisap ettiği malların devlete iadesi hakkındaki kanun tasarısını” oy birliğiyle kabul etmiştir.³⁷¹

On beş maddeden meydana gelen bu kanun; Genel katma ve özel bütçeli daireler, Belediyeler, Köyler ve İktisadî Devlet Teşekkülleri ve kurumlarıyla, sermayesinin yarısından fazlası devlet veya kamu hükûmî şahısları tarafından temin edilen müesseselerle umumun menfaatine hizmet eden derneklerin hiçbiri siyasî suretle siyasî partilere bedelsiz taşınır veya taşınmaz mal terk ve bağış yapamayacakları, ya da malların intifamı bedelsiz olarak veremeyecekleri, satamayacakları ve eskiden devredilmiş olanların sahiplerine geri verilmesi, Halkevi olarak kullanılan binaların Devlet adına tescil edilmesi gibi hususları içeriyordu.³⁷² Hükûmetin, Halkevlerini siyasetten arındırmak yerine ortadan kaldırması³⁷³ ve en azından ülkede düşük olan okur-yazar oranının gelişmesine katkı sağlayan bu kurumların kitaplıklarının korunmasını sağlamadığı için hem DP'li bazı milletvekillerinin hem muhalefetin hem de kamuoyunun tepkisi çekmiştir.³⁷⁴

Halkevlerinin CHP'den alınarak, mallarının hazineye devredilmesi, Kastamonu basınında da çokça tartışılan konuların başında gelmiştir. Ülke genelindeki tepkiyle sergilediği paralelliğin yanı sıra; *Karadayı Gazetesi'nde* yayınlanan bir makale; DP ekseninden CHP-Devrimler ve Halkevi arasındaki örgünün tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Gültekin Gökmen imzalı “On İki Umde” isimli makalede aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

³⁷⁰ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s. 67.

³⁷¹ *Doğrusöz*, 15 Aralık 1953.

³⁷² Albayrak, *a.g.e.*, s.210-212.

³⁷³ Turan, *a.g.e.*, s.36.

³⁷⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.213.

“Halkevlerinin Parti emrinden alınarak, hakkı sahibi olan millete teslim edileceği haberi üzerine CHP; “Halkevleri bizimdir. Onu gasbetmeye kimsenin hakkı yoktur.” diye bağırmaya başladı.

Evet; senelerdir Halkevlerinin kapısına altı okun asıldığını biliyoruz. Hatta bazen, geçen sene gittiğimiz Kırşehir’de olduğu gibi bir değil iki altı oku yan yana asarak, on iki okla mülkiyeti daha fazla sağlamlaştıracaklarını sanmışlardır. Böyle bir deve kuşu zihniyeti karşısında halkın çifte alâmetifarıkayı nasıl tefsir ettiğini ben de merak ederek Kırşehirli dostuma sordum. Aldığım cevap şu oldu:

Efendim ilk altı tanesini biliyorsunuz. Sonradan türeyenleri Halk Partisi doğurmuştur. Onlar da şudur

1-Cumhuriyet biziz

2-Millet bizimdir

3-Halk sizsiniz

4-Devletçiyiz

5-Layıksınız

6-İnkılabettik

Not: Esefle söyleyeyim ki Kırşehir vilâyet konağının kapısında da demirden koskoca bir altı ok mevcuttur.”³⁷⁵

Devrimlerin özü sayılabilecek “Altı Ok”un demokrat bakış açısıyla yukarıdaki açılımla algılanması, bu devrimlerin demokrat kitle tarafından sahiplenip sahiplenmediği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. İnkılâpların bu makalede kaleme alındığı gibi ironik bir tarzda CHP’ye mâl edilmesi, taşra elitinin kısmi temsilcisi olarak değerlendirilebileceğimiz *demokrat elit* tarafından daha sonra da sık sık dile getirilmiş bir husustur.

3.1.8.2. Millet Partisinin Kapatılması

6 Temmuz 1948’de Demokrat Parti’den ayrılan aşırı partizanlar tarafından kurulan Millet Partisi, başlangıçtan itibaren yalnızca CHP’ye karşı değil, içinden koptuğu DP’ye karşı da şiddetle cephe almıştı. CHP’yi antidemokratik kuralları yeğleyen baskıcı bir kuruluş olarak, DP’yi ise “muvaazacı”, CHP ile danışıklı siyaset yürüten bir politika izlemekle suçlamıştı.³⁷⁶ Parti zaman zaman hırçınlığa kaçan sert muhalefetinin yanında, milliyetçi-maneviyatçı ve kısmen de tutucu bir görüşü savunmuştu. Dindar çevrelere verilen mesajlar partiye gericiliği destekleyen bir görünüm vermişti.³⁷⁷

Sadece bir milletvekilliği kazandığı 1950 genel seçimlerinden sonra, kısa bir zaman içinde, giderek *dinci ve gerici* kesimlerin denetimine girmeye başlayan partinin 14 Nisan 1951 tarihindeki İstanbul İl Kongresi’nin Fatiha okunarak açılması, tepkilere neden olmuştur. 5 Mayıs’ta da Sadık Aldoğan’ın; “MP iktidara geçerse, Meclisten çıkmış dinle

³⁷⁵ Gültekin Gökmen, “On iki Umde”, *Karadayı*, 24 Temmuz 1950.

³⁷⁶ Arcayürek, *a.g.e.*, s.154.

³⁷⁷ Turan, *a.g.e.*, s.75. Turan’ın din eksenli ilerici-gerici ayrımına kontrollü yaklaşmakla birlikte, 1973-1977 yıllarında milletvekilliği yapmış, DP-AP çizgisinde bir siyaset yürütmüş olan Mehdi Keskin’in açıklamalarında da Kastamonu’daki Millet Partisi tabanının dindar kesim olduğu, Atatürk Yasası’nın çıkartılması ve Milliyetçiler Derneği’nin faaliyetlerine son verdirilmesinin, bu kesimi son derece rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Mehdi Keskin ile yapılan 5 Temmuz 2007 tarihli görüşme.

ilgili bütün (yasakları) kanunları kaldıracaktır.” demesi, partiye karşı duyulan rahatsızlıkları daha da artıracaktı.³⁷⁸

Millet Partisi'nin, 27-29 Haziran 1953 tarihinde yapılan Büyük Kongresinde, bu partinin “dinci kanadı” ile “Atatürkçü kanadı” arasında anlaşmazlık çıkmış,³⁷⁹ eski Genel Başkan Yusuf Hikmet Bayur, Vasfi Reşit Sevig, Ankara İl İdare Heyeti, Hatay İl Başkanı, Tekirdağ İdare Heyeti ve Beyoğlu İlçe Heyeti üyeleri, “Millet Partisi'nin gerici ve Kemalizm aleyhtarı bir tutum benimsediği iddiasıyla” istifa etmişlerdi.³⁸⁰

Bu gelişmeler üzerine, Cumhuriyet Savcılığınca, MP Genel Merkezi aranarak, 40–50 dolayında gizli dosyaya el konulmuş ve 8 Temmuz'da da, bu partinin merkezleri, mahkeme kararı ile mühürlenmişti.³⁸¹ MP'nin geçici olarak kapatılması CHP'de büyük bir panik yaratmış ve ana muhalefet partisi, bir gün sırasının kendisine de gelebileceğini düşünerek, muhalefete tahammülsüzlüğün, kontrolsüz bir iktidar yaratacağı düşüncesiyle, MP'nin kapanmasını değil de, kapanış şeklini olumsuz karşılamışlardır.³⁸²

Tüm bu gelişmelerin ışığında, Millet Partisi davası 27 Ocak 1954'te sonuçlanmıştır.³⁸³ Sulh Ceza Mahkemesi, parti programının 7, 12 ve 13. maddelerindeki anlama göre partinin “din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve amacını gizleyen bir dernek” durumuna geldiğini belirterek genel merkezi ile bağlı bütün birimlerin kapatılmasına, parti yöneticilerinin de belli oranlarda mahkûmiyetine karar vermiştir. Böylece çok partili siyasal yaşama geçtikten sonra kurulan partiler arasında, “muhalifin muhalifi” (karşıtın karşıtı) olarak tanınan MP, sonunda yargı yoluyla, ama tek yargıçlı bir mahkeme tarafından kapatılan ilk siyasal parti olmuştur.³⁸⁴ Türk siyasî hayatında, modern anlamda siyasal kültürün inşasında işlevi olması beklenen siyasal partilerin kapatılması gerçekliği, bunun kuşkusuz anayasal zemine dayandırılarak yapılmasının, bu partilerin, kapatılmalarına karşın, partiye inanır tabanından lider kadrosuna kadar bir politik ve ideolojik geleneğe bağlı kalmaya devam etme ihtimalini dışlamayacaktır. Öyle ki aynı politik ve ideolojik geleneğin bu sefer başka bir ad altında yeniden yapılanması hemen veya süreç içinde gerçekleşse bile (MP'nin Cumhuriyetçi Millet Partisi olması, ya da DP'nin mirasını taşıyacak olan Adalet Partisi) uzun vadede örgütsel ve yönetsel, parti teşkilatlanmasında merkez-şube ilişkisinde

³⁷⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.233-234.

³⁷⁹ “Millet Partisi Çöküyor”, *Yenises*, 02 Temmuz 1953.

³⁸⁰ Bu şahıslarla beraber Ankara İl Başkanı Hüseyin Orak da, MP'nin gizli bir dosyasından söz ederek, bu partinin iktidara geldiği takdirde, Medenî Kanunu kaldıracağı, Şeriati, Saltanatı ve Halifeliği geri getireceği, İslâm birliğini kuracağı, Arap harflerini yeniden kabul edeceği yolunda açıklamalarda bulunmuş ve partisinden istifa etmiştir. Albayrak, *a.g.e.*, s.234.

³⁸¹ “Millet Partisi Kapatıldı”, *Yenises*, 10 Temmuz 1953; *Doğrusöz*, 9 Temmuz 1953.

³⁸² Albayrak, *a.g.e.*, s.236.

³⁸³ “Millet Partisi'nin Kapatılmasına Karar Verildi”, *Doğrusöz*, 28 Ocak 1954.

³⁸⁴ Turan, *a.g.e.*, s.80-81.

belirleyici parametrelerin özümsemesi, iç denetim ve parti içi demokrasi vs. açılardan kurumsallaşmasını da engellediği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Kastamonu’da 1950 seçimleri öncesindeki faaliyetleri daha önce açıklanan Millet Partisi’ne olan yaklaşım; aldığı oylarla ifade edilebileceği gibi, ilin mevcut ekonomik kalkınamamışlık sorunundan ve çevreyle etkileşimin kısıtlı olmasından kaynaklanan muhafazakâr değerlerin korunmasındaki statükocu tavrın da etkisiyle; hep belli bir çizginin üstünde olmuştur.

DP ve CHP yanlısı basın tarafından devrim karşıtı olmakla suçlanmakla birlikte; yayın organı olan Millet Partisi’nin yayın platformu *Kastamonu* incelendiğinde, bu tür konulara hiç değinilmediği, din hürriyeti konusunda çıkan yazılarda bile DP yanlısı basından daha iddialı söylemlere yer vermediği görülmektedir. Partinin, muhalefeti CHP’den daha iyi yaptığı,³⁸⁵ iktidarı da DP’den daha iyi yapacağı ileri sürülmüştür.³⁸⁶ Parti yöneticilerinin de katılımıyla gerçekleşen ve sıkça yapılan mitinglerle,³⁸⁷ Kastamonu halkına yaklaşmaya çalışan Millet Partisi, bu şehirden milletvekili çıkaramamış olsa da, aldığı oy oranı incelendiğinde ülkedeki en çok oyu aldığı bölgenin Kastamonu olduğu görülmektedir.

3.1.8.3. Cumhuriyetçi Millet Partisinin Kurulması

Millet Partisi’nin kapatılmasıyla doğabilecek boşluk önceden fark edilmiş, kapatılma davası Yargıtay düzeyinde sürerken 1954 seçimlerinin yaklaştığını gören partililer, 10 Şubat 1954’de Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurmuşlardır. Aralarında Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç, Enis Akaygen gibi Millet Partisi’nin ileri gelenlerinin olduğu isimler tarafından kurulan yeni partinin genel başkanlığına Ahmet Tahtakılıç getirilmiştir.

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), “muhafazakâr” değil, “milliyetçi ve inkılâpçı” bir parti olarak ortaya çıkmış, Kuvvetler ayrımını da içeren bir anayasa değişikliği öngören program hazırlamışlardır. Bu noktada; MP’nin kapatılmasına varan laiklik sorununa da açıklık getirerek, laikliğin dinsizlik olmadığı, yalnız din ve devlet işlerinin ayrılmasının değil, yasaların da ulusal gereksinimlere göre ve bilimin esaslarına göre hazırlanması gerektiğini vurgulamışlardır.³⁸⁸ Partinin kurucuları, “gerçek başarının gerici eğilimleri

³⁸⁵ Sabri Tümkör, “Hakiki Muhalefet Millet Partisi”, *Kastamonu*, 5 Mayıs 1951.

³⁸⁶ Sabri Tümkör, “Parti Faaliyetleri”, *Kastamonu*, 16 Haziran 1951. Keza; taraftar basında çıkan makale ve yazıların yanında, ara seçimler öncesinde bile Parti Genel Başkanı Mustafa Kentli şehre gelerek oy istemiştir. Bir milletvekilliği için yapılacak olan bu seçimlere, parti genel başkanı seviyesinde katılım sağlaması, Millet Partisi’nin Kastamonu’ya verdiği özel önemi göstermektedir. *Yenises*, 30 Ağustos 1951.

³⁸⁷ Şehirde yapılan Millet Partisi mitingleri daha önceki sayfalarda açıklanmakla birlikte, son iki miting 3 Nisan 1952 ve 8 Mayıs 1953’de Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç gibi MP’nin ileri gelen isimlerinin de katılımıyla gerçekleşmiş, mitingde DP iktidarı çokça eleştirilmiştir. “Millet Partisi Mitingi”, *Mücadele*, 3 Nisan 1952; *Hakikat*, 9 Mayıs 1953.

³⁸⁸ Turan, *a.g.e.*, s.83

okşamaktan çok, uygar bir toplumun prensiplerine göre siyasî mücadele yapmanın doğru olduğu kanısına” varmışlardır.³⁸⁹

Cumhuriyetçi Millet Partisi Kastamonu’da kısa sürede teşkilatlanmasını gerçekleştirmiş, Baha Ataoğuz gibi DP’den ayrılarak Millet Partisi il şubesini kuran isimler tarafından, 3 Mart 1954 tarihinde partinin Kastamonu şubesi açılmıştır.³⁹⁰ Millet Partisi’nin şehirdeki tabanını oluşturan seçmen kitlesinin, yeni kurulan bu partiye, Kastamonu ilinde ne ölçüde itibar ettiği; 1954 yılında yapılacak seçimlerde tekrar incelenecektir.

3.1.8.4. Türkiye Köylü Partisinin Kurulması

DP iktidarının bir yılını doldurmasından sonra, Mayıs 1951’deki Seyhan (Adana) İl Kongresinde bazı olaylar çıkmış, il örgütünde bütünüyle egemenlik kurmayı amaçlayan DP merkezinin bu kongrede kendi adayını desteklemesi için, Seyhan örgütüne baskı yaptığını öne süren beş milletvekili istifa etmiştir. Olaylar kısa sürede büyümüş, Belediye Meclisi üyesi DP’li 17 kişinin istifası, daha öncekileri izlemiş, böylece DP Adana örgütünden istifa edenlerin sayısı bir ay içinde 422’yi bulmuştur. DP’den ayrılan milletvekillerinin yeni bir parti kuracakları yolundaki haberler, uzun süre basında yer almış, ancak yeni partinin kurulması işlemi yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşmiştir.³⁹¹ 19 Mayıs 1952 tarihinde milletvekili Remzi Oğuz Arık ve arkadaşları Türkiye Köylü Partisi’ni kurduklarını açıklamışlar; partinin Fahri Başkanlığına Ethem Menemencioğlu, Genel Başkanlığına Remzi Oğuz Arık seçilmiştir.³⁹²

Bir grup aydın tarafından kurulan Köylü Partisi’nin programından Demokratik Parlamenter Cumhuriyetçi rejimin güçlendirilmesi, bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, laikliğin din düşmanlığı şeklinde değil, din ve vicdan özgürlüğü olarak anlaşılması, devlet yönetiminde adaletli ve yansız olunması gibi görüşlere yer verdiği anlaşılmaktadır.³⁹³ Yine bu programda, ülkenin kalkınması için yapılan girişimlere karşın Türk köylülerinin iç sızlatıcı bir durumda kaldığı, bu nedenle partinin programında “köylü kitlesini ön plana alma” ilkesinin egemen olduğu belirtilmiştir.³⁹⁴

³⁸⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.499.

³⁹⁰ “CMP Merasimle Açıldı”, *Doğrusöz*, 03 Mart 1953; Baha Ataoğuz’un yanı sıra müteşebbis heyette; Necati Erdem, Cemal Tümer, Servet Akdağ, Hilmi Küçükkoğlu ve Osman Akkaya gibi isimler de yer almıştır. “CMP Teşekkül Etti”, *Doğrusöz*, 10 Mart 1954.

³⁹¹ *Mücadele Gazetesi*’ndeki haberde, Köylü Partisi’nin 23 Nisan 1952’de resmen açılacağı okuyucuya duyurulsa da, parti; iddia edilen tarihten bir ay sonra kurulacaktır. “Köylü Partisi”, *Mücadele*, 7 Nisan 1952.

³⁹² Turan, *a.g.e.*, s.71-72. Ayrıca “Türkiye Köylü Partisi Kuruldu”, *Mücadele*, 26 Mayıs 1952.

³⁹³ Albayrak, *a.g.e.*, s.497-498.

³⁹⁴ Turan, *a.g.e.*, s.71.

Kastamonu'daki Köylü Partisi şubesi, partinin Genel Başkanı da dâhil olmak üzere üst düzey tüm yöneticilerinin katılımıyla 17 Temmuz 1952'de kurulmuştur.³⁹⁵ DP'den ayrılan *Mücadele*'nin sahibi Sabri Yılmaz'ın il başkanı olduğu bilinmektedir. 2 Eylül 1953'te Parti Genel Başkanı Remzi Oğuz Arık tarafından Sabri Yılmaz'a bir mektup yazılmış ve *Mücadele*'de yayınlanmıştır. Mektupta CHP ve DP eleştirilmiş; aşağıdaki hususlara değinilmiştir:

“(...) Türkiye'mizi kendi siyaset örgütlerinin tabii malı zanneden iki iri mallı ve kıdemli partimiz; sizin (Boş laf) diye adlandırdığımız dedikodularla meşguldürler. Bilhassa kendisine (Ana Muhalefet) adını pek yakıştıran siyaset teşkilâtı; iktidar partisini kötülemek ve ne pahasına olursa olsun onun yerini almak için irtica ve hayat pahalılığı konularını adeta sömürmekten başka şey bilmez görünüyor. İktidar partisi de bu sabit fikirler karşısında sınırlarına söz geçiremiyor haldedir. Boyuna ve en değerli zamanlarını lafla geçirmek pahasına (Ben şunu yaptım, ben bunu yaptım, şunu düşünmekteyim...) demekte; irtica ile boğuştuğunu göstermek için de “Millî Selamet Kanunları” denen ve 14 Mayıs ruhu ile taban tabana zıt yollara başvurmaktadır.”³⁹⁶

Sabri Yılmaz'ın de daha önce DP'den ayrıldığı bilindiğinde, parti söylemlerinde CHP'ye tam bir karşıtlık, küskün oldukları DP'yi de kısmen eleştiri olduğu görülmektedir. Nitekim bu küskünler partisi Türk siyasî hayatında çok fazla aktif rol oynayamamış ve 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi'yle birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını alarak, Osman Bölükbaşı'nın Genel Başkanlığında ve tek bir siyasî çatı altında politik yaşamını devam ettirmişlerdir.

3.1.9. 1950-1954 Yılları Arasında Kastamonu'da Ekonomik Durum

Demokrat Parti'nin 1950-1954 yılları arasındaki Hükûmet politikalarını liberal olarak nitelendirmek gelenek haline gelmiştir. Bu süre içinde ekonomide önemli bir canlanma sağlandığı gözlemlenmektedir. Özellikle 1950-53 yılları arasında ekonominin yıllık ortalama gelişme hızı (sabit fiyatlarla) %13'e yakın olmuş, bundan dolayı da bazı yazarlar, bu dönemi “DP iktidarının altın yılları” olarak nitelendirmişlerdir.³⁹⁷

Demokratların, bu dönem içinde, devlet sektöründe herhangi bir sınırlama yapmadıkları ve daha önceden özel girişime devredilmesi için girişimde bulunacaklarını söz vermelerine karşın, böyle bir uygulamaya gidemedikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde tam tersine, devletin özellikle sanayi kesimindeki ağırlığında artış gözlenmekle beraber, özel girişime kredi ve vergi kolaylıkları sağlanmış ve bu kesimin geliştirilmesi için çaba gösterilmiştir.

³⁹⁵ “İlimiz Türkiye Köylü Partisinin Açılış Töreni”, *Mücadele*, 22 Temmuz 1952.

³⁹⁶ Remzi Oğuz Arık, “Bir Mektup”, *Mücadele*, 2 Eylül 1953.

³⁹⁷ Bu yazarlar Perteve Boratav ve Metin Toker'dir. Albayrak, *a.g.e.*, s.305.

DP iktidarının; ülke genelinde uyguladığı ekonomik politika ile Kastamonu'daki uygulamaların ne ölçüde örtüşebildiği sorusu kayda değerdir, öyle ki kamu kaynaklarının aktarıldığı, sanayi sektörünün dinamiği sayılabilecek fabrika, işletme veya tesis türünde oluşumların ilk 4 yıllık süreçte, Kastamonu'da faaliyet sahası bulamadığı görülmektedir. Dönem içerisinde demir-çelik, yem, kağıt, şeker, çimento, dokuma fabrikası veya elektrik santrali/barajların hiçbirisinin Kastamonu'da inşa edilmemiş olması, DP döneminde de bu şehrin ekonomik yatırımlar konusunda birinci öncelikli şehirlerden birisi olarak görülmediğini işaret etmektedir.

DP iktidarının başlangıç yılları olan 1951 ve 1952'de; çimento ve şeker fabrikası isteği Kastamonulu bürokratlarca hükûmete iletilmiş, ancak dönem şartları içinde, bu isteğin yerine getirilmesinin imkânsız olduğu dile getirilmiştir. Nisan 1952'de tekrar çimento fabrikası kurulacağı yönünde şaibeler yaygınlaştığında *Mücadele* bu durumu “Vaat Silsilesinden Seçim Fabrikası Kuruluyor” manşetiyle ironi ile halka duyurmuştur.³⁹⁸ Kastamonu'da ‘kuru vaat’ ve ‘kuru temel’ değil, ‘yükselmiş eserler’ görmek istediğini belirten gazetenin bu temennisi, DP zamanında değil ancak 1963 yılında ilde bir şeker fabrikası kurulunca gerçekleşecektir. Aynı şekilde hükûmetin ekonomik kalkınma ve gelişimine için tedbirlere başvururken 12 ilde çimento fabrikasını açmaya karar vermesi üzerine; “tarihsel süreçte hissesine düşen vazifeleri şerefle ve tereddütsüz yerine getirmiş Kastamonu'nun” bu listenin dışında tutulması, teessüfle ve üzüntüyle karşılanmıştır.³⁹⁹

Her ne kadar ülke genelindeki geçinme indeksinin 1949 yılı ile 1951 ve 1952 yılları ile karşılaştırıldığında yükseldiğine işaret ederek, hayatın ucuzladığını resmî rakamlarla duyuran yazılara rastlansa da,⁴⁰⁰ bu rahatlama şehir merkezine yansımamış, 1946'larda tespit edilen şehir nüfusunun her geçen gün artarak göç vermesi sorunu tekrar ortaya çıkmış ve yine valilik merkezli komisyonlar oluşturularak problemin sebepleri çözülmeye çalışılmıştır.⁴⁰¹

Keza, *İller ve Belediyeler Dergisi*'nin “Yurt İçinden” bölümünde, “Kastamonu ve İlçeleri” isimli yayımlanan bir makalede; Cumhuriyetin ilânından 1952'ye kadar, devletin bu şehre elini uzatmadığı, “şehirdeki işsizliğin bir sefalet kuşağı gibi her tarafı sardığı”ndan bahisle birkaç kamu binası dışında -bunların da Türk zevk ve üslubuna tamamıyla yabancı olduğu belirtilmiş- “bu şehrin derdine deva olabilecek eserler ortaya konmadığı” ifade edilmiştir. Son beş asırdır savaş görmeyen bir bölgede, “sistemli bir şekilde çalışılmış ve ilin

³⁹⁸ “Vaat Silsilesinden Seçim Fabrikası Kuruluyor”, *Mücadele*, 15 Nisan 1952.

³⁹⁹ Sabri Yılmaz, “Zavallı Muzdarip Kastamonu”, *Mücadele*, 17 Ağustos 1953.

⁴⁰⁰ “Hayat Ucuzluyor”, *Yenises*, 19 Eylül 1952.

⁴⁰¹ “Şehir Nüfusu”, *Yenises*, 18 Ağustos 1953; Ayrıca bkz. Dipnot 177.

imarı için ciddi gayretler sarf edilmiş olsaydı” Kastamonu ve ilçelerinin bu manzarasının başka türlü olacağı ileri sürülmüştür.⁴⁰²

1951’de tekrar baş gösteren cinayet vakalarında tespit edilen artış, çeşitli sosyo-ekonomik sebeplere bağlanmakla birlikte,⁴⁰³ DP iktidarının bununla suçlanamayacağı, CHP iktidarı dönemindeki asayiş eksikliğinin bu durumun yaratıcısı olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰⁴

Kastamonu’ya yapıla(maya)n tüm bu yatırım(sızlık)lara rağmen, ülkedeki ekonomik çizginin görece yükselmesi; şehirde de bir süre için ürün temininde kolaylık ve ucuzluk sağlamıştır. İstekleri sınırlı ve az yetinebile Anadolu insanı tablosuna bir örnek olarak gösterebileceğimiz Kastamonu halkı, bu kısmi ferahlık sonucu DP’ye teveccühünü devam ettirmiştir.

3.1.10. Kastamonu Basınında İktidar-Muhalefet

Tartışmaları: Taşra Ne Tartıştı?

Birinci DP dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1950-1954 yılları arasındaki dönemde, iktidar-muhalefet ilişkileri ve bunun Kastamonu basınındaki izdüşümü, yıllara sari olayların yanında; 1954 seçimleri öncesi bazı özel konuların ön plana çıktığı veya çıkartıldığı da görülmektedir.

Birinci Menderes Hükûmeti döneminde muhalefetin iktidara yönelttiği en önemli eleştirilerin başında, “muhalefete danışılmadan Kore’ye asker gönderilmesi” konusu gelmişti. Siyasî yürütmesi yalnızca dokuz ay süren bu dönemde, bir başka eleştiri konusu da, askerî ve sivil kadrolarda yapılan değişiklikler olmuştur. İkinci Menderes Hükûmeti’nin 9 Mart 1951 tarihinde güvenoyu almasından sonra, iktidar-muhalefet ilişkilerindeki sertleşme artmış ve DP’li bazı üyeler, CHP yönetimini sert bir şekilde suçlamakla kalmamış aynı zamanda CHP lideri İnönü’yü bu eleştirilerin odağındaki isim hâline getirmişlerdir.⁴⁰⁵ Bütün bunların yanı sıra iktidarın, 5830 sayılı yasayı kabul ederek, Halkevlerinin mallarına el konulması ve kapatılması, CHP Genel Merkez binasının da boşaltılması için bu partiye yapılan duyuru, iktidar ile muhalefetin arasını açan başlıca nedenler arasında sayılabilir.

İktidarın bu hamleleri karşısında muhalefet, basın organı olarak işlev gören Ulus gazetesi vasıtasıyla⁴⁰⁶, sesini kamuoyuna duyurmaya çalışmış ve bu gazetede iktidardaki DP’yi ağır dille eleştirmiştir. Ülke çapında meydana gelen münferit “mürteci” hareketlerden

⁴⁰² Hikmet Turhan Daloğlu’ndan naklen *Kastamonu Gazetesi*, 5 Haziran 1952.

⁴⁰³ “İlimizdeki Cinayet Salgını Önlenemez mi?”, *Doğrusöz*, 22 Şubat 1951.

⁴⁰⁴ “Emniyet ve Asayiş Teranesi”, *Yenises*, 1 Ekim 1952.

⁴⁰⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s. 240.

⁴⁰⁶ Ulus, o yıllarda, iç düzeni ve bünyesinde barındırdığı kadrosuyla Türkiye’nin önde giden gazetelerinden biri olmakla birlikte CHP’nin resmî yayın organı olarak işlev görmüştür. Arcayürek, *a.g.e.*, s.17.

ötürü, iktidarı gericilikle suçlamış, muhalefete baskı yapıldığını öne sürerek, Menderes'i diktatörlükle itham etmiştir. *Ulus* gazetesinde çıkan yazılara, iktidarın sesi *Zafer* gazetesi cevap vermiş; muhalefet-iktidar eksenindeki politik çatışmalar ülke genelinde bu iki gazetede takip edilmiştir.

Kastamonu'da bu çatışmaların seyri, güçlü basın geleneğinden de kaynaklanan tarihsel birikimle birlikte, birçok gazeteden izlenebilme imkânı bulmuştur. Sadece DP ve CHP'nin değil, bu gazetelerde bir dönem Millet Partisi'nin, ileri aşamada politik yaşamda çok fazla ön plana çıkamamış olan Köylü Partisi'nin dahi savunuculuğu yapılmıştır.

Ekonomik anlamda ülkenin bir rahatlama geçirdiği bu yıllarda, siyasî konularda görüldüğü oranda olmasa da, Demokrat Parti iktidarının ekonomi politikası da kısmen eleştiriye uğramıştır. 1951 Temmuz'unda gazete, okul kitapları ve posta ücretlerine yapılan zam, Kastamonu basınında "söz ve fikir hürriyetini tehdit için atılmış adımların müjdecisi" olarak algılanmış; bu hususun, okuma-yazma oranı düşük seviyede bulunan şehirde "memleketin irfanını baltalayacağı" değerlendirmesi yapılmıştır.⁴⁰⁷

Öte yandan iktidara gelirken, liberal bir ekonomi anlayışı sergileyeceğini vaat eden Demokrat Parti iktidarı, Kastamonu'da bulunan madenlerin işletmesiyle ilgili aldığı kararlar yüzünden de eleştirilmiştir. Şahsî teşebbüsleri kısıtlayıcı hükümler içeren kanunların yürürlüğe konması, CHP döneminde uygulanan devletçi politikalara benzetilmiş, özel girişimleri ülke ekonomisine olan katkısı konusunda Amerika örneği verilerek, DP iktidarının programıyla tezat teşkil ettiği şeklinde değerlendirilen engellerin bir an evvel ortadan kaldırılmasının gerekliliğine işaret edilmiştir.⁴⁰⁸

1951 yılı sonunda yayınlanan bir makalede; DP iktidarının iki yıllık süreçte gösterdiği performans değerlendirildikten sonra, iktidarın demokrasi anlayışı irdelenmiştir. Bu noktada iktidarın; siyasî mücadelelerde, fikirlerden ziyade şahıslara hücum etmek suretiyle 'iptidai' ve 'gayrı medenî' bir düşüncenin mahsulü olan 'fena bir itiyadın peşinden koştuğu' ve bu sebepten devlet ve millet işlerinin ihmale uğradığı ileri sürülmüştür.⁴⁰⁹ Aynı yazar tarafından daha sonra, Eski Başbakan Recep Peker ile Adnan Menderes'in karşılaştırması yapılmış; Peker'in ülke siyasetinde yarattığı gerginlik ve uyguladığı baskıcı politikayı Menderes'in de takip ettiğinden hareketle, başbakanın "Hürriyet, adalet, müsavat ve uhuvvet" mefhumlarını içeren demokrasi kavramını gerçekleştirilmeyeceği ifade edilmiştir.⁴¹⁰

CHP lideri İnönü'nün çıktığı yurt gezilerinde, başta Bursa ve Balıkesir olmak üzere çıkan olaylar, muhalefet ve iktidar ilişkilerini tıkayıcı bir noktaya getirmiştir. CHP bir bildiri

⁴⁰⁷ Sabri Yılmaz, "Söz ve Fikir Hürriyetine Baskı", *Mücadele*, 16 Temmuz 1951.

⁴⁰⁸ Sabri Yılmaz, "DP'nin Serbest Teşebbüsü Baltalayan Bir Kararı", *Mücadele*, 18 Şubat 1952.

⁴⁰⁹ Sabri Yılmaz, "Demokrasi Hayali İçindeyiz", *Mücadele*, 25 Aralık 1951.

⁴¹⁰ Sabri Yılmaz, "Adnan Menderes = Recep Peker ve Demokrasi", *Mücadele*, 17 Nisan 1952.

yayınlayarak; iktidarı partizanca davranmak, siyasî güvenliği ortadan kaldırmak, muhalefeti haklarından yoksun bırakmakla itham etmiştir. İlişkilerin gerginleştiği bu ortamda *Vatan* gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın, Malatya'da İslâm Demokrat Partisi'ne mensup bir militan tarafından vurulması, iktidar-muhalefet ilişkilerini daha ölçülü hâle getirmesi için bir uyarı niteliği taşımıştır.⁴¹¹ Bu olay öncesinde yaşanan çekişmeler, *Mücadele*'deki makalede, CHP ve DP'nin arasında vuku bulan gelişmeler İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi arasındaki mücadelelere benzetilmiş, iktidar ve muhalefet partisinin mevki ihtirasları yüzünden giriştikleri mücadelenin ülke için getireceği felakete değinilmiştir.⁴¹²

Tüm bu iktidar karşıtı yazının yanı sıra, iktidar kalemşörlüğü yapan gazetelerde de CHP'yi hedef alan söylemlere rastlamak mümkündür. 1952 yılı başlarına kadar CHP'nin önde gelen savunucusu olarak yayın yapan *Yenises*'te Nisan ve Mayıs aylarında CHP'de görülen iç çekişmeler ve partinin geçirdiği bu “sancılı” dönem sonunda, Halk Partisi'nin çökeceği iddia edilmiştir.⁴¹³ Aynı gazetede; CHP “demokrasiye ihaneti sabit olmuş bir parti” olarak tanımlanırken, partinin iktidar hakkındaki iddialarının yalan olduğu dile getirilmiş, muhalefetin DP'nin millete hak ve hürriyetini kazandırmış olduğunun unutturmak gayesi güttüğünü belirtmiştir.⁴¹⁴

Menderes'in ilk hükûmet programında laikliğin herkes tarafından kabul edilecek bir tanımı yapılmış, “Hakiki laikliği, dinin siyasetle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir düşüncenin yasaları düzenleme ve uygulamada etkili olmaması şeklinde anlıyoruz” denilmiştir. Ancak bunun hemen arkasından “din ve vicdan özgürlüğünün gereklerine uyulacağı ve din dersleri ile din adamı yetiştirecek yüksek kurumlar açmak için ivedilikle karar alınacağı” vurgulanmıştı. Daha sonra ise, Arapça ezana dönüşü sağlayan yasa, radyoda Kur'an okunması ve isteğe bağlı olarak okullarda din dersi serbestliği getirilmesi gibi konular; DP iktidarı döneminde din ve vicdan özgürlüğü ile laiklik anlayışının ve buna ilişkin uygulamaların tartışmalara yol açacağı göstergesi olmuştur.

Bu noktadan hareketle Kastamonu'da görülen siyasî ve ekonomik tartışmaların yanı sıra, “laiklik” kavramı da daha önceki yıllarda olduğu gibi Kastamonu basınında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Şehir Genel Meclisi'nde Daimî Encümen seçimi için yapılan toplantı sırasında, Demokrat Parti grubunun üyelere Kuran'a el bastırmak suretiyle yemin ettirmesi; *Mücadele*'de ağır bir üslupla eleştirilmiş, dinin siyasete alet edilmeye çalışıldığı bu hareketin, irticaî tedbirlere başvurma olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Millet

⁴¹¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 247; Turan, *a.g.e.*, s.69-70.

⁴¹² “Ne Hazin Tesadüf”, *Mücadele*, 16 Aralık 1952.

⁴¹³ “Halk Partisi Çöküyor mu?”, *Yenises*, 21 Mayıs 1952.

⁴¹⁴ “CHP'nin Diktatörlük Emellerini Gizleme Gayreti”, *Yenises*, 6 Nisan 1954.

Partisi'nin, dini siyasete alet etme noktasında, mevcut iktidarın yaptıkları kadarını bile yapmamasına rağmen kapatıldığı hatırlatılarak, bu hareketin teessür ve tiksinti uyandırdığı dile getirmiştir.⁴¹⁵

Laiklik kavramına farklı bakış açısı getiren *Doğrusöz*'deki makalede ise; CHP iktidarı döneminde laiklik adı altında her türlü dinî ibadet ve özgürlükler konusunda hükûmetin baskıcı bir politika izlediği, DP'nin bu kısıtlamaları kaldırarak halkın dini vecibelerini yerine getirmesi kolaylığı sağlandığı belirtildikten sonra; eski düzen savunucularının Tanrı ile kul arasına girmemeleri istenmiştir.⁴¹⁶ Bu eksende yapılacak bir diğer tespit ise; aylar öncesine kadar CHP politikalarını savunan, Atatürk ilke ve devrimlerini Halk Partisi duruşuyla yorumlayan *Doğrusöz ve Yenises* gazetelerindeki bu taraf ve pozisyon değişikliğidir. Bir bakıma oportünist siyaset algısıyla hareket edildiğini işaret eden bu çizgi değişikliği, değişen ülke ve politika koşullarında, gazetelerin yönetim kadrolarındaki değişiklikten veya mevcut yönetimin yakın olduğu partilerin değişmesinden⁴¹⁷ kaynaklanan şehirdeki *kaygan politika zeminini* oluşturan ana etmen olmuştur.

3.1.11. Abana İlçe Merkezinin Değiştirilmesi

Demokrat Parti iktidarı 1954 seçimleri sonucunda, karşıt partilere oy veren illerin idarî yapısındaki durumlarını değiştirmeyi uygun görmüştü. Daha sonra yapılan seçimler Kırşehir'de CMP, Malatya'da ise CHP lehine sonuçlanınca önce Malatya ili ikiye bölünerek ona bağlı yerlerden bir kısmını içeren Adıyaman ismiyle yeni bir il kurulmuş, Kırşehir'in ise ilçeye dönüştürülerek il merkezi de ona bağlı olan Nevşehir'e taşınmıştı.⁴¹⁸ 1954 yılında yapılmış olan bu düzenlemelere örnek ve başlangıç teşkil edecek ilk uygulama ise aslında 1953 yılının sonunda Kastamonu'nun Abana ilçesinde denenmiştir.

Kastamonu'nun kuzeyinde yer alan, en küçük yüzölçümüne sahip bir sahil ilçesi olan Abana; 1945 yılında 4769 sayılı kanunla kurulmuştur. 1953 yılında Meclise sunulan 6203 sayılı kanunda; bu bölgenin ilçe merkezi olmaya hak kazanmış yerinin Pazaryeri denilen Bozkurt kasabası olduğu ve iktisadî, sosyal ve coğrafi yönlerden açıkça üstün bir durumda bulunduğu ileri sürülmüş; sosyal ve kültürel bakımdan Bozkurt'un Abana'dan daha elverişli olduğu ifade edilmiştir. Alışveriş ve diğer işlemler için Bozkurt pazarına inen köylülerin,

⁴¹⁵ "DP İrticaa Doğru mu Gidiyor?", *Mücadele*, 11 Ocak 1954.

⁴¹⁶ Vicdan Hürriyetine Tecavüz", *Doğrusöz*, 15 Nisan 1954.

⁴¹⁷ Bu konuya verilecek en güzel örnek, 1951 yılına kadar CHP'nin en ateşli savunucularından olan, bir dönem Kastamonu CHP'sinde görev almış *Yenises Gazetesi* Ahmet Kır'al'ın ve Kır'al'a çok yakın bir siyasi izleyen Kütüphane Müdürü İhsan Ozanoğlu'nun Demokrat Parti'den adaylıkları açıklamalarıdır. Bu iki şahsın, siyasi duruşlarındaki değişiklik, Kastamonu'da uzun yıllar CHP çizgisinde yayın yapan *Yenises Gazetesi'nin* Demokrat Parti lehinde yayınlara başlamasına sebep teşkil etmiştir. *Yenises*, 13 Mart 1954.

⁴¹⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 95-96.

hükümet ve adliye işlemleri için Abana'ya gidiş gelişlerinin köylüler üzerinde baskı ve gereksiz bir gerginlik yarattığı belirtilmiştir.⁴¹⁹

Demokrat Parti milletvekillerinin hazırladığı kanun tasarısında; Abana'nın merkez olma olanaklarından büsbütün yoksun ve geliştirilmesi devlet için çok büyük yüklere bağlı, sönük ve küçük bir kasaba olduğu, buna karşılık bu bölgeye yıllardan beri sosyal ve ticarî bakımlardan merkezlik eden Bozkurt'un ise siyasî endişelere kurban edilerek hakları reddolunmuş küçük bir kasaba kimliğinde olduğu sonucuna varılmıştır. 21 Aralık 1953 yılında kabul edilen 6203 sayılı kanunla, ilçe merkezi Bozkurt'a taşınmıştır.⁴²⁰

Yenises'te cılız bir haber olarak karşımıza çıkan bu nakil olayı, ilerleyen yıllarda bölge halkı tarafından memnuniyetsizlikle karşılanacaktır. 1967 yılına kadar bu hüviyetini koruyan Abana, CHP milletvekillerinin 1967 yılında Anayasa Mahkemesine açtıkları dava sonucu, 6203 sayılı kanunun iptal edilmesiyle, ilçe kimliğine geri dönmüştür.

Çok partili sisteme geçişle birlikte; hükümetleri, devlet kaynaklarını belirli bölgelere aktarması, hükümet yanlısı mülkî bölümlerin diğerlerine nispeten daha fazla hizmet alması veya yatırıma tâbi tutulması gibi konular, Türk siyasî hayatının partizanca geleneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seçim Tarihi	Seçim Türü	Partiler				
		DP	CHP	MP	Bağımsız	Toplam Oy/ Üyelik
3 Eylül 1950	Belediye Meclisi ⁴²¹	Katılmadı	253	-	-	2 Üye CHP
15 Ekim 1950	İl Genel Meclisi ⁴²²	-	2	-	-	2 Üye CHP
13 Ağustos 1950	Muhtarlık ⁴²³	15	3	-	57	65
16 Eylül 1951	Milletvekili Ara Seçimleri (Abana) ⁴²⁴	32	216	18		266
16 Eylül 1951	Milletvekili Ara Seçimleri (Bozkurt) ⁴²⁵	568	7	9		584

Tablo 7: 1950-1951 Yılları Abana İlçesi Seçim Sonuçları

Abana örneğinde gördüğümüz düzenleme; her ne kadar iktidar mensuplarınca muhtelif sebeplere bağlanmışsa da, bunun altında başka ne gibi etkenlerin yattığını anlayabilmek için Abana'daki siyasî yapılanmaya göz atmak gerekmektedir. Bu noktada henüz 1945 yılında

⁴¹⁹ *Resmi Gazete*, 15 Kasım 1967, Sayı 12751.

⁴²⁰ "Abana Kaza Merkezi Bozkurt Adıyla Pazaryerine Nakledildi", *Yenises*, 23 Aralık 1953.

⁴²¹ *Doğrusöz*, 7 Eylül 1950.

⁴²² *Mücadele*, 23 Ekim 1950.

⁴²³ *Doğrusöz*, 2 Eylül 1950.

⁴²⁴ *Resmi Gazete*, 15 Kasım 1967, Sayı 12751.

⁴²⁵ *Resmi Gazete*, 15 Kasım 1967, Sayı 12751.

ilçe yapıp, 1946 yılında tek partili (CHP) bir seçime giren Abana'da 1950–1953 yılları arasında hangi partilere teveccüh edildiğinin bilinmesi, yukarıdaki sorunsalın çözümüne başlangıç noktası teşkil edecektir.

İlçe yapıldıktan sekiz yıl gibi kısa bir zaman dilimi sonrasında; idari yapısının değiştirilmesi, bu zaman zarfında ülkedeki ekonomik ve toplumsal gelişmenin bu bölgeye ne oranda yansımadağı ve çevre yerleşimlerin ne oranda gerisinde kaldığını sorgulatmaktadır. 1945'te Abana'yı ilçe yapan etkenlerde görülmeyen değişiklik, bu ilçe hakkında sistemin/hükûmetin ileri sürdüğü tezlerdeki doğruluğunu tartışmaya açık hale getirmiştir. Seçim sonuçlarında Abana merkezinde yapılan tüm seçimleri CHP'nin farklı kazanması, Kastamonu ilinde bu ilçenin *CHP'nin kalesi* olarak görülmesine sebep olmuştur.

Abana'nın ilçe olmasıyla birlikte gelişimi ve kalkınması hızlanan Bozkurt kasabası ise iktidardaki DP'ne yakın bir duruş sergilemiştir. İşte bu taraflılığın etkili olduğunu düşündüğümüz düzenleme ile ilgili daha sonraki yıllarda yapılan yorumlar, genellikle iktidar partisinin Abana ilçe halkını/Abana seçmenini cezalandırdığı yönünde olmuştur.

3.2. 1954-1957 Yılları Arasında Kastamonu

1954 seçimleri öncesinde ekonomik kalkınma hamleleri için gerekli adımların atılmadığı Kastamonu, 1954 seçimleriyle birlikte ikinci kez DP iktidarı tecrübesi yaşayacaktır. Bu süreçte ülke ve şehir gündemini; Kıbrıs Sorunu, 6-7 Eylül 1955 olayları, iktidarın muhalefet ve bazı kamu kurumları üzerindeki baskısı gibi konular meşgul edecek ancak; şehrin iktisadi sorunlarına bir çözüm bulunamayacaktır.

3.2.1. Partilerin Seçim Kampanyaları

Demokrat Parti, iktidara gelişinin 4. yılında ana muhalefet partisi CHP'yi mal varlığından yoksun bırakmış, üçüncü parti durumundaki Millet Partisi'ni yargı yoluyla kapatmış, komünizmle mücadele kampanyası ile pek çok kişi hakkında soruşturma açtırmış ve basındaki eleştirileri kısıtlayıcı önlemlere başvurmuştu. 9 Mart 1954'de kabul edilen bir yasa ile yayın yoluyla işlenecek suçlara verilecek cezalar artırılmıştı.

Basın Yasasının 36. maddesinde yapılan değişiklikle de, basın davalarının bundan böyle Ağır Ceza Mahkemelerinde görülmesi zorunluluğu getirilmişti. İç siyasadaki bu olumsuzluklara karşın, ekonomik hayatın canlanması, tarım ürünlerinin artması ve değer kazanması, laiklik ilkesine yeni bir anlam verilerek dinsel törenlere ve öğretime ağırlık verilmesi, taşranın merkezi yönetim üzerindeki etkisinin görülmesi, DP'ye oy vermiş olan kesimlerin desteklerinin sürmesinde başlıca etken olmuştu. NATO'ya girilmesi ve ABD'nin

desteği ile övgüsünün kazanılması ülkeye bir güvence getirirken iktidara dış politikada da itibar kazandırmıştı.⁴²⁶

İktidarın bu görece başarılarına rağmen ana muhalefet partisi; iktidarı partizanca hareket etmekle ve muhalefet partileri aleyhine özel zorallım yasaları çıkarmakla suçlamış, kendileri iktidara geldikleri takdirde bu türlü haksızlıkları önlemek için bir Anayasa Mahkemesi kuracaklarını ve demokratik düzenin öteki eksikliklerini tamamlayacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu konuların paralelinde; basın üzerinde büyük baskılar olduğunu, hayat pahalılığının arttığını, ticaret açığının giderek büyüdüğünü belirterek, iktidara geldiklerinde üniversiteleri özerk hale getireceklerini, grev hakkını kabul edeceklerini vaat etmişlerdir.

1954 genel seçimleri için yapılan propagandalar sırasında daha çok; radyonun iktidar tarafından kullanılması, Yabancı Sermaye ve Petrol Yasaları, Basına getirilen sınırlamalar, Üniversite özerkliğinin kısıtlanması, hayat pahalılığı, işçiye grev hakkının verilmeyişi, Kore'ye asker gönderilirken TBMM'den izin alınmaması ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını iktidarın iç politika malzemesi yapması gibi konularda, iktidara sert eleştiriler yöneltilmiştir.⁴²⁷

Ülke çapındaki bu genel tartışma konuları bir yana, seçim öncesi partilerin kullandığı argümanlar Kastamonu'da farklı bir çerçeve içinde sirayet etmiştir. Şehirde 1954 seçimlerine DP, CHP, CMP, TKP ve Bağımsız aday katılmışlardır. 1954 yılı başlarından itibaren şehirde yayın yapan *Mücadele*, *Doğrusöz* ve *Yenises* gazeteleri incelendiğinde; ilkinin Köylü Partisi yayın organı işlevi gördüğü diğer ikisinin ise iktidardaki Demokrat Parti taraftarı bir çizgi içinde bulunduğu gerçeğinden hareketle diğer iki partinin (CHP ve CMP) seçim öncesi şehirde ne gibi kampanyalar yürüttüğünü veya ne tür vaatlerle seçmen karşına çıktıkları basın yoluyla net bir şekilde takip edilememiştir. Basından izlenmek suretiyle iktidar partisinin Kastamonu çalışmaları incelendiğinde ise yine popülist politika ve söylemlerle dolu geçen bir üç ay görülmektedir.

Seçimlerden hemen önce iktidar yanlısı siyasiler; "*acak ve ecekler*" üzerine kurdukları vaatler silsilesi ile Kastamonu seçmenini gerçekten etkilemiş ve oylarını kendileri lehine çevirmeyi başarmışlardır. DP'nin iktidardaki 4 yıllık sürecinde Kastamonu'ya ne tür yatırımlar yapıp yapmadığı sorusu, seçmen tarafından çok fazla sorgulanmamış, müteakip safhada bu vaatlerin gerçekleşeceği inancıyla, yine DP'ye teveccüh ve itibar edilmiştir.

2 Mayıs 1954'de yapılan seçimler öncesinde mart ve nisan ayında Kastamonu basını incelendiğinde; büyük Santral Garaj yapılacağı haberi ilk hükümet vaadi olarak karşımıza

⁴²⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 87.

⁴²⁷ Albayrak, *a.g.e.*, s. 255-257.

çıkılmaktadır.⁴²⁸ Söylemlerin dışına çıkan ilk icraat ise, seçimden bir ay önce değiştirilen şehrin telefon santrali ve şebekesidir. Mevcut santrale ek olarak 300 abonelik bir cihaz daha devreye sokulmuş,⁴²⁹ halkın seçim öncesi iktidar faaliyetleriyle daha belirgin olarak tanıştırılması sağlanmıştır.

Nisan ayı Kastamonu seçmeni için oldukça heyecanlı ve umut dolu bir zaman dilimi olmuştur. Orman mahsullerini değerlendirecek bir fabrika ile Arıcılık ve Hayvancılık için bir Numune Çiftliği kurulacağı Şehirde çimento fabrikasının kurulacağı kesinleştiği ve fabrika yerini tespit için heyetin şehre geldiği haberi, çimento fabrikasının yanında bir kontralit fabrikası kurulacağı,⁴³⁰ haberleriyle hedef kitle genişletilmiş, memurdan esnafa orman köylüsünden çiftçiye kadar geniş bir yelpazeye ulaşılmaya çalışılmıştır.⁴³¹ Tüm kitleyi ilgilendiren ulaşım ile ilgili, vilayet yollarının yapılması için 1 Milyon lira tahsis edileceği haberini,⁴³² büyük bir Azot fabrikası kurulacağı yönündeki vaat takip etmiştir.⁴³³ En iddialı vaat ise kanımızca Havaalanı yapılarak 1954 yılı içerisinde şehre uçak seferlerinin başlayacağıdır.⁴³⁴ Bu havaalanı yapılmak için seçimleri değil 1990'lı yılların başlarını bekleyecektir. Yukarıdaki söylemlerle 1954 seçimlerine giren Demokrat Parti Kastamonu'sunda, 2 Mayıs'ta oluşacak oranları incelerken bu vaatlerin ne ölçüde inanılabilirlik sergileyerek Kastamonu'daki bürokratik yapıyı belirlediği ile tüm bu vaatlerin ne ölçüde gerçekleştirile(meye)ceği çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacaktır.

Halka yapacağı icraatların müjdesini vermek için Demokrat Parti önce 24 Nisan'da Kastamonu milletvekilleri ve şehirdeki parti yöneticilerinin konuşmalar yaptığı 7-8 bin kişinin katılım sağladığı bir miting düzenlemiş⁴³⁵, ardından; Dışişleri Bakanı Fuat

⁴²⁸ "Santral Garaj Yapılacak", *Doğrusöz*, 22 Mart 1954.

⁴²⁹ "Telefon Santralimiz Değiştiriliyor", *Doğrusöz*, 6 Nisan 1954.

⁴³⁰ *Yenises*, 12 Nisan 1954. Bu noktada çimento fabrikası konusu üzerinde ayrıca durmak gerekirse; 1990 yılında "*Kastamonu İlinin Ekonomik Kalkınması*" başlığıyla gerçekleştirilen seminerde yapılan sunumlarda geçen ifade dikkat çekicidir. "İl sınırları içerisinde önemli sayılabilecek ölçüde çimento hammaddesi rezervi bulunmasına karşılık, Kastamonu ili sanayinin bir özelliği olarak çevre kirlenmesine yol açabilecek bir sanayi dalının -çimento sanayi- kurulup gelişmemiş olmasıdır. Çimento sanayinin kurulması önerisi 1960'lı yıllarda getirilmiş olmasına rağmen, bu yöredeki doğal örtünün günümüze değin korunabilmiş olması-ekonomik fırsatlarla karşılaştırıldığında-bir parça da olsa çevre bilincinin oluşu ve insan sağlığıyla ilişkilendirilebilir." *Kastamonu İlinin Ekonomik Kalkınması Seminer, Tebliğler ve Panel*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1990, s.83. Bu eksende bir yaklaşımda, söz konusu dönem içerisinde Kastamonu'daki ekonomik gelişmemişlik durumu göz ardı edilmekte ve olaya salt 20. yüzyılın sonlarına doğru literatürümüzde sıkça karşılaştığımız çevre sağlığı çizgisinden bakılmaktadır.

⁴³¹ "Vilayetimizde Çimento Fabrikası Kurulacak", *Doğrusöz*, 9 Nisan 1954.

⁴³² *Doğrusöz*, 13 Nisan 1954.

⁴³³ "Yeni Bir Tesis Daha", *Yenises*, 15 Nisan 1954. Ne var ki, Azot sanayine bağlı olarak 1954 yılında Murgul Bakır Fabrikası'nda süper Fosfat üretim tesisleri ve Ziraat Bankası'nın bir yabancı şirketle ortaklaşa kurduğu süper Fosfat Fabrikası Kastamonu'da inşa edilmemiştir. Albayrak, *a.g.e.*, s. 310-311.

⁴³⁴ "Bu Yıl Şehrimize Uçak Seferleri Başlıyor", *Doğrusöz*, 17 Nisan 1954.

⁴³⁵ "Demokrat Partinin Muazzam Mitingi", *Doğrusöz*, 24 Nisan 1954.

Köprülü'nün halka hitap ettiği yaklaşık 30 bin kişilik bir miting organize etmiştir.⁴³⁶ O yıllarda Kastamonu merkez ilçesinin nüfusunun yaklaşık 15 bin olduğu düşünüldüğünde, 30 bin kişilik bir katılımın ne ölçüde büyük ve heyecanlı bir kitleye tekabül ettiği açıktır.

Halk Partisi temsilcileri ise, 21 Nisan 1954'de düzenlediği mitingle, daha önce değindiğimiz, partilerinin ülke çapında kullandıkları argümanların yanında, Mecliste muhalefeti takviye etmek suretiyle murakabeyi sağlamak maksadıyla halktan oy istemişlerdir.⁴³⁷ Katılımın DP mitinglerine oranla hayli düşük geçtiği bu mitinglerle, Halk Partisi istenilen heyecan ve arzuyu uyandırmamıştır.

3.2.2. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimleri

Genel seçimler, 2 Mayıs 1954 Pazar günü, sakin bir ortamda olaysız şekilde yapıldı. Seçimlere iktidardaki DP dışında 4 muhalefet partisi katılmıştı: Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve İşçi Partisi.⁴³⁸ Bütün Türkiye genelinde toplam; 10.262.063 seçmenden, 9.095.617'sinin oy kullandığı, kadınların bu seçimlerdeki katılımının çok yüksek olduğu seçimlerde; DP'nin oylarını %58.42'ye çıkardığı, CHP'nin ise %35.11'e düşürdüğü ve yalnız Kars, Malatya ve Sinop illerinde tam liste kazandığı görülmüştür.⁴³⁹ (Bkz. Tablo 8).

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	5.313.659	58.42	503 - %93
CHP	3.193.471	35.11	31 - %5
CMP	480.249	5.28	1 - %1
TKP	50.935	0.56	-
İşçi Partisi	910	0.01	-
Bağımsızlar	56.393	0.62	2 - %1

Tablo 8. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimi Sonuçları⁴⁴⁰

DP, 2 Mayıs seçimlerinde oyların yüzde ellisinden fazlasını almasına rağmen, Meclise soktuğu milletvekili sayısı bu oy nispetinin çok üstünde olmuş ve %90'ın üstünde bir rakam ortaya çıkmıştır. Bu seçimlerde nispî temsil esası uygulansaydı Mecliste DP'nin 281, CHP'nin 211, CMP'nin 32, TKP'nin 18 milletvekili bulunacaktı.⁴⁴¹

⁴³⁶ Köprülü bu konuşmasında Halk Parti dönemi ile kendi dönemlerini ekonomik ve sosyal özgürlükler konularında karşılaştırmış, özellikle köylü vatandaşın hayat şartlarını yükselttiklerini ve buna devam edeceklerini belirtmiştir. "Mühim Bir konuşma", *Yenises*, 27 Nisan 1954.

⁴³⁷ "Bu Kanatla Hileli Propaganda Başladı", *Yenises*, 16 Nisan 1954.

⁴³⁸ Turan, *a.g.e.*, s.88.

⁴³⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.258-259.

⁴⁴⁰ Turan, *a.g.e.*, s.90; Albayrak, *a.g.e.*, s.259.

⁴⁴¹ Toker, *a.g.e.*, s.19

Genel seçimlere katılım için hiçbir yasal zorunluluk olmadığı hâlde, %88.63 gibi çok yüksek bir orana ulaşılması, halkın demokratik yaşama alışması, onu sevmesi ve bu yaşam biçiminden vazgeçmek istememesi olarak algılanabilir. Keza ülke genelinde seçim sonucu incelendiğinde Demokrat Parti'ye olan genel teveccühün azalmadan arttığı görülmektedir. Seçim öncesi Kastamonu'da yürütülen popülist politika ve etkileyici vaatlerden hareketle, bu teveccüh ve itibarın Kastamonu bağlamı ele alındığında 2 Mayıs seçimlerinin aşağıdaki şekilde sonuçlandığı göze çarpmaktadır (Bkz. Tablo 9).

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	93.506	59	10 - %100
CHP	46.738	29	-
CMP	15.807	10	-
TKP	2389	2	-

Tablo 9. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimi Kastamonu İli Sonuçları⁴⁴²

1950 genel seçimleriyle karşılaştırıldığında, Kastamonu'da Demokrat Parti'ye verilen oy sayısının, az da olsa ülke genelindeki orandan fazla olduğu görülmektedir. 1950 seçimlerine oranla Demokrat Parti oy oranını %16 artırırken, Halk Partisi'nin oy oranı %11 azalmıştır. Seçim öncesi verilen vaatlerin yanı sıra, Halk Partisi'nin muhalefetteki tatmin etmeyen politikası, bu oranların oluşmasında şehir bazında etkili olmuştur. Millet Partisi'nin devamı olarak görebileceğimiz CMP'nin de oy oranı %7 azalmıştır. *Doğrusöz Gazetesi'nde* seçim sonuçlarına ilişkin aşağıdaki değerlendirme yapılmıştır.⁴⁴³

“(…) Milli iradenin her türlü tesirinden uzak huzur ve sükûn içinde tecellisi bir defa daha göstermiştir ki, 1950 yılında umumi itimatla işbaşına getirilen Demokrat Parti'nin dört yıllık icraatından vatandaşlar büyük bir memnunluk duymaktadır ve bunu da verdikleri reylerle fiilen ispat etmişlerdir.”

Yazının ana fikrindeki gibi; Kastamonu için, geçirilen 4 yıllık DP iktidarının vatandaşlar tarafından seçimlerde ödüllendirilmek suretiyle takdir gördüğünü kabul etmekle birlikte; bu takdirin dayanakları şehir özelinde ekonomik anlamda tespit edilememektedir. Seçmen de birinci Demokrat Parti iktidarı (1950–1954) döneminde bulamadığını, bu ikinci dönemde elde etmek maksadıyla DP yanlısı bir tavır takınmıştır. 1954 seçimleri sonucunda Kastamonu milletvekilleri şu kişilerden oluşmuştur: Ali Muzaffer Tanöver, Basri Aktaş, Hilmi Dura, Muzaffer Ali Mühtö*, Muzaffer Kuşakçioğlu, Nazım Batur, Nazifi Şerif Nabel, Salim Esen, Süleyman Çağlar, Ziya Terme*.⁴⁴⁴

Seçimlerin hemen ertesinde *Doğrusöz Gazetesi'nde* çıkan bir makalede milletvekillerine seslenilerek; Kastamonu'nun ziraî, iktisadî ve ticarî bakımdan incelenip

⁴⁴² *Doğrusöz*, 3 Mayıs 1954.

⁴⁴³ *Doğrusöz*, 3 Mayıs 1954.

⁴⁴⁴ Acar, *a.g.e.*, s.200-201. (*) işaretli milletvekilleri bir önceki dönemde Kastamonu milletvekili olarak Mecliste görev almışlardır. Nazifi Şerif Nabel ise bir önceki dönem Antalya vekili iken Kastamonu vekili olarak Mecliste görevine devam etmiştir.

yeraltı ve yer üstü servetlerinin dikkatle tetkik edilmesi, göçe engel olunarak iş sahaları açılması ve şehirlerarası yolların düzenlenmesi konularında beklentiler ifade edilmiş; bu konular çözümlenme safhasında da mahallî yetkililerle görüşmenin faydalı olacağı belirtilmiştir.⁴⁴⁵

3.2.3. Üçüncü Menderes Hükûmeti ve Uygulamaları

İkinci Menderes Hükûmeti 14 Mayıs 1954 tarihinde istifa etmiş, Bayar aynı gün Menderes'i yeni kabineyi kurmakla görevlendirmiştir. Adnan Menderes, Üçüncü Kabinesini 17 Mayıs 1954 tarihinde ilân etmiş, 26 Mayıs'ta yapılan güven oylamasında oylamaya katılan 520 milletvekilinin 491'i olumlu oy kullanması sonucu kabine kabul edilmiştir. Demokrat Parti'nin, 1954 genel seçimleri ile muhalefeti adeta TBMM'den tasfiye etmiş görünmesi, Demokratların bazı konularda daha hırçın ve duygusal hareket etmelerinde çok etkili olmuştur. DP önce kendisine muhalefet eden kesimleri etkisiz hâle getirmekle işe başlamış, ilk olarak da daha milletvekillerinin tutanaklarının üzerinden 48 sat bile geçmeden çıkarılan bir yasa ile iktidara oy vermeyen Kırşehir ili, ilçe düzeyine indirilerek Nevşehir iline bağlanmıştır.⁴⁴⁶

İktidar 30 Haziran'da 6428 sayılı yasayı kabul etmiş, bu yasayla yapılan değişikliklere göre; devlet memurlarına aday olabilmesi için seçimden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu getirmiş, ayrıca siyasî partilerin ortak liste ile seçimlerde aday göstermeleri olanağı da ortadan kaldırılarak⁴⁴⁷, muhalefetin radyodan yararlanmasını öngören kanun maddesini iptal etmiştir.⁴⁴⁸ Demokratik olmayan bu değişiklikler muhalefetin tepki göstermesine sebep olmuş, muhalefet; vatandaşın ahlâk anlayışına müdahale etmek, memurları seçim sahası dışında bırakmaya çalışmak⁴⁴⁹, radyoyu kendi tekelinde tutmayı amaçlamak ve vatandaşın seçme özgürlüğünü kısıtlamak gibi nedenlerle iktidarı suçlamıştır.⁴⁵⁰ Demokrat parti iktidarının haziran ayı içerisinde TBMM gündemine getirdiği üçüncü önemli yasa da; Yargıtay, Sayıştay, Danıştay ve Üniversite öğretim üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmetini tamamlamış olmaları durumunda "resen emekliye sevk edilmelerini"

⁴⁴⁵ "Mebuslarımızdan İstediklerimiz", *Doğrusöz*, 7 Mayıs 1954.

⁴⁴⁶ *Yenises*, 2 Şubat 1954; Albayrak, *a.g.e.*, s. 264-266. Eroğul, *a.g.e.*, s.163.

⁴⁴⁷ Seçim Kanununun bu iki hususu tasarı aşamasındayken bile Kastamonu basınında geniş yer bulmuş ve okuyucu muhtemel değişiklikten bilgilendirilmiştir. "Seçim Kanununda Yapılacak Tadilat", *Yenises*, 17 Haziran 1954.

⁴⁴⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.164.

⁴⁴⁹ Muhalefetin bu suçlamalarına rağmen; Kastamonu basını özellikle bu gelişmeyi memnuniyetle karşılamış, vatandaşa güler yüz yerine sert muamelede bulunan memurların politikadan uzaklaşmak suretiyle görevlerinde daha başarılı olacaklarını iddia etmiştir. *Yenises*, 7 Temmuz 1954.

⁴⁵⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.267.

öngören yasadır.⁴⁵¹ İktidarın böyle bir yasa ile kendisini eleştiride bulunma olasılığı olan kişi ve kurumlar üzerinde baskı yaratmayı amaçladığı düşünülebilir.⁴⁵²

DP içinde, basına ispat hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan yasa nedeniyle iç çekişmeler başlamıştır. İktidar uygulamalarının basın tarafından eleştirilmesi, bazı yolsuzluklar olduğu iddiaları, Hükûmetin basına kısıtlamalar getiren bir yasa tasarısı hazırlamasına sebep olmuş ve 9 Mart 1954 tarihinde kabul edilen 6334 sayılı “yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek suçlar hakkındaki yasa” kabul edilmiştir. DP içindeki rahatsızlığı artıran bu yasadan sonra basına adeta ceza yağdırılmaya başlanmıştır.⁴⁵³ 6 Temmuz 1954’de kabul edilen bir kanunla da memurların güvencesi ortadan kaldırılmıştır. Bu kanuna göre emekliye sevk için, belirli bir süre hizmet şartı kaldırılmış ve kurum inisiyatifine bırakılmıştır.⁴⁵⁴

3.2.4. Yerel Yönetim Seçimleri: Muhtarlık Seçimleri (7 Kasım 1954)

Halk Partisi, genel seçimlerdeki başarısızlıklarının seçim siteminin adil olmayışından ve iktidarın devletin tüm malî gücünü ve öteki araçlarını kullanmasından ileri geldiğini savunsa da; siyasî gelişmelerin gereği olarak yerel seçimlere katılma kararı vermiştir.⁴⁵⁵ 7 Kasım 1954 tarihinde yapılan muhtar seçimlerinde muhalefet, seçimlerde iktidarın baskı yaptığını ve seçimlere katılım oranının bazı yerlerde %6-7’ye düştüğünü iddia etmiştir. Türkiye genelinde köy ve şehir toplamındaki durum incelendiği zaman; 11.325.064 seçmenden 6.425.466’sının oy kullandığı görülmektedir. Mahalle ihtiyar heyeti ile köy muhtar ve ihtiyar heyetleri için yapılan bu seçimlerde katılımın %56.98 gibi düşük derecede kaldığı görülmüştür. (Bkz. Tablo 10)

Parti Adı	Kazanılan Heyet Sayısı	Oy Oranı (%)
DP	24.367	73.79
CHP	11.438	15.76
CMP	223	0.3
TKP	63	0.08
Bağımsızlar	3.772	5.17
Karışık Liste	3.495	4.9

Tablo 10. 7 Kasım 1954 Türkiye Geneli İhtiyar Heyeti ve Muhtarlık Seçimi Sonucu⁴⁵⁶

⁴⁵¹ “Emeklilik Kanununda Değişiklik”, *Yenises*, 16 Haziran 1954.

⁴⁵² Albayrak, *a.g.e.*, 268. Eroğul, *a.g.e.*, s.165-166.

⁴⁵³ Albayrak, *a.g.e.*, s.277. Bu doğrultuda; 23 Eylül 1954’te, üç gazeteci ağır cezalara çarptırıldı. Hüseyin Cahit Yalçın, 26 ay hapse mahkûm edilirken, Cemal Sağlam 65 ay hapis ve para cezası, *Yeni Ulus*’un sahibi Nihat Erim para cezasına çarptırıldı. 17 Kasım 1954’te *Millet* gazetesi sahibi Fuat Arna 8 ay hapse mahkûm olurken, yazar Bedii Faik tutuklanmıştır. 7 Nisan 1955’te de İnönü’nün damadı Metin Toker, *Akis* dergisindeki yazısından ötürü 9 ay 10 gün hapse mahkûm edilmiştir. Eroğul, *a.g.e.*, s.167-169

⁴⁵⁴ Eroğul, *a.g.e.*, s.166.

⁴⁵⁵ Albayrak, *a.g.e.*, 268-269. Bu kararın alınmasında il yönetimlerine de danışılmış ve onlardan gelen cevaplar etkili olmuştur. *Yenises*, “Halk Partisi Seçime Giriyor”, 1 Eylül 1954.

⁴⁵⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.271.

Albayrak; seçimlere CMP ve KP'nin katılmamasının, katılım oranının düşük olmasında önemli bir etken yaratmadığını belirterek; genel seçimlerden büyük bir başarı ile çıkan Demokrat Partili seçmenlerin, “nasıl olsa seçimlerde partilerinin kazanacağını düşünerek”, seçimlere fazla ilgi göstermedikleri yolundaki açıklamanın daha gerçekçi görüldüğünü düşünmektedir.⁴⁵⁷

Muhtarlık seçimleri Kastamonu genelinde Demokrat Parti'nin büyük oranda zaferiyle sonuçlanmıştır. (Bkz Tablo 11)

Parti Adı	Mahalle	Köy	Genel Oran
DP	65	945	% 89
CHP	9	74	% 7
CMP	1	6	% 1
TKP	1	-	% 1
Bağımsızlar	5	5	% 2
Toplam	81	1050	1131

Tablo 11. 7 Kasım 1954 Kastamonu İli Köy ve Mahalle Muhtarlık Seçimi Sonucu⁴⁵⁸

CHP şehirde yer yer seçimlere girmemiş olsa da destekledikleri bağımsız adaylar ancak belirli bölgelerde seçimi kazanmışlardır. Nitekim CHP'nin ülke genelinde yakaladığı oranı Kastamonu'da sağlayamadığı ilk etapta göze çarpmaktadır.⁴⁵⁹

3.2.4.1. İl Genel Meclisi Seçimleri (25 Eylül 1955)

CHP ve CMP'nin katılmadığı bu seçimler,⁴⁶⁰ 23-30 Eylül 1955 tarihlerinde yapıldı. Bu seçimlerde, 10.687.031 seçmenden 4.146.873'ü oy kullandı. Katılım oranı %39.7 olurken bu seçmenin 3.389.167'si oyunu DP'ye vermiştir.⁴⁶¹ Kastamonu'da ise seçime katılma oranı ülke ortalamasının üstünde olmuş, il bazında seçime iştirak % 53 olurken toplam 30 üyeliğin 26'sını DP, 4'ünü bağımsızlar kazanmıştır.⁴⁶²

3.2.4.2. Belediye Meclisi Seçimleri (13 Kasım 1955)

13 Kasım 1955 tarihinde yapılan belediye meclisi seçimlerine CHP ve CMP resmen katılmamışlardı. İştirak oranı bu yüzden düşük olmuştu. Ama muhalif partiler, kendilerini

⁴⁵⁷ Albayrak, *a.g.e.*, s.269.

⁴⁵⁸ Doğrusöz, 10 Kasım 1954.

⁴⁵⁹ Merkez ilçede de tamamının sonuçlarına ulaşamadığımız bu seçimlerde 211 muhtarlığın 168'ini DP, 7'sini CHP, 1'ini CMP kazanmıştır. Doğrusöz, 8 Kasım 1954.

⁴⁶⁰ Toker, *a.g.e.*, s.128.

⁴⁶¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.273.

⁴⁶² Bağımsız adaylar Küre ilçesinde 2, Azdavay ilçesinde 1 ve Cide ilçesinde de 1 üyelik kazanmışlardır. Doğrusöz, 27 Eylül 1955.

kuvvetli hissettikleri yerlerde “bağımsız” adı altında DP’ye karşı kimseler çıkarmışlar, onları desteklemişlerdir.⁴⁶³ Katılım oranının %37.12’de kaldığı bu seçimlerde 11.768 üyelikten DP 8.784, KP 262, CHP (katılmamasına rağmen) 17 ve bağımsızlar 2.705 üyelik kazanmışlardır.

Kastamonu ili bazında katılım, ülke geneline göre nispeten daha yüksek olmuş ve oran %44 seviyesine çıkmıştır. Yerel bir gazete tarafından CHP’nin “son kaleleri” olarak adlandırılan Daday, Azdavay ve İnebolu ilçelerinde de CHP, CMP ve TKP’nin destekledikleri adaylar karşısında DP zafer kazanmış ve oyların %60’ını almıştır.⁴⁶⁴

3.2.4.3. Yerel Yönetim Seçimlerinin Kastamonu Özelinde Analizi

1954-1955 yılları arasında yapılan bu üç yerel seçimde Kastamonu ilinde, ülke genelindeki ortalamadan daha yüksek bir oranla seçime katılım sağlanmıştır. Ancak bu oranın en yüksek %53’ü bulunduğu il genel meclisi seçimlerinde bile halkın yarıya yakın kısmı oy verme hakkını kullanmamıştır. Bu seçimlerden DP’nin büyük farkla galip ayrıldığını bildiğimizde; halkın bu seçimleri genel seçimlere nazaran önemli görmediği veya seçim sonuçlarıyla herhangi bir değişik siyasî tablo sağlanmayacağı inancı taşıdığı değerlendirilebilmektedir. İktidarı ilk devraldığı 1950 seçimleri sonrası yapılan yerel seçimlerde Kastamonu’da DP’nin nispeten başarısız olduğu düşünüldüğünde; zaman içerisinde muhtelif sebeplerden ötürü halkın iktidar partisine olan teveccühünün arttığı ileri sürülebilir.

3.2.5. Basında İspat Hakkı ve Hürriyet Partisi’nin Kurulması

Hükûmetçe uygulanan baskı politikaları, parti içerisinde de huzursuzlukları artırmış ve çatlak seslerin çıkmasına sebep olmuştur. Başta Fethi Çelikbaş olmak üzere 10 DP milletvekili 2 Mayıs 1955’te Meclise “ispat hakkı önergesi”⁴⁶⁵ vermişlerdi.⁴⁶⁶ Mevcut yasalara göre bir bakan hakkında basında ortaya atılan bir yolsuzluk iddiası mahkemelik olursa, duruşmada basına, yazdıklarını kanıtlama hakkı tanınmıyordu. İspatçılar denilen bu grup, bu hükmün değiştirilmesini ve bir yolsuzluk varsa bunun mahkeme huzurunda kanıtlanabilmesini istiyorlardı.⁴⁶⁷ Bu şekilde adilâne bir istekle başlayan çekişmeler, parti içerisinde bu milletvekillerinin güçlenmesiyle devam etmiş ve DP yönetimini cezaî önlemler olarak birlik sağlama düşüncesine sevk etmiştir. Bu milletvekillerine daha sonra katılım artacak ve

⁴⁶³ Toker, *a.g.e.*, s.170.

⁴⁶⁴ *Doğrusöz*, 14 Kasım 1955.

⁴⁶⁵ İspat hakkı önergesi; Kastamonu basını tarafından tasarı haline getirildiği günden itibaren çok sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Mütteakip dönemde de basına ilgili her türlü kanun ve mevzuat değişikliğinden okuyucu haberdar edilmiştir. “Basın Kanununda İspat Hakkı”, *Doğrusöz*, 5 Mart 1955.

⁴⁶⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.277.

⁴⁶⁷ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.83.

sayıları 19'a çıkan bu grubun bir kısmı kendileri DP'den istifa edecek bir kısmı da partinin Haysiyet Divanı kararı ile ilişkileri kesilecektir.

Partiden ayrılanların bir aylık çalışmasından sonra 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'nin resmen kurulduğu ve Genel Başkanlığına Manisa Milletvekili Tevzi Lütüfi Karaosmanoğlu'nun seçildiği açıklanmıştır. Yayınlanan parti bildirisinde; partinin programı ve partinin genel ilkeleri hakkında bilgi verildikten sonra; Hürriyet Partisi'nin "demokratik rejimin bütün unsur ve müesseseleriyle işlemesine iktidarın engel olduğu ve rejim buhranının memleketten silinip temizlenmesinin şart olduğuna inancı bulunan insanların partisi" olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁸ Parti programında kişi hak ve özgürlüklerinin daha iyi korunduğu bir anayasa yapılması, seçmen yaşını 18'e indirilmesi, ikinci bir meclisin kurulması, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, basın özgürlüğünün sağlanması, laikliğin uygulanması, grev hakkı, özel girişimin temel alındığı bir ekonomi politikasının uygulanması gibi temel görüşlere yer verilmiştir.⁴⁶⁹

Kastamonu'da parti teşkilâtı için 1956 yılında çalışmalara başlanmış, Hürriyet Partisi şubeleri önce ilçelerde açılmış,⁴⁷⁰ 18 Temmuz 1957 tarihinde il teşkilâtı tamamlanmıştır.⁴⁷¹ *Yenises Gazetesi*'nin sahibi Ahmet Kıral da il teşkilâtında üye olarak görev aldığı için gazetenin sonraki sayılarında Hürriyet Partisi ile ilgili her türlü geniş olarak yer verilmiş ve basın kanununun elverdiği ölçüde iktidar eleştirilmiştir.

3.2.6. Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları

Tez çalışmamızda; 1945-1960 yılları arasında gelişen olaylara ve toplumsal tepkilere, Kastamonu ili odaklı incelediğimizden ötürü; ülkenin bu dönemde izlediği dış siyaset ve bu ekseninde gelişen olaylar üzerinde nispeten daha az durulmuştur. İzlenen dış politikanın zaman zaman ülke içi siyaseti de etkilemiş olması, özellikle Kıbrıs ve Yunanistan ilişkileri üzerinde durmamızı gerektirmiştir.

Ağustos 1954'te, Kıbrıs meselesi iyice alevlenmeye başlamış, Yunanistan bir yandan aday ilhak için Birleşmiş Milletlere başvururken, öte yandan birtakım mitinglerle kamuoyunu bu yolda seferber etmiştir.⁴⁷² Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için Rumlarla

⁴⁶⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.506-507.

⁴⁶⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.508.

⁴⁷⁰ *Yenises*, 9 Ekim 1956.

⁴⁷¹ Müteşebbis İdare Kurulu; Emekli Albay Hamdi Kesiroğlu'nun başkanlığında, Avukat Muhiddin Erbaş, Sait Yalçınkılıç, Kemal Conkar, Ahmet Kıral, Emriye Akalın, Selim İmece, Sefa Göloğlu ve Ahmet Takoğlu'ndan ibarettir. "Hürriyet Partisi İdare Heyeti", *Doğrusöz*, 19 Temmuz 1957. Kadro incelendiğine emekli bürokrat ve askerler ile esnaftan teşekkür ettiği görülmektedir. *Yenises*, 19 Temmuz 1957.

⁴⁷² Eroğlu, *a.g.e.*, s.175.

beraber çalışan Yunanlı fanatik gruplar; hem Türk hem de dönem içerisinde adada söz sahibi olan İngilizlerin hedef olduğu terör olayları düzenlemişlerdir.⁴⁷³

Bu gerginliklerle girilen ortamda, 6 Eylül 1955 sabahı çıkan *İstanbul Ekspres Gazetesi*'ndeki bir haber her şeyi değiştirmiştir. Haberde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı ve evin Yunanlılarca tahrip edildiği bildirilmiştir. Haber doğru olmamasına rağmen araştırılmamıştır.⁴⁷⁴ İstanbul'da üniversite öğrencileri “Kıbrıs Türk'tür” sloganıyla bir gösteri düzenlemişler, halkın galeyana gelmesiyle çıkan olaylarda birkaç saat içinde Rumlara ait işyeri, ev ve kiliselere karşı saldırılar yapılmış ve büyük ölçüde tahribatta bulunulmuştur. İzmir'e de sıçrayan ve askerî birliklerle önlenen olaylar gece yarısına kadar sürmüş ve sıkıyönetim ilân edilmiştir.⁴⁷⁵ İstanbul ve İzmir'de ilân edilen sıkıyönetimi takiben yüzlerce kişi tutuklanmış, 12 Eylül'de meclis toplanmış ve sıkıyönetim altı ay daha uzatılmış ve İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiştir.⁴⁷⁶

Kastamonu'da 6-7 Eylül olayları gazetelerin manşetlerine yansırken, hükümetçe komünistler suçlanmasına rağmen, halkın galeyana gelmesini olayların büyümesinde sebep olarak görülmüştür. Demokrat Parti Merkez İlçe Teşkilâtı adına 21 Eylül 1955 tarihinde başbakana çekilen telgrafta; “Fesatçı bir zümrenin gençliğin millî heyecanından istifade ederek yaratmış olduğu gerek vatandaş, gerek millî servet ziyanını mucip olan ve Türklüğe mâl edilmek istenilen kötü ve melunâne hareketi bütün kalbimizle lanetleriz (...)” denmiştir.⁴⁷⁷

3.2.7. Demokrat Parti İçerisindeki Huzursuzluk ve İktisadî Sıkıntılar

DP iktidarının ilk devresinde fiyat artışları olmuş ve dış ticaret dengesi açık vermiş olmasına rağmen, esas itibarıyla tarımda gerçekleştirilen büyük hamle sayesinde, millî gelir çok arttığından önemli bir bunalım ortaya çıkmamıştır. Ancak 1954 yılından itibaren kötü hava şartlarıyla tarımda düşüş olmasıyla fiyatlar yükselmiş ve karaborsacılık artmıştır. Gelişen bu durum karşısında 1955 Temmuz ayında Millî Korunma Kanunu, sert bir şekilde tatbik

⁴⁷³ Albayrak, *a.g.e.*, s.433.

⁴⁷⁴ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s.85.

⁴⁷⁵ *Doğrusöz*, 7 Eylül 1955.

⁴⁷⁶ Toker, *a.g.e.*, s.178.

⁴⁷⁷ “6-7 Eylül Hadisesi Nedeniyle Çekilen Telgraflar”, *Doğrusöz*, 21 Eylül 1955. 6-7 Eylül Olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Çoker, *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar Belgeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

edilmiş, büyük şehirlerdeki ardiyeler ve depolar basılmıştır.⁴⁷⁸ Kaçakçılar, karaborsacılar ve istifçilerle ilgili cezalar ele alınarak değiştirilmiş ve ağır hükümler konmuştur.⁴⁷⁹

Bu kanunun uygulanması esnasında denetim ve cezalar arttırılırken ölçü bir nebze kaçırılmış ve dramatik olarak niteleyebileceğimiz olaylar yaşanmıştır. Kastamonu’da eli ile tuz çıkarıp satan bir vatandaş, tuzu 11 yerine 12 kuruştan sattığı için 6 ay hapis cezası almıştır.⁴⁸⁰

Uygulanan yanlış iktisadî politika, 6-7 Eylül olayları, Hürriyet Partisi’nin kurularak DP içinde yaşanan kırılma ve muhalefetle olan ilişkilerdeki gerginlik sonucu, DP Parti Meclis Grubu 29 Kasım 1955’te toplanmıştır. Milletvekilleri, adeta devrim mahkemelerinin savcılarını gibi bakanları suçlamışlar, kabineye ağır eleştiriler yöneltmişlerdir.⁴⁸¹ Bu hesaplaşmada ilk önce Fuat Köprülü istifa etmiş; soru önergesi olarak daha önceden verilen “Döviz Komitesi” hakkında bütün kabinenin sorumlu tutulması gerektiğini yolunda Kastamonu Milletvekili Ali Muzaffer Tanöver’in verdiği önergeden sonra, İktisat ve Ticaret Bakanı, Maliye Bakanı ve Dışişleri Bakanı istifa etmiştir.

DP Grubunda bakanların tek tek istifa etmesi ve yöneltilen suçlamalar karşısında Menderes; “Arkadaşlar, sayın milletvekilleri, siz Grup olarak her şeye kadirsiniz. (Siz) isterseniz, Hilafeti bile geri getirebilirsiniz” şeklinde bir konuşma yapmıştır.⁴⁸² Grupta tezahür eden bu hararetli müzakerelerin sonucunda hükûmet istifa etmiş,⁴⁸³ sadece başbakan pozisyonunu korumuş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Aralık 1955 günü yeni kabineyi kurma görevini Menderes’e vermiştir.⁴⁸⁴

3.2.8. Dördüncü Menderes Hükûmeti ve Uygulamaları

16 Aralık 1955 tarihinde Dördüncü Menderes Hükûmeti güvenoyu alarak göreve başlamıştır. 1956 yılından itibaren iç ve dış siyasî ve ekonomik sorunların daha da ağırlaşması, gerek muhalefetin ve gerekse basının, hükûmete karşı sert eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur. Muhalefetin tepkilerini, kimi zaman meydanlarda mitingler yoluyla dile getirmesi, iktidarın yeniden huzursuzluk duymasında etken olmuştur.⁴⁸⁵ Ülkede basın, muhalefet ve üniversiteleri karşısında alan iktidar; mücadelesini daha sert bir şekilde sürdürecektir politik izlemeyi çıkarlarına uygun bulmuştur.

⁴⁷⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.11-172.

⁴⁷⁹ “Milli Korunma Kanunu Lahiyesi”, *Doğrusöz*, 14 Eylül 1955.

⁴⁸⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.358.

⁴⁸¹ Eroğul, *a.g.e.*, s.184.

⁴⁸² Albayrak, *a.g.e.*, s.281-282.

⁴⁸³ *Doğrusöz*, 30 Kasım 1955.

⁴⁸⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.282.

⁴⁸⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s. 284.

Bu noktada yapılan düzenlemelere geçmeden önce; DP içerisindeki çatlaklara örnek vermesi bakımından DP Kastamonu Milletvekili Ziya Termen'in gerek grup toplantısında gerek meclis kürsüsünde verdiği beyanat önem taşımaktadır. Yaptığı konuşmalarda; Anayasanın günün koşullarına göre tadil edilmesi gerektiği, basın baskı altında tutulmaması ve demokratik rejimin bir an önce tesis edilmesi gerekliliğini savunan Termen,⁴⁸⁶ Haysiyet Divanı kararı ile partiden ihraç edilmiştir.⁴⁸⁷

3.2.8.1. Basın Yasasında Düzenlemeler

Demokrat Parti baskı politikasına yönelişlerine koşut olarak basını dizginleyecek yeni önlemlere başvurmuştur. 1956 yılının ortalarına doğru, zaten zedelenmiş olan basın hürriyetini iyice kırmak için, iki yeni kanun kabul edilmiştir.⁴⁸⁸ Gazete sahibi ve sorumlu müdürü olmak yeni şartlara bağlanmış⁴⁸⁹; gazetecilerin kolaylıkla hapsedildiği bu dönemde altı aylık mahkûmiyet bu mesleklerin icrasına engel kabul edilmiştir. Muhabirlerde de aynı şartlar aranmış, sorumlu müdürler gazetelerinde imzasız çıkan her yazının sahibini, sorulduğu takdirde 24 saat içinde savcıya bildirmek zorunda bırakılmıştır.

“Memleket ahlakını bozmak”, “resmi sıfatı haiz olanlar izanını davet edebilecek mahiyette neşriyatta bulunmak”, “maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak” gibi ceza hukukuna aykırı, değişken ve tartışmaya açık ifadelerle yeni yayın yasaları getirilmiş ve bunlara uymayanlar için ağır para ve hapis cezaları öngörülmüştür.⁴⁹⁰ Basına getirilmek istenilen bu sınırlamalar ve ağır koşullar, muhalefetin haklı tepkisine yol açmıştır çünkü bu tasarıların kabulü hâlinde basın, ceza korkusu ile görevini yapamaz hâle gelecekti.⁴⁹¹

3.2.8.2. Muhalefete Karşı Tedbirler

Eroğul'un deyimiyle DP idaresinin en kötü ünlü kanunlarından biri bu dönemde çıkarılmıştır. İktidarın muhalefet karşı aldığı önlemlerden bir başkası olan toplantı ve gösterilerini kısıtlamaya yönelik olan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası 27 Haziran 1956'da kabul edilmiştir.⁴⁹² Bu kanunla; seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmış, kapalı toplantıları mahallin en büyük mülkî amirinin

⁴⁸⁶ *Yenises*, 25 Şubat 1956.

⁴⁸⁷ *Yenises*, 8 Mart 1956.

⁴⁸⁸ *Doğrusöz*, 7 Haziran 1956.

⁴⁸⁹ Mesul müdürlerin lise mezunu olması, ayrıca muhbir veya muhabir olan çalışanlardan basındaki hizmet müddetleri üç yılı doldurmayanların da lise mezunu olmaları şartı aranmıştır. *Doğrusöz*, 06 Haziran 1956.

⁴⁹⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 192.

⁴⁹¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.285.

⁴⁹² Ülke genelindeki muhalefet ve basının büyük çoğunluğu bu kanunun anti-demokratik hükümler içerdiğini düşünmüşse de; *Doğrusöz*'de bu kanunla ilgili “Memleketi sükûna kavuşturacak ve rahat çalışma imkânı verecek olan kanun” şeklinde değerlendirme yapılmıştır. *Doğrusöz*, 28 Haziran 1956.

iznine bağlanmış, “her nerede olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi” suç sayılmış, suç sayılan toplantıların dağıtılması için hedef gözetmeksizin ateş açılabileceği kabul edilmiştir.⁴⁹³

Siyasal havanın üst seviyelerde gerginleştiği bu ortamda; 11 Şubat 1957’de İnönü’nün damadı Metin Toker’in cezası Yargıtay’ca onanmış ve tutuklanmıştır.⁴⁹⁴ Meclis dışında basın yoluyla, mitingler veya toplantılar yoluyla muhalefetin hemen hemen imkânsızlaştığı bu dönemde; DP iktidarı bu kez de Meclis içtüzüğünde düzenlemeler yaparak; muhalefeti meclis içerisindeki etkinliği kırmaya çalışmıştır.

Muhalefet partileri meclis içindeki konuşmalarını gereksiz yere uzatarak veya okunması saatler süren soru önergeleri vermek suretiyle iktidarın mecliste alacağı kararlar için bir zaman tahdidi yaratma yoluna girmişlerdi. DP iktidarı bu tür “demokratik engellemeleri” önleyebilmek için içtüzük değişikliğine gitmiştir. Soru-yanıt süresi haftada bir saate indirilmiş, soruya yanıt verip vermemek ilgili bakanın takdirine bırakılmıştır. Bakan, ülke yararlarını gözeterek kendisine yöneltilen bir soru önergesine yanıt vermeyebilirdi. Milletvekili dokunulmazlığının sınırları daraltılmış, böylece suç işlediği savıyla dava açılması kolaylaştırılmıştı. Bu değişiklik muhalefetin Meclis içindeki sesini ve etkinliğini alabildiğince daraltmıştır.⁴⁹⁵

1957 yılının Eylül ayı içerisinde *Yenises* muhabirinin DP Kastamonu İl Başkanı Münif İslamoğlu ile yaptığı röportaj; iktidar kanadının yeni baskı kanunlarına yaklaşım tarzının taşra bürokrasisi tarafından nasıl gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. İslamoğlu; basın kanundaki değişikliğin sebebini, matbuatın haysiyet ve şereflere pervasızca hücumuna bağlarken, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasının da yerinde bir hamle olduğunu ifade etmiş, buna sebep olarak da hükûmetin seçimleri kazandıktan sonra vaat ettiklerini yapabilmek için bir süre rahat hareket etmesi gerekliliğine işaret etmiş, bu aşamada suçlamalarla vakit kaybetmenin yanlış olduğunu dile getirmiştir. 1946-1950 yılları arasında DP’nin yurdun her tarafında propaganda yaptığının hatırlatılmasına verdiği cevap ise “O zamanki iktidar meşru olmadığı için meşru olmayan bir teşekkülle mücadele etmek vatandaşın en tabii vazifesidir” şeklindedir.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Albayrak, *a.g.e.*, s.288; Eroğul, *a.g.e.*, s.194.

⁴⁹⁴ *Doğrusöz*, 14 Şubat 1957.

⁴⁹⁵ Turan, *a.g.e.*, s.114.

⁴⁹⁶ “DP Kastamonu İl Başkanı Münif İslamoğlu ile Röportaj”, *Yenises*, 20 Eylül 1957.

3.2.8.3. Yargıya, Üniversiteye ve Sendikalara Uygulanan Baskı

3 Mayıs 1956'da yüksek dereceli yargıçlardan on altısı hizmet sürelerine bakılmaksızın emekli edilmişler, onları içinde Yargıtay Başkanı'nın da bulunduğu yedi kişilik ikinci grup izlemiştir. Bunda başlıca etken, daha önce emekli edilmiş olan yargıçlara haksızlık yapıldığını öne sürmeleri olmuştu. İktidara geldiklerinde, yargıçların Anayasadan kaynaklanan güvencelerinin pekiştirileceğini ilân eden DP, 6 yıl sonra o güvenceyi temelden sarsmıştır.⁴⁹⁷ Öte yandan Temmuz 1954'te, memurlar hakkında hükûmete genel bir azil yetkisi veren kanunun üniversiteleri de kapsadığı belirtilmiştir. Aralık 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dekanı olan Turhan Feyzioğlu'nun, ders yılı açılış konuşmasında "nabza göre şerbet vermeyiniz" sözleri, siyaset yapmakla suçlanmasına ve bakanlık emrine alınmasına sebep olmuştur.⁴⁹⁸

Yine muhalefette iken işçilere sendikal grev hakkı vaat eden DP, iktidarda iken TBMM çalışmaları dolayısıyla karşıt partilerin denetimine yeni sınırlamalar getirirken işçi kesiminin de etkisini azaltmayı gerekli görmüştür. Bu nedenle ilk olarak İşçi Sendikaları Konfederasyonu kapatılmış bunu Bursa, Sakarya, Çukurova ve Güney Sendikalar Birlikleri ile Marmara Bölgesi İşçi Sendikaları Konfederasyonu izlemiştir.⁴⁹⁹

3.2.9. Muhalefetin İşbirliği Girişimleri ve Seçim Kanununda Değişiklik

1956 yılında Basın Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın haziran ayında yürürlüğe girmesi üzerine muhalefetin işbirliği konusu yeni bir canlılık kazanmıştır. CHP, CMP ve Hürriyet Partisi, 8 Temmuzda yayınladıkları bildiri ile iktidarı eleştirmişlerdir. Muhalefetin güç birliği çalışmaları zaman zaman sekteye uğrayarak durma noktalarına kadar gelmiş olsa da; üç parti tarafından oluşturulan Millî Muhalefet Cephesi, 4 Eylül 1957 tarihinde bir bildiri yayınlayarak; genel seçimlerde muhalefetin iktidara geldiği takdirde, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi, söz, basın, sendika ve toplanma özgürlüğü, üniversite özerkliği, grev ve meslekî örgütler kurma hakkı, idarî tasarruflar üzerinde yargı denetimi, Anayasa değişikliği ve seçim yasasının değiştirilmesi, basına ispat hakkı tanınması gibi konularda üç partinin anlaştıklarını açıklamıştır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Turan, *a.g.e.*, s.100.

⁴⁹⁸ Bu işlemi protesto etmek için, üç doçent ve iki asistan (Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, Münici Kapani, Coşkun Kırca, Şerif Mardin) üniversiteden istifa etmişler, Mülkiyeli öğrenciler dersleri boykot etmişlerdir. Eroğul, *a.g.e.*, s.193

⁴⁹⁹ Turan, *a.g.e.*, s. 115.

⁵⁰⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.291

Muhalefetin bu işbirliği iktidarı ürkütmüş,⁵⁰¹ geç kalmanın daha da tehlikeli olabileceğini düşündüklerinden genel seçimleri öne (27 Ekim 1957) almaya karar vermişler;⁵⁰² muhalefetin güç birliğini imkânsız hâle getirmek için seçim kanunu değiştirmişlerdir. 13 Eylül 1957’de kabul edilen yeni seçim kanunu ile partiler, bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi yapmaya mecbur tutulmuş, bir partinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanmış,⁵⁰³ siyasî partilerin seçimlere ortak liste hâlinde girmelerini yasaklayan düzenleme getirilmiştir.⁵⁰⁴

Seçime girme şeklinde anlaşmaya varamayan üç partinin birleşme çabaları bu kanunlarla tamamen ortadan kaldırılmıştır. 1957 seçimlerinde tek başlarına hareket etme zorunluluğunda kalmışlardır.

3.2.10. 1954-1957 Yılları Arasında Kastamonu’da Genel Durum

1955 yılının Ekim ayı içerisinde şehirde nüfus sayımı yapılmıştır. İl genel nüfusu 393.394 merkez ilçe nüfusu da 59.850 olarak tespit edilmiştir.⁵⁰⁵ Bu sonuçla merkez ilçe nüfusunun son 25 yılda ilk kez arttığı ifade edilmiştir. Öte yandan ayrıntılı bir şekilde ildeki doğum-ölüm rakamlarıyla yapılan hesaplama sonucu, Kastamonu’dan son 5 yılda 68 bin kişinin göç ettiği anlaşılmıştır. Arazinin dağlık ve ziraata elverişli olmaması; kırsal kesimi geçimlerini temin için sanayileşmiş bölgelere göçe zorlamıştır.⁵⁰⁶

1954 sonrası herhangi bir ekonomik kalkınma ve canlanma görülmeyen şehirde; 1957 yılı ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yılın ağustos ayında, Başbakan Adnan Menderes şehre gelerek şeker fabrikasının temelini atmıştır.⁵⁰⁷ Bu fabrikanın çalışmasıyla birlikte; çiftçinin milyonlarca lira kazanarak kalkınacağı, Kastamonulular arasından seçilecek fabrikada görevlendirilecek geçici ve kadrolu yüzlerce çalışanın aynı şekilde yüksek ücretlerde maaş alarak hem kendi geçimlerini sağlayacağı hem de bu paranın şehirdeki dolaşımının esnafı canlandıracağı, artık pancarın kullanımı vasıtasıyla ildeki hayvancılık sektörünün gelişeceği gibi düşüncelerden hareketle; 2 veya 3 yıl içerisinde faaliyete geçmesi planlanan şeker

⁵⁰¹ *Yenises* 17 Temmuz 1957 tarihli sayısında; partilerin birleşme konusunun DP’yi endişe içinde bıraktığını ileri sürmüştür.

⁵⁰² Albayrak, *a.g.e.*, s.292.

⁵⁰³ Eroğul, *a.g.e.*, s. 199.

⁵⁰⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.293.

⁵⁰⁵ *Doğrusöz*, 26 Ekim 1955.

⁵⁰⁶ *Doğrusöz*, 27 Ekim 1955.

⁵⁰⁷ “Muhterem Menderes Hoş Geldin”, *Doğrusöz*, 8 Ağustos 1957.

fabrikası; Kastamonu için büyük bir umut kapısı olmuştur.⁵⁰⁸ Başbakanın konuşması kalabalık bir vatandaş topluluğu tarafından dinlenmiş, ancak Menderes için hazırlanan programda muhalefet partisi temsilcilerine yer verilmemesi eleştiri konusu olmuştur.⁵⁰⁹

İktidar partisinin bu dönemde çıkardığı baskı kanunlarının Kastamonu basınını da etkilemiş olduğu görülmektedir. Önceki yıllarda görülen özellikle köşe yazılarındaki eleştiri üslubu ve renkliliği bu dönemde kaybolmuştur. Hükûmet politikalarını eleştiren önemli yazılar kaybolmuş ve yerini, sadece haber şekliyle olayı okuyucuya duyuran başlıklar veya iktidar yanlısı gazetelerin hükûmetin her çıkardığı kanunu desteklediğini gösteren manşetlere bırakmıştır.

Muhalefet açısından kısıtlamaların getirildiği bu dönemdeki son açık hava toplantısı 1956 yılının mart ayında CHP'nin düzenlediği mitingdir. CHP İl başkanı Ali Dikmenli ve bağımsız milletvekili Ziya Termen yaklaşık üç bin kişilik bir dinleyici kitlesine hitap etmişler; hürriyetsizlikten, DP iktidarının 6 yıllık aldatici vaat ve icraatından bahsetmişler, ülkedeki idarenin diktatörlüğe gittiğini ileri sürmüşlerdir.⁵¹⁰

3.3 1957–1960 Yılları Arasında Kastamonu

DP iktidarının son dönemi olan 1957–1960 arasında ülke ekonomik darboğaza girmiş, iktidar-muhalefet ilişkileri hiç olmadığı kadar sertleşmiş, vatandaş seviyesinde de başlayan siyasi kutuplaşmaların akabinde yurt sathında olaylar meydana gelmiştir. Tüm bu yaşananlara gerçekleştirilen bir askeri darbe ile son verilmiştir.

3.3.1. 1957 Seçim Kampanyası

Seçimin 27 Ekim 1957'de yapılması kararlaştırıldıktan ve yukarıda baskı uygulamaları olarak değindiğimiz tedbirler de alındıktan sonra; seçim kampanyası başlamıştır. Bu kampanya, ortaya serdiği hırçınlık bakımından Cumhuriyet tarihinin en sert seçim mücadelesidir.⁵¹¹

⁵⁰⁸ “Şeker Fabrikası”, *Doğrusöz*, 8 Ağustos 1957.

⁵⁰⁹ *Yenises*, 9 Ağustos 1957.

⁵¹⁰ *Yenises*, 30 Mart 1956. Bu mitingle ilgili olarak Valilik tarafından İçişleri Bakanlığı'na bildirilen rapor, *Yenises Gazetesi'nde* belirtilen hususlardan farklı ve ilginç bilgiler ihtiva etmektedir. Gazetenin aksine hitap edilen kitlenin 800–1000 civarında vatandaştan ibaret olduğu yazılırken, Ziya Termen'in konuşmasında geçtiği rapor edilen şu satırlar dikkat çekmektedir: “(...) Ben üç sene mebus olarak Menderes'e kandım. Bundan sonra Menderes'in yıkıldığını göreceksiniz. **Tarihten kitleleri peşinden sürükleyen Mussolini'nin akıbeti, ordu tarafından öldürülmek olmuştur. Adnan Menderes'in başına böyle bir akabetin gelmesini tahmin etmek istemem**, onu Ankara sokaklarında omzu düşmüş zavallı bir adam olarak görmek isterim...”. *BCA* 030.01/68.425.4. 29 Mart 1956. Mart ayı başında partiden ihraç edilen bir milletvekilinin, kızgınlıkla ve kırgınlıkla söyleyebileceği sözler olarak da düşünülebilecek olan bu sözler; yine de bu ifadenin yani ordu tarafından tasfiye edilmesi konusunun ilk serdedildiği konuşma olarak, siyasî literatürdeki yerini almıştır.

⁵¹¹ Eroğul, *a.g.e.*, s. 200.

Seçim yatırımı olmak üzere, 12 Haziran'da çıkarılan yeni bir yasa ile Kırşehir il yapılırken, bu arada 78 bucak da ilçe statüsüne yükseltilmiştir. Hükûmet oy beklentisi içinde olduğu kesimleri memnun etmek için, yeni önlemler almak yoluna gitti. Başbakan Menderes, hemen her gün yeni bir fabrikanın açılış, temel atma ya da gecekonduların ve işçi konutlarının tapu dağıtım törenlerine katılmıştır. Bunlara ek olarak, elektriğin fiyatları İstanbul'da ucuzlatılmıştır. Çiftçi borçlarının taksitde bağlanmasını öngören bir karar uygulamaya konmuştur. Darlığı çekilen oto lastiği ihtiyacının karşılanması için dış ülkelerden bol miktarda lastik satın alınmıştır.⁵¹² Kastamonu'da seçimden önceki hafta, 100 yataklı Ballıdağ Sanatoryumu'nun ve Küre Pritleri Sosyal Tesisi'nin temeli atıldı. Vatandaşa belli oranda verilen araç lastiği tahsisi rakamları artırıldı.⁵¹³ 3 Ekim'de yapılan aday yoklamasıyla DP milletvekili adayları da tespit edilmiştir.⁵¹⁴

Muhalefet partisi CHP cephesinde ise 1957 seçim kampanyasında, ekonomik sıkıntılar ve hayat pahalılığı dışında, üzerinde en çok durulan, slogan haline getirilen konular ve sorunlar, ispat hakkı, yargıç güvencesi, üniversite özerkliği olmuştur. CHP 10 Ekim'de yayınladığı seçim bildirisinde; maddeleri (*) işaretiyle sıralayarak; mahkeme ve yargıçların bağımsızlığının güvence altında alınacağını; nispi seçim sisteminin getirileceğini; Anayasa Mahkemesi kurulacağını; söz, basın ve toplantı özgürlüğü sağlanacağını; radyo ve üniversite özerkliğinin getirileceğini; iki meclisli parlamento sistemi oluşturulacağını; Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanacağını; grev ve toplu sözleşme hakkı verileceği; köylünün borçlarının hafifletileceğini; hayvan vergisinin kaldırılacağını; sosyal sigorta uygulamalarının genişletileceğini ilân etmişti.⁵¹⁵

26 Ağustos 1957'te şehirde yapılan CHP İl Kongresine, CHP milletvekili adayı Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı olarak iktidarın muhtelif politikalarını eleştirerek dikkatleri üzerine çeken Prof. Turhan Feyzioğlu da katılmıştır.⁵¹⁶ 8 Ekim'de yapılan aday yoklamasıyla CHP milletvekili adayları da tespit edilmiştir.⁵¹⁷

⁵¹² Albayrak, *a.g.e.*, s.294-296.

⁵¹³ *Doğrusöz*, 22 Ekim 1957.

⁵¹⁴ Bu isimler şunlardır: Hilmi Dura, Basri Aktaş, Şükrü Esen, Süleyman Çağlar, Nazım Batur, Münif İslamoğlu, Muzaffer Akdoğanlı, Zeki Cemal Bakıçelebioğlu. *Doğrusöz*, 3 Ekim 1957.

⁵¹⁵ Turan, *a.g.e.*, s.130-131. (*) işareti ile gösterilen maddeler; Hürriyet Partisi'nin seçim bildirisinde de kullanılmıştır.

⁵¹⁶ Kongrede; anti-demokratik kanunlar ve hayat pahalılığı konularında iktidara sert eleştiriler yapılmış, Şeker Fabrikasının bir propaganda aracı olarak kullanıldığı ileri sürülerek, Menderes'in Kastamonu gezisindeki bazı sözleri eleştirilmiştir. *Yenises*, 26 Ağustos 1957. Fabrika çalışmalarının seçim yatırımı olarak kullanıldığı düşünen muhalif seslere örnek olarak Kastamonu'da *Yenises Gazetesi'nde* yayınlanan bir şarkı sözünü naklediyoruz. "Köprüler yaptırıp gelip geçmeye, Çeşmeler yaptırıp suyun içmeye, Fabrikalar yaptırıp temel atmaya, Boşa yorulmuşum aldanmadılar karam..." "Şarkılardan İlhamlar", *Yenises*, 19 Ekim 1957.

⁵¹⁷ Bu isimler şunlardır: Faik Bulgurlu, M.Yılmaz Dereli, Ali Dikmenli, Vecdi İlhan, Atif İlmen, Nuri Ocakçıoğlu, Lütfi Tezel, Hüsamettin Tugaç, Osman Topkar, Fahri Yazgan. *Doğrusöz*, 8 Ekim 1957.

DP ve Menderes'e karşı Hürriyet Partisi de kendisinin oluşmasına yol açan görüş ayrılıkları, özgürlükler ve ispat hakkı ilkeleri doğrultusunda kampanyasını sürdürmüştü. Partinin, "Adı demokrat, bayrağı istibdat, korkusu hakikat, sonu milletten tokat!" yazılı afişleri büyük ilgi yaratmıştı.⁵¹⁸ Partinin seçim bildirisinde ise (*) işareti ile ifade edilen CHP'nin de vaat ettiği hususlar dışında, iş adamına ve memura refah sağlanacağı; sanayileşme ile bol iş sahalarının açılacağı; bilimsel metotlarla ziraat kalkınmanın sağlanacağı ilân edilmiştir.⁵¹⁹ 9 Ekim'de yapılan aday yoklamasıyla Hürriyet Partisi milletvekili adayları da tespit edilmiştir.⁵²⁰

Diğer muhalefet partisi CMP ise, başkanı Osman Bölükbaşı 2 Temmuz 1957'de meclise hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanmış olduğundan, seçim çalışmalarını en büyük gücünden yoksun bir şekilde yürütmüştür. Kastamonu'daki seçim propagandalarının ne olduğuna ilişkin bilgi bulamadığımız CMP, 9 Ekim'de yapılan aday yoklamasıyla milletvekili adaylarını tespit etmiştir.⁵²¹

Gerek basın yasalarındaki tehditlerden gerekse toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun yarattığı kısıtlamalardan ötürü; partilerin üst kademeleri arasında görülen hırçın ve yıpratıcı tablo; Kastamonu ili seçim kampanyasında 1950 ve 1954 seçim kampanyalarındaki mücadele görüntüsünü azaltmıştır. Seçmen kütük ve listelerinin tanzimi sonucu; Kastamonu'daki seçmen sayısının 201.623 kişi olduğu ortaya çıkmıştır.⁵²² Bu rakamdan kaç kişinin oy hakkını kullanacağı; bu oy hakkını hangi parti için ne oranda kullanacağı; DP'nin ülke genelindeki son dönemde yaşadığı sıkıntının Kastamonu'ya tezahür edip etmeyeceği, temeli atılan Şeker Fabrikasının vilâyet insanı için DP'ye olan teveccühte ne gibi değişiklik yapacağı; muhalefet partilerinin DP üzerinde yürüttüğü yıpratma politikasının ne ölçüde başarılı olduğu sorularının cevapları ise seçim sonuçlarında karşımıza çıkacaktır.

⁵¹⁸ Turan, *a.g.e.*, s.133.

⁵¹⁹ *Yenises*, 21 Ekim 1957.

⁵²⁰ Bu isimler şunlardır: Nuri Aktun, Ethem Kodamanoğlu, Tahsin Hevedanlı, Fahri Keçecioğlu, Emriye Akalın, Ahmet Kırıl, Salim İmece, Zeki Gürçay, İ.Sefa Bingöl, Sami Akkuş. *Doğrusöz*, 9 Ekim 1957.

⁵²¹ Bu isimler şunlardır: Baha Ataoğuz, Mehmet Seydibeyoğlu, Şükrü Aksoy, Necati Erdem, Osman Akkaya, İbrahim Sesver, Hasip Yılanlıoğlu, Arif Başkan, İsmail Atalay, Muzaffer Bozkurt. *Doğrusöz*, 9 Ekim 1957.

⁵²² *Doğrusöz*, 16 Ekim 1957.

3.3.2. 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimleri

Politik arenada çekişmeli ancak il özelinde cılız geçen seçim kampanyasından sonra, 27 Ekim 1957 günü seçmenler sandık başında oylarını kullanmışlardır. Seçim esnasında ve sonrasında yurdun muhtelif bölgelerinde olaylar çıkmış, Gaziantep'te 2 kişi ölümlen; Çanakkale, Giresun, Kayseri, Konya, Van ve Kastamonu'da yaralananlar olmuştur.⁵²³

Seçimlerde 12.077.413 seçmenden, 9.230.814'ü oy kullanmış, bunun 9.133.142'si sayılmış, katılım oranı %76.59 olmuştur. Seçim sonuçları ülke geneline aşağıdaki tablodaki şekliyle yansımıştır (Bkz. Tablo 12).

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	4.372.621	47.8	424 - %69.5
CHP	3.753.136	41.1	178 - %29.18
CMP	652.064	7.14	4 - %0.66
Hürriyet Partisi	350.597	3.96	4 - %0.66

Tablo 12. 27 Ekim 1957 Genel Seçimi Sonuçları⁵²⁴

Seçim sonuçları incelendiği zaman, DP iktidarının büyük oy kaybına uğradığı ve muhalefetin belli ölçüde oylarını artırdığı anlaşılmaktadır. Aslında yeniden ana muhalefet partisi konumuna gelen CHP'nin oylarındaki artış, 1954 seçimlerine göre %5.71 olmasına karşılık, DP'nin oy kaybı 1954 seçimlerine göre %10.72'dir. bu seçimlerde, DP'nin 1954 seçimlerine göre kaybettiği milletvekilliği sayısı 79'u bulurken, CHP'nin aynı seçimlere göre kazandığı milletvekili sayısı 147 artmıştır.⁵²⁵ Bu karşılaştırma, çoğunluk sisteminin demokratik eğilimleri yansıtmadığını kanıtlamak için yeterli olurken, Kastamonu örneği ile pekiştirilecektir. Kastamonu'da yapılan seçimlerde kayıtlı 201.623 seçmenden 154.073'ü oy kullanmış, katılım oranı %76.72 olurken partiler arası oy dağılımı aşağıdaki şekilde cereyan etmiştir. (Bkz. Tablo 13).

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	69.035	44.8	10 - %100
CHP	62.338	40.4	-
CMP	18.256	11.8	-
Hürriyet Partisi	4.803	3	-

Tablo 13. 27 Ekim 1957 Genel Seçimi Kastamonu İli Sonuçları⁵²⁶

1950 ve 1954 yıllarında yapılan seçim sonuçlarında da büyük oranda Kastamonu oyunun, TBMM'de temsil edilmediği ayrı bir gerçek olsa da; 1957 seçimleri sonucunda

⁵²³ Albayrak, *a.g.e.*, s.298. Albayrak'ın *Cumhuriyet*'te 30 Ekim ve 1 Kasım 1957 tarihlerinde çıkan sayılarına dayanarak verdiği bu yaralanma haberine; dönem içerisinde şehirde yayın yapan Doğrusöz, Yenises ve Yeni Kastamonu gazetelerinde rastlanmamıştır.

⁵²⁴ www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.genel_secimler, 14.02.2007.

⁵²⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s. 299.

⁵²⁶ *Yenises*, 30 Ekim 1957.

oyların %44.8'ini alan DP'nin, Kastamonu'dan 10 milletvekili çıkarmasına rağmen oyların %55.2'sini alan muhalefet partilerinin hiç milletvekilliği kazanamaması, apayrı bir demokrasi ikilemidir.

1954 genel seçimleriyle karşılaştırıldığında, ilde DP'ye verilen oyların az da olsa ülke ortalamasının altında olduğu, 1954 seçimlerine oranla DP'nin %15 oy kaybederken, CHP'nin oy oranını %11 artırdığını; CMP'nin ise Kastamonu standardı sayabileceğimiz %10 barajını yine geçtiğini görmekteyiz. CMP, Kastamonu'da ülke ortalamasının yine üstünde bir oran yakalamıştır.

Demokrat parti ilçe bazında; Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, İnebolu ve Tosya'da en çok oyu alırken; CHP de Merkez ilçe, Araç, Azdavay, Daday, Devrekâni, Küre ve Taşköprü'de ilk sırayı almıştır.⁵²⁷ Bozkurt ve Çatalzeytin'in DP zamanında ilçe yapıldığı, İnebolu limanı ıslahının ve Cide'deki maden yataklarıyla ilgili çalışmaların bu dönemde hızlandırıldığı göz önüne alındığında DP'nin seçmen kitlesinin stabil (oturmuş) ve devamlı olup olmadığı tartışma konusu olarak belirmektedir. CHP aralarında Kastamonu'nun da olduğu 11 ilde seçim sonuçlarına itiraz etmiş ancak; Yüksek Seçim Kurulu seçimin sadece Diyarbakır'da tekrarlanmasına karar vermiştir.⁵²⁸ 1954 seçimleri sonucu Kastamonu milletvekilleri şu isimlerden oluşmuştur: Basri Aktaş, Münif İslamoğlu, Ali Gözlük, Hilmi Dura, Hadi Tan, Şükrü Esen, Muzaffer Akdoğanlı, Süleyman Çağlar, Nazım Batur, Zeki Cemal Bakiçelebioğlu.⁵²⁹

3.3.3. Beşinci Menderes Hükûmeti ve Uygulamaları

27 Ekim 1957 genel seçimlerinden sonra yeni meclis 1 Kasım'da toplandı. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da Meclis Başkanlığına seçildiler. Başbakanlığa seçilen Adnan Menderes, ilk hükûmetini 24 saat içinde kurmuştu; ancak bu sefer kabinesini kurmak için hemen hemen bir ay uğraşmış ve yeni hükûmet 25 Kasım 1957'de ilân edilebilmişti.⁵³⁰ Bu gecikmede, o günün siyasî gelişmeleri ve özellikle seçim sonuçları önemli rol oynamıştı. Türkiye'de siyasî yaşam 1957 seçimleri ile yeni bir döneme girmiş; bu seçimlerde önemli bir güce oluşan muhalefet daha sert bir politika izlerken, iktidar da buna aynı sertlikle karşılık verince, var olan siyasî ortam demokratik çerçevenin dışına çıkmaya başlayacaktı.⁵³¹

Beşinci Menderes Hükûmeti'nin programı, daha öncekilerden çok büyük farklılık ve yenilik getirmemişti. Başbakan, programın ilk bölümünde muhalefetin yöntemlerini

⁵²⁷ *Yenises*, 30 Ekim 1957.

⁵²⁸ Albayrak, *a.g.e.*, s.299.

⁵²⁹ *Doğrusöz*, 30 Ekim 1957.

⁵³⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 217.

⁵³¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 511-514.

eleştirmiş, ekonomi bölümünde de daha önceki hükümetlerinin uygulayabildikleri “programlarında herhangi bir mühim değişiklik olamayacağını” söylemiş ve dış politika üzerinde durmuştu.⁵³² Programı eleştiren İnönü de, daha çok “Kıbrıs, NATO, Bağdat Paktı”⁵³³ gibi dış sorunlarla basın ve toplantı gösteri yürüyüşü yasalarında yapılan son değişiklikler üzerinde durmuştu.⁵³⁴

Genel seçimler sonrasında toplanan 11.Dönem TBMM’nin daha ilk günlerinde iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmaların olması, DP hükümetinin bazı önlemler almasında etkili olacaktı. 28 Aralık 1957’de TBMM’de muhalefeti daha sık denetime alabilmeyi amaçlayan, Meclis İç Tüzüğünde değişiklik yapan kanunu kabul ettiler. Böylece milletvekillerinin denetim görevini zorlaştıran birçok yeni hüküm yürürlüğe kondu.⁵³⁵

3.3.4. Ekonomik Darboğaz

Demokrat Parti iktidarı, 1950–1954 yılları arasında uyguladığı kalkınma ve istikrar programını daha sonraki yıllarda sürdüremedi. Özellikle dış ödemeler dengesinin giderek bozulması, yatırımların devletin gerçekleştirebilme gücünün üstüne çıkarılması, iç piyasadaki istikrarsızlık ve bunun yanı sıra, Millî Korunma Yasası ile yapılan aşırı karışmalar, bu hızlı gelişmeyi durduran etkenlerin başında gelmiştir.⁵³⁶

İktidar yatırımların baş finansman kaynağı olarak emisyon ve kredi politikasıyla para hacmini olabildiğince artırmayı, sürekli bir gelişme politikasının temeli sayıyordu. Özellikle tarım alanında atıl kapasitenin bulunduğu ilk iktidar devresinde bu siyaset başarılı olmuşsa da; yeni kapasite üretme imkânları tükenince, para arzı artırmaya dayanan bu politika, ülkeyi enflasyon girdabına soktu.⁵³⁷ Birleşmiş Milletler örgütünün yayımladığı istatistiklere göre 1958 yazında Türkiye, hayat pahalılığı yönünden dünyada Brezilya’dan sonra ikinci sırada yer almıştı.⁵³⁸

Nihayet hükümet, 4 Ağustos 1958 kararlarını alarak, Cumhuriyet tarihinin o zamana kadar görülmemiş en büyük devalüasyonunu gerçekleştirdi.⁵³⁹ Enflasyonu durdurmak bakımından yerinde kararlar alınmasına rağmen; bu kararların kaçınılmaz sonucu; halkın

⁵³² Albayrak, *a.g.e.*, s.513-514.

⁵³³ Bu üç konu, dönem Türkiye’inde iç ve dış siyasanın belirlenmesinde önemli faktörler olmakla birlikte; tez genelinde bu konularda ayrıntıya giremememizin sebebi, tez çalışmasının şehir eksenli yürütülmesidir.

⁵³⁴ Turan, *a.g.e.*, s.138

⁵³⁵ Örneğin; sözlü sorular yalnız cuma günleri en fazla bir saat müzakere olunacak; bakanlar bu sorulara, kamu çıkarı gerekçesiyle isterlerse cevap verecekler, basit bir suçlamayla dokunulmazlığın kaldırılması mümkün olabilecek, meclisten çıkarma ve maaş kesilmesi cezalarının üst sınırları artırılacaktı. Eroğul, *a.g.e.*, s.219.

⁵³⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.359-360.

⁵³⁷ Eroğul, *a.g.e.*, s.254.

⁵³⁸ Turan, *a.g.e.*, s.158.

⁵³⁹ Türk parası üçte bir oranında değer kaybettirilmiştir. Hükümet; ekonomik kredilerin daraltılması; dolaşımdaki paranın artmasını önlemek için bazı kararların alınması; yabancı sermayenin kazançlarının döviz olarak yurt dışına çıkarılmasına engel olunması; aşırı tasarrufa gidilmesi gibi bazı kararlar almıştır. Albayrak, *a.g.e.*, s.361.

sıkıntısını artırmak olmuştur. Şöyle ki; kredilerin kısılması yatırımların seviyesini düşürmüş, iş hacminin böylece kısılması ise tabiatıyla işsizliği artırmıştır. Para hacmini daraltmak amacıyla, iktisadî devlet teşekküllerinin fiyatlarını yükseltmeleri buna eklenince, vasıtalı vergilerin esas yükünü taşıyan mütevazı gelirli kitlelerin beli iyice bükülmüştür.⁵⁴⁰

3.3.5. İktidar- Muhalefet İlişkileri

Hükûmetin ilk iş olarak Meclis İç Tüzüğü'nde değişiklikler yapması, iktidar-muhalefet ilişkilerinin giderek sertleşmesinde etkili olmuştur. Bu yeni iç tüzük önemli tepkilere yol açmış; muhalefet ve basının yanına bazı anayasa profesörlerinin de eleştirileri eklenmiştir. CHP; 28 Aralık 1957'de yayınladığı bildirimde; “rejim davasında eşit şartlarda seçim emniyeti, adalet istiklali ve basın hürriyetinin” önemini vurgulamış, Meclis Başkanını tarafsız davranmamakla suçlamıştır.⁵⁴¹

1958'in başlarında siyasal çevrelerde, orduda hükûmete karşı bir komplonun ortaya çıktığı ve birçok subayın tutuklandığı yolunda söylentiler ortaya çıkmıştır. Hükûmet 16 Ocak 1958'de dokuz subayın tutuklandığını bildirmiş, siyasî tarihimize “Dokuz Subay Olayı” olarak geçen bu tutuklamalar neticesinde, tutuklanan subaylar beraat ederken, ihbarı yapan subay yanlış ihbar suçundan mahkûm olmuştur.⁵⁴²

Öte yandan Türkiye'nin ekonomik zorluklar içinde bulunduğu bir dönemde, Ortadoğu'da patlayan bir bunalım, ülkeyi yeni ve sonu alınamayacak kaotik ortama sokmuştur. 14 Temmuz 1958'de Türkiye'de, Irak, Pakistan ve İran devlet başkanlarının da katılacağı Bağdat Paktı toplantısı yapılacaktır. Irak Kralı Faysal ve Başbakanı Nuri Sait, toplantı için yola çıktıkları esnada ani bir ayaklanma sonucu öldürülmüşler ve ülkede cumhuriyet ilân edilmiştir. Bu olayla birlikte Türkiye'de yönetici kadroda bir ihtilâl fobisi başlayacaktır.⁵⁴³

Bu olayın akabinde; CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Ulus'ta yer alan aşağıdaki açıklamaları iktidarın sert tepkisine yol açmıştır.⁵⁴⁴

“(…) Irak'ta son hadiseler neticesinde ölenler bizimkilerin akıl hocası idi. Onlar Irak'ta yaptıklarını bizimkilere tavsiye ederlerdi. Partilerden mi şikâyetiniz var? Kapatın gitsin. Basında mı şikâyetiniz var? Susturun gazeteleri olup bitsin, derlerdi. Onların büyük akıbeti ders olmalıdır.”

Muhalefet cephesinden yapılan bu ve benzeri konuşmalar giderek iktidarın, CHP'nin ihtilâl yapacağı suçlamalarını artırmıştır. 9 Ağustos 1958 tarihli toplantıda bazı milletvekilleri, CHP'nin böyle bir amaç için uğraştığının anlaşılması halinde, bu partinin

⁵⁴⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s. 254-255.

⁵⁴¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 516-517.

⁵⁴² Eroğul, *a.g.e.*, s.220.

⁵⁴³ Eroğul, *a.g.e.*, s. 222-225.

⁵⁴⁴ *Ulus*, 4 Ağustos 1958.

kapatılmasını savunarak, “Demokrat Partinin bugün ihtiyata atılmış kuvvetlerinin, Halk Partisi karşısında seferber edilmesinin” uygun olacağını belirttiler. Aynı gün, on iki DP’li milletvekili Gruba verdikleri önerge ile konuyu ele alarak, dokuz kişilik bir komisyon seçilmesini ve derhal çalışmaya başlamasını istediler. Bu gelişme, daha sonraki yıllarda kurulacak olan Tahkikat Komisyonu’nun düşünsel temelini oluşturacaktı.⁵⁴⁵

3.3.5.1. Millî Muhalefet Cephesi ve İlk Hedefler Beyannâmesi

DP iktidarının çoğunluğun sultasına dayanan bir rejime yönelmesi, her biri kendi doğrultusunda etkinliklerini sürdüren karşıt partilerin, sistemi koruyabilmek için güçlerini birleştirme çalışmalarını hızlandırmıştır.

DP, 1957 seçimlerinden önce muhalefetin güç birliği yapmalarını, ortak liste düzenlemelerini önlediği için, tek çıkar yol karşıt partilerin birleşmesi idi. Bu zorunluluğu duyan, Türkiye Köylü Partisi, 16 Ekim 1958’de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ni oluşturmuştur. Onu, 24 Kasım 1958’de Hürriyet Partisi’nin Cumhuriyet Halk Partisi’ne katılması izlemiştir.⁵⁴⁶

Hürriyet Partisi’nin de katılımıyla örgütünde gerekli değişiklikleri yapmak isteyen CHP, 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan 14.Kurultayında, muhalefet güç birliğinin varmak istediği gayeleri açıkladığı İlk Hedefler Beyannâmesi’ni açıkladı. Bunlar partizanlığın kaldırılması, Millet Meclisi’nden başka ikinci bir meclisin kurulması, seçim güvenliğinin sağlanması, Anayasa Mahkemesi kurulması, yüksek yargıçlar kurulu oluşturulması, memurların mahkemeye başvuru haklarının tanınması, basın hürriyetinin anayasal güvence altına alınması, üniversite özerkliğinin eksiksiz sağlanması, yüksek iktisat şurası kurulması ve sosyal adaletin anayasaya girmesi idi.⁵⁴⁷

Muhalef safların sıklaştırılması, mücadele hedeflerinin saptanması ve İsmet İnönü’nün nutuklarının daha da sertleşmesi muhalefetin genel bir taarruzunun açık işaretçisi olmakla birlikte;⁵⁴⁸ bu işbirliği hareketi, iktidarı harekete geçirmiş ve Menderes DP’ye kamuoyunda destek sağlamak amacıyla yaptığı gezilerine ve muhalefete karşı yönelttiği suçlamalarına hız vermiştir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s.519.

⁵⁴⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 191

⁵⁴⁷ Aydemir, *a.g.e.*, s.277.

⁵⁴⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.228.

⁵⁴⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.522.

3.3.5.2. Vatan Cephesi

Millî Muhalefet Cephesi kurulması yolundaki girişimlere tepki olarak, ilk olarak DP Manisa İl Kongresinde Başbakan tarafından gündeme getirilen Vatan Cephesi, muhalefeti etkisiz duruma getirmeyi amaç edinen bir girişim olmuştur. DP içinde bazı ileri gelenler, böyle bir örgütün gereksizliğini savunmuşlar, DP'nin Ocak-Bucak ve Genç Demokratlar Örgütü'ne rakip olabileceğini, bu gelişmelerin ise partiyi zayıflatacağını ileri sürmüşlerdir. Bu uyarılara rağmen, 1958 yılı sonunda yurdun çeşitli yerlerinde şubeler açılmaya başlanmış ve 1959 yılı başı itibarıyla şube sayıları çok hızlı bir şekilde artış göstermiştir.

Kastamonu'da da DP taraftarlarınca Şenlik beldesinde 1 Kasım 1959'da Vatan Cephesi Ocağı kurulmuştur. Bu ocak ile iki yüz vatandaşın diğer partilerden istifa ederek, Vatan Cephesine geçiş yaptığı ileri sürülmüştür.⁵⁵⁰

İktidar, radyoyu Vatan Cephesi'nin propaganda aracı olarak kullanmaya başlamış, her haber saati öncesinde Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri ve mensup oldukları yerlerden listesi radyodan okunmaya başlamıştır. Hükûmetin bu şekildeki yaklaşımı, 1957 genel seçimlerinden sonra, sürekli olarak gerginliğini koruyan siyasî ortamın, bir savaş arenası hâline gelmesinde etkili olmuştur.⁵⁵¹

Eroğul'a göre; "bu iki cephenin kurulmasıyla birlikte; bütün ülkede bir tarafa Güçbirliği ocakları, öbür tarafta Vatan Cephesi ocakları olmak üzere, birbirine ölesiye hasım iki blok teşekkül etmeye başladı. Yani siyaset sahnesindeki husumet bizzat geniş vatandaş kütleleri içinde örgütlenmeye koyuldu. Bu ağların süratle örülmesi, bütün memleketi kanlı bir kardeş kavgasına hazır duruma getirmeye adaydı."⁵⁵²

3.3.5.3. Başbakan Menderes'in Geçirdiği Uçak Kazası

1959 yılına girilirken iktidar ile muhalefet ve basın arasındaki ilişkilerin daha da sertleşeceğini gösteren gelişmeler yaşandı. Yılın daha ilk haftasında (6 Ocak), İstanbul'daki Tan Basımevi yeni bir saldırıya uğramıştı. 1948'de komünist yayın yapıyor diye tahrif edilen basımevine bu kez dinamit atılmış ve 40 kişi yaşamını yitirmişti.⁵⁵³ Bu sıkıntılı tablo içerisinde Kıbrıs meselesinde tarafların "bağımsız bir cumhuriyet" kurma hususunda anlaşmaları, gerginliği nispeten azaltmıştı.

⁵⁵⁰ *Yenises*, 3 Kasım 1959; *Doğrusöz*, 4 Kasım 1959. Açılış faaliyetini yapan DP İl İdare Kurulu Üyesi Baha Ataoğuz'un, 1957 yılındaki seçimlerde CMP'den milletvekili adayı olduğu bilindiğinde; bu bize özellikle Baha Ataoğuz'un şahsında, Kastamonu'da partiler arası geçiş faaliyetinin sıkça rastlanır bir durum olduğunu göstermektedir.

⁵⁵¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.523.

⁵⁵² Eroğul, *a.g.e.*, s.229

⁵⁵³ Turan, *a.g.e.*, s.192.

Türk ve Yunan hükümetlerinin esas antlaşma metnini imza için Londra'ya gittikleri sırada, Menderes'in de içinde bulunduğu uçak; 17 Şubat 1959'da Londra'nın 25 mil güneyinde sis yüzünden yolunu kaybedip düştü. Aralarında bir bakan, bir milletvekilinin de bulunduğu 16 kişi hayatını kaybetti.⁵⁵⁴ Olayın ülke çapında uyandırdığı hüznün nedeniyle parti çalışmalarındaki kızgınlığı geçici de olsa soğutmuş; kazadan sağ kurutulan ve yurda "Kıbrıs Fatihî" olarak dönen Menderes'i, CHP Başkanı İnönü'de havaalanında karşılayarak bu konuda üzüntü ve hassasiyetini dile getirmiştir. Ancak bu; havaalanında iki lider arasında "sonuncu el sıkışma" olmuştur.⁵⁵⁵

Bu noktada; siyasî önemini bir yana bırakırsak; 19 Ocak 1959 tarihinde 15 ilde boşalan 78 muhtarlık için yapılan seçimleri; Türk insanının oy verme biçimi hakkında bizi bilgi sahibi yapacaktır. İbrenin büyük oranda muhalefet partileri lehine döndüğü siyasî konjonktürde; yapılan seçim sonucu 78 muhtarlığın 68'ini DP kazanmıştır.⁵⁵⁶ Seçimler Kastamonu'da da 26 köyden 23'ünün DP lehine oy vermesiyle nihayet bulmuştur.⁵⁵⁷ Bu oran; 1954 yılında yapılan muhtarlık seçimleri sonuçlarına yakın olsa da; 1957'de yapılan genel seçimler ekseninde düşünüldüğünde; Türk insanının siyasî haklarını kullanım evresinde bile duygusal davranarak, insanî algılamaları ön plana çıkardığını göstermektedir.⁵⁵⁸

3.3.5.4. Yurt Çapında Meydana Gelen Olaylar

Uçak kazasının yarattığı heyecan dalgası dağıldıkça; taraflar arasındaki husumet havası yine ortaya çıkmıştı. 24 Nisan 1959'da, yaptığı bir konuşmadan ötürü İsmet İnönü'nün dokunulmazlığının kaldırılmasını öngören bir Başbakanlık yazısı TBMM'ye sunulmuştu. Ondan bir hafta sonra da İnönü'nün çıktığı yurt gezilerinde birbiri ardına olaylar patlak vermişti.⁵⁵⁹

CHP'lilerin "büyük taarruz" diye adlandırdıkları propaganda seferi, 29 Nisan 1959'da başladı. İnönü'nün başkanlığında 46 milletvekili, partililer ve gazetecilerin katıldığı faaliyette ilk nokta olarak; simgesel bir biçimde İnönü'nün Yunan Generali Trikopolis'i esir ettiği yer olan Uşak seçilmişti. Uşak'a hareket öncesi, Ankara Garında İnönü lehine gösteri yapan halk ile polis arasında meydana gelen çatışma ile başlayan olaylar; Uşak DP İl

⁵⁵⁴ Kazada; Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu ile Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoglu'nun yanında, pilot ve hosteslerle birlikte bazı bürokrat ve basın görevlileri de yaşamlarını kaybetmişlerdir. "Büyük Facia", *Yenises*, 18 Şubat 1959.

⁵⁵⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s.230.

⁵⁵⁶ Albayrak, *a.g.e.*, s.524.

⁵⁵⁷ *Doğrusöz*, 20 Şubat 1958.

⁵⁵⁸ Burada sorulması gereken soru şudur: Başbakan uçak kazası geçirmese idi; az miktarda muhtarlık için de olsa yapılan bu seçimlerde; DP bu oranı yakalayabilir miydi? İşte bu soruya verilecek cevap; hem Kastamonu seçmeninin hem de Türkiye genelinde seçmenin, siyasî perspektifini ortaya koymamıza yardımcı olacaktır.

⁵⁵⁹ Turan, *a.g.e.*, s.192.

Başkanının kışkırtması sonucu büyümüştür. Başına aldığı taş darbesi sonucu yaralanmasına sebep olan kargaşa sonrası Manisa'ya hareket eden muhalefet lideri, burada çok sert bir konuşma yaparak, iktidarı olayların baş aktörü olarak göstermiş, Menderes ve Bayar'ın açıklamalarının bu tür olaylara sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Gezi sonrasında meydana gelen olaylar ve muhalefetin demeçlerine devamlı olarak yayın yasağı konmuş; 3 Mayıs 1959'da Türkiye Cumhuriyeti basın tarihinde gazeteler ilk kez olarak beyaz sütunlarla çıkmıştır.⁵⁶⁰

İnönü'nün İstanbul'a dönüşü sırasında 4 Mayıs 1959 günü, Topkapı surları yakınında bazı kişiler İnönü'nün arabasını taşlamışlar ve daha sonra da konvoyuna saldırıda bulunmuşlardır. Tesadüfen orada bulunan bir binbaşının yanındaki askerlerle birlikte olaya müdahale etmesi sonucu İnönü kurtulmuş ve muhtemel bir cinayet engellenmiştir. Olaylar sonrası meclis görüşmelerinde bazı DP milletvekilleri; İnönü'nün ülkeyi ihtilâlê sürüklediğini ileri sürerek, onu politikadan uzaklaştırmayı gerekirse CHP'yi kapatmayı önerirken; CHP de olayları önleyemeyen Başbakan ve İçişleri Bakanı hakkında soruşturma açılmasını istemişlerdir. Bu önerge gündeme alınmamış, bir süre sonra da iktidarı isteğiyle o yıl yapılması gereken yerel seçimler ertelenince, muhalefet meclis dışı çalışmalarına hız vermiştir.⁵⁶¹

Bu eksen de çıkılan Çanakkale gezisinde; 11 Eylül 1959 tarihinde CHP ekibinin yolları DP'lilerce kesilmiş ve saldırıya uğramışlar; emniyet güçleri de saldırganları engelleyici tavır takınmamışlardır. Burada yaşanan son olaylar; iktidar-muhalefet uzlaşmazlığında önemli bir adım olmuştur. Bu olaylarda muhalefetin siyasî hesap uğruna tahrik yaptığı, özellikle Irak İhtilalini gündemde tutarak iktidara gözdağı vermeye çalıştığı görülürken; iktidarın da desteklediği Demokrat Partililerin "muhalefet tanımaz" hareketleri giderek, işin çığırından çıkmasına yol açmıştır.⁵⁶²

Ancak asıl büyük olaylar; İnönü'nün Kayseri'ye gidişinde Yeşilhisar'da patlak vermiştir. İnönü; CHP İlçe Başkanı ve DP'li Belediye Başkanı arasında Tarım Kredi Kooperatifi seçimleri sebebiyle mahkemeye intikal eden olayları incelemek ve parti kongresine katılmak için Kayseri'ye gitmeye karar vermişti. Kayseri Valisince çekilen, kente gelmesinin sakıncalı olduğunu belirten telgrafa; "Maskara, beni Said-i Kürdi sanıyor" diyerek tepki veren muhalefet lideri; Himmetdede istasyonunda durdurulmuştur.⁵⁶³ Burada

⁵⁶⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s.231-233; Turan, *a.g.e.*, s.192-193. Kastamonu basını incelendiğinde; bu olaya ve müteakip safhada gerçekleşecek olaylara ilişkin bilgi toplayamamızın nedeni; yukarıda bahsi geçen yayın yasaklarıdır. Bu yasaklardan Kastamonu da etkilenmiş ve muhalefet liderlerinin demeçleri dönem gazetelerinde yayımlanmamış; okuyucu, olaylara ilişkin olarak bilgilendirilememiştir.

⁵⁶¹ Albayrak, *a.g.e.*, s. 526.

⁵⁶² Albayrak, *a.g.e.*, s.527.

⁵⁶³ Eroğul, *a.g.e.*, s.238-239

görevli askerî birliğin komutanı İnönü'yü durdurmak için gerekirse silah kullanması emri verildiği halde; bu emri yerine getirmektense önce kendini vuracağını belirtmiş; böylece İnönü 3 Nisan 1960 günü Kayseri'ye geçmiştir. Diğer engellemeler sonucu, Yeşilhisar'a geçmeden Ankara'ya dönmek zorunda kalması; muhalefetin iktidara tepki göstermesine sebep olurken; kamuoyunun da giderek yükselen iktidar-muhalefet ilişkilerinden duyduğu tedirginliğini artırmıştır.⁵⁶⁴

3.3.6. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

Muhalefetin kamuoyu önünde giderek güçlenmesi iktidarı rahatsız etmiştir. İktidarın erken bir seçime hazırlandığı o günlerde, en güçlü rakibi CHP'den herhangi bir şekilde kurtulması, ya da siyasî bakımdan onu etkisiz hale getirmesi gerektiği inancı öne çıkmaya başlamıştı. DP Meclis Grubu bu konuda 7 Nisan'da bir bildiri yayınlamış;⁵⁶⁵ 12 Nisan 1960 günü de, beş buçuk saat süren olağanüstü toplantısında Halk Partisi hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verdi. 15 Nisan'da verilen önergede özetle; CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırlığı vs. ile sürülüyor ve bu hususların araştırılması için on beş kişilik bir komisyonun kurulması isteniyordu.⁵⁶⁶

18 Nisan'da DP gurubunun daha önce verdiği önerge; "CHP ve Bir Kısım Basın Faaliyetlerini Tahkike Memur Meclis Tahkikatı Encümeninin Kurulması Hakkında Kanun" adıyla kabul edilerek 2247 sayı ile yasalaştı. 15 kişilik Tahkikat Encümeninde Kastamonu Milletvekili Hilmi Dura da görevlendirilmiştir.⁵⁶⁷

Toplanan komisyonun ilk toplantıda aldığı kararlar üç ayrı bildiri ile açıklanmıştı. Bunlarda soruşturma komisyonu ile bilgilerin yanı sıra, bütün siyasî partilerin ve onlara bağlı tüm kuruluş ve kolların siyasî faaliyetlerinin durdurulduğu ve komisyon çalışmalarına ilişkin her türlü bilgi ve belgenin yayımlanmasının yasaklandığı belirtilmişti.⁵⁶⁸

Bu durum karşısında bir önerge hazırlayarak başbakan hakkında meclis tahkikatı açılmasını ve yüce divana verilmesini istemişse de, bu önerge reddedilmiştir. İnönü, yayım yasağı yüzünden basına yansımayan (Sadece *Ulus* bu konuşmayı okuyucusuna duyurabilmiştir) konuşmasında⁵⁶⁹; "(...) Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.

⁵⁶⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.528-529

⁵⁶⁵ *Yeni Kastamonu*, 9 Nisan 1960.

⁵⁶⁶ Eroğul, *a.g.e.*, s. 241.

⁵⁶⁷ *Yenises*, 19 Nisan 1960.

⁵⁶⁸ *Yeni Kastamonu*, 19 Nisan 1960.

⁵⁶⁹ Basın yasakları öyle bir hâl almıştı ki verdiği her haberle toplatılan *Sakarya Gazetesi*, sonunda "Patlıcan Dolması Nasıl Yapılır" diye manşet atmıştı. Diğer gazeteler de Kore'de halkın diktatöre karşı nasıl ayaklandığına dair fotoğraf ve haberler yayınlıyorlardı. Birand-Dündar; *a.g.e.*, s.115.

Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır ve kullanılacaktır.” diyerek iktidarı uyarılmışsa da, hükûmet bu konuşmanın da yayını yasaklayarak, tehlikeyi savuşturmaya çalışmıştır.⁵⁷⁰

Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkileri bakımından, Anayasaya aykırı, demokratik düzenin öngördüğü kuvvetler ayrılığına karşı bir kurul olduğu anlaşılmaktadır. Bu komisyon; Kurtuluş Savaşı yıllarının zorunlu bir uygulaması olmasına karşın, günümüze dek eleştirilip duran İstiklal Mahkemeleri yasasında yer alan yetkilerden daha fazlasıyla donatılmıştı.⁵⁷¹ Uygulama; iktidara karşı kamuoyunda oluşan muhalefetin giderek artmasına yol açmış ve “iktidarın güçsüzleştiği için” bu tür yöntemlere başvurduğu izlenimini yaratmıştı.⁵⁷²

3.3.7. Öğrenci Olayları

Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasından bir gün sonra, ilk öğrenci olayı Ankara Kızılay Meydanında çıkmıştır. CHP lideri İnönü, Kızılay’dan geçerken lehine gösteri yapılmış ve bu gösteri kısa bir sürede, iktidar aleyhine “Hürriyet... Hürriyet...” şeklinde sloganların atıldığı bir şekle bürünmüştür. Polis ile göstericiler arasında çıkan olaylar sırasında 22 kişi gözaltına alınmıştır.⁵⁷³ Bu olaylar üzerine Tahkikat Komisyonu, başta *Ulus* olmak üzere, bazı basın mensuplarını sorguya çekmiş; Meclis tutanaklarının yayımlanmamasını eleştiren Fethi Çelikbaş’a 12, Osman Bölükbaşı’na 6, Komisyonla ilgili yaptığı bir konuşmadan dolayı da İnönü’ye 12 oturum Meclisten uzaklaştırma cezası vermişti. Daha önce iktidara karşı tepkileriyle bilinen Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndeki bazı öğretim üyeleri, basındaki yazılarında; Komisyonun görev ve yetkilerini düzenleyen yasayı eleştirince, Hükûmet tedirgin olmuş ve ilgili personelin bakanlık emrine alınmasını istemiştir. İstanbul Üniversitesi Senatosu’nun bu konuyu görüşmek için toplanacağı gün olan 28 Nisan 1960’da Hukuk Fakültesi’nde olaylar çıkmıştır. Çıkan çatışmada, Turan Emeksiz isimli öğrenci polis kurşunu ile başka bir öğrenci de tankın altında ezilerek can vermiştir. 150 civarında öğrencinin gözaltına alındığı olayların, Teknik Üniversiteye ve Tıp Fakültesine de sıçraması sonucu hükûmet; İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilân etmiştir.⁵⁷⁴

Ankara da geniş çaplı öğrenci eylemleri başlamış, 29 Nisan’da ilk eylem Hukuk Fakültesi’nde başlamış ve Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde devam etmiştir. Hukuk öğrencilerinin “Menderes istifa, diktatörlük kahrolsun!” sloganlarıyla gösteri yapmaları üzerine binayı kuşatan polis bir ara ateş açmıştır. Sıkıyönetim komutanının gerekirse ateş

⁵⁷⁰ Eroğul, *a.g.e.*, s.243.

⁵⁷¹ Turan, *a.g.e.*, s.202.

⁵⁷² Albayrak, *a.g.e.*, s.535.

⁵⁷³ Turan, *a.g.e.*, s. 206.

⁵⁷⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s. 536.

açın sözlerine, görevli birliğin komutanı riayet etmediği için muhtemel bir katliam önlenmiştir. Sonunda kapılar kırılarak içeri girilmiş ve zor kullanarak öğrenciler dağıtılmıştır. Bu olaylar üzerine İstanbul ve Ankara’da kapalı ya da açık yerlerde yapılacak her türlü toplantı sıkıyönetim komutanlıklarınca yasaklanmıştır.⁵⁷⁵

Bütün engellemelere karşın İstanbul ve Ankara’daki gösterileri önleyemeyen DP iktidarı gücünü gösterebilmek için 5 Mayıs’ta başkentin gösteri alanına dönüşen Kızılay Meydanı’nda bir miting düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Ancak bunu haber alan öğrenci grupları daha önce aynı yerde toplanabilmek için kulaktan kulağa “555K” diye bir iletide bulunmuşlardı. Bu, “yılın 5.ayı olan Mayısın 5.günü saat 5’te Kızılay’da buluşalım” demektir. Belirlenen tarih ve saatte meydana toplanan binlerce kişinin hükümet aleyhine sloganlar atarak gösterilerini yaptıkları esnada; güruhu yatıştırmak amacıyla Menderes bunların arasına girmiş, ancak kendisi de tartaklanmış ve oradan uzaklaşmak zorunda kalmıştır.⁵⁷⁶

Bu gelişmeler yaşanırken, 21 Mayıs’ta da başlarında komutanları olduğu halde Harp okulu öğrencileri Ankara’da sessiz bir yürüyüş yapmışlar, bu duruma Bayar ve Menderes şiddetli bir tepki göstermiştir. Öğrencilerin okuldan uzaklaştırılmaları gündeme gelmiş olsa da; okulun tatile girmesiyle olayların büyümesi engellenmiştir.⁵⁷⁷

Hükümetin, öğrenci hadiseleriyle ilgili olarak, yayın yasağı koyması, olayların vahametini birkaç kat daha artırmıştır. Zira böyle olaylar olurken, vatandaşın normal yollardan bilgi edinmesini önlemek, kaçınılmaz olarak “fısıltı gazetesi”nin ve geniş çapta dedikodu mekanizmasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin 28 Nisan’da 2 kişi ölmesine rağmen, rakamlar 60-70’e kadar yükseltilmiştir. Böylece herkesin gözünde iktidar daha da korkunçlaşmış, buna bağlı olarak da tepkiler artmıştır.⁵⁷⁸

3.3.8. 1957–1960 Yılları Arasında Kastamonu’da Genel Durum

3.3.8.1. Ekonomik Durum

DP iktidarının ilk evresinde (1950-1954) kamu yatırımlarında azalma olmamış, bu sektörün kuruluşları özel sektöre devredilememiştir. Bu dönem sonunda başlayan ve giderek artan ekonomik sıkıntılar, 1955 yılından itibaren buhrana dönüşmüştür. Bu nedenle iktidar, yavaş yavaş ekonomik sisteme müdahaleye başlamıştır. Bu ayarlamalar da yeterli olmayınca II.

⁵⁷⁵ Turan, *a.g.e.*, s.208.

⁵⁷⁶ Turan, *a.g.e.*, s.214.

⁵⁷⁷ Birand-Dündar, *a.g.e.*, s. 122–123

⁵⁷⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.246. 28 Nisan’da İstanbul’daki olaylarda yüzlerce gencin öldürülerek cesetlerinin asfaltlanan yollara gömüldüğü haberleri bile yayılmıştır. Birand, Dündar, *a.g.e.*, s.116

Dünya Savaşı'ndan kalma Millî Korunma Yasası uygulamaya konularak, amaçlanan piyasa ekonomisinin koşulları bütünüyle ortadan kaldırılmıştır.⁵⁷⁹

1957-1960 döneminde de, bu uygulamalara devam edilmiş, bütçe ve dış ödemeler dengesindeki açıklar ve enflasyonun göstermiş olduğu tırmanma durdurulamamıştır. Bu durumun iç ve dış piyasada yarattığı olumsuzlukları önleyebilmek için iktidar, 4 Ağustos 1958'teki ekonomik önlem paketini kabul etmiş, 1958 yılı sonunda da Millî Korunma Yasası'nı kaldırmıştır.⁵⁸⁰

Ne var ki, ekonomiyi rayına oturtmaya yönelik tüm bu girişimler; mevcut tek ve en büyük sanayi tesisi; “yapımı devam etmekte olan Şeker Fabrikası”, büyük oranda ziraat ve ormancılıkla meşgul, türlü ekonomik dalgalanmaları kaldıramayacak olan Kastamonu için bir fayda sağlamamıştır.

Kastamonu insanı; gelişmelerin daha ziyade basın yoluyla takip edilebildiği bu yıllarda, şehirde yayın yapan iktidar yanlısı, tarafsız veya muhalif gazetelerin⁵⁸¹, okuyucuya duyurduğu ölçüde siyasî veya ekonomik konjonktürü yakalayabilmiştir. Kapatılma, para ve hapis cezaları alma uğruna, basın yasakları yasalarını delebilen İstanbul gazetelerinin 5 Ağustos 1958 tarihinden itibaren şehre gelmesiyle;⁵⁸² ülkedeki kargaşa ortamını yakından takip edebilmiştir.

Ticaret Bakanlığı'nın 1958'ten itibaren yayınlamaya başladığı toptan eşya ve pahalılık fiyat indekslerine bakıldığında; Kastamonu'nun pozisyonu daha net görülmektedir. 1938 yılında 100 olarak kabul edilen indeks, 1957 yılında ülke genelinde 874 olurken, Kastamonu 903 puanla en pahalı il olmuştur.⁵⁸³ Takip eden 1958 senesindeki oranlarda, İstanbul 749 puan ile en ucuz şehir olurken, Kastamonu 900 indeks puanı ile ülkenin ikinci en pahalı ili olmuştur.⁵⁸⁴

DP iktidarının son döneminde ekonomik çöküş yaşanan Kastamonu'da 1954 ve 1957 yılında yapılan vaatlerinden tek gerçekleştirilen THY yollarının şehre uçak seferlerine başlamasıdır. 17 Temmuz 1959'tan 16 Ekim 1959'a kadar 24 sefer gerçekleşmiş ve toplam 427 yolcu taşınmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁷⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.366.

⁵⁸⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.367.

⁵⁸¹ 1954'ten sonra 1958'e kadar şehirde muhalif gazete kalmamıştır. Daha sonra çıkan ve basına yasaklamalar getiren yasalarla da, mevcut gazetelerin; iktidarın bakış açısıyla olaylara haber niteliği koyduğu gözlemlenmektedir.

⁵⁸² *Yenises*, 5 Ağustos 1958.

⁵⁸³ *Doğrusöz*, 28 Temmuz 1958.

⁵⁸⁴ *Doğrusöz*, 18 Mart 1959.

⁵⁸⁵ Kastamonu'dan 231 yolcu giderken, 196 kişi de gelmiştir. *Yenises*, 15 Ekim 1959.

3.3.8.2. Eğitim-Öğretim Durumu

DP döneminde Kastamonu'daki eğitim-öğretim durumunu incelemek için, ülke genelindeki rakamları temel almak; Kastamonu'nun geleceği gençlerin hangi şartlarda eğitimlerine devam ettiğini ortaya koyacaktır. Bu karşılaştırmaya okul, öğrenci ve öğretmen sayılarının yurt çapındaki değerlerle karşılaştırmak için yapılan tablo bizi yine çelişkili rakamlara götürmektedir (Bkz. Tablo 14).

Öğretim Durumu	Bölge	Ülke Geneli ⁵⁸⁶	Kastamonu ⁵⁸⁷
İlkokul Sayısı	Şehir	1.945	31
	Köy	17.947	516
	Özel Okul	138	-
	Toplam	20.030	549
Öğrenci Sayısı	Şehir	806.978	?
	Köy	1.430.776	?
	Özel	22.697	-
	Toplam	2.260.451	29.889
Öğretmen Sayısı	Şehir	18.494	183
	Köy Öğretmen	24.870	549
	Köy Eğitimci	2.800	96
	Özel	1.158	-
	Toplam	47.322	828
Nüfus	1957 Ülke Nüfusu ⁵⁸⁸		24.064.763
	1957 Kastamonu Nüfusu ⁵⁸⁹		412.313

Tablo 14. Türkiye Geneli İle Kastamonu İli İlköğretim Durumunun Karşılaştırması

1957–1958 eğitim-öğretim yılı ilköğretim oranları incelendiğinde; ülke genelindeki nüfusun %9.3'ü ilkokula devam ederken, Kastamonu'da bu oran %7.2'dir. Okul çağında 34.245 öğrenci olmasına rağmen köylerin dağınık ve okullara uzak bölünmeler içerisinde olmasının etkisiyle, okula devam eden öğrenci sayısı 28.889 (%87) olmuştur.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Ülke genelindeki ilköğretim durumunu gösteren çizelge için bkz. Albayrak, *a.g.e.*, s.370.

⁵⁸⁷ Kastamonu özelindeki ilköğretim durumu için bkz. "Maarif Bakımından Kastamonu", *Yeni Kastamonu*, 4 Aralık 1958.

⁵⁸⁸ http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3, 22.09.2007

⁵⁸⁹ Kastamonu'nun 1957 yılındaki yaklaşık nüfusu için bkz. *Genel Nüfus Sayımı-Kastamonu*, Devlet İstatistik Enstitüsü, 25 Ekim 1970, s.2.

⁵⁹⁰ *Yeni Kastamonu*, 4 Aralık 1958.

İl nüfusunun yaklaşık %75-80'inin köy ve bucaklarda yaşadığı düşünülürse,⁵⁹¹ ülke genelinde 1 okula 2.3 öğretmen ve 112 öğrenci düşmekte iken, Kastamonu'da bu rakamların 1.5 öğretmen ve 54 öğrenci olması, eğitimin sayıca düşük nitelikte kapasiteli okullarda daha az sayıda öğrenciyle yapıldığını ortaya koyar ki bu da eğitim kalitesinin görece yüksek olduğunu gösterir. Ülke genelinde 1 öğretmene 47.7 öğrenci düşerken; Kastamonu'da 36 öğrenci düşmesi de bu savımızı desteklemektedir.

3.3.8.3. Siyasî Tablo

Kastamonu DP iktidarının son döneminde; söz, yazı, toplanma ve gösteri gibi genel hürriyetler en aza indirilmiş ve iktidara seçenек olabilecek muhalif siyasal örgütler tasfiye edilmiştir. Bir bakıma sanki meşruluğu hakkında düşünülen muhalefet kurumu, kurulan tahkikat komisyonu vasıtasıyla çözülmeye çalışılmış, gazeteler kapatılıp sayısız basın davası açılmıştır. Her önemli olaya yayın yasağı konmuş, tekzip kurumu fazlasıyla suiistimal edilmiştir.⁵⁹²

Kastamonu basını 1957'lerin ortasına kadar iktidar yanlısı bir duruş sergileyerek, haberlerini bu doğrultuda geçmiştir. Yurt çapında hâsıl olan gelişmeler ve özellikle de çıkan olaylara yer verilmemiştir. *Yenises*'in 5 Ekim 1957 tarihli sayısında "Kastamonu DP Teşkilâtı Endişe İçinde" başlıklı çıkan yazıda Tosya, Araç ve Merkez ilçede DP'den toplu halde istifaların başladığı ve diğer kaza ve köylere bu durumun sirayet etmesinin an meselesi olduğu yazılırken, gazetenin "dürüstlük ve doğruluktan, hak yolunda hakikatten" hiçbir zaman ayrılmadığı belirtilerek haber verilmiştir. Ancak aynı gazete 9 Ekim 1957 tarihli sayısında "Kastamonu DP'nin Kalesidir" başlıklı haberde, Kastamonu DP teşkilâtının asla endişe ve çöküş içinde olmadığını belirtmiş, iddia edilen -ki iddia eden tek gazete *Yenises*'in kendisidir- ilçelerde istifa durumunun bulunmadığını ileri sürmüştür. Bu haber metninde de yine aynı hakikat ve doğruluk söylemleriyle giriş yapılmıştır.

Ülke genelinde olduğu gibi tekzip ve basındaki ciddiyetsizlik bu dönemin genel özelliğidir. 1959-1960 arasında vuku bulan öğrenci olayları ve çıkan çatışmaları yazamayan gazeteler; sütunlarını, ABD basketbol takımının faaliyetleri, ABD ordusunun gemilerinin resimleri ve silah sistemleri hakkında genel bilgiler, Avrupa'da mayo modasının nasıl olduğu, ABD'deki küçük kayakçı kızın başarısı gibi haberlerle doldurmuşlardır.

⁵⁹¹ O yıllara ait köy-şehir nüfusu kesin olarak bilinmemekle beraber; 1970 nüfus sayımındaki verileri kullanarak yaklaşık olarak bu sonuca ulaşılmaktadır.

⁵⁹² Eroğul, *a.g.e.*, s.257-258. Bu dönem basınının karşılaştığı sansür ve çıkan kanunlar ile bunların yansımaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Yılmaz-Yasemin Doğaner; *Cumhuriyet Dönemi'nde Sansür (1923-1973)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

1957 genel seçimleriyle birlikte CHP, Demokrat Partiden %4 gibi düşük bir oy farkıyla Kastamonu'da %40'ın üstünde oy alarak, şehirdeki politik tansiyonu kendi lehine çevirmiştir. Kişi tanıklıkları ve dönem basınından takip edilebilen, CHP ve DP taraftarları arasında vuku bulan önemli bir çatışma yoktur. Basın yoluyla politik muhalefetin yapılamaması, tarafları başka sahalara sürüklemiştir. “İki kavak ağacı” kavgası bunun basit bir örneğidir. Şehir merkezindeki meydanda kesilen iki kavak ağacı üzerinden yapılan polemikler; iktidar ve muhalefetin yaklaşımlarındaki farklılığı gözler önüne sermektedir. DP yanlısı *Yeni Kastamonu Gazetesi* bu ağaçları, önceki yıllarda yapılan idamlarda kullanıldığı için kanlı kavak olarak tanımlamış, kötü görüntüsünün kesilerek ortadan kaldırıldığını serdetmiştir. Bu tarihte CHP'ye yakın bir duruş sergileyen *Yenises* ise bu iki ağacı tabiat güzelliği olarak göstermiş, kesilmesinin büyük bir hata olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹³

CHP lideri İsmet İnönü, partisinin il kongresine katılmak üzere 24 Ekim 1958 tarihinde Kastamonu'ya gelmiştir.⁵⁹⁴ Vatandaşların yoğun ilgisiyle ve tezahüratı ile karşılaşan İnönü, kongrenin yapılacağı binaya girmekte zorlanmıştır. Kongrede İsmet İnönü'nün dışında; Kasım Gülek, Hasan Tez, Suphi Baykam, CHP İl Başkanı Ali Dikmenli, Hıfzı Oğuz Bekata birer konuşma yapmışlardır. İsmet İnönü yaptığı konuşmada; iktidarın ekonomi politikasını eleştirmiş, mevcut rejimin demokratik nitelikler taşımadığından bahisle, muhalefete ve özellikle kendilerine uygulanan baskı politikasını kınamıştır. 1957 seçimlerinin usulsüzlük içinde yapıldığını ileri süren İnönü, yeni yapılacak seçimlerin de emniyetsiz geçmemesi için hükûmetin çözüm üretmesini istemiştir. 25 Ekim 1958 tarihinde şehirden ayrılan İnönü'nün Kastamonu kongresinde yaptığı konuşmalar, mahallî basında yer bulmamıştır. İnönü'nün yaptığı bu geziyle ilgili olarak basının duyarsız kalması iktidarın basın üzerindeki etkisi ve baskısı olarak görülebilir.⁵⁹⁵

İnönü'nün Kastamonu'yu bu üçüncü ziyaretinden yaklaşık bir yıl sonra yapılan İl Kongresine ise yine Bülent Ecevit gibi partinin önde gelen isimlerinden katılım olmuştur. Uşak ve İstanbul'da İnönü'ye karşı yapılan saldırılardan bahseden Ecevit, hürriyet ve hukuk konularından bahsetmiş, kongrede; DP'nin Kastamonu'da uyguladığı ekonomik politika(sızlık) eleştirilmiştir.⁵⁹⁶

Mahallî basında CHP ile ilgili haberler hemen hiç yer bulmazken, aynı basında CHP ile ilgili eleştiriler geniş yer bulmuştur. *Yeni Kastamonu*'da yayımlanan makalede; CHP'nin kendisini halktan ayrı ve halkın üstünde tuttuğu, millete hizmet etmenin ne olduğunu idrak edemediği, halkın demokrasiye ve hürriyete bağlı olduğu, CHP'nin ise halkın istediği

⁵⁹³ “Siyaset Meydanında Kanlı Kavak”, *Yeni Kastamonu*, 10 Ekim 1958.

⁵⁹⁴ *Doğrusöz*, 25 Ekim 1958.

⁵⁹⁵ Eski, *a.g.e.*, s. 110-115.

⁵⁹⁶ *Yenises*, 4 Kasım 1959.

seviyeli ve medenî siyasî faaliyetleri yapamadığı ifade edilmiştir.⁵⁹⁷ Aynı gazetede çıkan bir diğer yazıda ise *Ulus*'ta çıkan bir yazıya verilen cevapta; CHP'nin kapatıldığı takdirde DP'nin gayrimeşru konuma düşmeyeceği, bu kapatma işleminin DP değil ancak kanunlarla tayin olunmuş organlarca gerçekleştirileceği, Halk Partisinin demokrasinin icaplarını yerine getirmemeye devam ettiği takdirde kapatılmasının düşünülebileceği ifade edilmiştir.⁵⁹⁸

3.3.9. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Kastamonu'daki Yankısı

3 Mayıs 1960 günü izne ayrılacak olan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Millî Savunma Bakanına bir ihtar mektubu göndermişti. Bu mektuptan cumhurbaşkanının istifa edip yerine Menderes'in geçmesi, hükûmetin istifası, antidemokratik kanunların derhal kaldırılması ve siyasal suçluların affı isteniyordu. Bu ilk uyarı mektubu Menderes tarafından ciddiye alınmamıştır.⁵⁹⁹

Gün geçtikçe giderek artan gergin siyasî ortam üzerine, Menderes'in; Ankara ve İstanbul'da meydana gelen olayların CHP yanlıları tarafından düzenlendiğini ve halkın kendisini desteklediğini göstermek amacıyla, yurt gezileri yapmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Bu amaçla 5 Mayıs'ta gittiği İzmir'de, 200.000 kişilik büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış, burada yaptığı konuşmada; isim kullanmada CHP liderini ve basını eleştirerek, kendileri hakkında ortaya atılan suçlamaların hepsini reddetmiştir.⁶⁰⁰

İktidar-muhalefet ilişkilerinin siyasî bir mücadele sınırlarını aştığını gören bazı Demokrat milletvekilleri, siyasî ortamı yumuşatmanın yollarını aramışlar; 22 Mayıs günü toplanan ve aralarında Kastamonu Milletvekili Şükrü Esen'in de yer aldığı sekiz milletvekilinin yanı sıra bazı grup üyelerinin de imzaladığı anlaşılan bir önerge hazırlamışlardır. Hazırlanan önergede; "son hadiselerde hükûmetin sert tutumunu tenkit etmek, Grubu içtima davet etmek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun ilgası(nı), son salahiyet kanununun (Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanun) kaldırılması..." gibi önemli değişiklikler öngörülmekteydi.⁶⁰¹

DP Grubunda, muhalefete yönelik izlenen sert politika konusunda parti içinde birlik olmadığının açık kanıtı olarak sayılabilecek bu önergeyi imzalayanların sayısı 198'e yükselince, DP Grubu 25 Mayıs 1960 tarihinde son olarak toplanacaktı. Toplantıda kendisine gösterilen tepkilere kızan Menderes, toplantıyı terk etmiştir. Aynı gün Eskişehir'e hareket eden Menderes, askerî havaalanında kendisine saygı duruşunda bulunması için

⁵⁹⁷ "Halka İnmek", *Yeni Kastamonu*, 15 Eylül 1958.

⁵⁹⁸ "Halk Partisi'ne Zarar Veren Bir Zihniyet", *Yeni Kastamonu*, 21 Ekim 1959.

⁵⁹⁹ Aydemir, *a.g.e.*, s.386-396. Mektubun tam metni için bkz. Aydemir, s. 391-393.

⁶⁰⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.538-539

⁶⁰¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.540; Turan, *a.g.e.*, s.217

görevlendirilen subayların protestosu ve konuşma yapacağı yerdeki hoparlörlerin tellerinin kesilmesi olayları ile karşılaşmıştır.⁶⁰²

Demokrat Parti iktidarı; Türkiye'nin, iktidar ve muhalefeti ile birlikte yeni bir siyasî gelişme ile karşı karşıya bulunduğu bir dönemde, 27 Mayıs 1960 tarihinde, başlangıçtan itibaren siyasî uzlaşma içinde bulunmadığı, askerî kesimden yapılan bir darbe ile son bulmuştur. Menderes, yolda olduğu esnada Kütahya'da yakalanmış, Bayar ise Çankaya'da ordu tarafından teslim alınmıştır. Baş muhafızı Osman Köksal'ın ihtilâl komitesinde oluşu, arzu ettiği direnmeyi göstermesine engel olmuştur.⁶⁰³ DP'nin diğer önde gelen isimleri Harp Okulu'nda muhafaza altına alınmıştır, meclis feshedilmiştir.⁶⁰⁴

Komite üyelerinden Alparslan Türkeş'in okuduğu ve tüm radyolarda yayımlanan bildiri, "Demokrasimizin içine düştüğü bunalım ve son üzücü olaylar nedeniyle, Silahlı Kuvvetlerin bir kardeş kavgasına meydan vermemek için ülke yönetimine el koyduğunu"nun belirtilmesiyle başlıyordu. Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin "bayrak" edinildiğini ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na, İnsan Hakları Prensipleri'ne uyulacağı ve NATO ile CENTO'ya bağlı kalınacağı açıklanıyordu.⁶⁰⁵

27 Mayıs İhtilâli'nin başaran gizli komite üyeleri, harekâta katılan kimi subayları da içlerine alarak Millî Birlik Komitesi adıyla yönetimin başına geçmişti. İlk gün biri Ankara'da, diğeri İstanbul'da olmak üzere 2 ayrı komite oluşturulmuştu. Ancak bunların birleştirilmesi gerekli görüldüğünden yapılan ortak toplantıda 38 üyeden oluşan bir Millî Birlik Komitesi oluşturulmuştu. Komite başkanlığına doğal olarak Cemal Gürsel getirilmişti.⁶⁰⁶ Öte yandan ihtilâli zorunlu, meşru olduğunu kanıtlayacak öğeler ve ulusa vaat edilen demokrasiye geçişi hızlandıracak girişimler hakkında hukukçu bilim adamlarının görüşlerine başvurmak gereği duyulmuştu.⁶⁰⁷ Komite toplantısında, TBMM'nin dağıtılması, partilerin siyasal faaliyetlerinin durdurulması, kapatılmış olan bütün üniversitelerin açılması kararlaştırılmış;⁶⁰⁸ basın yasakları kaldırılmıştır.⁶⁰⁹

⁶⁰² Eroğul, *a.g.e.*, s.250.

⁶⁰³ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 250-251.

⁶⁰⁴ *Yeni Kastamonu*, 28 Mayıs 1960.

⁶⁰⁵ "Demokrat Parti İktidarı Çöktü.", *Yenises*, 28 Mayıs 1960.

⁶⁰⁶ *Doğrusöz*, 30 Mayıs 1960.

⁶⁰⁷ Komite tarafından bu Profesörler Heyeti'ne yeni bir anayasa hazırlanması görevi verilmiştir. *Doğrusöz*, 30 Mayıs 1960.

⁶⁰⁸ Turan, *a.g.e.*, s.224.

⁶⁰⁹ "Basın Özlediği Hürriyete Kavuştu." *Yenises*, 30 Mayıs 1960. Basın hürriyeti kavramı ve bu kavramın muhataplarınca algılanma şekli bakımından askeri darbe sonrası *Yenises* ve *Yeni Kastamonu* gazetelerindeki tartışma ilgi çekici olmakla birlikte dönemin basın iktidar ilişkisindeki patronaj döngüyü ortaya koymaktadır. *Yenises*, "Yüz Seksen Derecelik Dönüş Yapan Gazete" başlıklı yazısında refikini "DP döneminde iktidara hizmet etme ve bu sayede kamu ilanları yayınlayarak menfaat sağlamasına rağmen Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koymasıyla birlikte başlığının önünde bulunan "Demokrat" kelimesini kaldırarak, DP karşıtı yazılar neşretmekle suçlamıştır. "Yenises Gazetesine Cevap" başlıklı yazıyla bu iddiayı yanıtladığı *Yeni Kastamonu* suçlamalara şu şekilde bir açıklık getirmiştir: "Bu dönüşü yapmaktan normal ne olabilir. Bütün millet gibi bizi de aldatmaya

Kastamonu’da 1 Haziran 1960 tarihinde Kastamonu Yüksek Gençlik Talebeleri tarafından tertip edilen merasimle, orduya şükranlarını belirtmek için toplanan gençler, büyük tezahüratlar ve marşlar eşliğinde yürüyüşler yaparak, orduya şükranlarını sundukları konuşmalar yaptıkları bir tören icra etmişlerdir.⁶¹⁰ 4 Haziran 1960 tarihinde muhtarlar aracılığıyla halka; yeni rejim hakkında bilgi verilmiş, CHP’li ve DP’li dargın muhtarlar barıştırılmıştır.⁶¹¹

Bu gelişmelerin sonucunda; 1950 yılında demokrasi, özgürlük ve insan hakları söylemleriyle iktidara gelen Demokrat Parti, 10 yıllık hükûmeti süresince ülkeye kazandırdıkları ve kaybettirdiklerinin muhasebesi üzerinde çözümlenmeyi hâlâ gerekli kılarak siyaset sahnesinden devletin başka bir kurumu tarafından çıkarılmıştır.

çalışan sabık D.P. iktidarının en küçük bir hikmetinde bulunmak hayatımızın en acı hatırası olarak kalbimizde yaşayacaktır. Biz siyasi bakımdan dönüş yapmayı gerçeklerin ortaya çıkması ile aziz Milletimize hizmet etmek için bu gerçekleri sonuna kadar savunmak ve yapılan inkılapların kökleşmesini sağlamak emeliyle normal bir hareketten başka bir şey yapmadık. 4 defa fikir değiştiren Yenises Gazetesi bu durumda hareketleri görerek ne yapmamızı istiyor. Bizim düştüğümüz hataya acaba Yenises refikimiz düşmedi mi? Hakikatleri görerek ona dönmek hata mı ?” Tartışmalar için bkz. “Yüz Seksen Derecelik Dönüş Yapan Gazete”, *Yenises*, 31.5.1960 ve “Yenises Gazetesine Cevap”, *Yeni Kastamonu*, 01.06.1960. *Yenises*’in çıkmaya başladığı günden 1960’a kadar geçen süre içerisinde gerçekten dört kez siyasi söylem ve taraf/duruş değiştirdiğini düşünerek; buna *Yeni Kastamonu’nun* –şimdi (1960) bu tutumunu acı hatıra olarak görse de- DP yanlısı tavır olarak maddi çıkar elde etme sebebini inkılapların köklenmesini sağlamak amacıyla yaptığını beyan etmesini eklersek; tartışmayı bugün (2007’de) yaşadığımız basındaki yozlaşma ve basın-iktidar sarmalındaki patronaj döngünün atası/atalarından birisi olarak sayabiliriz.

⁶¹⁰ *Doğrusöz*, 1 Haziran 1960.

⁶¹¹ *Doğrusöz*, 4 Haziran 1960.

SONUÇ

Kastamonu ili özelinde, demokrasi pratiğinin başlangıç yılları olarak kabul edilen çok partili sisteme geçiş sürecinin (1945–1960) değerlendirmesini yaptığımız bu tez çalışmasında; 1945 sonrası gelişmeler üzerinde yoğunlaşıldığında, 1960’a kadar geçen süre içerisinde şehirde siyasal, sosyal ve ekonomik göstergelerdeki değişiklikler gözlemlenmiş; bu geçiş sürecinin bölge halkı üzerinde yarattığı kısa ve uzun vadeli, geçici ve kalıcı etkiler incelenmeye çalışılmıştır.

Sosyolojik açıdan tarih verilerini analiz ettiğimiz dönemin olgu-olayların arka planında; binlerce yıldır insan yerleşimine açık olan, klasik çağlar boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu topraklarda, Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne zihinsel olduğu ölçüde kültürel ve tabii politik dönüşümün yöre sahiplerinin algı ve belleklerinde yerleştirdiği anlamların, Cumhuriyet dönemi ertesinde ortaya çıkardığı halk-devlet paradigması değişiminin yattığı görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında demokrasi, çağdaşlaşma, insan hakları, temel hak ve özgürlükler ile kişi hürriyeti adına yaşanan köklü/zorakî değişimin; taşra seviyesinde izlediği yörüngeye Kastamonu açısından bakıldığında; tebaa kimliğinden aşamalı olarak arın(dırıl)an toplumun, başlangıçta asgarî ölçüde kendisine sunulan hukuku benimseyerek sahiplendiği, ileri safhada şartların değişmesi ve gelişmesiyle birlikte; Osmanlı son dönemlerindeki yarı modern siyasal zemine kendisini oturttuğu görülmektedir.

Meşrutî idarenin gerçekleşmesi ve siyasî partilerin kurulmasıyla yönetimde görece hak sahibi konuma yerleşen fert, modern demokrasilerde olduğu şekliyle kendi içerisinden çıkmış seçkinlerce değil; idarenin ve şartların kendilerine sunduğu elit tabakası tarafından yönlendirilmiştir. Kastamonu, sosyo-ekonomik göstergeleri ile eğitim durumunun henüz toplum genelinde belli bir standardı yakalayamamış olmasının yanında; Osmanlı son döneminde yaşanan kısmî dışa açılım yıllarında yabancı yatırımcı çekebilecek bir iktisadî değer ile misyoneri çekebilecek etnik bir esnek yapıya sahip olmadığı için muhafazakâr kimliğini zorlayabilecek bir etkileşim de yaşamamıştır.

Batı; aydınlanma hareketi ve demokrasi tartışmalarını 16. yüzyılda başlatmış, 1789 Fransız İhtilâli ile hızlandırmış ve 20.yüzyıla genelde yerleşmiş normlar taşıyan toplumsal değerler bütünüyle girerken; aynı yüzyıla Kastamonu’da Osmanlı’dan miras kalan tebaa zihniyeti, feodal değerler yüklenmiş toplumsal duruşla birleşince; “siyaset yapma” ediminin zaman zaman günah ve suç sayıldığı, sıradan vatandaşın gündemini dünyevî (kendi kısıtlı fizikî çevresi) ve uhrevî (kendi inanç dünyası) gelişmelerin meşgul ettiği; elit/akdem eşraf –

halk arasındaki uzaklığın/yakınlığın en az Osmanlı genelinde olduğu oranda şekil bulan taşra şehri görüntüsü ortaya çıkmıştır.

İttihat ve Terakki hükümetleri döneminde artan Türkçülük rüzgârlarının Osmanlı taşrasında estiği önemli merkezlerinden birisi olan şehir, mevcut güçlü basını ve bu akımdan etkilenen akdem eşrafının sıradan vatandaş üzerindeki nüfuzu ile Millî Mücadele yıllarına girmiştir. İttihat ve Terakki'nin olduğu kadar Hürriyet ve İtilaf'ın da söz sahibi olduğu şehirde, bu iki partinin birbirinden farklı olarak sergilediği duruş, taraftarlarınca soğurulmuş; böylece zaman içerisinde Millî Mücadele'ye taraf kısmın karşısına Padişah, Saltanat ve İstanbul Hükûmeti yanlısı pozisyon belirlemiş bir kitle de çıkmıştır. Mücadele liderleri; stratejik konumu gereği önem arz eden Kastamonu'ya halkın geneline yanlarına çekebilecek ve şehirdeki durumu niteliksel ve niceliksel olarak kendi lehlerine olmalarını sağlayabilecek yöneticiler göndererek, şehri saflarına çekmişlerdir.

Demokrasinin temel dinamiklerini özümseyememiş/özümsettirilmemiş tebaa/halk zümresi iyeliğine karşın; 19 yüzyıldan itibaren yerleşen olgun basın geleneği ve gündemi güncel olan seçkin tabakası sayesinde Kastamonu; Millî Mücadele'de var olma savaşına giren Anadolu hareketine kadınıyla–erkeğiyle–genci-yaşlısıyla katılmış; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ön planda hak sahibi olan şehirlerden birisi olmuştur.

Bu yeniden yapılanmaya karşın tebaa kavramının halkçılık ilkesi doğrultusunda yerini “ayrımların ortadan kaldırılarak, bütüncül yapı içerisinde Türk Milletini tanımlamak, kanun önünde eşit vatandaşlık” kavramına bırakmasıyla, uygulamaya konan devrimlerin Kastamonu yansımaları da arzu edilen seviyede gerçekleşmemiştir. Ağustos 1925'te Mustafa Kemal Atatürk'ün şehre gelmesiyle filizlenen “Şapka İnkılâbı”; Kastamonu'ya, herhangi bir devrimin çıkış noktası olarak seçilen tek şehir olması özelliği vermesinin dışında sadece, belirli günlerde belirli bir kesit tarafından hatırlanmak gibi manevî bir itibar getirmiştir.

1923'te Cumhuriyetin ilân edilmesinden 1945'e kadar çok partili sisteme geçmek adına yaşanan tecrübeleri Kastamonu'da yorumlanması belirgin bir manzara da sunmuştur; şehrin politik muhalefet fenomeni ile beraberliği temelsiz, zayıf organizasyona sahip, çıkış gösterdiği andan itibaren iktidar tarafından muhtelif biçimlerde törpülenmiş aksiyonların taşra örneği olmaktan öteye geçememiştir.

1924'te Meclis içinde oluşan doğal muhalefet sonucu kurulan TpCF deneyimi, dokuz ay gibi kısa bir süre ülke gündemini meşgul etse de, bu deneyimin taşra yansımaları Kastamonu örneğinde çok yönlü etkileşimler yaratmamıştır. Demokratik değerlerin yerleşmesi ve tek parti kalıbının zorlanması anlamında; sonraki deneme de, yani bazı şartlar sonucunda M.Kemal tarafından kurdurulan yapay muhalefet girişimi olan SCF, Kastamonu özelinde

güçlü basını arkasına alarak, geniş bir taraftar kitlesi kazanmış ve bu bağlamda; DP ile girilecek olan “dönüşü olmayan çok partili siyasal-yönetimsel sistem” süreci öncesinde iktidarı eleştirebilen, alternatifler sunan, mevcut değerler yelpazesini hem genel hem de şehir özelinde yargılayan bir seçkin kitlesi yaratmıştır.

Dönem küreselliği kapsamında demokrasiye geçiş maksatlı yapılan bu iki başarısız deneme sonucunda, tek parti yönetimi anlayışı kademeli olarak katı ve bürokratik bir yapıya dönüşmüş; II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu ekonomik sıkıntılar ve bunların karşısında uygulanan tedbirler, ülke geneline hâkim olan hoşnutsuz bir iklimi beraberinde getirmiştir.

Savaştan demokrasi yanlısı cephenin galip çıkması üzerine şekillenen yeni haritada, Türkiye hem dış güvenliğini sağlayabilmek hem de mevzubahis başarısızlıkla sonuçlanan denemelerdeki nihâî hedefine ulaşabilmek için iç politikasında değişikliğe giderek yeni partilerin kurulmasına olanak sağlamıştır.

1923'ten itibaren 1950'ye kadar geçen süre içerisinde ülkede tek parti olarak hüküm süren CHP iktidarında taşra örgütleri, vatandaş ile parti merkezi arasında yeterli işlevi görememiştir. Devlet işlerinde memur ve jandarma baskısıyla başlayan, savaş döneminde uygulamaya geçirilen iş ve yükümlülükler ile uygulamaya geçirilen vergilerden kaynaklanan kısıtlama ve sıkıntılarla artan toplumsal hoşnutsuzluk; lider kadro öncülüğünde devrimlerle amaçlanan zihni gelişim ve değişimin Kastamonu'da da önüne geçmiş; özellikle CHP yöneticileri ile halk/sıradan vatandaş arasında uçurum yaratmıştır.

Modern Batı toplumunun niceliksel değerleriyle kendi kültürünün niteliksel özelliklerini özdeşleştirme çabasına giren lider kadronun muhtelif uygulamaları, geçmişten gelen alışkanlıklar ve inançların oluşturduğu muhafazakâr yapı içerisindeki şehirdeki belli bir kitle nazarında kabul görmemiş veya yanlış anlaşılmıştır. Merkezden taşraya belirlenen siyasetlerin uygulanması aşamasında bizzat Kastamonu örneğinde “sapma” sonuçları verdiği görülmüş; bunun sonucunda da parti-devlet-millet bütünleşmesi amaçlanan dönemde, CHP zaman zaman baskıcı zaman zaman dinsiz parti olarak algılanmıştır. CHP'yi Kastamonu/taşra insanından uzaklaştıran etkenlerden biri de ekonomik hayatta görülen ivmesizliktir. Savaş sonrası işsizliğin had seviyede olduğu, asayiş olaylarında başıbozukluk görülen şehirde, ekonomik değer taşıyan bir tesis bulunmadığı göze çarpmaktadır.

Dörtlü önerge ile ülke siyasasında başlayan hareketlilik, Türk iç siyasasına yeni parti/partiler kazandırmıştır. Analizine çalıştığımız dönem boyu iktidar partisi olması hasebiyle, tezimizin odağına aldığımız Demokrat Parti (DP), kurulmasını izleyen yaklaşık bir yıllık süre içerisinde Kastamonu'daki parti teşkilatlanmasını tamamlamış, akabinde parti

yayın organı olarak bir gazete çıkarmış ve vatandaşa yönelik iletişim kanallarının tümünü kullanmaya çalışmıştır.

Demokrat Parti'nin ve Millet Partisi'nin (MP) kurucu heyetlerinin çıkış noktaları ile taşra seviyesindeki teveccühün ortak yönleri zaman zaman farklılık gösterse de, mevcut iktidar partisi (CHP) karşısında pozisyon belirledikleri düşünüldüğünde, asgarî müşterekte buluşulduğu görülmektedir.

1950 seçimleri öncesinde CHP tarafından İnönü'nün şahsi karizması kullanılarak vaatlerde bulunulmuş, DP ve MP tarafından da aksi yönde yani İnönü düşmanlığı yapılarak, ülkenin içinde bulunduğu tüm sıkıntı ve problemlerin kaynağı noktasında İnönü hedef gösterilerek meydanlarda CHP karşıtı konuşmalar yapılmıştır. 1950 seçimlerinde ülke genelinde DP %53, CHP %40 ve MP % 3 oy alırken bu oran Kastamonu'da DP % 43, CHP % 40, MP % 17 olmuştur. DP'ye teveccühün ülke geneline kıyasla %10 düşük olurken, bu aradaki fark MP'ye kaymıştır.

Başlangıçta, CHP alternatifliği noktasında Fevzi Çakmak önderliğindeki MP hareketinin Kastamonu'da DP'den farklı algılanmadığı düşünülmektedir. MP'nin en yüksek oy aldığı 3 ilden birisinin Kastamonu olduğu bilindiğinde ve bu hareketin tabanının muhafazakâr ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir kitle olduğu kabul gördüğünde; muhalefetin ekonomik-sosyal haklar- dinî özgürlükler konusundaki seçim öncesi vaatlerinden %10'luk payın büyük kısmının dinî özgürlükler söylemi ile beraber MP'ye geçtiği değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Alınan dış yardımlarla beraber liberal bir ekonomi politikası izlenerek geçirilen DP'nin iktidardaki ilk yılları sonunda, Kastamonu'da da görece ferahlık ve tüketim mallarına ulaşımında kolaylık görülmüş, yurt genelinde açılan fabrikalarda tarım ürünlerinin işlenip çiftçiye malını satmada imkân getirilmiştir. Ne var ki 1954 seçimlerinin hemen öncesinde, demokrasi söylemleriyle iktidara gelen DP, Kastamonu'da CHP'nin kalesi olarak bilinen Abana ilçesini kendisine oy vermediği için cezalandırmış, ilk resmî partizanca hamlesini yaparak ilçe merkezini başka yere taşımıştır.

1954 seçimlerine kadar bu geçici/görece refahı yaşayan Kastamonu insanı, 1954 seçimlerinde DP'yi ödüllendirerek %59 oy verirken, CHP %29, MP %10 oy almışlardır. 1950 ve 1954 genel seçimleri öncesinde fabrikalardan havaalanına kadar geniş vaatler silsilesinde bulunan DP; Kastamonu ilinde herhangi bir ekonomik değer taşıyan vaadini gerçekleştirilmemiştir. 1957 genel seçimlerinden hemen önce Başbakan şehirde şeker fabrikasının temelini atmış olsa da –ki fabrika temel atıldıktan 6 yıl sonra 1963'te faaliyete geçmiştir- 1957 seçimlerinde CHP'den sadece % 4 oy fazla alarak iktidara gelmiştir.

1957 ve 1958 senelerinin istatistikî verileri incelediğinde hayat pahalılığı sıralamasında, Kastamonu'nun ülkede sırayla 2. ve 1. olduğu görülmektedir. Önceki cümledeki tablonun bir cevap olduğunu kabul edersek bunun sorusu; 1950, 1954 ve 1957 seçimleri sonucunda TBMM'ne 30 milletvekili sokan ve bunun 29'unu DP'li vekillerin oluşturduğu düşünüldüğünde, sadık taşra kenti Kastamonu'da iktidar partisi DP tarafından; selefi olan CHP'ye oranla ne derece fazla yatırım yapıp yapılmadığıdır. % 4 ve %3 oy farkına rağmen iki seçimde de (1950, 1957) tüm milletvekillerinin DP'den çıktığı Kastamonu, CHP dönemine oranla; demokrasinin altın yılları olarak adlandırılan bu süreçte ekonomik anlamda herhangi bir yol kat edememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan göç olayları bu dönemde de devam etmiş, hem “bir şekilde mal varlığını yükselten”, hem de geçim sıkıntısı ve işsizlik sorunu yaşayan büyük bir kitle metropollerde şanslarını denemek istemişlerdir. Dışarıya bu denli göç vermesine rağmen, cazibe merkezi konumunda bulunmadığı için dışarıdan göç almayan Kastamonu'da, sadece taşradan şehre kısmî göçler görülmüştür.

Osmanlı'dan gelen güçlü basın geleneğine sahip Kastamonu'da, özellikle 1940–1953 arasında 10'a yakın gazete dönem dönem yayımlanmış, bu dönemi basının altın yılları haline getirmiştir. Her türlü düşünsel ve sosyo-ekonomik tartışmalara rastlanabilen bu dönem basını, siyaseti yönlendirmesi bakımından da etkin rol oynadığından, tez genelinde görgül verileri elde etmemizi sağlamıştır. 1958'den itibaren İstanbul gazetelerinin şehre gelmesiyle birlikte gelişmelerden güncel bir şekilde haberdar olunmaya başlamıştır. İktidarın basın üzerinde uyguladığı baskıcı ve sansürcü politika sonucu şehir basını 1954'den itibaren tartışmaya ara vermiştir. Yurt genelinde huzursuzluğun arttığı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin azamî ölçüde gerginleşip vatandaşa sirayet ettiği bu son DP döneminde, Kastamonu ilinde herhangi bir olay yaşanmamıştır. Yine DP dönemi Kastamonu basını incelendiğinde, günümüz gazetelerinde -başlangıçta 2. ve 3. sayfalarda türeyen, sonraki aşamada mecmuanın hemen tümüne yayılan- sıkça gördüğümüz; haber niteliği taşımayan, boş ve değersiz, önemsiz, ABD'de bir beysbol sporcusunun günlük gıda tüketimi gibi sütunların göze çarptığı, kendi kültürüne yabancılaşmış basın geleneğinin Türkiye'de nasıl yerleştiği konusunda fikir vermektedir.

Türkiye'de DP tecrübesiyle ilgili yapılan döneme ilişkin çalışmalarda, Demirkırat'la ilgili yapılan tahlillerde; “halka yakın duruş sergilediği, yöneticilerinin halkın içinden çıktığı ve dolayısıyla halkın sorunlarını ve isteklerini anladığı” yönünde genel kanı hakim olsa da; bu *halkçılığın*, halkın isteklerini ön plana çıkarmakla beraber popülist bir politik söylemle kendini gösterdiği de açıktır. Nitekim CHP döneminden farklı olarak iktidarının hemen

başında aldığı ABD yardımlarıyla ekonomiye kısmî canlılık getiren DP, Kastamonu’da insanların mevcut yaşamlarını geçici iyileştirmenin dışında, alışkanlıkları değiştiren, sosyo-kültürel yapıya katkı sağlayan, ekonomik hayatta uzun süreli gelişimler yaratacak bir miras bırakmamıştır. Büyük halk kitlelerinin Türkiye genelinde olduğu gibi Kastamonu’da siyasetin ne kadar içerisinde olduğu değerlendirilirse; basit sembolik değerlerle bütünleşen parti tutuculuğu karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kanımızca, yerel yöneticilerin iradeleri ve kitleleri peşlerinden sürüklenme kabiliyeti ön plana çıkmıştır.

Kastamonu, tarihinde yaşamadığı pahalılık ve geçim sıkıntısını DP’nin son yıllarında tecrübe etmesine rağmen, askerî darbeden günümüze değin yapılan tüm seçimlerde oy hakkını DP çizgisine yakın rotaya sahip olan AP, DYP, ANAP ve AKP gibi partilerden yana kullanmıştır. Cumhuriyetin seksen yılı boyunca değişmeyen tek şey Kastamonu’nun arzu edilen ilgi ve yatırımı görememesidir. 2007 seçimleri öncesinde de mevcut iktidar partisinin sınırsız vaatlerine tanıklık ettiğimiz bu il, 1947’de nasılsa, ironik olsa da, bugün de “bir parçacık himmet” beklemektedir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [Ankara], *BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu*

030.01/ 66.410.5; 030.01/68.425.4; 030.01/ 72.460.13;
490.01/ 235.928.01; 490.01/ 371.1562.03; 490.01/371.1563.2

B. Kitaplar

ACAR, Hüsnü (1995). *Tarihte Kastamonu*, Mavi Ofset, Ankara, 1995.

AÇIKSÖZ, Hüsnü (1933). *İstiklal Harbinde Kastamonu*, Vilayet Mat., Kastamonu, 1933.

AHMAD, Feroz (2006). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

ALBAYRAK, Mustafa (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

ARAYICI, Ali (1999). *Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri*, Ceylan Kitabevi, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1985). *Demokrasinin İlk Yılları 1947–1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARSLAN, Erdal (2005). *Kastamonu Belediye Başkanları*, Adres Basım Yayın, Ankara.

ARSLANOĞLU, İbrahim (1998). *Kastamonu'da Öğretmen Okulları (1884-1977)*, MEB Yayınları, İstanbul.

ASLIYÜCE, Erdoğan (2003). *Türkiye'nin Yüreği Kastamonu*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (2007). *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BANOĞLU, Ahmet Niyazi (1978). *Nükte ve Fıkralarla Atatürk*, Yelken Mat., İstanbul.

BAYTİMUR, Mehmet vd.(1981). *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*, Kastamonu Valiliği, Ankara.

BERKES, Niyazi (1996). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali, Can DÜNDAR, Bülent ÇAPLI (2007). *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul.

BİRİNCİ, Ali (1990). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

ÇİFTÇİ, Fazıl (2006). *Mahalli Basın Işığında Milli Mücadelede Kastamonu ve Çevresi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Kastamonu.

ÇOKER, Fahri (2005). *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar Belgeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet'in 15.Yıl Anması Kastamonu Yıllığı (1938). Tan Matbaası, İstanbul..

- Cumhuriyet'in 50.Yılında Kastamonu 1973 İl Yıllığı* (1973). Yarı Açık Cezaevi Mat., Ankara.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz (1973). *100 Yıllık Kastamonu Basımı*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.
- DEMİRCİOĞLU, M. Ziyaeddin (1968). *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.
- DURAN, Refik - SAFRAN Mustafa (1999). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- DUVERGER, Maurice (2004). *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- EKİNCİ, Necdet (1997). *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- EROĞLU, Hamza (1990). *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, İstanbul.
- ESKİ, Mustafa (2001). *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ESKİ, Mustafa (1995). *İsmet İnönü'nün Kastamonu Gezileri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Genel Nüfus Sayımı-Kastamonu* (1970). Devlet İstatistik Enstitüsü, 25 Ekim.
- GÜLER, Birgül Ayman (2006). *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, İmge Kitabevi, Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan (1997). *Birinci T.B.M.M.'nin Düşünce Yapısı*, T.İ.B.K.Y., Ankara.
- İNALCIK, Halil; *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- İNAN, Afet (1973). *Cumhuriyet ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- KARAL, Enver Ziya (1996). *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KARPAT, Kemal (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kastamonu 2003 İl Çevre Durum Raporu* (2004). Kastamonu.
- Kastamonu Rehberi* (2004). Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü, Dönence Basım, İstanbul.
- Kastamonu İlinin Ekonomik Kalkınması Seminer, Tebliğler ve Panel* (1990). İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Kastamonu 1967 İl Yıllığı* (1968). Ulusal Basımevi, Ankara.
- KINROSS, Lord (1994). *Atatürk; Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KORAL, Ahmet (1966). *Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri*, Yenises Matbaası, Kastamonu.
- KURT, Hacı (2003). *Türkiye'de Köy-Kent Çelişkisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk* (2005) Alfa Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2001) *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- ÖRİK, Nihad Sırrı (1955). *Kayseri, Kırşehir, Kastamonu*, Kanaat Kitabevi, Ankara.
- ÖZ, Esat (1995). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1950)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

- ÖZTUNA, Yılmaz (1978). *Büyük Türkiye Tarihi*, Cilt VII, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- TANÖR, Bülent (2006). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1975). II. Devre, Cilt 9, Ankara.
- TİMUR, Taner (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOKER, Metin (1991). *DP Yokuş Aşağı (1954–1957)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TÖREN, Tolga (2007). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- TUNAYA, T. Zafer (1998). *Türkiye’de Siyasi Partiler*, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (2005). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923–1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Şerafettin (1999). *Türk Devrim Tarihi (1938–1950)*, 4.Kitap, 1.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TURAN, Şerafettin (1999). *Türk Devrim Tarihi (1950–1960)*, 4.Kitap, 2.Bölüm, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- YAMAN, Talat Mümtaz (1935). *Kastamonu Tarihi*, Kastamonu.
- YAMANER, Şerafettin (1998). *Öncesinde ve Atatürk Döneminde Toplumsal Kültürel Değişim*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, Mustafa, Yasemin Doğaner (2007). *Cumhuriyet Dönemi’nde Sansür (1923-1973)*, Siyasal Kitabevi, Ankara

C. Makaleler

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim (1989). “Candaroglu İsmail Bey ve Hulviyyat-ı Sultani Adlı Eseri Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 43–54, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- ARSLAN, Ali (2005). “Tek Partili Dönem ve Çok Partili Dönem Türk Siyasi Elitlerinin Toplumsal Profillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi”, *“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 7 Sayı 1, Ocak. E-Dergi. www.isgucdergi.org, 24.09.2007.
- ATMACA, Gökhan (2005). “80. Yılında Şapka Devrimini Anlamak”, *Atatürk Haftası Armağanı*, ss. 151–161, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- AVCI, Muharrem (1996). “Milli Mücadelede Kastamonu Basını”, *Kastamonu’da İlk Kadın Mitingi’nin 75. Yıldönümü Sempozyumu*, ss. 25–29, Gün Ofset, Ankara.
- AYTEKİN, Halil (1989). “Cumhuriyet’in Devraldığı Eğitim Müesseseleri (1910–1918)”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 101–108, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

- BAYDİL, Emin (2001). “Tarihi Coğrafya Açısından Kastamonu Coğrafyasına Dair Bazı Tespitler”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 49–54, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- ÇUKUROVA, Bülent (2006). “Türk Kurtuluş Savaşı Sonlarında Ermeni Komitelerinin Batı ve Balkan Devletleriyle İlişkileri”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, ss. 39–45, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- DEMİRCİOĞLU, Aziz (1989). “Kastamonu Basın Tarihi Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 151–158, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- ESKİ, Mustafa (1996). “İlk Kadın Mitingi”, *Kastamonu’da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Sempozyumu*, ss. 33–46, Gün Ofset, Ankara.
- ESKİ, Mustafa (1996). “Yakın Tarihimize Kastamonulu Kadınlar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XII, Sayı 34, ss. 249–264, Ankara.
- GÜZEY, A.Rıfat (2001). “XVII. Yüzyılın Sonu, XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 121–136, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- HAYTA, Necdet – Uğur Ünal (2001). “1312 (1894) Yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine Göre Kastamonu Vilayeti”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 37–40, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- İBRET, B.Ünal (2004). “Kastamonu Nüfusunun Gelişim, Dağılım ve Yoğunluk Özellikleri”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, ss. 157–177, Kastamonu.
- KANKAL, Ahmet (2001). “Fetihten XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 89–120, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- KAYA, Mehmet (2006). “İzmit ve Kastamonu Sancaklarında Asayiş Sağlama Çabaları”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, ss. 55–73, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- KEYDER, Çağlar (1985). “Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt III, ss. 642–653, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1989). “Memluk Kaynaklarına Göre XV. Yüzyılda Kastamonu ve Çevresi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 17–34, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- ÖZCAN, Nezahat (2003). “Atatürk’ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIX, Sayı 57, ss. 1277–1289, Ankara.
- ÖZÇELİK, İsmail (1989). “Milli Mücadelede Açıksöz Gazetesi ve Kastamonu Kamuoyunun Güney Anadolu İlleri’nin İşgali Karşısındaki Tavrı”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 109–114, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Resmi Gazete*, 4 Haziran 1947, Sayı 6623; 15 Kasım 1967, Sayı 12751.

- SAFRAN, Mustafa (1989). “Kastamonu İstiklal Mahkemesi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 115–120, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- SEYMEN, İ.Lütfi (1995). “Kartpostallarla Geçmişte Kastamonu”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 24, Sayı 140, ss. 24-29, Ağustos, İstanbul.
- SÖYLEMEZ, Faruk (1996). “Milli Mücadele Döneminde Kastamonu’da Kurulan Cemiyetler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XII, Sayı 34, ss.159–171, Ankara.
- ŞAHİN, Kamil (2001). “Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Kastamonu’da Tıp Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 41–48, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet (1989). “Milli Mücadele’de Kastamonu”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 133–144, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- TURAN Refik (1989). “Selçuklular Döneminde Kastamonu”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, ss. 1–6, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- TURAN, Refik (2001). “Kastamonu’nun Türkler Tarafından Fethi ve İskânı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 1–2, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- YAKUPOĞLU, Cevdet (2001). “Candaroğulları Döneminde Kastamonu’da İçtimai ve İktisadi Hayat”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 55–80, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal (2001). “Atatürk’ün Kastamonu Seyahati ve Şapka İnkılâbı”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ss. 13–20, Bizim Büro Basımevi, Kastamonu.
- YILMAZ, M. Serhat (2005). “Atatürk’ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, ss. 223–232, Kastamonu.
- YILMAZ, M. Serhat (1998). “Kastamonu’da Köroğlu Gazetesi ve Türkçülük Fikrinin Gazeteye Yansımaları”, *Gazi Üni. Kastamonu Eğitim Dergisi*, Yıl 4, Sayı 5, ss.175–188, Kastamonu.

Ç. Süreli Yayınlar

1. Gazeteler

1.1 Yerel Basın

Kastamonu yerel gazete koleksiyonları 30.6.1960 tarihine kadar yayımlanan tüm sayıları taranmıştır.

Kastamonu Vilâyet Gazetesi, 1930–1944.

Açıksöz, 15.06.1919 – 12.12.1931.

Birlik, 31.08.1942 – 07.08.1947.

Dikkat, 10.04.1947 – 6.7.1949.
Doğruluk, 1.09.1930 – 28.3.1931.
Doğrusöz, 19.5.1931 - ?
Hakikat, 14.2.1953 – 25.7.1953.
Karadayı, 24.6.1950 – 20.3.1955.
Kastamonu, 30.3.1945 – 27.8.1955.
Mücadele, 1.09.1948 – 29.12.1955.
Tosya'da Dilek, 01.03.1927 – 01.03.1936
Yeni Birlik, 02.11.1942 – 19.04.1943
Yenises, 10.10.1946 – 30.06.1960
Yeni Kastamonu, 23.09.1957 – 30.06.1960

1.2 Ulusal Basın

Ulus, 1958 .

D. E-Kaynaklar

http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3, 22.09.2007

http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo3.xls, 21.12.2006

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secim_cevresi_partiler?p_secim_yılı=1950&p_il_kodu=37, 14.02.2007

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.genel_secimler, 14.02.2007

E. Sözlü Kaynaklar

Fehmi ATAULUSOY

Mehmet ÇEMEKOĞLU

Mehdi KESKİN

Cahit KOÇOĞLU

Yılmaz PEKER

Muammer YORGANCI

EK I. Kastamonu'da Dönem Tanıklarıyla Mülâkat Hakkında

Kastamonu'da Çok Partili Sisteme Geçişle beraber Demokrat Parti yılları üzerine görüştüğümüz kişilerin belleklerindeki bilgiye ulaşırken karşılaştığımız zorluklar; özellikle hatıralarda yaşanan zaman-mekân geçişleri ve uzun süredir kullanılmamış olan bilgilerin ortaya çıkışındaki eksikliklerdir. Yapılan görüşmeler esnasında tanık kişinin ruhsal durumunu değiştirip bozmayacak anılar ve olaylardan kaçınmış olmamıza rağmen; zaman zaman belleklerinde kalan önemsiz bir olaya takılabilmişlerdir. Bazı tanıklar soruları yazılı olarak talep edip, cevaplandırdıktan sonra bize iletiler. Tezimizle ilgili Kastamonu'da görüştüğümüz kişilere, kimisinde toplam yedi sekiz saati bulan görüşmelerde aşağıdaki soruları yönelttik.

1. Öncelikle olarak bize kendinizden bahseder misiniz? (Doğum yeri ve zamanı, tahsiliniz, gençliğinizden itibaren hangi işle meşgul olduğunuz, vb.)
2. Doğumunuzdan 1946'ya kadar geçen süre içerisinde, Kastamonu'daki sosyo-ekonomik durumla ilgili bize biraz bilgi verir misiniz? (Şehirdeki ekonomik durum, halkın sıkıntıları, karşılaştığı zorluklar, vb.)
3. Demokrat Parti'nin katıldığı ilk seçim olan 1946 seçimlerinde Kastamonu'da herhangi bir seçim sorunu yaşandı mı?
4. Halk Fırkası yani CHP iktidarda iken, yönetimden kaynaklanan sıkıntılar mevcut muydu? Varsa ne gibi sıkıntılar vardı?
5. Kastamonu ilinde şehirli ve köylü diye ayırabileceğimiz kitleler arasında farklılıklar var mıydı? Yani birbirine olan mesafeleri neydi?
6. Demokrat Parti'nin Kastamonu'da 1947 yılında şubesi açıldı. Demokrat Partinin şehirde faaliyete geçmesiyle birlikte, 1950 yılında iktidara gelene kadar olan süre içerisinde Demokratlar ne gibi söylemlerle halka ulaşmaya çalıştılar? Ne vaat ettiler?
7. 1948'de DP'den ayrılanların kurduğu Millet Partisi'nin Kastamonu'daki durumu neydi? Yani hangi kitleye hitap ediyorlardı? Parti seçmenleri kimlerdi?
8. 1950 seçimlerinde Kastamonu'da DP'nin kazanmasında etkili olan sebepleri bize anlatır mısınız? (Yani bu seçimlerde halk DP yöneticilerine mi oy verdi yoksa DP söylemleri ve vaatleri mi daha çok etkili oldu?)
9. 1950'den 1960'a kadar geçen sürede DP'nin. Kastamonu'da yaptığı ekonomik yatırımlara baktığımız zaman kayda değer bir tesis gözükmemektedir. Yani DP şehirde ciddi bir yatırımda bulunmamıştır. Buna rağmen 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde Kastamonu, tercihini yine DP'den yana yapmıştır. Bundaki ana etken unsur nedir?

10. İktidar partisi olan DP 1956'dan itibaren, Meclisten çıkardığı çeşitli yasalarla, özellikle Yargıtay, üniversiteler, muhalefet partileri ve basın gibi kurumlar üzerinde baskı oluşturabilecek kanunlar çıkartmış; bu kurumlar üzerinde bir otorite sağlamaya çalışmıştır. Siz bir Demokrat/CHP'li olarak bu baskılar hakkında ne düşünüyorsunuz? Gerekli miydi yoksa DP açısından iktidarın getirdiği gücün kullanılmasında bazı hatalar oldu mu?

11. Türkiye genelini bir yana bırakırsak. 10 yıllık DP iktidarı boyunca Kastamonu'da ne gibi değişiklikler gözlemlediniz? Halkın yaşam seviyesinde, bürokratik olaylarda, ekonomik gelişmelerde, CHP dönemine göre farklı neler yaşandı?

12. Buradaki konuların dışında 1960'a kadar olan süre içerisinde Kastamonu'da yaşananlarla ilgili belirtmek istediğiniz bir şey var mı?

EK II: Tanık Kişilerle Mülâkatlar

1. ATAULUSOY, Fehmi

Tarih: 3/7/2007

1922 doğumlu. Lise mezunu, Kunduracı, Parti ve Belediyenin yönetim kadrosunda bulunmuş.

Kastamonu Cumhuriyet dönemiyle birlikte ülke genelinde olduğu gibi sosyo-ekonomik atılım amaçlayan bir şehirdi. Ancak 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşı yarattığı etkiler ticaretin gelişmelerine engel olduğu gibi, mevcut kaynakların da kullanılmasına olanak sağlamadı. Savaş sonrası çok partili sisteme geçiş sürecinde, CHP halkla bütünleşememiş durumun muhafaza ediyordu. Vatandaşı “baldırı çıplaklar” olarak nitelendirmeleri, fakir fukara ve geçim sıkıntısı çekenleri DP'ye kaydırılmıştır. Devlet belli bir zümreyi desteklemiştir. Halkın ilaç, gaz sıkıntısı; çiftçinin tohum sıkıntısı vardı.

DP Kastamonu İl Başkanı Hayri Tosunoğlu avukat olduğu için iyi bir hatipti. Konuşmalarında halkın sorunlarını dile getirir, CHP'yi suçlayıcı konuşmalar yapar, vatandaşı etkilerdi. Zamanla CHP'nin dini özgürlüklere sınırlamalar getirdiği hatta dinsiz parti olduğu yönündeki söylenti ve iddialar artınca, halk iyice DP'ye itibar gösterdi.

1950 seçimleri öncesinde; DP'nin kurmuş olduğu ocak, bucak, ilçe ve il teşkilatları çok düzenli ve etkin bir çalışma programı izlemişlerdir. İktidarı döneminde de şeker fabrikasının temeli atılmış, bu da tek başına bir teveccüh yaratmıştır. CHP ise kendisinin yapamadıklarının farkına varamadan, halka inmeden, halkıyla arasındaki mesafeyi kapatamadan, kendini bir halk partisi olarak görmeye devam etmiştir. CHP iktidarı döneminde Kastamonu'da ne yapılmıştır? Asıl sormamız gereken soru budur. Şeker fabrikası köye hareket getirmiş; köylüye ekecek, ektiğini satıp geçinebilecek bir üretim aracı sağlamıştır

Türkiye'de demokrasi tam oturmamıştır. CHP halka inememiş, bunu başaran partiler vatandaşı yanına çekmeyi başarmışlardır. Şimdi baktığımızda o günkü durum ile bugünkü tablo aynıdır.

2. ÇEMEKOĞLU, Mehmet

Tarih: 4/7/2007

1933 doğumlu. İlkokul mezunu. Tatlı imalatçısı.

Gençliğimde particaliği, cemiyetçiliği çok severdim. CHP yöneticileriyle yakın ilişkilerim vardı. Bilinçli olmasa da aktif politika yapardık. İnönü'yü çok severdik ve Halk Partisi denince aklımıza O gelirdi.

CHP'nin dinsiz parti olduğu şeklinde lanse edilmesine çok üzülürdük. Ancak evlerde Kur'an okutulmasına izin verilmezdi. 5-10 öğrenci toplayan hocalara yasal işlem yapılırdı. Bu tür hareketleri parti yapıyor dediler. Hatalar da olsa, biz uygulamayı yapanları suçlu görürdük veya uygulamadan kaynaklanan eksiklikler olduğunu düşünürdük. Yani Kastamonu'da iyi de kötü de, şahıslara yorulurdu.

CHP zamanında kabul etmek gerekir ki şahıs işleri yapılırdı. Yani iktidara yakın isimlerin işlemleri daha hızlı yürürdü. Siyaset, Kastamonu gündeminin hep en ön sıralarında bulunmuştur. Mahalle bazında bile kritik bir önem arz eden bu hususta, partiler arası ilişkilerde ilginç mihenk taşları vardı. Örneğin o zamanlar, DP'liler henüz muhalefette iken, CHP'lilerin baskın olduğu bir mahalleye gidip, "seçimlerle veya politikayla ilgili konuşmak için" izin alırlar, almadan gidemezlerdi. Nitekim DP iktidara geçince bu durum tersine dönmüştür.

Başlangıçta Kastamonu'daki DP yöneticileri hem varlıklı hem de şehrin sevilen simalarındandı. İtibaren gören; DP'nin kendisinden, politikasından veya Menderes'ten daha çok bu şahıslardı. Kastamonu halkı, iktidar olmayana da bir şans vermek gerektiğini düşünür; CHP'de göremediğini düşündüğü vefayı yenilerde arardı. Dolayısıyla MP ile DP arasında başlangıç noktasında çok fark yoktu seçmen için.

3. KESKİN, Mehdi

Tarih: 5/7/2007

1938 doğumlu. Avukat, 1968–1973 İl Genel Meclisi Üyeliği, 1973–1977 Milletvekilliği yapmış.

Kastamonu’da cemiyetçilik ve partililik çok eskilere gider. Siyasi organizasyonda acemilik olmayıp, tüm parti deneyimleri heyecanla yaşanmıştır.

CHP yöneticileri eski eşraftı, köklü ailelerdi. Ancak halk onlardan bıkmıştı Vatandaş küçümserlerdi. 1946 seçimlerinde burada da yolsuzluklar ve hile yapıldı. Babam özel idarede şefi, memurdu. Sandık başında görevli memurlar “al, bunu at” diye bir pusula verdiler. Meğer CHP’ninmiş. Babam memur olduğu için tabi ses çıkaramadı. Uyduruk seçimlerdi nihayetinde.

Kastamonu öteden beri bilime önem vermiş bir şehir olmakla beraber muhafazakâr bir yapısı vardır. Halk Partisi zamanında 72 cami kapatıldı. Bunların isimleri mevcuttur bende. Camiler samanlık yapıldı. Bu uygulamalar halk tarafından üzüntüyle karşılanırdı. Tüm bu işlerden sorumlu görülen İsmet Paşa’ya olan kızgınlığa, dönemin jandarma ve memur baskısı ile ekonomik sıkıntılar eklenince DP’ye olan teveccüh kendiliğinden oluşmuştur. Ama Menderes de beğenilirdi şehirde. Kastamonu’da DP’nin yöneticileri halkın sevdiği tanınmış esnaf ve tüccarlardı daha ziyade. Halkın içinden isimlerdi. DP için “Ezanı şöyle yaptı, memuru şöyle yola getirdi” gibi sözler söylenince halk inanıyor, DP’ye meyil ediyordu.

Bu şekilde gelinen 1950’de yapılan seçimlerde DP kazandı Kastamonu’da ama temsilde adalet sağlanamadı yine. Tüm milletvekillerinin DP’den oluşu, CHP dönemindekinin tam tersi ama sadece isimlerin değiştiği uygulamalara sebebiyet verdi. Yine de Kastamonu küçük bir şehir olduğu için siyasetin tarafları birbirlerini tanırlardı. Siyaset hiç çirkinleşmedi burada. Atalardan ve ecdatlardan gelem siyasi olgunlu gösterildi. İlginç olan o dönemde siyasetin sivil toplum örgütlerine bile bulaşmış olmasıydı. Öğrenci derneklerinden tutun da Kızılay İl yönetimi için bile siyasi bir çekişme yaşanırdı. Ben de DP Gençlik kollarında görevliydim.

Marshall yardımının alan DP, ekonomi programlarıyla başlangıçta bir refah sağladı. Ülke genelindeki kalkınma nispeten buraya da yansdı. Esnafın, köylünün işleri düzeldi. Ama 1957-1958’ten itibaren ekonomik durum bozulunca halk DP’ye karşı tavır aldı, soğudu. Siyasi çekişmelerin genel havada oluşturduğu gerginlikler ve huzursuzluklar da eklenince halkın DP’ye olan itibarı azaldı. Görünen oydu ki 1960’da ihtilal değil de bir seçim yapılabilseydi, kesin CHP kazanırdı. Aksine darbe olunca halk bu sefer de DP’nin mirası olan AP’ye teveccüh etti.

MP'nin kurucularının arasında dedem de vardır. Müderris, tüccar birisi olup varlıklı ve zengin gruptandır. MP'nin kuruluş aşamasındaki tüzüğünde dini duyguların korunması ile ilgili hüküm, Kastamonu'daki bir kesimin hoşuna gitmiş. MP'nin Şehirdeki örgütlenmesini sağlamışlar ve yönetim kadrolarına Şehrin sevilen sayılan insanları getirmişler. Millet Partisindeki din algısı, DP'ye göre daha ön plandaydı. Nitekim DP; Milliyetçiler Derneği'ni kapatıp, Atatürk' Koruma Yasasını çıkarınca bu dindar kesim çok rahatsız olmuştur.

4. KOÇOĞLU, Cahit

Tarih: 03/07/2007

1942 doğumlu. Lise mezunu, Kastamonu'nun köklü ailelerinden.

Kılık-kıyafet kanunu, ezanın Türkçe okunması gibi tüm kanunlar CHP tarafından tatbik edildi. Cumhuriyetin kurulum aşamasında bu yasaların mecburen uygulanması gerekiyordu. Ne var ki CHP bu uygulamalarından ötürü gelenek ve göreneklerine bağlı muhafazakâr halk içinde sevilmeyen bir parti ve oluşum haline geldi.

Amerikan yardımlarının hızlanmasıyla birlikte görece bolluk ve refah geldi. Sonradan yardım usulsüz bir şekilde dağıtmaya başlandı. Bankaların verdiği zirai yardım kredileri ne hayvancılığa, ne tarıma ne de arıcılığa aktarıldı. Köylüye odun verilirdi. Devletin kestiği damgalı çamin damgasını keser, kendi mallarının arasına koyup satarlardı. DP yönetimi, taraftar kaybetmemek uğruna bu tür usulsüzlüklere göz yumdu.

Sonuçta Kastamonu hayvancılık ve kısıtlı çapta tarıma dayalı ekonomisi olan bir şehirdir. 1950'li yılların başlarında hayvancılıkta ıslah çalışmaları başlamış ancak; suni tohumlama bile başlangıçta günah sayıldığına tam bir başarı sağlanamamıştır. Maddi kazancını yükselten kesim çoğunlukla İstanbul'a yerleşmiş, yatırımlarını Kastamonu'ya değil büyük şehre kaydırmıştır.

DP iktidarının son dönemlerinde CHP iyice ezilmeye başlayınca, DP taraftarları bile bu durum karşısında rahatsızlıklarını dile getirir olmuşlardır. Maddi ve manevi baskının uygulandığı bu dönemde, birçok CHP'li haksız suçlamalar karşısında bırakılmış, toplum içindeki mevkileri aşındırılmaya çalışılmıştır.

Kastamonu'ya şeker fabrikası yapılacaktı. Fabrika henüz yapım aşmasındayken, fabrikanın sosyal tesisleri ve sineması hizmete açılmış, Kastamonu DP yönetimi ekonomik ve siyasi sorunları unutturarak halkın bu vesileyle dikkatini dağıtmaya çalışmışlardır.

5. PEKER, Yılmaz

Tarih: 06/07/2007

1939 doğumlu. Ortaokulu bitirince belediyede çalışmaya başlamış, yakın zamana kadar belediyede muhtelif görevler almış.

Kastamonu şehir merkezi, gerçekleştirilen inkılâplar açısından olsun, Kurtuluş Savaşındaki mücadeleye verilen katkı bakımından olsun her alanda önde ve ilericiydi. Ama taşra olarak nitelendirebileceğimiz köyler bunlardan uzak kaldı. Hemen her köyde köyün sahibi niteliğinde, köyün ağası tarzında biri vardı. Şehirle köyün arasındaki mesafeden dolayı; ağalık-ortakçılık algısından dolayı köylü, faaliyetlere uzaktı. Zamanla köylerde uygulanan politikanın yanlış olmasından veya yanlış uygulanmasından ötürü, kent ve taşra arasında kopukluk meydana geldi.

II. Dünya Savaşında İsmet Paşa savaşa hazırlık esnasında çıkardığı kanunlarla, halkı öfkelenmişti. Bu özellikle yoksul ve varlıksız kesim üzerinde çok etkili oldu. Şahsi varlığa el koyuldu. Varlık vergisini ödeyemeyenlere amelelilik bile yaptırıldı. Cumhuriyet atılımları için bu belki mecburdu ama bizim mayamızda “Devlet, babadır”, onun bir şeyler vermesi gerekir, alması değil. Adam acı çekmiş, aç kalmış. Ona inkılâpları anlatamazsın. Köylü zaten sulak arazisi olmadığı için tahıl ağırlıklı ekim yapardı. Vergi toplama aracı olarak kullanılan tahılları, İsmet Paşa'nın depolarda çürüttüğü bile konuşulurdu. İsmet Paşa'nın faşist olduğu, CHP'nin dinsiz olduğu yolunda laflar dolardı.

DP'nin şehirdeki kurucuları arasında zenginler de vardı ancak çoğu şehrin ileri gelen esnafıydı. Partide resmi olarak adı geçmeyen şahıslar da vardı arka planda. İşte bu güçlü isimler DP'nin tutulmasında çok etkiliydi. DP'li milletvekilleri zengindi, çoğu toprak ağasıydı. DP muhalefette iken maddi alanda refahlık getireceklerini ileri sürdüler. Hatta Celal Bayar burada sigarayla ilgili 5 kuruşa içireceğim diye söyledi mitingde. DP iktidara geldiğinde Belediye Başkanı Tefik Sırrı Gür idi. Halk tarafından çok sevilirdi ancak başkanlığı esnasında hükümetin çeşitli zorluklarıyla karşılaştı.

1954 seçimleri öncesinde de çok vaatte bulundular. Çimento fabrikası kuracağız dediler, bir şey yapılmadı. Hükümet olmanın ağırlığıyla, vaatlerin etkisiyle, sindirme politikalarıyla birleşince 1954 seçimlerinde başarı sağlandı.

1957 seçimlerinden sonra İnönü atılım yaptı. Ekonomik ve siyasi anlamda halk bunalmıştı. İhtilal olmasaydı CHP zafer kazanırdı. Ankara ve İstanbul'daki olaylar şehirde kulaktan kulağa dolaşıyordu fısıltı gazetesi şeklinde. Seçim meydanlarında birbirlerini suçlayanlar şehir kulübünde birlikte oyun oynarlardı.

6. YORGANCI, Muammer

Tarih: 07/07/2007

1923 doğumlu. Esnaf- kunduracı. İlkokul mezunu, şoförler odası başkanlığı yapmış.

Halk Partisi mensupları vatandaşı küçümser, “kasketlileri tanımayız” derlerdi. Resmi dairelerde işler çok yavaş yürürdü. En basit bir tapu kaydı bile 4–5 yılda çözümlenirdi. Öte yandan memur kesim rahattı. DP kurulunca halk bir takım yenilikler bekliyordu. Nitekim köylülere, arazilerindeki ormanın kullanım hakkı verildi. Köylerde ağaç ürünlerini kesen, malını mülkünü satıp şehirden ev aldı, yerleşti, göçler oldu. Ancak bu şekilde mal varlığını artırıp servete kavuşanlar, Kastamonu’ya yatırım yapmayı özellikle İstanbul gibi büyük şehirlere göç etti.

Ekonomi politikasındaki liberal atılımlardan ötürü ön plandaki esnaf da DP’ye itibar etmiştir. Ne var ki vaatler gerçekleşmemiştir. DP döneminde taşların yerleri değişmiş, halk memurlara yüklenmeye başlamıştır. Olur, olmaz yere şikâyetler artmış ve çok sürgün olayı yaşanmıştır

Ancak bu dönemde Kastamonu’nun tanınmış aileleri Halk Partisini bırakmamışlardır. Belediye seçimlerindeki CHP başarısının ana sebebi budur.

Zamanla şehirde ne kadar dalavereci dümenici adam varsa DP içindeki kadrolarda yükselmişler; böylece yolsuzluk ve adam kayırmacılık olayları artırmıştır. Bu da DP’ye olan teveccühün sınırlarını daraltmıştır. CHP’ye karşı gelişen bu alternatif siyasi anlayış da partizanlık bakımından aynı siyasi hastalıklara sahip olduğunu göstermiştir.

DP taraftarları arasında CHP’nin dinsiz bir parti olduğu yönündeki propagandalar çok etkin olarak kullanılmıştır. Ezanın Türkçe okunması bile çok konuşulmuş, halkın CHP’ye tepki göstermesine sebep olmuştur. Ancak DP zamanında da kılık kıyafet konusunda istismarlar olmuştur.

Kökende kurucuları bakımından CHP ve DP’ye dayansa da, bu iki partinin dışındaki bir oluşumu olan MP’nin şehirdeki itibarı özellikle Fevzi Çakmak Paşa’nın Kastamonu halkı tarafından çok sevilmesinden gelirdi. Aynı şekilde Bölükbaşı’nın da şahsi karizmasıyla Kastamonu halkında beğeni toplaması, diğer şehirlerde olmayan bir oranın Kastamonu’da yakalanmasını sağlamıştır.